

GEORG BRANDES:

E S S A Y S.

FREMMEDE PERSONLIGHEDER.

KJØBENHAVN.

GYLDENDALSKE BOGHANDELS FORLAG (F. HEGEL & SØN).

G R A B E S B O G T R Y K K E R I.

1889.

INDHOLD.

	Side
Kristian Elster	1
Alexander L. Kielland	17
Arne Garborg	56 -
Martin Luther	102 -
Arthur Schopenhauer	139 -
Friedrich Nietzsche	151
Wilhelm Scherer	245
Arthur Fitger	256
Pol de Mont	267
William Shakespeare	282 -
George Byron	289 -
François Villon	295 -
Pierre Corneille	303
Victor Hugo	310 -
Emile Zola	320 -
Donatello	362

KRISTIAN ELSTER.

(1882.)

I Aaret 1869 kom tilfældigvis et Nummer af det norske *Aftenbladet* mig for Øje, i hvilket der fandtes en dramaturgisk Kritik, som med Energi og en vis Skarphed afviste Satiren i Henrik Ibsens «De Unges Forbund», forsaavidt man vilde lade den gjælde for rammende med Hensyn til den oppositionelle Ungdoms Karakter og Bestræbelser i Norge. Denne Artikel, der var undertegnet med Bogstaverne *K. E.* fængslede mig ved sin ungdommelige Begejstring, sit mandige Sprog og sit Personlighedspræg saa stærkt, at jeg til Bladet adresserede et til den anonyme Kritiker rettet Brev, i hvilket jeg uden at kjende mere af ham end den ene Artikel, udtalte min Hyldest af hans Evner og udbad mig hans Navn samt en Meddelelse om hvad han ellers havde skrevet. Kristian Elster svarte i November 1869:

«Det er rimeligt nok, at De ikke før har truffet mit Mærke; thi min kritiske Virksomhed er knapt aarsgammel og indskrænker sig til en to-tre Anmeldelser af norske Bøger i Aftenbladet. Jeg havde kanske heller ikke nu vovet mig ud paa Kritikens Holke, ifald her ikke var saa fattigt paa dette Felt. Her udgaar vistnok en Kritik fra vort Universitet, men det er en, som dragser paa Synsmaader, der er gravfæstet overalt uden her, det er en *Gjengangerkritik*, der med saa meget andet Uddødt spørger ved vort Universitet, som f. Ex: har den Ære at være Hegelianismens Hovedsæde eller rettere Enesæde i vore Dage. Saa har jeg da troet at kunne forsvare at lægge mit Ord ind nu og da... Det glæder mig, De fandt, der var noget Hold i min Kritik over «De Unges Forbund»; dét glæder mig særligt, fordi De er en Fremmed — her oppe var man for lidenskabeligt bevæget til at jeg kunde faa høre andet end Skjældsord.»

Den Tanke, der her giver sig Luft, antyder allerede det melankolske Udbrud i «Farlige Folk»: «Vor Skjæbne er uafvendelig, vort Land er et af de stille Steder, hvor de udlevede Ideer dør en langsom Straadød.»

Hin Artikel var visselig ikke det sidste Ord om Ibsens Skuespil, den var en, vel uroligt

søgende, men karakterfast Sjæls første Trosbekjendelse. Artiklen var til en vis Grad rettet mod Henrik Ibsen, skjønt med alt sommeligt Hensyn; men den var ingenlunde udgaaet fra en Modstander af Digteren, tvertimod fra en Aand, der følte sig dybt i Gjeld til ham. I Elsters tidlige Ungdom havde «Hærmændene paa Helgeland», der udkom da han var 17 Aar gammel, fortryllet ham fuldstændigt; han og hans unge Kammerater saa i dette Drama den sande Gjenopstandelse af det gamle Norden, for hvis Kraft de sværmede, hint oprindeligt Norske, hvilket en ny Poesi, Maalstrævet og politisk Straaben skulde bringe til Hæder og Anerkjendelse paany. Det Skuespil, der i Kiellands Forord til «Solskyer» omtales som forfattet af Elster i hans nittende Aar, har sandsynligvis været fremkaldt ved Ibsens Drama; hans lille Fortælling «En Korsgang» viser, at han samtidigt begyndte at studere Stilen i Bjørnsons Bonde-noveller.

Alexander Kielland har i den korte biografiske Skitse, der indleder «Solskyer» meddelt de ydre Omrids af Elsters Liv. Man faar Be-givenhedernes Traad i en kortvarig, alvorsfuld Existens, paa hvilken det fulde Sollys aldrig faldt, men som glimtvis oplivedes af Gjenskinnet fra skjonne «Solskyer». Et Sjælemaleri giver

Skitsen imidlertid ikke; det laa udenfor Kiel-lands Hensigt, og dog føler man stærkt Savnet deraf. Jeg for min Del er ingenlunde i Stand til at give noget Saadant; det er vanskeligt, næsten umuligt, af nogle Bøger, selv om de ere sjælfulde, af nogle halvt om halvt lignende Portræter og nogle faa Breve fra og om en Af-død — det eneste Materiale jeg om Elster har kunnet samle — at danne sig det rette Billede af en Personlighed, som man aldrig har talt med eller endog blot set. Jeg agter da ogsaa kun at give et Par Notitser.

Kristian Elster var et ganske uverdsligt og paa samme Tid et praktisk anlagt Menneske, uverdslig i den Forstand, at han var Enthusiast og aldrig tænkte paa sin Fordel, praktisk, for saa vidt han intet Anlæg havde til Skolebækens Grublerier, ingen Gave til sammenhængende theoretiske Studier, men levende Sans for den Politik, der er Folkeomsorg og Folkeopdragelse. Det synes mig ogsaa, at en praktisk Bestilling som en Forstmands med den megen Færden i det Fri, den medførte, egnede sig godt for hans Anlæg.

Elster var en meget sprød og sky Natur, tilbageholdende, utilbøjelig til at indlade sig med Fremmede, ogsaa i denne Forstand uverdslig, det vil sige intet mindre end Verdensmand.

Meget af dette hans Væsen har dog maaske været betinget af Sygelighed. Thi hans Konstitution var ikke stærk. I et Brev, han sendte med «Tora Trondal» siger han: «Min Fortælling var i det Væsentlige faerdig allerede for 8 Aar siden. Sygdom har hindret mig i at fuldføre den.» Gjennem et Brev fra hans bedste Ven, Hr. Pastor Just Ebbesen i Trondhjem, har jeg faaet Indtrykket saavel af hans Helbrede's stadige Skrøbelighed som af hans ejendommeligt sluttede Væsen: «Han var i daglig Omgang det elskeeligste Menneske, De kan tænke Dem. Trods Gigthovedpine, trods økonomisk smaa Kaar var hans Godslighed uslitelig, og lige saa taus som han var ude blandt Fremmede, lige saa livlig var han hjemme. Han troede bestandig, han skulde dø af Gigt, som han i mange Aar plagedes af, men det blev anderledes. En voldsom Lungebetændelse gjorde i ni Dage Ende paa hans Liv. Han var saa vis paa at komme sig, han vilde saa gjerne leve. Den sidste Nat var jeg hos ham; da skjønte han, han var daarlig, og talte med mig ganske roligt om, hvad jeg skulde gjøre, naar han var død, men selv da forstod jeg, at han i Grunden ikke troede, han skulde dø.»

Man troer det nødigt, naar man som han har Hovedet fuldt af Planer. For ham maatte Bortgangen være dobbelt tung, thi han forgudede

sin Hustru og efterlod Smaabørn. Han, der var saa overordentlig retiré overfor Fremmede, trivedes kun rigtigt i sit Hjem.

Hvor sky han var, har hans Forhold til mig selv bevist mig. Der var et særegent Baand imellem os. Det Røre, mine første Forelæsninger vakte og som han oplevede under sit Besøg i Kjøbenhavn, beskjæftigede ham meget, og det var, som jeg fra sikker Kilde ved, under Indtrykket af Bevægelsen imod disse, at han forfattede «Farlige Folk», hvis væsentligste Partier han skrev i Aaret 1872 i Kjøbenhavn. Ikke desmindre var han, der dog allerede da havde staaet i Brevvexling med mig, for undselig til at gjøre mig et Besøg eller lade mig sit Ophold i Kjøbenhavn vide.

Først «Tora Trondal» bragte os atter i Berøring med hinanden; han takkede mig i det Brev, der ledsagede den, paany med rørende Beskedenhed for min Ros over hans gamle Artikel og for hvad Lod og Del, jeg havde i hans egen Udvikling saa vel som i det paa hin Tid foregaaende Omsving i Norges aandelige Liv. Om det første Punkt skrev han: «De vil neppe nu længer erindre, at De for ca. 8 [skulde være 10] Aar siden sendte en Anmelder af Ibsens «De Unge Forbund» nogle Linjer, i hvilke De udtalte, at De syntes Anmeldelsen

var velovervejet. [Mine Udtryk vare naturligvis langt stærkere, ja entusiastiske.] Et saadant Ord fra Dem var mig meget kjærkomment. Jeg vidste meget vel, at hvad jeg skrev ikke fortjente Navn af Kritik, maalt med en voxen Maalestok. Men jeg var mig bevidst, at jeg skrev ud af en oprigtig Iver for Sagen og uden noget som helst Bihensyn. Dette blev imidlertid ikke almindeligt anerkjendt, og det var mig derfor særdeles kjært at se, at De havde faaet et ret godt Indtryk af min Anmeldelse. Under Pres af meget forskjelligartede Forretninger fik jeg den Gang ikke Tid til at takke Dem uden i nogle afjaskede Linjer, og har derfor altid ønsket at faa en Anledning til at komme tilbage til Sagen.»

«Tora Trondal», der fremstiller Modsætningen mellem Embedsstand og Landbefolkning i Norge, er en god og lødig Bog, i hvilken ingen uhildet Læser vil opdage de Spor af Bjørnson-Efterligning, som man har villet finde deri. Men det var et Arbejde, som ikke ganske stod paa Højden af det Tidspunkt, paa hvilket det udkom; den fremstilte Modsætning mellem æsthetisk og ethisk anlagte Naturer var den ved Kierkegaards og hans Tilhængeres Skrifter i Tredserne gængse i Norden; man mærkede paa Bogen, at den i adskillige Aar havde henligget

næsten fuldendt i Forfatterens Pult. Man anede imidlertid, at den Forfatter, der som ganske ung havde kunnet skrive saaledes, maatte kunne frembringe noget Fortrinsligt som moden Mand.

Nogen Tid derefter fik jeg paany Brev fra Elster. Et rørende Brev. Han bad mig om en Anbefaling til et norsk Rejsestipendium, som da var ledigt. Han trængte saa stærkt til engang at komme ud. «Er jeg meget paatrængende,» skrev han (Februar 1880), «naar jeg . . . med det Samme anfalder Dem med en af disse Anmodninger, af hvilke De rimeligvis mellem Aar og Dag modtager en generende Mængde? Sagen er, at jeg gjerne vilde op holde mig nogen Tid i Udlandet for at se og lære Et og Andet. Jeg søger i den Anledning et lille bitte Stipendum. Det er ikke et af dem, der uddeles til de allerede Anerkjendte eller Berømte, men et lille uskyldigt et, der Aar efter Aar skjænkes mange Malere, Musikere og Literater, der ved denne Lejlighed nævnes for første og sidste Gang. Jeg troer saaledes ikke, at jeg stiler ubeskeden højt. Imidlertid er det vistnok meget tvivlsomt, om jeg faar den attraaede Understøttelse. Jeg tager neppe fejl i den Formodning, at de, der her har den afgjørende Myndighed, er mig imod, og skulde Sagen lykkes, kan det vistnok blot ske derved,

at Nogen, om hvis Sagkundskab der ikke hersker Tivl, over at udtale sig til min Fordel. Hvad jeg da vilde spørge Dem om, var, om De kan og vil anbefale mig til en Understøttelse som den omhandlede? Det er som sagt maaske lidt paatrængende af mig at trække Vexler paa Deres Velvilje ved denne Lejlighed, og jeg ved ikke en Gang, om jeg kan søge nogen Undskyldning i den Omstændighed, at jeg fra mine Journalistdage af har befundet mig i Opposition til de herskende Kredse, og saaledes har liden Udsigt til at naa Maalet uden Hjælp, samt at jeg er saa godt som fuldstændigt blottet for literære Forbindelser og Bekjendtskaber, hos hvilke jeg i dette Tilfælde kunde søge Støtte. Imidlertid — min Trang til at komme lidt ud har besejret mine Betænkeligheder, og her er jeg nu med min Anmodning.»

Det var første Gang, Nogen havde bedet mig om en Anbefaling til et offentligt Legat i Norden, mig, fra hvem en Anbefaling i alle mig bekjendte Tilfælde vilde være den sikreste Misrekommandation. For saavært muligt at raade Bod paa Elsters Naivetet og selv hildet i den naive Tro, at man dog maaske rent literært vilde tillægge mit Ord nogen Vægt, skrev jeg en indtrængende Anbefaling, i hvilken jeg indførte de Ord, at Hr. Elsters Livsanskuelse,

hans religiøse og øvrige Meninger var mig ubekjendte, men at de, saavidt jeg formodede, adskilte sig meget betydeligt fra mine egne.

Det var forgjæves. Regjeringen afslog af smaalig politisk Rancune at give Elster det søgte Stipendum, skjøndt en Komité af Sagkyndige havde indstillet ham dertil som Nummer 1 — et Skridt, der er saa meget beklageligere som Indespærringen i Norge rimeligvis har foraarsaget Elsters tidlige Død.

En Ven af ham skrev til mig derom: «Det er en ægte norsk Historie; slig gaar det til bestandig, naar man ikke vil logre for Autoriteterne, og Kristian Elster var dem heller paa Nakken, naar Lejlighed gaves.» Han selv skrev i den Anledning blandt Andet: «Jeg fik intet Stipendum og faar vist heller aldrig noget. Dette er nu ganske vist slemt nok, for saa vidt som jeg herved afskjæres fra den Uddannelse, som erhverves ved at besøge de store Kulturlande. Derimod forekommer det mig, at jeg med Ro kan finde mig i den Dom om mig som Forfatter, der ligger i en saadan Afvisning. Den Udtalelse, jeg ved denne Lejlighed har faaet fra Dem ligesom fra H. Ibsen, har i alt Fald for mig en ganske anden Værdi end den Anerkjendelse, der bliver En til Del ved at man erholder et offentligt Stipendum.»

Jeg saa deraf, at han mente hverken at have Raad eller nogensinde at faa Raad til at foretage en Udenlandsrejse — et Gode, som i vore Dage plejer at falde i Hvermands Lod, selv om han er saare lidet bemidlet eller begavet.

Saa erfor jeg i Foraaret 1881, at han var død, endvidere, at han havde efterladt Enke og Smaabørn, og jeg behovede ikke at kjende dem for at forestille mig, hvor vanskelige deres Kaar maatte være, siden deres Forsørger ikke engang havde kunnet gjøre sig Haab om en Rejse. Da jeg offentligt opfordrede det norske Storthing til overfor Kristian Elsters Efterladte at sone, hvad Regeringen havde forbrudt mod ham selv, havde jeg den Glæde, at Storthinget, udenfor alle Regler, bevilligede Fru Elster en aarlig Sum for en længere Aarrække.

Først efter Elsters Død kom *Farlige Folk* og med denne Bog Aabenbarelsen af Digterens store, sjeldne Talent. Ogsaa denne Bog, hvis Udgivelse han ikke kom til at opleve, var fulde otte Aar under Arbejd. Denne Roman blev ikke vurderet ganske efter Fortjeneste, fordi den fremkom samtidigt med Alexander Kiellands første, letskrevne og glimrende Fortællinger. Og dog er det utvivlsomt, at den norsk-danske Literatur ejer saare faa saadanne Bøger. Ro-

manen har enkelte Mangler og Særheder, men den stiller sin Forfatter i Rang med nogle af Nordens bedste Forfatternavne. Der er her en Sikkerhed i Karaktertegningen og en mandig Alvor i Livsanskuelsen, som er enestaaende i sin Art. Trods al sin Ynde og Skarphed har Kielland ikke den Dybde, som Elster lægger for Dagen her.

Elster mente selv, at Bogen havde «en stor Mangel», men han frygtede for, at det vilde medtage lang Tid for ham at omarbejde den, saa den som «Tora Trondal» vilde blive liggende alt for længe. Hvilken den formentlige Mangel var, er ikke blevet mig meddelt. Jeg tænker mig, at den af Elster selv blev funden dels i den uomtvistelige Løshed i Kompositionen, dels i den Rolle, som Forholdet til Pampaskvinden spiller.

Kompositionens Løshed beroer især paa, at et saa væsentligt og ypperligt Motiv som Knuts opdukkende Mistanke om, at Faderens hele Begejstring for Ideer i Grunden kun er Kjærlighed til Vinding, forekommer ilde anbragt og paa dette Tidspunkt urimeligt henimod Bogens Slutning, tilmed ovenikjøbet atter falder bort uden at have afstedkommet nogen Virkning.

Hvad Forholdet til Pampaskvinden angaar, da har Elster neppe selv fundet det tilfredsstillende udført. Den unge Normand, der

stræber at reformere sin Fædreneby, gaar til Grunde fordi han føler sig forpligtet til at gifte sig med en fremmed Pige, med hvem kun et Øjebliks Opblussen har forenet ham. Dette Træk er ikke tilstrækkeligt motiveret i Hovedpersonens Karakter og gjør derfor et Indtryk af det romanagtigt Uvirkelige. Derimod troer jeg, at den Livsanskuelse, som ligger bagved, var Elsters. Han hørte øjensynligt til de i «Niels Lyhne» saakaldte «pietistiske» Fritænkere og havde først i saa moden en Alder frigjort sig fra Orthodoxiens Forudsætninger, at dybe Rødder af dogmatisk Moral endnu vare blevne tilbage i hans Indre. Dette Forhold have ogsaa Andre havt en Følelse af.

Hvad derimod Ingen hidtil har bemærket, det er Forbilledet, efter hvilket Elster har udført dette Knut Holts Forhold til Pigen fra Pampas. Han har laant det fra Katastrofen i Turgenjevs «En adelig Rede», hvor det rigtignok er langt bedre begrundet. Ogsaa i «En adelig Rede» forekommer denne Situation: en i Livet og særligt paa Rejsen stærkt omtumlet Mand vinder efter Tilbagekomsten til sin Hjemstavn en fuldendt ren og sandtru ung Piges Kjærlighed; han vover først ikke ret at nærme sig hende, thi han er bunden, bunden til et ganske forvorpent og forløjet Fruentimmer, fra hvem

han har skilt sig, fordi hun har bedraget ham. Endelig aander han op; en Avis kommer ham for Øje, i hvilken han læser om hendes Død; han er fri, han tør grieve Lykken. Han holder den allerede i sine Hænder, da han en Dag ved Hjemkomsten til sit Hus finder Kufferter og Kasser ophobede i Korridoren, og en Duft af Patchouli slaar ham imøde, der melder ham, at hans Hustru hører til de endnu Levende og befinder sig i hans umiddelbare Nærhed. Denne Tilbagevenden af den formodet Døde slaar Lauritski Lykke og Fremtid ud af Hænderne, han og hans Elskede opgive hinanden; han forlader Landet, hun gaar i Kloster. Forskjellen hos Elster er kun den, at en Moskus-Lugt her er traadt i Steden for en Patchouli-Lugt, fremdeles at den Kvinde, der antoges for død, kun er halvvild, ikke fordærvet, og endelig, at hun her ikke er hans lovlige Hustru. Elster har optaget Motivet og overspændt det ved moralsk Rigorisme.

Det er sikkert ikke tilfældigt, at han er kommen til at laane et Motiv fra Turgenjev. Noveller som «Solskyer» eller «En fremmed Fugl» røbe et Slægtskab med den store Russers Syns- og Fortællemaade. Elsters Kvindeskikkelser, det vil sige hans unge Piger, hans Heltinder, der have saa megen Sjælsadel og saa

liden Kultur, saa megen Enthusiasme og saa
liden selskabelig Ynde, saa megen Sandheds-
kjærighed og en saa fin, usanselig Erotik, der
endelig alle have en Baggrund af norsk Kyst-
landschap til Folie, ere i Slægt med Turgenjevs
simple, sanddru unge russiske Piger. Elster nær-
mer sig i sine bedste Fortællinger Turgenjev
ved sin beundringsværdige Evne til at fremvirke
en Naturstemning, ved sit indtrængende Studium
af det Sjælelige i dets Nuancer, og ved For-
tællerens fine og melankolske Selvironi. Iøvrigt
ligger der naturligvis imellem disse to Personlig-
heder hele det Svælg, der skiller en fattig norsk
Autodidakt, som er afhængig af Smaastads-Au-
toriteter med Hensyn til Spørgsmaalet om én
Gang i sit Liv at faa Paris og London at se,
fra en fornem Russer af gammel Adel, med en
betydelig Formue, som fra sin tidligste Ungdom
af har levet i Samkvem med Alt, hvad Europa
paa hans Tid har frembragt af Interessant og
Udmærket.

Elster var begyndt med at studere Ibsens
og Bjørnsens Ungdomsværker; han udviklede
sig saa i de første Aar af 70'erne fra en blot
nordisk Individualitet til en alsidigt opladt,
moderne Aand, og hans Digtergave voxede
med hans aandelige Udvikling. Ved Slutningen
af Aartiet stod han i første Række af de Mænd,

der betegne Højdepunkterne af det skandinaviske Nordens Civilisation. Han var endnu ikke navnkundig, end ikke anerkjendt, og kunde neppe være det, thi hans ypperste Arbejder ere først udgivne eller dog samlede efter hans Død. Men han var Mesterskabet nær, da han døde.

ALEXANDER L. KIELLAND.

(1882—83.)

I.

Alexander Kielland har havt et i vor nyere Literaturs Historie exempellost Held med sig. Det er kun faa Aar siden, han traadte op; han gjorde allerede med sin første lille Samling Novelletter megen Lykke, og denne Lykke har sidenhen ikke mere forladt ham, skjønt han har udfoldet en rig Produktivitet. Dette er i og for sig ret og rigtigt, thi med Undtagelse af det lille Bind «Fra Scenen» og adskillige Smaa-stykker blandt Novelletterne staa alle hans Arbejder højt; men hans Held er ikke desmindre en Ting, der har andre Aarsager end Begavelsen alene, thi den alene er sandelig ikke nok. En Franskmand har ikke uden Grund kaldt Talentet *cet empêche-tout*, ∵ denne stadige Hindring paa Vejen.

En første Aarsag til Kiellands Held er den, at Publikum ikke har været Vidne til hans Udviklings- og Læreaar; han har ikke offentlig gjort noget Naivt eller Umodent. Det oprindelige Indtryk af en Forfatter er altid mægtigt, undertiden uudsletteligt. Man vedbliver længe i en offentlig Personlighed at se den Skikkelse, i hvilken han har debuteret. Som efter Beyles Udsagn en Kvinde for sin Beundrer bestandig har den Alder, i hvilken han saa hende først, saaledes ser Publikum urimeligt længe i en Skribent den halv- eller kvartfærdige Personlighed, som først præsenterede sig for dets Øje. Kielland var trediveaarig, da han debuterede, og han leverede intet Ufærdigt. Man havde ikke set ham blive til — det var allerede en Prestige.

Af de nyeste nordiske Skribenter havde kun J. P. Jacobsen begyndt saa udpræget (i Virkeligheden mere udpræget). Men Jacobsen udfordrede langt større literær Dannelse for at forstaas, og han havde som de fleste andre Yngre debuteret i en Kamptid. Han havde maattet sanke sig sit Publikum langsomt sammen, han saa godt som andre Skribenter fra samme Periode, der i Modsætning til ham havde udviklet sig under Publikums Øjne. Hver enkelt Forfatter af den yngre Slægt havde netop möj-

somt dannede sig sin Læsekreds, da Alexander Kielland optraadte. Han kom som en Arvetager. Han overtog ved sine første Bøger hele det Publikum, der var blevet opdraget, og denne Gang som altid sejrede Alexander med Filips Soldater.

Dertil kom for Danmarks Vedkommende, at han var norsk, ikke skrev om danske Forhold, ikke stødte an ved Behandling af danske Æmner, og da han gjorde Lykke i Danmark, var dermed hans Held for Norges Vedkommende afgjort. Det nytter nemlig ikke, at Normændene ville nægte det: En norsk Bogs Modtagelse i Danmark er for Tiden afgjørende for dens Modtagelse i Norge. Jeg siger ikke paa nogen Maade, at dette Forhold beviser de Danskes større Dømmekraft, siger overhovedet ikke Noget om, hvorvidt dette Forhold er tilbørligt eller ikke, men jeg konstaterer det Faktiske. Selv Bjørnsons og Ibsens Digterry blev grundlagt i Danmark.

En Hovedaarsag til Kiellands hurtige Erobring af Publikum var den nye Tone, han anslog i Skjønlitteraturen, Verdenstonen, des pikantere, fordi den kom med norsk Accent, klang ned til Danmark fra Norge, som man har rost for mange literære Fortrin, men sjældent for Verdenstone. Af norske Digtere havde maaske kun Welhaven anslaaet denne Tonart, men han var lyrisk

Digter, lidet læst i Danmark og for længe siden glemt. Nu er en Verdensmand i Literaturen altid vanskelig at modstaa for et Stadpublikum, efter hvis Omdømme Verdenstone i Grunden er Idealet. Men det Indtagende, det Sejerrige ved Kiellands Verdenstone var, at han i den foredrog litter Ting, som «Selskabet» ikke før havde villet høre. Det var nyt og drillende, at han sagde den fine Verden frygtelige Spydheder i dens eget Selskabssprog. Man var saa kqed af det gamle Indhold og den gamle Respekt, af al den artige Poesi, der var udmundet i det Faareagtige.* Man vilde paa den anden Side ikke vide af en ud fra Videnskaben ført Opposition, Ansigt til Ansigt med hvilken den hele Forestillingskreds, hvori man levede, syntes snæver og dum, lige saa lidt høre paa lyrisk fordømmende Pathos, støjende Zigeuner-Lystighed, ubehændig Kunstneretrods; her fik man en Afløsning for de Tanker og Stemninger, man var kqed af, og den kom i slebne Former, uden Dybsind, uden Lyrik, uden Pathos, uden nogen farvemættet, beskrivende Stil; den var vittig, og den Vittige tilgiver man i nordiske Hovedstæder Meget, ja i Grunden Alt, naar Vittigheden ikke er direkte truende, og det var den ikke her.

I disse Omstændigheder: at Kielland begyndte uden Ufærdighed, at han tog et af

Andre optugtet Publikum i Arv, at hans Æmner laa udenfor Danmark, og at den aandelige Radikalisme hos ham forebragtes i en Form af Verdenstone, har man hans Digterlykkes Grundelementer.

Han viste sig strax i Besiddelse af et stort Fortællertalent. Han virkede ved sin Sammentrængthed, denne Hovedegenskab hos den sande Skribent; han formaaede i det korte skarpe Rids snart at nedlægge bitter Livserfaring eller overlegen Spot, snart at give Stemninger, smertelige, længselsfulde, vemodige, lystige, et trods Kortheden tilstrækkeligt Udtryk. Man mindes den Dygtigbed, med hvilken i Slutningen af «Slaget ved Waterloo» den unge Piges Laengsel mod Syden og mod Frihed er givet med næsten Intet, det Humør, med hvilket i «Haabet er lysegrønt» det usigeligt ynkværdige Studenter-Fjols er tegnet. Og hvilken sviende Bitterhed i Slutningsordene af «Visne Blade». En saadan Sætning er som en Essens, i hvilken mange kvalfulde Timers Stemninger ere sammentrængte.

Alt som Talentet nu udfoldede sig mere, ogsaa i større, vanskeligere Kompositioner, blev det lettere at se dets Grundtræk og oprindelige Fremgangsmaade. Fra først af var denne Forfatters Aand øjensynligt bleven vakt ved Skuet

og Opfattelsen af en ganske enkelt Modsætning, en simpel Livs-Antithese, der gik over til at blive en oftere tilbagevendende Antithese i hans Kunst. Det var Modsætningen mellem Livets Retside og dets Vrangside, mellem Virkeligheden, som den tager sig ud for den velhavende og velnærede Sorgløsheds Øje, og den samme Virkelighed, som den viser sig for den, hvis Øje naaer ned til Armoden i dens Elendighed med al den Forvorpenhed, al den Fortvivlelse, alt det Had til de Bedrestillede, som den huser.

Typisk for Kielland er i saa Henseende Novelletten «Folkefest». Det unge glade Ægtepar ser først Landsbymarkedet fra Forsiden og opbygges ved det muntre, livlige, fredelige Skue, saa umiddelbart derefter det samme Marked fra Bagsiden, fra Vejen bag om Teltene og forfærdes over den sminkede Nød og den pjerrotklædte Raahed.

Samme Motiv er varieret i «Balstemning», hvis Foredrag, naar Slutningspointen undtages, desværre har en Klang af gammel Roman-Pathos. Det forekommer den unge Attaché i hans salige Henrykkelse over Ballets Pragt og hans Dames Skjønhed, som om Gulvet gyngede under hendes Fod. Hun som selv har været et fattigt Barn og som allerede paa Vejen i Vognen har mødt den omstaaende Skares misundelige

og hadefulde Blikke, lærer ham, at naar det synes, som om Gulvet bølger under dem, er det fordi det skjælver under Millioners Had.

Antithesen vender tilbage i «Siesta», en Bagatel, der forøvrigt hører til Kiellands mindst vellykkede Stykker, hvor Forfatteren (f. Ex. i Tegningen af Tyskeren) altfor slavisk har fulgt en Tradition, Publikum er vant til. Den lystige, kosmopolitiske Soupé med de kjønne og forspiste Kokotter afbrydes her uhyggeligt af den irske Gjæsts Improvisationer ved Klaveret. Han spiller Fattigdommen, Irlands Hungersnød, saa hjertegribende, tilsidst saa frygteligt, at Sel-skabet føler et ukjendt Ildebefindende og mister Enthusiasmen.

Motivet fremtræder i ny Forklædning som Modsætningen mellem den velhavende Grosserer-frues Forestilling om Fattigdom og Godgjøren-hed paa den ene Side og hendes Erfaringer i Fattigkvarteret paa den anden, i den om Strindberg mindende Novelle: «En god Samvittighed». Det ganske ny Ansigt, som Elendigheden pludse-ligt viser Damen, virker her forstenende; det Hyl, hun hører fra dens Lunger, sonderriver hendes og Læserens Illusioner, lader aue en langt dybere Kløft i Samfundet, end de pæne Folk tro paa eller ville vide af.

En Antydning er nok til at vise, hvor

ganske den større Fortælling «Else» drejer sig om den samme Grundmodsatning, og denne faar et næppe mindre skærende Udtryk i det udmærkede Kapitel af «Garman & Worse», hvor Konsulen og Marianne samtidigt begraves.

Tage vi nu Antithesens to Led enkeltvis for os, saa er der hos Kielland i den Maade, paa hvilken rundt om i hans Skrifter det finere Vellevnet skildres, Noget, der røber Fortrolighed dermed, til en vis Grad Forkjærlighed derfor; man har endog undertiden ondt ved ret at tro paa Indignationen derover; i Maaden derimod, paa hvilken de af Samfundet stedmoderligt Behandlede, de Forkastede eller Udskuddet stilles op derimod, er der noget Oprørsk, Noget, der gaar ud paa at vække Forargelse, en vis Trods og megen Haan. Skjønt Kielland sidder inde med en Levning af Romantikens Hang til at fremstille de lavere Klasser som bestaaende af mere renhjertede og ædeltænkende Mennesker end de højere, saa skildrer han dog de Fattige med deres Laster; men han kaster al væsentlig Skyld for Lastefuldheden iblandt dem over paa de lykkeligt Stillede, der lade de Andre gaa for Lud og koldt Vand, dersom de ellers ikke selv forføre, fordærve og tilmed fordømme dem. Han er i dette Punkt som de øvrige norske Forfattere i høj Grad Samfundsmoralist.

Man faar saaledes Indtryk af en Skribent, hvis Frisind er uomtvisteligt, men som er radikal ikke af Blod og Temperament, men af Medfølelse og i Kraft af sin Læsning og Tænkning. Han synes, saavidt man kan skjonne, at antage Svælget mellem dem, som har det godt, og dem, som har det ondt, for udfyldeligt, venter sig øjensynligt ikke Noget af Forsagelse hos de Velhavende og er selv ingen Ven af Forsagelse, men forherliger det Hjertelav, der tager sig af de Nödlidende, og stræber gjennem sine Skrifter at fremkalde det. Han er da paa én Gang forfinet i sine Tilbøjeligheder og moraliserende i sin Tendens, aristokratisk i sin Holdning og sin Verdenstone, og folkelig af Overbevisning og Princip. Hvad han bekæmper i Omverdenen synes han først at have bekæmpet i sig selv.

Maaske beroer det herpaa, at en jævnlig tilbagevendende Skikkelse hos ham er den af Naturen veludrustede unge Mand, der er kjøn, lapset og godt Hoved nok til at vinde Folk for sig, som nærer Længsler mod det Ægte og Jævne, men som ligefuld er for nydelsessyg og for frivol til at kunne løsrive sig fra den Skinnets Verden, i hvilken han trives som en Fisk i Vandet. Skitseret er denne Skikkelse som den unge rutinerede Dandy — i den yndefulde Novellette «I Præstegaarden» — der flygtigt

gribes af den uskyldige unge Piges barnlige Renhed. Rigere udført bliver den til Alphonse i «To Venner», hin Menneskenes og Lykkens Yndling, der er saa vant til at gaa først ind ad alle Døre, vant til at modtage Tjenester, forkjæles og hyldes, og som har en elskværdig Egoists hele Velvilje at byde til Gjengjæld. Der er trods hans Fortrin intet Hold i ham, og det er trods hans Fejl umuligt at vredes paa ham.

Kielland tager Karakteren for sig paany i «Garman & Worse». Der er den Delphin. Han elsker Madeleine, fordi han drages mod det Friske og det Folkelige, men han indlader sig i Kjærlighedsforstaelse med Fanny, fordi han ikke kan modstaa det Yppige, det Glimrende, det Parfumerte. Han angrer for sent, da han gaar glip af Madeleine. I Grunden er der ingen stor Forskjel paa den unge farlige Delphin og den gamle Onkel Richard paa Hesten Don Juan. Onkel Richard er Delphin, sat en Menneskealder tilbage i Tiden, derfor mere helstøbt, mindre misfornøjet med sig selv. I «Arbejdsvolk» dukker Skikkelsen op paany, denne Gang rundere, udstyret med alle sit Væsens Sider: humoristisk overlegen over den Situation, hvori han staar som kongelig Embedsmand og Lediggjænger, uforligneligt uforskammet mod sine Brødre i den bureaucratiske Fornem-

hed, Indehaver af det sande Kristiania-Salonvid, stadig draget mod Hilda Bennechen, fordi han bestandig paavirkes af det ægte Menneskelige, der kan skjule sig bag et uanseligt Ydre, stadigt sympathiserende med Menigmand, fordi han føler, hvor megen Ret Menigmand har og hvor liden der undes ham, men fuld af falsk Skam over sit Hjertes bedste Rørelser, saa han hverken vover at ægte den stygge Pige, han holder af, eller at tage Parti for de jævne Folk, med hvilke han føler.

Man mindes endnu Varianten Ferdinand i «Det Hele er Ingenting» — et lille Proverbe, der trods et Par gyselige Sider, hvor Dialogen er sammenstykket af Citater, har noget Værd; her er Helten en smuk og smidig Fyr med et Anstrøg af landlig Elegance, vittig indtil Græn-
sen af Plumphed, for veg til at bære Livet, for aandrig til at kunne blive ret alvorlig, for nid-
kjær over sin Uafhængighed til at gide paataage
sig Pligter.

Hos mange moderne Digttere finder man i deres Værker Figurer, der øjensynligt svare til Forfatterens personlige Ideal. De give idealiserede Fremstillinger af sig selv; man ser paa slige Skikkelser vel ingenlunde, hvad Forfatteren er, men hvad han ønsker at være eller dog at gjælde for, og man behøver da i Regelen kun

at foretage en kraftig Subtraktion for at finde Digteren bag Figuren. Hos Kielland er det Modsatte Tilfaldet. Han synes ligesom til Advarsel for sig selv bestandig at maatte skitsere sit lavere Jeg; han forfølger det, som Paludan-Müller forfulgte sit i «Adam Homo»; han klipper stadigt nye humoristiske og karikerende Silhouetter efter Skyggen, hans Væsen kaster, og vil man søger ham selv i hans Værk, nødes man til at foretage baade en Reduktion og en Addition. I Delphin-Skikkelsen har han givet Skyggebilledet Fasthed og stillet det ind i opfundne Situationer. Man har her hans Væsens Skal, Verdensmandsskallen; vilde man finde hans sande Jeg, maatte man fuldstændiggjøre Skallen med dens Kjærne.

Han ynder overfor sine aristokratiske Skikkelser at stille grovere Figuren, der danne Modstykket til dem og supplere dem. De Første have, hvad der i «Aladdin» bestemmes som det Ydre, man kalder Lykke, de Andre have Fliden og Dygtigheden i demokratiske, ugratiøse Former — hine repræsentere Principet Garman, disse Principet Worse.

Disse Principer fremtræde som i et første Udkast allerede i «To Venner»: Alphonse er en ægte Garman, Charles en ægte Worse. De gjøre sig skarpt og udpræget gjældende i de

paa Novelletten følgende Romaner som Patri-
ciertone og demokratisk Tendens. I et tæt og
ubrødeligt Kompagniskab give de Huset Alex-
ander L. Kielland Glans og Soliditet.

II.

Alexander Kielland nedstammer fra en Slægt af velhavende Kjøbmænd, som i lange Tider have levet og handlet i hans Fødeby Stavanger. Man beherskede Byen, delte Forretninger og Konsulater imellem sig, var foretagende, indflydelsesrig, smigret og misundt i sin Egenskab af Provins-Potentater. Kielland har som Forfatter noget af den lykkelige Ligevægt, en saadan Afstamning giver. Ved sin Herkomst syntes han forud bestemt til at blive Smaastads-Matador. Men han kom til Verden den 18de Februar 1849, og er man indiskret nok til at regne tilbage fra hans Fødselsdag, ser man, at han i sin Oprindelse øjensynligt stammer fra et Tidspunkt, der ikke kan ligge langt fra Syttende-Maj-Dagen i hint skjæbnesvangre og revolutionære Aar 1848. Astrologien vilde ikke være nogen Videnskab, hvis hans Horoskop ikke havde ladet sig stille ud fra denne Konstellation af europæisk Revolution og norsk Frihedsfestlighed.

Han har sikkert modtaget dybe Natur-Ind-

tryk af den vilde Kyst, ved hvilken han fødtes, af Jæderens maleriske Landskaber, med hvilke han er saa fortrolig, af det barske, blæsende Vejrlig, af Hav og Søfart og Fiskeri — dybere Indtryk end af sine juridiske Studier i Kristiania og af sin Virksomhed som Teglværksejer ved Stavanger, der jo for øvrigt maa have ført det Gode med sig, at han læerte Mennesker af en anden Samfundsklasse end sin egen at kjende. Først da hans Længsel efter at se sig om udenfor Norge havde faaet Næring — især ved et længere Ophold i Paris — fik han Lyst og Mod til at skrive.

I de Aar, han sad oppe i Stavanger som Teglbrænder, var han begyndt at læse en hel Del, dog ikke mere, end at man kan opgjøre Summen af de Indflydelser, der fortrinsvis have paavirket ham som Aand og Skribent.

Han er begyndt som erklæret Beundrer af Heine. Han har, som de fleste Nulevende, sværmet for «Buch der Lieder» og «Reisebilder»; han har læst Heine Linje for Linje og har af ham indsuget det unge Tysklands Radikalisme, ved hvilken han har holdt fast, om den end hos ham kommer til Udbrud i andre og mindre skarpe Former.

Efter Heine har Kierkegaard havt Herredømmet i hans Sjæl. Ham sporer man stærkt

i Opfattelsen af Lidelsens Væsen, jeg mener i det Eftertryk, der lægges paa de fysiske Lidelser som de egentlige og dybeste, i Selvhadet til det Æsthetiske i Mennesket, i den Fasthed og Sikkerhed, hvormed en ethisk Maalestok anlægges, der undertiden snarere synes at være en overleveret end en, Forfatteren selv har justeret, fremdeles i Kiellands dybe Respekt for den Menneskekjærlighed, der lægger sig for Dagen ved at bringe Ofre, i hans Sympathi for den Religiøsitet, der (som Hauges) er et Udtryk for den personlige Inderlighed og hjertegrebne Fromhed, endelig mest paaafaldende og tydeligt i hans Syn paa Statskirkerne og deres Gejstlighed.

Paa nærmere Hold er saa Kielland bleven paavirket af den Literatur, der efter 1870 er opstaaet i Danmark. Skjønt han aldrig har efterlignet Nogen, lever og digter han paa Tanker, der ere blevne tænkte her; han er nærmere i Slægt med sine danske Samtidige end med sine norske Forgjængere. Blandt de Indflydelser, der over Danmark have gjort sig stærkt gjældende paa Kielland, er det nok at nævne Stuart Mills. Man fornemmer Paavirkningen fra Mill især i det Syn paa Kvindens Samfundsstilling, som han har lagt for Dagen igjennem sine Kvindekarakterer.

Hertil er kommet en Del Paavirkninger fra den udenlandske skjonne Literatur. Kielland har ikke uden Udbytte læst de moderne Franske, han har taget Ideen til sin Familie-Historie gjennem flere Bind fra Balzac og Zola, men hans norske Væsen har mindre Affinitet med dem end med de lidt ældre Englændere; særlig har Dickens slaaet ned i ham (omtrent som i Daudet) og det øjensynlig ikke blot ved sin humoristiske Fortællerstil, men ved den Forkjærighed, han i sine Romaner gjerne viser for de lavere Samfundslag, og ved hans større Sans for de enfoldige Hjerters end for de rigtudviklede Personligheders Dyder. Der er hos Dickens en vis Mistillid til Nytten af megen Kundskab, hvorfra der hos Kielland findes Glimt.

Alle disse Indflydelser og Paavirkninger have ligget og enet sig i hans Sind, alt imens han i Stavanger brændte og solgte sine Teglstens og da de til Gavns havde befrugtet hans Følelsesliv, hans Barndoms- og Slægt-Erindringer, blev paa en Gang ved Indtrædelsen i den modnere Mandsalder hans Natursans og hans Iagttagelsesgave produktiv, og der behovedes da kun en Løsrivelse fra de tilvante Forhold, kun Opmuntring og redebon Anerkjendelse, for at Novellette- og Romanforfatteren skulde staa fuldt færdig.

Den Bevidsthed, ud fra hvilken Kiellands Romaner ere skrevne, en Bevidsthed, man aldrig finder hos Bjørnson og Ibsen i deres første Værker, er den, at der er et Europa og et attende Aarhundrede til. Han stiller fra første Færd, fra første Afsnit af i hans første Novellette, europæisk Sæd og Skik op mod norsk, og man føler bestandig hos ham, at han tidlig har gjort sig det nittende Aarhundredes Livsanskuelse relativ imod det attendes. Han har fra først af havt et historisk Blik paa den Slægtfolge, han vilde skildre: den gamle, lidt forfranskede rationalistiske Generation, den orthodox-konservative Slægt og den fritænkerske og frisindede Ungdom.

I sin første Roman, «Garman & Worse», havde han til Hensigt at stille to Slægter mod hinanden, som f. Ex. Turgenjev har gjort det i «Ny Jord». Det lykkedes ikke ganske, fordi Planens simple Grundlinjer vare som overgroede af Stoffets Rigdom. Forfatteren var endnu for ung, og «Garman & Worse», sprudlede af Ungdom. Den vil altid staa højt blandt Kiellands Romaner, fordi den var som det første Glas Champagne, der af sig selv sprudler ud af Flasken, naar den aabnes. De senere Glas ere maaske lige saa gode, men dem skjænker man. Bogens Mangler vare Kiellands blivende: altfor

mange Personer, derfor en altfor overfladisk og springende Psykologi. Kielland er overhovedet mere Fysiognomiker end egentlig Psykolog. Han giver derfor mesterligt som i «Skipper Worse», en gammel Haves eller en hel lille Bys Fysiognomi (Bogens femte Kapitel), samlende alle de enkelte Træk til et livfuldt, markeret, udtryksfuldt Billede. Han er som de japanesiske Kunstnere en Mester i at give en Gjenstands eller et Menneskes Udseende og Udtryk med fem Streger, og han formaar at give et Sjæleliv eller en Sjælehistorie i et forbausende hurtigt Rids; derfor begyndte han ogsaa med Noveller. Men det Sjæleliv, der er for dybt eller for indviklet til at kunne gives med hine fem Streger eller Farveklatter, det ligger eller laa i det mindste oprindeligt udenfor hans Evnens Rækkevidde. Hans Gave er den at antyde ikke den at udføre. „Hans Devise er den gamle franske: «Glissez, n'appuiez pas!» Han er derfor neppe nogensinde naaet højere end i sin lille Novelle «Karen», et Mesterværk i den antydende Stil. Vi erfare direkte ikke det Ringeste om Karen eller hendes Sjæleliv, men igjennem den Maade, paa hvilken Lampelyset forelsker sig i Postillonens kongelig danske, røde Klædesdragt og forvandler den til en Purpurkaabe, ane vi, hvorledes Karen har forelsket sig i den

smukke, troløse Karl. Vi erfare direkte intet om Karens Selvmord, men gjennem Rævens Betragtninger over Harens formodede og ubegribelige Flugt begribe vi, hvad der er hændt. Hvor det derimod ikke er nok at antyde, hvor det gjælder om at fordybe sig, hvor det Rette vilde være som Hamlet altid at kunne grave en Alen dybere ned end de Andre, der slaar Kiellands Talent og Stil ikke til.

Herpaa beroer det, at det overordentlige Mod, med hvilket Kielland gribet sine Æmner og lægger sig dem til Rette, ikke er ledsaget af en tilsvarende Dristighed i Udmalningen.

Hans anden Roman, «Arbejdsvolk», havde i sit Æmne forskjellige Momenter, som der udfordredes sandt Kunstnermod til at fremdrage, saaledes Kristines Sygdom og Statsraadens Forhold til hans Frøken Nielsen. Beundringsværdig er især den Dristighed og den Takt, hvormed Kristines Historie er fortalt. Men Kielland har kun Mod til sin Virkelighedstroskab paa det Vilkaar, at han ikke længe behøver at nære det. Han trænger til hurtigst muligt at springe fra; han antyder det Værste og tier. Kielland lader f. Ex., saa urimeligt det end er, Kristine dø af sin Sygdom; han tør ikke se Virkeligheden saa længe under Øjne, at han lader hende leve med Sygdommen. Ligedan antyder han

Forholdet mellem Statsraaden og Frøken Eveline; men ikke en eneste Gang se vi Statsraaden hos hende. Kielland betroer os hviskende, at der er et Dyr i Mennesket, men han viser os ikke Dyret, vil ikke vise os det; dertil har han altfor meget i sig af den fine Mand, der ikke giver sig af med at vise Dyr frem, ikke nok af Kunstneren, der er besat af sit Syn og maa udmale det med kunstnerisk Hensynsløshed.

Var der mest Ungdom i «Garman & Worse», saa var der mest Lidenskab i «Arbejdsvolk» og «Else». I «Skipper Worse» er der mest Værdighed, Modenhed og Ro. De andre Bøger har Kielland maattet skrive, denne har han villet skrive. Den udmaærker sig fortrinsvis i et enkelt Punkt fordelagtig for de andre, i det nemlig, at denne Bog tydelig nok er den første, til hvilken Kielland har gjort adskillige Forstudier. Man føler bag den en Bestræbelse for at trænge ind til Bunds i et Sjæleliv, Haugianernes, der var Forfatteren fremmed. Dette er et stort Fremskridt; thi Studiet er for Kielland Vejen, ad hvilken. Han har her fulgt Trangen til ikke at blive staaende ved sit første, umiddelbare Grundsyn paa Tingene, men modifcere sin Fremgangsmaade og udvide sit Omraade — en ægte kunstnerisk Trang. Thi den er ikke Kunstner, som ikke føler Driften til

Selvfornyelse, og man vedbliver kun at være Kunstner, saa længe man har den. I Kraft af dette Studium er det lykkedes Kielland at give et levende og upartisk Billede af Haugianernes Liv og Færd; det er en lille Triumf for ham, at Publikum ikke havde troet ham i Stand dertil og blev glad overrasket. Desværre havde han endnu ikke ret Grebet paa at benytte sine Studier saaledes, at de ikke spores som saadanne. Han har altfor mange og lange Citater, og de valgte Citater ere ikke karakteristiske nok; han havde gjort bedre i at skrive dem selv end at optage dem som uforarbejdet Virkelighed af Bønne- og Andagtsbøger; nu staa de underligt krude og usordjede i Texten.

Skjønt han denne Gang har concentreret sig mere end nogensinde for — der er færre Personer og man faar mere at vide om dem — vilde det dog varet rettere, om Kielland havde ført Concentrationen saa meget videre, at Bogens Hovedperson traadte tydeligere og fyldigere frem. Hovedpersonen er jo nemlig ikke den, som Titelen lyder paa, men «Helten» i Bogen, Hans Nielsen Fennefos. Det er en smuk Skikkelse, men den er saa idealiseret, at jeg for min Del har nogle Tvivl om den kan kaldes sand. Denne unge kraftige, begejstrede Bonde og Lægprædikant, der kommer ud over sit

Livs eneste Fristelse uden anden Forandring i sit Væsen end den, at han bliver dobbelt streng mod sig selv og mod Andre, forekommer mig ufuldstændig. Jeg troer ikke paa ham, og hvis han findes, deler jeg ikke Forfatterens Syn paa ham; jeg tillægger ikke hans kjønslige Renhed samme Værd og Vægt som Forfatteren. At han afbryder Kjærlighedsforholdet til Sara, saa snart han bliver sig det bevidst, er ganske sikkert korrekt og i Karakterens Medfør. Men at han uden Vaklen holder Bruddet aabent, at han forlader hende, selv da hun er bleven Enke, synes mig mere logisk end psykologisk. Det smager af et Konsekvensmageri, som Publikum nu en Gang er vant til at fordre af sine Romaner, men som en Forfatter af Kiellands Rang neppe burde komme i Møde. Livet er ikke saa regelret; dets Linje følger ikke Linealen, end ikke den moralske Lineal; det er en Bølge-linje. Mennesket er da (selv som Lægprædikant) en mere sammensat Maskine end hos Kielland.

Der er Grund til at dvæle et Øjeblik ved dette kildne Punkt, fordi vi ellers inden vi vide et Ord af det, naa til, at der findes en ganske lige saa stor Afstand mellem den private og den digteriske Opfattelse af Menneskelivet hos de moderne Forfattere som den, vi saa længe have ærgret os over hos de romantiske.

Hvis ikke de bedste Digtere, vi have, engang faa Mod til energisk Brud med denne gamle Konveniens, vil vor Romanliteratur aldrig kunne hæve sig synderligt over de engelske Dame-romaners Standpunkt. Typisk for Forsagtheden i dette Punkt er Bjørnsons Skildring af Ægtemanden i «Magnhild». Kielland er nu ganske vist langt dristigere end Bjørnson, men dog er ogsaa han forsagt, eller rettere: Opinionens Tryk er paa dette Punkt saa stærkt i de nordiske Lande, at Forfatteren kan gibe Pennen med den bedste Vilje til at være ærlig — og saa skriver han dog nolens volens noget andet end det, der foresvævede ham. Fristelsen og Tilbøjeligheden til ikke at bringe Publikums og Journalisternes Blusfærdighed i Harnisk er saa mægtig, at den gjør Pennen paaholden. Men det er nødvendigt en Gang at gjøre opmærksom paa Faren, og Faren er den, at den himmelvise Forskjel mellem en Digter og en Underholdingsskrivent gaar i Glemme. Det er forstaeligt, at visse Udslag af den franske Naturalisme har gjort vore nordiske Digtere betænkelige, men der er en Grøft paa hver Side af Vejen.

Iovrigt er der kun Godt at sige om Kielands Fortids-Roman. I «Skipper Worse», staa Beskrivelserne og Karaktertegningen lige højt. Beskrivelsen af Stavanger By er maaske dog

det Bedste i Bogen, og i den er igjen et saadant lille Træk som Mødet mellem de latinske Skoledrenge og Ganepigerne en Perle.

Oprigtig Beundring fortjene de vigtigste Karakterer i «Skipper Worse», Sara og Skipperen. De ere fortræffelige og sande. De ere desuden i Kiellands Forfattervirksomhed epokegjørende, fordi de ere de første, i hvilke han har gjennemført en Karakterudvikling. At han fra Opfattelsen og Fremstillingen af Karakteren som noget Givet og Fast har hævet sig til Fremstillingen af dens gradvise Forvandling, det er Hovedfremskridtet i denne Roman, og det antyder Udviklingsmuligheden hos Kielland selv.

Paa det Dygtighedstrin, han for Tiden indtager, er han i det nordiske Samfund allerede en literær Magt af første Rang. Hans Kjækhed, der er saa tillidindgydende, fordi den bæres af Karakterens mandige Fasthed, vandt ham fra først af talrige Beundrere og Venner. De saa' og applauderede i ham Combattanten. Hans sjælfulde Humanitet, hans sande og følte Tolerance har vundet ham de Hjerter, som hans Vid alene ikke fik til at banke. Men ogsaa udenfor Norden har han en talrig og opmærksom Læsekreds. I Berlin, i Leipzig, i München og Wien er der Mange, som med Begjærlighed

gribe efter enhver ny Bog af Kielland, og jeg har hørt nogle af Tysklands kunstforstandigste Mænd sætte ham ved Siden af, tildels endog over Alphonse Daudet. Han er af Naturen næppe heller stort mindre begavet end den verdensberømte Franskmand. Denne har i Hovedsagen kun den saa langt interesserantere Stofverden forud for Kielland. Men vilde Daudet være blevet den Romanforsatter, Alle kjende, hvis han havde kunnet falde paa at slaa sig ned i sin lille Fødeby i Provence istedenfor at drage til Paris?

III.

Hovedpersonen i «Gift» er en ung norsk Skoledreng Abraham Løvdahl. Forfatteren har kastet Blikket ud over den Generation, han selv tilhører, og efter med Øjet at have gjennemvandret disse vide Felter af Umandighed, disse Stepper af aandelig Tørhed, disse uhyre Flader af Uselvstændighed, har han rettet det Spørgsmaal til sig selv: Hvorledes bliver en hel Slægt saadan? Hvorledes har det kunnet lykkes i den Grad at knække alt Frugtbart og Fremragende allerede i Spiren? Og han har dannet sig et Billede af denne Slægts Tilblivelseshistorie og har skildret Abraham Løvdahls Fædrenehjem

og Skoleliv for at vise os, fra hvilken Art Forældre de heldigst Stillede og fra først af bedst Anlagte i Slægten stamme og hvad Opdragelse de i Skolen og Hjemmet have faaet — et lige saa ypperligt som simpelt Æmne.

Vi se først Barnet føres omkring paa den store visne Kundskabsfælled med en og samme Sort magert Foder for Alle, se det opfostres med mekanisk Udenadslæren, med gold Kundskab til døde Ting og Former, med Uvidenhed om det levende Liv og Ringeagt for det, og med Forestillinger om en præviligeret Stilling i Kraft af denne saa tvivlsomme Dannelse. Vi se Hovmodet udvikle sig altsom Spørgelysten dræbes. «Det er en haard Tid», hedder det i Romanen, «fra fjorten til femten Aar. Øjneneaabne . . . en vaagnende Evne og Vilje til at forstaa Alt; en flammende Trang til at erobre Verden og det, som er bag Verden og bag derigjen — og saa Støv! ældgammelt, extrafint Støv drysset i hver fugtig Pore, drysset over hvert spirende Spørgsmaal . . .» Det er den lærde Skoles hele Undervisning, der ses i dette Lys, dog er Angrebets Spidse rettet mod Latinundervisningen, og jeg troer, at Kielland her har sigtet rigtigt og truffet godt.

Er Barnets Hjerne saa foreløbigt fornaglet med Glosor og Regler og Navne, saa øver

Skoletugten i den slette Skole sin Virksomhed. Vi se, hvorledes den i Forening med Hjemmets Indflydelse efterhaanden exstirperer den individuelle Dømmekraft og Modstandskraft, rykker den friske, umiddelbare Retsfærdighedsfølelse op med Rode, sætter Præmie paa den karakterløse Flid, af al Kraft driver Ynglingen ind i Lydighed og Korrekthed og først er helt færdig med sin Gjerning, naar den sidste Gnist af Trods er slukt. Ynglingen har lært at skamme sig ved hvad der i hans Sjæleliv er u-uniformeret, lært at attraa det at være som de Andre. Stykke for Stykke nedbrydes og med Jorden jævnes hans Barndomslivs Forsætter og hans Drengearaars Idealer.

Er den Femtenaarige endelig saa vidt, da træder — som Kielland viser — endnu en Magt til og strøer Salt paa hans aandelige Selvstændigheds Ruiner. Det er Katekismusundervisningen med sine barbariske Remser, som udmunder i det letsindigt og theatralesk, men dog modstræbende, afgivne Konfirmationsløfte.

Saa staar Personligheden i hele sit Anlæg fix og færdig for os, rede til at blive en Bureaukrat af ulastelig Korrekthed eller en Fabrikant, der støtter sin Bedrift ved at gaa i Ledtog med alle gode Magter i Samfundet. Og Kielland til-

fojer endnu kun dette ene i Sandhed geniale Træk, der iøvrigt desværre kun er antydet, ikke udført. Da Trodsen knuses hos den Unge, forsvinder den ikke sporløst; thi saaledes forsvinder Intet. Hvad der i den tidligste Ungdom endnu var Kraft, Forsætter, Oppositionsaand mod det Officielle, Tilløb til uegennytlig Handling, det forvandler sig paa ægte nordisk Vis til afmægtigt Grin, til magtesløs Spot, hint Grin, hin Spot, der i det gængse Sprog betitles den overordentlige og højt udviklede komiske Sans i disse nordiske Lande. Denne lovpriste Sans for det Latterlige er som bekjendt i Regelen kun Afmagtens Skalkeskjul og Afmagtens Vaaaben. Man ler dels af det, man ikke burde le af — for at tillægge sig Skinnet af Overlegenhed — dels af det, som man burde slaa ned; i det sidste Tilfælde er Spydigheden og Vittigheden det befriende Knips i Lommen; naar man har let, har man altid Indtrykket af at man har gjort en vis Opposition og lagt en vis Selvstændighed for Dagen.

Hvad vi hos Kielland overvære, er altsaa den tidligt begyndte og hurtigt fuldbragte Dan-nelsesproces, ved hvilken en brav og dygtig Dreng forvandleres til et af de højere Klassers Normal-Exemplarer. Hvor sandt er ikke dette Livsbilledede! Hvem kjender det ikke fra det

private og det offentlige Liv. Hvor typisk er ikke denne Proces! Der er ingen, til hvilken en Mand i vore Dage i Norden saa hyppigt har været Vidne. I Selskabslivet, i Literaturen, i det politiske Liv.

I Selskabslivet møde vi den unge Mand, der som Studenten i Kiellands «En Middag» i glødende Ord taler om at «for ham skal Ret altid være Ret», om «Respekt for Sandheden, hvorfra den saa kommer» osv. Adjunkten, der kjender Verden og Menneskene, siger kold-sindigt: «Ja, ja det er Altsammen godt nok. Men se kun til, jeg faar dog Ret; han der bli'r akkurat som de Andre.» Og Adjunkten faar Ret.

I Literaturen fremtræder den unge Forfatter med Ungdommens Ubændighed og Uerfarenhedens Idealisme. Saa begynder Abraham Løvdahls Opdragelse. Hver Gang han skriver noget Kjækt, kaldes det Makværk, hver Gang han skriver noget Farveløst, bliver det rost; begaar han endelig tilsidst noget Karakterløst eller Lavt, saa er der ingen Ende paa den officielle Henrykkelse; evig Opmuntring af enhver Svaghed, uafbrudt Tilskyndelse til Forræderi mod hvad der maatte være ham helligst; naar han ikke mere har en Gnist af den hellige Ild tilbage i sin Sjæl, saa er Alt godt; han

bliver accepteret af det gode og fine Selskab; han er bleven «akkurat som de Andre».

Hvad endelig Konfirmationsforberedelsen til den politiske Rettroenhed angaar, saa plejer den at foregaa meget hurtigt. Man er saa vant til at se Folk, der have givet store Løfter som Oppositionsmænd, i en Haandevending forvandles til Konfirmander, at Intet mere overrasker. Løftet aflægges paa Valgtribunen, lige-som det andet Løfte i Grunden modstræbende, men letsindigt og theatralesk.

Der er noget Almengyldigt, Adam-Homologt ved den unge Hr. Abraham Løvdahl. Som vi i Bogen møde ham, er han fra først af ualmindeligt heldigt stillet, idet han har en udmaerket Moder. Men han arver ikke hendes Sindelag, fører det i alt Fald ikke med sig over i Manddommens Aar. Det er hans egen Skyld, forsaavidt som han efterhaanden bliver altfor forskrämt og fejg til at kunne modstaa Trykket fra Omverdenen, særligt den verdenskloge og efter smaa Forhold begavede Faders Indflydelse: det er Moderens Skyld, forsaavidt hun, som har nærmet sig det Øjeblik, hvor hun gjennemskuer sin Mand, netop paa det kritiske Tidspunkt i Sønnens Liv er stærkt optaget af en anden Mand, der, saa underordnet han end er som Karakter, betager hende ved et vist Fælles-

skab i Meninger, ved tilsyneladende Dristighed og Fordomsfrihed; det er endelig ingen Enkelts Skyld, men den hele offentlige Tilstands, som Kielland skildrer den, en Tilstand saa slap og dum, saa farisæisk og forhyklet, at de Bedste føle sig isolerede og ladte i Stikken fra alle Sider, føle sig besudlede ved den uundgaaelige Berøring med de Andres smittende Svaghed og i afgjørende Øjeblikke føle sig saa unyttige, saa fortvivlet beskjæmmede, saa færdige med sig selv og Alt, at det staar for dem, som vare alle Sunde lukte og ingen anden Udvej tilovers for dem end den sidste.

Der er skjærende Sorg i en saadan Skildring. Det er den samme Stemning, der i «Samfundets Stötter», i «Unge Dage», i «Arbejdsvolk» lod de Bedste udvandre til det fjerne Vesten, som her har ladet den eneste rene og strenge Skikkelse i det lille Samfund, der fremstilles, redde sig over i det dunkle Hinsides. Hun er den Overvundne, der giver tabt. Over hendes Grav blæser det store sammenarbejdede Filisterium, der har slaaet hende ihjel og atter ved denne Lejlighed har bevist sin kraftige Organismes Evne til at udstøde alt det Sygdomsstof, der er det en Pæl i Kjødet og en Torn i Øjet, sin Sørge- og Sejers-Koral.

Hun var ingen stor Kvinde, den stakkels

Fru Venche, intet «Jern» og intet Geni, men hun var som Typen af friske og sandheds-kjærlige Kvinder her i Norden er, alvorlig i sit Følelsesliv, paa rette Vej i sit Tankeliv, fattig paa Kundskaber og usikker i sit Ræsonnement. Hun er utsat for at føle sig dragen til en Mand, der er meget ringere end hun selv, fordi hun i de smaa norske Byer, hun kjender, aldrig har truffet nogen anden endsige nogen bedre Allieret end Hr. Mordtmann. Hun har været Fantast i sit Forhold til denne Mand. Da Fantasteriet brister, dræber hun sig. Og hun dræber sig, som man i Reglen gjør det, af Mangel paa Fantasi. Hendes Fantasi viser hende ikke noget andet Middel til at frigjøre sig for sin Kval end dette ene. Ogsaa dette Træk har en dyb Sandhed. Forklaringen af det uhyre Antal Selvmord i de nordiske Lande turde være den, at disse smaa Samfund ere paa en Gang overordentlig fantastiske og overordentlig fantasiløse. Fantasteri og Fantasiløshed i Forening avler Selvopgiven.

Abraham Løvdahl har i Skolen havt en Ven, der beundrede ham, og hvis Beskytter han til Gjengjeld var, en lille fattig Bastard, lydende det krigerske og romerske Navn Marius, men hvem den lærde Undervisning, Mathematiken og Latinen tager Videt og Livet fra. Alt

hvad der var i Abrahams Sind af uegennytlig Hengivenhed og af Drift til at tage de Smaa og Svage i Forsvar kommer til Udbrud i Forhold til denne Ven. For hans Skyld glemmer Abraham sig overfor en Lærer og bryder (iovrigt ved en alt for ringe Lejlighed og paa en vel tarvelig Maade) Skolens Disciplin. Da Marius dør, dør med ham Drenge-Ridderligheds-Følelsen i Abrahams Sind; da Fru Venche ikke lang Tid senere tømmer Giftflasken, tager hun Alt, hvad der var tilbage af Højhertethed og Sandhedstroskab i Sønnens Sind med sig i Graven. Hendes Død hører organisk med i den Bog, hvis Helt Abraham er, fordi med hende dør alt det Bedste i ham.

«Gift» er en sand Bog, paa sine Steder dyb i sin Tankegang, og den er i det Store og Hele fortræffeligt skrevet. Det skorter hverken paa Vid i de humoristiske Afsnit eller paa Finhed og Aand i Bogens sidste, tungt alvorlige Partier. Selve Fortællertekniken er ulastelig; med sikker Behændighed har Kielland overalt forstaaet, umærkeligt for Læseren, paa nogle faa Sider at indslynge i den fortløbende Fortællings Islæt, hvad han behøver af Personernes Forhistorie.

Men der er en Indvending at gjøre mod Romanens Bygning.

Bogen samler sig ikke nok. Den indeholder vel ikke som «Skipper Worse» et Kapitel, hvis eneste Bestemmelse er den, at bygge Bro over til en anden Bog, men den er lige fuldt ikke saa simpelt og kraftigt komponeret, som «Skipper Worse» var. Det beroer, mener jeg, paa at vore Digttere overhovedet ikke gaa tilstrækkeligt kunstnerisk til Værks ved deres Bøgers Anlæg. De ofre sjældent eller aldrig for Bogens Enheds Skyld noget Parti, som det af en eller anden Grund kunde more dem at udføre. Der ved opstaar ikke sjældent noget Uproportioneret i Fortællingernes Bygning. Her brede i Begyndelsen Skolescenerne, særligt de, der have lille Marius til Midtpunkt, sig saa stærkt som var Marius Bogens Hovedperson og som var der ham forbeholdt en ganske anden Fremtid end den at dø af Hjernebetændelse. Den lange Samtale om Skolevæsenet, der udfylder hele fjerde Kapitel, er ogsaa vel bred i Forhold til sin Morsomhed.

Dog hvad der mod dette Parti maa anføres er ikke alene Betænkeligheder med Hensyn til Længde og Bredde; men heldigere vilde det med Hensyn til Bogens Idé have været, om denne Samtale og det femte Kapitel om Uglerne og Latinen, der slutter sig til den, havde givet Bogen mere Perspektiv ved en noget tankerigere og mere

dybtgaaende Opfattelse af Latinens paedagogiske Betydning før og nu.

Det er sandt, at den Rolle, Latinundervisningen i vore Dage spiller, er af fordærvelig Natur. Den er en Levning fra ældre Tiders Kultur, der ikke i Længden kan blive staaende og tage Pladsen op for anden nyttigere Kundskab, det være sig af ideel eller praktisk Art. Man kan kun smile, naar man hører de Argumenter, med hvilke Latinundervisningen nu til Dags forsvares, Argumentet om det særligt Forstandsdannende ved den latinske Grammatik eller det, om den Lettelse, Latinen yder den, der fra dette Sprog gaar til Italiensk eller Spansk. Ret som om En blandt Hundrede kom til at lære Italiensk eller Spansk og som det da ikke var bedre strax at lære et af disse levende Sprog til Fuldkommenhed! Sandelig, det var ikke med slige kummerlige Argumenter, at en Lærd paa Reformationstiden eller under Renaæsancen forsvarede Latinstudiet. Han hævdede med Rette dets Uundværlighed, fordi Latin var Dannelsens Universalsprog, det Sprog, hvori saa at sige al kjendt fortidig og samtidig Kultur var nedlagt. Man savner hos Kielland et Indtryk heraf, en Forstaaelse af hvor betydningsfuld og rig den Dannelse var, for hvilken Latinen en Gang var det eneste Organ, en Ind-

rømmelse af at vi ikke leve ligefrem paa Absurdisteter, men paa Arv. Naar man læser hans Uglekapitel, i hvilket allerede paa de første Munkes Tid den blege Mand gnider Panden mod «det dunkle Sted hos Tacitus», saa tager det sig ud som var Latinstudiet alt i Middelalderen filologisk Pedanteri. Kielland overser ganske Betydningen af, at alene gjennem dette Sprog lærte Mænd, som vare opdragne i orthodox Kristendom, Oldtidens Filosofi at kjende; gjennem det alene erfore Mænd, som vare opdragne i orthodox Moral og levede under et retløst Tyranni, de store Hedningers Gjerninger under Oldtidens Republiker. Der er et Stænk af Amerikanisme i Kiellands Betragtningsmaade, som ikke har min personlige Sympathi. Det tager sig ud som anerkjendte han ingen anden Opdragelse end en rent utilitarisk. Jeg troer, hans Bog havde virket endnu stærkere, ifald den havde indrømmet Studiet af de klassiske Sprog mere Fornuft og havde samlet sit Angreb paa Madvigianismen alene. Der maa dog kunne findes en Middelvej mellem Amerikanisme og Madvigianisme.

Jeg har endnu en lille Indvending med Hensyn til Skrivemaaden. Kielland er, som nærmest engelsk i sin Stil, en Fortæller af første Rang, ingen Skildrer. Paa en Tid, hvor

den beskrivende Fremstilling har grebet saa stærkt om sig, at man maa læse Side op og Side ned om Sollysets Spillen paa et Par Fortepianoben, er det i høj Grad velgjørende at møde en Forfatter, der gaar lige til Sagen, som han vil have frem, og med Sindsro overspringer alle Nipsgjenstandene paa en Etagère i Krogen. Men Kielland er paa flere Steder altfor lidt Maler, saa lidt, at man slet ikke formaar at se den Scene for sig, som han fortæller. Naar lille Marius's Død gjør saa ringe Indtryk, naar den virker saa tørt og tendentiøst, at man i Grunden slet ikke troer paa den, saa beroer det for en væsentlig Del paa, at den meddeles som et logisk Resultat, et mathematisk Facit. Man ser ikke Værelset for sig, hvori den lille Marius dør. Vi behøvede ikke at faa det ud-penslet Træk for Træk, men vi maa se det; nu foregaar Marius's Død i det abstrakte Rum, og vi have hverken et Indtryk af Lyset eller af Luften eller af Fysiognomierne i dette abstrakte Rum.

Nan finder det undertiden betegnet som et blot Parti- eller Skolefænomen, at nordiske Bøger i vore Dage saa hyppigt ere angribende. De bæres af Utilfredshed med Samfundsordenen, som den er, og de vække Utilfredshed med den. Veltilfredse Folk se heri en Mode som

den at bære sit Haar à la malcontent. Der er imidlertid intet Tilfældigt i det negative Præg, som god nordisk Poesi i det sidste Aarti har havt. I vor Tid i Norden vil med Nødvendighed al den Digtning, som har sund Livskraft i sig, blive samfundskritisk. Hvad der fremkommer af idyllisk Literatur, det vil sige af Literatur, i hvilken ingen Utilfredshed med det Bestaaende spores, vil uundgaaeligt være en Poesi, som er bygget paa Reminiscenser af den gamle Verdens-opfattelse, hvis Opløsning vi opleve, og af ældre Tiders Kunst.

Aarsagen er simpel: Al Kunst er Udtryk for en Livsanskuelse. Jo sterkere og fuldere Overensstemmelsen er mellem Kunstnerens Livsanskuelse og den, der raader i Samfundet omkring ham, des mere harmonisk vil han forekomme eller være. Men vi leve for Øjeblikket i en Periode, hvor der finder et næsten skrigende Modsætningsforhold Sted mellem den theologisk-pædagogisk-politiske Grundanskuelse, paa hvilken det officielle Samfund hviler, og den Verdensbetragting, de fremskredne Aander have tiltegnet sig. Derfra Konflikten mellem Literaturen og Samfundet. Hvad der i den skjonne Literatur nu til Dags er idyllisk, hvad der efter at have nedlagt sine Vaaben trækker op med vajende Faner og fuld Musik, det vil i Regelen

kun være det, der har kapituleret med Fortiden. Den virkeligt levende Literatur bortætser og fortærer for vore Øjne det ene Brudstykke efter det andet af den Livsanskuelse, paa hvis Grund Fortidens Poesi opførte sine lette og lyse Festsale. Den nye Literatur spørger sig frem, graver sig frem. De Problemer, den opkaster som Muldvarpeskud, forraade dens underminerende Arbejde. Først naar en ny positiv Verdensanskuelse, den, man nu famlende søger at betegne ved Navne som Humanisme eller Naturalisme, er anerkjendt som Magt i de nordiske Samfund og har gjennemtrængt Stats- og Samfundsformerne med sin Frihedsaand, vil der atter kunne opstaa en Poesi, der er harmonisk uden Vammelhed og livsglad uden Aandløshed og Fladhed.

ARNE GARBORG.

(1885.)

Han bruger, naar han skriver, med For-kjærlighed Ordet *intens*; det maler hans Væsen. Der er noget Anspændt, noget som anvender fuld Kraft, i Alt hvad han foretager sig. Han er af Temperament en Polemiker, som tror — og i veklende Former: forfægtende, forsvarende, angribende, fortællende, malende, skjemtende fremtræder han som en Forkynder og en Revser. Han har allerede en Udvikling bag sig og staar nu ikke blot som en Forfatter, men som en Mand, Noget, der i den norske Bogverden ikke i den Grad er en Abnormitet som i enkelte andre. Han er evnestærk — en dialektisk Tænker med Bondeblod og Kunstner-blod i sine Aarer — og evnerig; thi foruden at være en Kritiker, hvis Væsen er Lidenskab for Klarhed, og hvis Stil er stridbar Logik, er han tillige en sand Poet, den grundige

Kjender af en lille Kreds af Menneskesjæle, som fremavles af Forholdene i hans Hjem, og han har baade levende Farver og en fin, godt dølgende og kraftigt virkende Ironi til sin Raadighed, naar han vil skildre. Hans Kunst er Karakterkunst og har hidtil havt sin Styrke deri.

I.

Medens Alexander Kielland, der er et Par Aar ældre end Garborg, som Skribent ganske bærer Præget af den højere Borgerstand i Norge, fra hvilken han er udgaaet, og som han med Virtuositet formaar at gjengive, staar Arne Garborg som Repræsentant for det, Gambetta kaldte de nye Lag. Han er den fattige Bondes Søn, der efterhaanden har erobret hele Tidens mest fremskredne Kultur og nu findes i forste Linje som sin egen Stands mest fremragende Opdrager i Norge og samtidigt som en af Hovedstadens betydeligste Aander, en dygtig Taler og endnu dygtigere Debattant i Studenter-verdenen og Pressen, særligt oplagt til Kamp for moderne Synsmaader mod Theologien, paa en Gang Digter paa Landsmalet og Kritiker paa det almindelige Sprog.

Arne Garborg fødtes den 25. Januar 1851 paa Jæderen, en tre-fire Mil fra Stavanger. Det

Landskab, hvori han kom til Verden, er et af de vildreste og ufrugtbareste Kystlandskaber i Norden, en sand Illustration til Dantes Helvede; Livet har tidligt vist ham sit barske Ansigt.

Han gjennemgik Seminarie- og Skolemester-Stadierne, optraadte første Gang i 1870 med et dundrende Digt i en Provinsavis mod Preusserne og Bismarck — han holdt paa Napoleon III —, forsøgte sig i 1871—73 som Udgiver af et Par Smaablade i sin Provins — det ene var en Slags Skoleblad — og kom saa i Februar 1873 til Christiania, hvor han skrev Forskjelligt i forskjellige Aviser og i August 1875 blev Student med Udmærkelse.

Ved denne Tid havde han, paavirket af de danske Romantikere og af de norske Nutidsdigteres romantiske Ungdomsværker, gjennemgaaet en ganske livfuld romantisk Udvikling, der var endt normalt i fuldstændig Opløsning. Tro paa Ingenting, Reflexionssyge, Æsthetiseren, reaktionære Sværmerier, en Tilstand, som Garborg nu kun med Væmmelse tænker tilbage paa. Saa kom han under Paavirkning af Kierkegaardianisme og anden Theologi og troede at finde sin Frelse i hvad man den Gang kaldte «en ethisk-kristelig Livsanskuelse», skjønt han ikke kunde tro paa Dogmerne, det vil sige, han troede dem og troede dem ikke paa én

Gang, var hvad man dengang kaldte *Tvivler*. I et Par Aar arbejdede han paa at døde *Tvivlene*; egentlig lykkedes det ham ikke, men han hidsede sig alligevel op til en vis snart hed snart kold kristelig Fanatisme. Saaledes forfattede han i December 1876 til *Aftenbladet* nogle store og ret velskrevne Artikler, i hvilke han hævdede det som Ret ja Pligt for Christiania Universitets Professor-Kollegium at nægte en dansk Doktor, der var Forfatter af fritænkerske Skrifter, Tilladelse til at betræde et af Universitetets Kathedre som Taler.

I disse Aar (1875—77) skrev han mest om Theologi og Maalstræv, arbejdede sig tilbage igjen til sin første Ungdoms politiske Demokratisme, og da han samtidigt læste den netop i hine Aar her i Norden frembrydende moderne Literatur, følte han sit allerede vakkende religiøse Standpunkt undergraves. Snart kom det til et Omslag i hans aandelige Liv. I Aarene 1877—82 udgav han paa Landsmaalet Bladet *Fedraheimen*. Det begyndte «paa kristelig Grund»; da denne Grund tog til at svigte, blev det religiøst neutralt, og endelig gav nogle Artikler i 1879 med Titelen *Censur* (i Anledning af det fuldstændigt molboagtige Skraal over et fra Berlin til det norske Dagblad sendt Referat af en vis Hellenbachs Skrift) Bladet Ord for at

være fritænkersk. Men da havde allerede Garborg forfattet sin første Fortælling *Ein Fri-tenkjar*, der udkom særskilt 1881.

Hans første store Skrift er en Bog om Maalstrævet fra 1877 med den lange Titel: *Den ny-norske Sprog- og Nationalitetsbevægelse. Et Forsøg paa en omfattende Redegjørelse, formet som polemiske Sende breve til Mod-stræverne.* Den er skrevet med en meget «intens» Enthusiasme. Den afviser med Overlegenhed og Fægterdygtighed en hel Del taabellige eller bornerte Indvendinger mod den norske Maalbevægelse, lader imidlertid en oganden mere grundet og mindre fordomsfuld Tivil überört. Ingen Fornuftig vil bestride Maalvennernes Ret til at skrive, som de lyster, især hvis de derved indvinde et helt nyt Opland af Læsere, som kun med Møje fatte Bysproget. Hvis derimod Bonden i Virkeligheden fatter dette fuldt saa godt som det dog altid kunstigt lavede Dialektmaal, er Foretagendet øjensynligt mindre praktisk, ligesom rimeligvis mindre fremtidsrigt. Ganske uden Bekymring vilde man heller ikke kunne se vort i Forvejen saa lille Bogrige yderligere indskränet ved højtbegavede Forfatteres Overgang til Maalet. Foreløbigt maa man haabe, at de bedste Maalstrævere, som Garborg selv, ikke blot ville benytte snart

det ene Sprog snart det andet alt efter det Publikum, de henvende sig til, men skrive paa begge Sprog samtidigt.

Med megen Styrke gjør Garborg i hint sit første Skrift gjældende, at det saakaldte *norske* Sprog og den saakaldte Fællesliteratur i Virkeligheden er dansk Sprog og dansk Literatur. Selv den nyeste Udvikling af den norske Poesi har efter hans Opfattelse ingen Forandring gjort heri: Bjørnson blev ikke Norges Holberg, ∵ Gjenføderen af sit Lands Sprog og Nationalitet, han blev blot dets Runeberg, ∵ han opdagede Landets folkelige Rigdom og viste den frem for Verden i en skjøn Form, men ikke i den sande, den oprindelige Form. Paa Spørgsmaalet, om dette er saaledes at forstaa, at Bjørnson ligefrem er en dansk Digter, svarer Garborg: Bjørnson er norsk, om man vil; men han er norsk i samme Forstand, i hvilken Steen Blicher er jysk; med andre Ord: hvis man i Almindelighed ved *norsk* forstaar noget *nationalt*, sideordnet med dansk og engelsk f. Ex., saa er Normændenes Literatur ikke norsk; hvls man derimod ved Ordet forstaar noget *provinseelt*, sideordnet med f. Ex. jysk og skotsk (Walter Scott), saa kan Ordet *norsk* bruges om den. At han heri har Ret, turde være utvivlsomt,

ligevidigt om man af denne Forudsætning vil uddrage samme Slutning som han eller ikke.

Hvor lidet populær Garborgs Tankegang allerede i hin Tid var hos de herskende Klasser i Norge, viste sig i, at han nødtes til at forære denne sin første større Bog til en ubekjendt Bogtrykker i Bergen, da ingen Forlægger i Christiania vilde tage den. Maalsagen var i hin Tid Noget, som kun fandtes paa Oppositionens Program; man var dengang Maalmand, som man senere var Venstremand eller Fritænker, for at udtrykke sit Hjertelag for det menige Folk og sin Afsky for Dannelsesfilisteriet med dets Hovmod og Hykleri.

Dog fra Fritænkeriet og al dets Gjerning var Garborg endnu da meget fjern. I Overensstemmelse med den traditionelle Formel betragtede han den officielle Videnskabelighed som den upartiske og tendensfrie, den frifarvede derimod som personlig og tendentiøs. Han skrev netop samtidigt: «Vantroen er en Livsretning, en Personlighedstendens i Tiden, og mange Lærde ligge under for den, men den bliver ikke derved *videnskabelig* . . . i samme Øjeblik som Videnskabsmanden glemmer, at Videnskaben er det Objektive, saa snart han i sin Fremstilling af Videnskaben lader sin personlige Livsbetræftning stikke frem som Ten-

dens, og undlader, lidenskabsløst og objektivt, at fremstille Problemerne i fuld Belysning fra alle Sider, og give sine Tilhørere Adgang til at øve fri og selvstændig Kritik, saa synder han imod Videnskabens Aand, saa ophører han at være Videnskabsmand og forvandler sig til Prædikant og Agitator . . . man kan da ganske vist, som Dagbladet glæder sig ved, ikke naa ham juridisk, fordi hans Fejl ikke er af juridisk Art: men *moralsk* er han dømt.» («Dr. G. Brandes.» II).

Nu fulgte med kun et Aars Mellemrum den mærkelige Fortælling *Ein Fritenkjar*, Garborgs første store digteriske Forsøg, en Novelle, som i Grunden er rent lyrisk, hans sent vakte Ungdoms Lyrik. Det er et Smerteskrieg, en Klagesang, som ved Oprigtigheden og Styrken af sin Pathos røbede, hvor meget af en ægte Digter Gårborg er. Thi Enhver, som læser denne Fortælling, der skildrer Fritænkerens Liv i Norge som en Lidelseshistorie, et gjennemført Martyrium, maa faa det Indtryk, at der ligger mangeaarige, bitre Erfaringer bagved, Alt er saa følt, saa «oplevet», — og saa var der dog kun gaaet et Aar, siden denne Paulus var en Saul.

Allerede Titlen og end mere Bogens angribende og anklagende Karakter slog de norske Boghandlere med Forfærdelse, Garborg maatte

udgive den paa eget Forlag. Det var ogsaa Synd at sige, at Tendensen her er dulgt. Den gjør sig saa spændt og kraftigt gjældende, at Karaktererne her langt mindre end Udfaldene i de vittige Repliker vække den kræsnere Læsers Interesse.

Den unge Fritænker Eystein Hauk har været ubesindig nok til at forelske sig i Præstedatteren Ragna Vangen og agter at fri. Hans Ven Breide, der gjør Tjeneste som en Art Chorus i Bogen, raader ham til, hvis han ikke kan komme over denne Kjærlighed paa anden Maade, uden videre at skyde sig en Pistolkugle for Panden:

«Du finder Vilkaarene strenge? — Godt! Naar du kan være saa gal at falde paa at forelske dig i en kongelig norsk Præstedatter, du, som vil være en Fremskridtsmand og det en hel, — saa kan du ikke vente andre . . . En Mand i dette Land, som ikke har den rette Tro, maa finde sig i at være hjemlös. Han er udstodt af Samfundet og har ikke Ret til at drage Nogen med sig. Men at gifte sig med en Præstedatter, — det er at drage hele det trangsynede Samfunds Had og Hidsighed og Forkætring og Inkvisition lige ind i sin egen Stue. Det er at gjøre hele sit Liv til en eneste skjærende Misklang . . . Omvende hende? Stakkels

Gut! Du kan lære en So at gaa paa to og en Bjørn at danse Halling; men lære et norsk Kvindfolk at tænke, det la'r du være. Vort kjære Samfund har sørget derfor. Vore Kvindfolk forstaar sig ikke mere paa Logik, end Krabberne gjør.... Deres Vid er lige saa underligt som de Chignon'er, de gaar med, og deres Tanker er som en tysk Polka. Den Mand, der kan faa sin Kone til at forstaa, at to og to er fire, han er en Mester; men længer naar han aldrig. Mindst med en Præstedatter.»

Eystein er imidlertid vis nok paa, at Ragna er af anden Art end alle andre Kvinder; Vanskeligheden for ham er at faa den gamle Præst til at give ham hende: «Den, som bare kunde lyve!» Til sidst er han rede til at skrive den Gamle til i den allerkristeligste Tone. Hans Ræsonnement er det, at den, som lever i en Daarekiste, maa bruge de Midler, som frembyde sig, at naar én Mand staar mod Hundrede Tusende, har han Ret til at bruge Krigslist, og saa spørger han med Bitterhed sig selv, hvorfor han mere end andre Theologer har givet sig ind paa at tænke. Hvad skulde det til! Havde han nu været en sædvanlig theologisk Kandidat, saa havde han havt sin Livslykke sikret. Hvad det gjaldt om, var jo desuden blot at være sikker i sin Sag, og det blev jo

Enhver, der helt kastede sig ind i en Tankekreds. Der var ingen Theolog, som savnede Tankens Frihed. Saa snart En først var kommen ind i den Troldring, saa fandt han sig vel der og forekom sig selv at tænke forskrækkeligt frit; det var ligesom med de Bjærgtagne; naar de drikker af Troldhornet, saa føler de ingen Længsel mere efter Luft og Lys . . . og saa gifter de sig og røger Tobak og er glade.

Men da det kommer til Stykket, kan han hverken lyve eller komme ind i Troldringen; derimod tyr han i sin Fortvivlelse til Natte-svireri, til Adspredelser og Kvinde-Venskab.

Her forekomme to smaa Episoder, der mere end noget Andet røbe den vordende Kunstner i Garborg. Der er her en ualmindelig Farve og Humor i Skildringen. Den første af de to Kvinder, Eystein kommer i Venskabs-forhold til, er en gift Kone, kjøn og ufin, hvis Mand er paa Rejser. Fru Rosalie elsker ham paa sin Vis og siger ham det en skjøn Aftenstund med Armene om hans Hals. Men i samme Aandedræt giver hun sig til at præke for ham: Hun kan ikke forstaa, at han kan være Fritænker; hun har længe tænkt paa at bede ham sanse sig og tænke sig om, thi den Vej, han nu gaar ad, fører ikke til noget godt Sted. Den, som tror, kan vel ogsaa synde,

des værre! men den værste Synd er Vantro o. s. v. Fru Rosalie afløses af Frøken Milla, en ung lattermild Dame, barnlig og skyldfri, der vil til Theatret. Men efter nogen Tids Forløb skifter ogsaa dette Venskab Karakter og antager for Frøkenens Vedkommende nærmest Karakteren af en Forretning. En Dag maa han tilmed af sin Veninde høre, at naar hun tager sig det saa let med disse Ting, saa er det i Tillid til hans Livsanskuelse. Hun mener at kunne være tryg for Straf, naar der ingen Vorherre er, og der er ingen Vorherre, naar en Mand som Eystein ikke tror paa ham. Men nu er Tvivlen vaagnet i hende, om han ikke muligvis alligevel er til, og hun trænger hver Dag paany til Trøst for at kunne synde sorgfrit.

Men Eystein kan ikke glemme Ragna. En Dag, da han i sit dybe Mismod paany er tyet ind i en Kirke, staar det paa én Gang for ham som uendelig skjønt at rive hendes fine Tanke og rene varme Sjæl ud af dette store Dødningehjem, Kirken. Hvad vil Folk her? Søge Trøst for deres Sorger og Synder. Det vil sige, de have ikke Mod til simpelt at se Livets Alvor i Øjet. De prøve paa at bedøve sig i hellig Bonne-Svir, prøve at glemme deres Sjælesaar i en Rus af Salmesang og himmelske Drømme. «Var det ikke den samme Umandighed og Blød-

agtighed, der havde drevet ham selv ud paa Sværm og Svir. Denne Tanke slog ham som en stærk Lysglans. Alt dette, som Folk havde fundet paa til Hjælp mod tunge Tanker, fra Opium til Andagt, fra Rangel til Religion, steg i dette Lys frem som en eneste lang Række af fejge Rømningsforsøg bort fra Livets Sandhed.» Han ser paa Kirkegjængernes ludende Hoveder og de forekomme ham som syge Folk, der have givet sig Signekjællinger i Vold. Det er besluttet, han vil frelse Ragna.

Han vinder hendes Kjærlighed og er salig. Hun er ham mere værd end al Verdens Tanker. Han føler sig i sin Elskov knyttet til det Evige. «Det var Kvinden, som bar Livsens forunderlige Løndom, den store Livsgaade, Ophavet til al Glæde og al Sorg.... Kvinden var Kjærlighed, og Kjærligheden var Gud, men Gud var Sandheden og Livet.» Forgjæves spørger Breide ham, om han aldrig har hørt, at Huldræn har Hale; om han ikke kan tænke sig, at det Kvindfolk, han nú forguder, om et halvt Aar vil synes ham en Gaas, om han ikke indser, at han ved Ægteskabet med tusend Reb surrer sig fast til den gamle, raadne Samfundsmaskine, der vil rive og slide i ham med sine Tænder. — Er dette Daarskab, saa vil han være en Daare; han elsker, elskes og holder Bryllup.

Men hans Lykke er kort. Der er saa lidt, der forener, og saa meget, der skiller hende og ham. De se forskjelligt paa Alt; de føle sig fremmede overfor hinanden; han fortier sine Meninger eller gjør halve Indrommelser, men naar hun forstaar ham, føler hun nærmest Rædsel; han er gaaet ind i Ægteskabet med den hemmelige Tanke at vinde hende for sin Anskuelse, hun med den, at vinde ham for sin Tro, og det mislykkes for begge. Den Dreng, Ragna føder, forener først, skiller saa. Spørgsmaalet om hans Daab og hans Optugtelse, der efter nogen Kamp afgjøres til Fordel for Ragna, henkaster Eystein i alle de Stemninger, Shelley i sin Tid i en lignende Anledning gjennemled. Fortællingen synes her næsten bygget over de Digte, Shelley skrev i Harmen over at se sin Søn sig fraranet.

Katastrofen fremkaldes ved Eysteins journalistiske Virksomhed. Han er som Skribent sandhedskjærlig og vidtgaardende, men paa Grund af sine personlige Forhold anonym. Den samme Svaghed og af Skaansomhed betingede Halvhed, der har faaet ham til at dække saa meget som muligt af sine Meninger til overfor sin Fader Provsten og sin Svigerfader Præsten, og som har faaet ham til i sit Ægteskab Skridt for Skridt at vige tilbage for Ragnas Ønsker, har

ladet ham optræde som *navnløs* Oppositionspolitiker i fritænkerisk Retning. En Kapellan, der altid har misundt og hadet ham, den traditionelle gejstlige Skurk, bryder hans Anonymitet og bringer derved alle hans Forhold i Hjemmet til at briste. Hans Fader forfærdes over ham og betragter ham som Antikristen, Ragnas syge Fader opfordrer hende til at vende tilbage til Fædrenehjemmet og hun følger rystet Opfor dringen; selv den Redaktør, i hvis Blad Eystein har skrevet og som fornemmer den almindelige Uvilje imod ham, afskediger ham med det Raad at rejse til Udlandet paa nogen Tid.

Han forlader Norge og nedsætter sig i Paris, skriver «paa ulasteligt Fransk» en Roman, der møder Velvilje hos Kritiken, ernærer sig som Korrespondent til engelske og tyske Aviser, og forbliver, da han fire Aar efter erfarer Ragnas Død, bosat i Udlandet paa Livstid. Dette hele korte Afsnit er blot lavet, har som venteligt var hos en Forfatter, der aldrig har været uden for sit Land, intet af det Oplevedes Friskhed. Saa følger da ogsaa umiddelbart Eysteins Hjem venden til Norge som Olding, hvor han gjen finder sine Kjæres Grave og erfarer, at hans Son er blevet Præst. Hans Liv er spildt; hans Livsglaede og Livsarbejde er ødelagt og hans Son helt bunden til den Magt, i Strid med

hvilken Faderen laa under. Han spørger sig selv, om Ulykken er den, at han har været for stiv og doktrinær eller omvendt den, at han ikke fra først af var fuldstændigt ærlig og hen-synsløs — og han svarer sig, at kun store Samfund skabe hele Mænd. Han gjenser Sønnen og føler samme Skillemur mellem ham og sig som tilforn mellem sig og Ragna. Smerten dræber ham, og Sønnen holder en haard, for-dommende Tale ved Faderens Grav.

Med denne Mislyd, til hvilken Alting stiler,
har Forfatteren villet slutte.

I sin Egenskab af Tendens- og Læredigt har Bogen for Karakterernes Vedkommende store Svagheder. De staa blege og ædle, svage og abstrakte. Det har været Forfatteren mere om at gjøre at levere et Indlæg i den aandelige Strid end at frembringe et Digterværk, som havde sit Liv og sin Interesse ved sig selv alene. Bogen fængsler mest, hvor den er personligst, hvor man direkte føler Forfatterens Livserfaring gjennem det Sagte. Han lægger her et ægte Frisind for Dagen, som hos en Bladudgiver og politisk Partimand er sjeldent, og som han heller ikke sidenhen har fornegtet.

Der er, hvor Hauk vil være Journalist, en Samtale mellem Fader og Søn om Bladskriveriet, som er sund. Paa den Gamles nedsættende

Ytringer om Professionen svarer Sønnen med Indrømmen og Hævden. Han indrømmer gjerne, at Mængden af Bladfolket er baade luvslikt og træt, uden Tro paa Folket og uden Tro paa sig selv, bunden til Kærren, de drager, og til Partiet; men naar En har en Tanke og vil arbejde for den, saa bliver han ikke Bisp — hvad skal han da gjøre andet end stride for den som Journalist. Vel læse de Fleste Bladet saaledes, at de lægge det bort uden at være blevne klogere deraf, men man faar de Bedste med sig og de Andre indsuge Tankerne uden ret at vide af det og komme saa efter med Tiden.

Der findes videre, hvor Hauk er bleven liberal Politiker, et Replikskifte mellem Fader og Søn om de Liberale, som rober Modenhed og Kjækhed. Ogsaa her hævder Sønnen gjennem Indrømmelser sit Standpunkt: «Du er haard mod vor Frihedsflok, men, kjære Fa'er, Du maa tro, at Du ikke lærer mig noget Nyt om den. Jeg kjender den . . . Den er for sit Fler-tals Vedkommende en sammenløben Flok af al Slags, som véd Lidet og Intet vil, men som er kommen paa Kant med det Gamle . . . Der er Malkontenter, Drømmere, fuskende Fiskere efter Folkegunst, som tro, at det at opponere er at være *selvstændig* . . . Jeg véd alt dette, Fa'r!

— Ja jeg ved mere. Jeg ved, at vi i Virkeligheden ikke have nogen frisindet Fylkning . . . og at de Fleste af dem, der ærligt anse sig for Frihedsmænd, i Grunden er saa gode Bagstrævere som Nogen kan ønske. Tag hele den Flok, som kalder sig liberal; giv den Magten — og den vil ikke reformere en kongelig Hestestald engang, mindre reformere Samfundet.» Men han slutter modigt og rigtigt, at naar der ikke findes nogen virkelig Frihedsflok i Landet, saa er der des mere Grund til at arbejde en op. Og dette turde være den melankolske Novelles bedste Moral.

Paa dette Punkt ligger Garborgs Styrke og Garborgs Tro. Han er forud, langt forud for den frisindede Gruppens almindelige flade Optimister, idet han vel ved, hvilke dybe Brøst det, der i Norden kalder sig Frisindethed, lider af og endnu længe vil lammes ved. Han har ret vel set, at den afgjørende Modsætning ikke er den, der bestandig stilles til Skue, den mellnm Tilliden til Flertallet og Frygten for Flertallet, men den endnu paa alle Maader tilbagetrængte, tilhyllede, overplastrede og bortlojede Modsætning: frisindet eller kirkelig. Alligevel har han ikke deraf ladet sig lede bort fra Folkepartiets Lejr. Han deler ikke Kierkegaards eller Ibsens Afsky for *den liberale Majoritet*.

Tvert imod. Han har indset, at hvis Samfundets Bedste og Ypperste have Ret, saa vil dette sige; at deres Tanker skulle sejre; men sejre ville de jo kun derved, at de efterhaanden vinde Flertallet for sig. De Fremmeligste kunne da umuligt bekæmpe Flertallet principielt, siden de selv appellere til Fremtidens Flertal. Derfor har heller ikke det stærke Indtryk af saakaldte frisindede Føreres Uvidenhed og Forfængelighed eller af det liberale Tilhængs indgroede Konservatismus kunnet bringe ham til at forlade det frisindede Parti. Han vil ikke opgive, men reformere det. Han vil stræbe hen til at erstatte den gamle Form for Partidannelse med frie Mænds frie Sammenslutning til Oppnaaelse af fælles Formaal.

Og han fortsætter derfor ogsaa Kampen efter at den i Norge tilsyneladende er endt med Sejr. Han ved, at Kjernen i det Politiske ikke er politisk, men religios og social, at det er Oplysning og ikke Overtroens nødtvungne Tolerancer af Sandheden, som det gjælder om at opnåa. Deraf har han (ligesom Bjørnson) ikke skaanet sig for eller holdt sig for god til en Forsvars- og Angrebs-Krig mod Theologerne, som i Danmark for Tiden kun føres indirekte. Hans to store Afhandlinger om Heuchs *Vantroens Væsen* og om Petersens *Skabelsen* turde

være noget af det Bedste, Norden har frembragt af antitheologisk Polemik. Der lader sig efter Sagens Natur paa dette Omraade ikke sige noget Nyt, og dette holder i Reglen Aander, som ere optagne af interessantere Sysselsættelser, borte fra dette Felt. Men hvad der er muligt, det er det, Garborg har gjort, at give de fra Pierre Bayles Tid til vore Dage gjentagne og omformede Tanker en ny lakonisk fyndig Form. Man læse f. Ex. disse Sætninger: «Gud straffer sig selv for Menneskenes Synder, ofrer sig selv til sig selv for at forsoner sig. Derefter betragtes Menneskene — ved Hjælp af et Par meget juridiske Transportationer — som syndefrie, og kan blive frelste — under visse Betingelser. Menneskene har saaledes forsonet Gud, ikke blot uden nogen sin Fortjeneste, men endog uden at vide om det; ja hvad der er det Mærkeligste af alt: Menneskene har sonet Guds Retsfærdigheds Vrede over Synden ved en ny Synd, som i Følge Jesu Ord paa Korset selv i højeste Grad trængte til Tilgivelse —: ved den rædselsfulde Handling at dræbe Gud.»

Man maa ikke blot være i stræng Forstand folkeligt anlagt for i vore Dage at ville føre den Art Kamp imod Folketroens Theologi, men man maa være forholdsvis ny i sit religiøse Frisind. Den mere aristokratisk anlagte

Natur vil holde sig tilbage ud fra en Tvivl om Nytten af med Forstandens Vaaben at bekæmpe hvad der søger sin Styrke i at være over al Forstand og hvad der grunder i ganske andre Sfærer end Forstandens. Den i den moderne Livsanskuelse indlevede Aand vil ikke gjerne udtale sig offentligt, hvor den ikke gjennem Udtalelsen udvikler og beriger sig selv. Arne Garborg derimod er som Politiker tilstrækkeligt Demokrat til bestandig at have den rationalistisk anlagte norske Menigmands aandelige Vækkelse for Øje, og han er som nyomvendt Fritænker frisk og uforsøgt nok til at føle sin Aand udvikle ny Kraft og ny Smidighed under denne Brydekamp med Dogmetroen. Derfor er han som Polemiker i Øjeblikket i Norge paa lignende Maade som Hjalmar Strömer i Sverig en Situationens Mand.

II.

Sin tredje store Bog, Romanen *Bonde-studentar* forærede Garborg til en Boghandler i Bergen, da der ikke lod sig finde nogen Forlægger i Christiania. «Bondestudentar» gjør Epoke i hans Forfattervirksomhed, røber en stor og afgjort Evne hos ham som Digter. Det er en tung, rig Bog, skjærende sand i sin

Karaktertegning, utvetydig i sit Formaal, som er det at ægge de norske Bønder til Mod og Manddom ved at gjennempiske deres Usoliditet og Uselvstændighed. I sit Grundanlæg kan den kaldes statsøkonomisk, for saa vidt som den drejer sig om det økonomiske Grundlag for Norges højere Kultur; men jævnere kan man sige saaledes: Dette er den dybe, alvorlige Bog om Norges Fattigdom, dens Aarsag, dens Væsen og dens Følger med Hensyn til Karakterernes Forkrøbling og den aandelige Forsumpnings Herredomme.

Det norske Samfund er spaltet, og spaltet dybere og anderledes end det danske i to adskilte Klasser: Bondestand og Embedsklasse. Imellem dem strækker Kulturkloften sig gabende og bred. Der gives en Bonde, som officielt besynges, det er Odelsbonden, som nutildags er paa Veje til at blive Mythe. Den virkelige Bonde, det er den, hvis Gaard er pantsat til Hypothekbanken og som ikke længer ejer den Jord, han sidder paa, men arbejder som en Træl for Banken, ø Pengemanden. Hvorfor som en Træl? Fordi han ikke arbejder med Lyst; thi han hader Arbejdet, og det at være Emhedsmand, at leve trygt og godt og uproduktivt, er hans Ideal af Existens. Det Fineste synes ham det, at leve af de Skillinger, de

Andre skrabe sammen til En, og saa bestandig at forde højere Løn. Det er, siger Bogen, Følgen, fordi en sorgelig Fortidshistorie har medført, at dette Land, der burde være en Arbejdsstat efter schweizisk eller belgisk Mønster, er blevet en Kancelli- eller Literatur-Stat efter tysk: Bonden ser, at naar en fattig Dreng vil læse til Præst, saa gribes han under Armene ovenfra og hjælpes frem, men gjør En en nyttig Opfindelse, lades han i Stikken; thi det betrages baade for Staten og den Private som fint at faa sin Industri fra Udlandet. I Norges Fattigdom er Landet selv Skyld. Finland udfører Korn, Kjød, Vildt og Andet i Mængde, hvad udfører Norge? Emigranter. Schweiz har sin Industri, som sender sine Varer Verden rundt. Hvad fabrikerer Norge? Brændevin og Øl. — Bønderne skove vildt og blindt uden Tanke for, at de øde Landets Kapital. De store Næringsveje, Skibsfart og Fiskeri, hvori Kystbefolkningen sætter alle sine Sparepenge, ere efter deres Natur det rene Lotterispil; de ødelægge al Viljeskraft i Folket, lære det at haabe og stole paa Slumpelykken.

Denne økonomiske Vildmandsagtighed fremmes ved Religionen, der lærer Folket, at det skal lide paa Vorherre og ikke sørge for Imorgen, og Folket har indsuget Lærdommen,

saa længe til det er blevet et Folk af letsindige Fantaster. Bonden gaar og slider for at holde Livet i sig, men længere kommer han ikke. Kan Gud ikke lade ham finde en Guldklump paa sin Mark en skjøn Dag?

Bogen begynder med Afsyngelsen af et Salmevers i en fattig Bondehytte Mandag Morgen. Dets sidste Linjer lyde:

Thi Gud giver sine baade Klæder og Fød',
Naar de monne sødelig so—ove.

Den lille Daniel, Bondesønnen, kan ikke ret fatte, at han lige efter dette drives ud paa Arbejde. Han faar Lærerens Forklaring, at Arbejdet er Straf for Syndefaldet, og forstaar paa sin Vis dette saaledes, at Haandarbejdet er Straf og Vanære, men at derimod de Fines Arbejde, Stormandsarbejdet, giver Ære og gode Dage, og for Drengens Øjne højner der sig over hans og hans Liges lavtliggende Liv som et straalende Taarn af Magt og Glans, der bygger sig op i Landet fra Lensmand og Skolemester gjennem Præst og Foged og Amtmand lige op til Kongen selv. Hvem der fik være inden for! Blot at se disse Kongens Tjenere er jo en Ære og en Ydmygelse.

Allerede det første Indtryk af Præstegaarden er afgjørende: «Der var saa rent og hvidt, at

man skulde tro, de vaskede Gulvet hver Dag; og Stole og Borde var gjorte af Træ, der blinkede, og der var Blomster i Vinduerne, fagre som i Paradis, og Gardiner saa lette og hvide som Aftenskyer paa Himmelten, og paa Væggen var der et Billedet, som slet ikke lignede den Jomfru Maria og den Kejser Nicolaus, som hang hjemme o. s. v., nej, han maa ud af Trældommen og Træskoene og Vadmelssbxerne med Skindlapper for og bag, ud af den lave, mørke Bondestue og bort fra disse Bønder, som sidder der og snakker deres stygge Sprog i en kvalende Luft; men først og sidst, han maa bort fra Arbejdet!

Adgangen til en højere Dannelse aabner sig for ham. Der er Kapellanen Hirsch, som tror paa Bonden og ved, at det er ham, som drømmer de Tanker, der skal rejse det nye Norge — han tager sig paa at lære Daniel at kjende og elske *Aand*. Han ved, at hvad der nu ene kan frelse Landet, det er Manden med den naturstærke Gave til at tro, og den har Bonden. Han lærer Daniel at holde af Huldrefolket. Uden det er der ingen Poesi i Livet. Rationalisterne have gjort hvad de kunde til at ødelægge Huldraetroen, men tager man Huldrer bort, er der ikke andet i Verden end Muld og Stene. Med Latinen gaar det smaat; men det

er netop godt, at det romerske Væsen ikke bider paa den naturfriske Bondedreng; derimod lærer Hirsch ham til Gavns *at drømme*; thi Ingen bliver en Mand, som ikke har drømt i sin Ungdom. Undertiden kan Daniel slet ikke læse for bare Drømme.

Han trives ikke mere hjemme. Blot den dumpe Luft i Bondestuen er ham en Gru, og Faderen bliver rasende, da Daniel en kold Foraarsdag vil slaa Vinduet op; at faa frisk Luft er for den Gamle «at faa Ruskvejret ind». Alligevel gjør Faderen Alt for at Sønnen kan blive Student og Præst; men han og Familien gaan til Grunde derved. Faderen maa laane Penge, kommer i Pengeforlegenhed, vil op i Højde med Sønnen, af hvem han begynder at føle sig stolt, sætter sig i nye Udgifter, slaar sig til Drik og dør i Armod.

Daniel kommer til Christiania, der forekommer ham som det nye Jerusalem med Huse som Salomons Tempel og Træer som Cedrene paa Libanon, antager ny Dragt, nyt Navn, er blændet af den formentlige Herlighed, afhængig i sin Pengenød, uselvstændig i alle sine Meninger, usikker og middelmaadig i Et og Alt. Han kommer i Skole, saa paa gamle Heltbergs Studenterfabrik (Ibsens, Bjørnsons, Vinjes og Lies Opdragelsesanstalt), der skildres med mester-

ligt Liv. Der findes mange Skolemestre og Seminarister, der have drømt om en Gang at blive Præster, lige fra de var Smaa; nu gaa de her trætte og nervøse og slide for at naa denne Drøm. Der er endnu flere Bønderdrenge, som enten laane sig frem eller hjælpes frem af Godtfolk; de er mest vege og karakterløse, lade sig enten ganske binde af dem, de tage mod Penge af, eller de ere Plattenslagere, der gaa omkring og slaa Mynt, «lyve som Hestehandlere og bruge Pengene op til Rangel og Visvas».

Saa følger Examen og det bredt men uovertræffeligt udmalte Rusgilde, som det spejler sig og gjenlyder i Bondestudentens Sjæl, — med den filosofiske Professors Tale om Livet for Ideen, Aandslivet, Studentens aandelige Præsteskab og med Vinjes veltalende Kapucinerpræken mod Madstrævet, det blot materielle Fremskridt, Læstedrægtigheden, Guanokratiet og den tyndblodige Kultur, hvad altsammen Bondestudenten med sin Marv skal afskaffe eller opfriske og aandeliggjøre. Daniel beslutter at være ideel Student, han vil arbejde for Aand og Tanker og Poesi, og Madstrævet vil han alle Dage have. Var han blot rig! Han ender med vild Begejstring og stærk Hikke.

Staklen har gaaet i for mange Skoler og

havt for mange Skolemestre; han har ikke kunnet tilegne sig den nye Kultur, og hans Kundskabsbygning er et usammenhængende Skur paa svigtende Grund. Det gaar daarligt ved Examen. Men værst af Alt piner Pengenøden. De Gamle have sagt, at Fattigdom er Synd; det var en hæslig Usandhed; men han føler, at Fattigdom er Ulykke, — den værste og tungeste Ulykke paa Jorden. Og dog, netop som han skal til at synke ned i sine Pengesorger, husker han, at en sand Student ikke bør tænke paa Penge. Det er jo *poetisk* at være fattig; en sand Student skal leve for Ideen, og lade Kræmmere og Bønder slide for Mønt og Mad. Drømme om sine Fremtids-Forhaabninger skal han. Det, der gjør Studenterlivet ideelt, det er jo i Grunden de store Drømme.

Og han vil trøste sig med sin Duskehue — men Bondestudenten forstaar ikke at sætte den paa Hovedet med det rette Fjong — og han vil trøste sig med sin Byfrakke — men Frakken sidder ikke paa ham, som paa de rette Standens Adelsmænd, Byherrerne.

Daniel kjedes snart ved Forelæsningerne og slaar sig paa Romanlæsning. Hans Fattigdom er nu saa absolut, at han maa vælge mellem et af to: enten at se sig om efter Ar-

bejde eller at spare for Alvor, paa Middagsmaden.

Han vælger at spare, at sulte sig en Smule. Han er slet ikke bange for at lide lidt Nød, blot han kan slippe for at arbejde. To Dage om Ugen springer han Middagsmaden over og lever af «Hjemmemad». Det er billigere og — mageligere. Han bliver stedse mere lad. En Sofa, en Pibe og en Roman om Kjærlighed — det er hans Existens. Over Romanen faar hans Drømme Liv, og Livet selv er jo kun en meningslös, usund Drøm, som han helst glemmer. Bliver saa Sulten for stærk, er Dampkjøkkenet i Nærheden:

«Stundom stjal han sig til Dampkjøkkenet de Dage, da han efter sin Beregning skulde holde sig hjemme. Den stærke, stramme Madlugt kom over ham som en Forførelse og han luskede afsted som Drankeren til Kroen, skjønt Samvittigheden gnavede ham og mindede ham om, at han ikke havde Raad. Naar han saa naaede den livsalige Glug, gjennem hvilken Maden blev langet ud som fra et Rigdomsdyb, . . . og naar han fik det rygende varme Fad mellem Hænderne, og saa', at nu var det ikke længer Drøm, men haandfast, paalidelig Sandhed — aa, da kastede han sig over Maden som et Dyr, krummede Ryg som Hunden over et stjaalent

Kjødben, og aad, aad, sukkede af Salighed, langede i sig grundigt og methodisk, saa hver enkelt Bid kom til sin Ret, gjorde rent Bord, og ønskede sig en Svanehals, for at denne Glæde kunde vare lidt længer. Men naar han vel kom hjem, var han sulten paany.»

Den, der har skrevet dette, har visselig erfaret, hvad Sult vil sige.

Han drømmer om at finde anonyme Pengebreve paa sit Bord, og om hvortil han vil anvende de saaledes erholdte Penge, han ser vel for en Forms Skyld efter Opslagene om Huslærerpladser, men vil i Grunden ikke bort fra Hovedstaden; Gud kan da ikke ville, han skal grave sig ned paa Strilelandet. Desuden Heltene i Digterværker fik altid Mad, for en saa ringe Ting kunde da ikke en Sjæl gaa under; det var raat at tænke saa meget paa Sligt; Vorherre maatte da være lige saa god en Digter som de andre. Men snart er Daniel nær ved saa smaat at true Vorherre med, at hjælper han ikke nu, saa tror han ikke mere paa ham. Og nu udfinder han (ligesom til Vejledning for Vorherre) de hundrede Maader, som denne kunde hjælpe ham paa. Og han driver næsten bestandig om paa Gaden i en Slags Forestilling om, at han paa den Maade lettest kan slumpe ind i Noget.

Saa er det, han lærer Fram, o: O. J. Fjørtoft og hans Kreds at kjende. Den tiltrækker ham, og han laaner Penge af Fram, skjønt han vel har hørt, at han er en falsk Profet, og alle rede af sin Børnelærdom ved, at hvad han siger, er lutter Løgn og Forgift.

Der er mange Slags unge Mænd samlede om Fram; for er der en Stakkel, som intet duer til og Ingen har at holde sig til, saa kommer han til Fram og laaner dennes fattige Skillinger af ham, thi han kan ikke afvise Nogen, som beder. Saaledes vandrer Fram om med en underlig Flok af forsejlede og skibbrudne Mennesker efter sig, der følge ham som en lang Skygge. Dog disse udgjør ikke *Kliken*; «Kliken, hedder det hos Garborg, var en liden Flok af ivrige Idealister, Bystudenter og Bondestudenter mellem hverandre, en stærk glad Fylking, som troede paa Tanken, elskede Fremtiden, havde Friheden til Religion, Bjørnson til Digter, Fram til Rydningsmand, det nye Norge til Hærraab; norsk-norske var de paa en Hals, og europæiske paa en Hals — den bedste Ungdom i Norge.»

Garborg har i disse veltalende Ord sat Fjørtoft og hans Kreds et smukt Minde. Selv har han imidlertid ikke kjendt den Mand, han her skildrer, og muligvis er Karakteristiken af

Aand og Stemning i hans Flok ikke helt nojagtig. Det var egentlig i hin Tid ikke Bjørnson, men Wergeland, der var Flokkens Digter; det var Positivisme, ikke Idealisme, som var Kredsens Karaktermærke. Fjørtofts egen Originalitet laa jo ogsaa paa det logiske og matematiske Omraade. I et i hine Dage mig tilskrevet Brev fra en af Flokken, der siden da har gjort sig bekjendt, hedder det bl. a. betegnende: «Vi anse det ikke for at være uden Betydning, at vort Folks største Geni, Henrik Wergeland, ikke tilhørte det nittende Aarhundredes tysk-romantiske Retning, men var i Slægt med det attende Aarhundredes Aand. Bjørnson har ikke arvet Wergelands Universalitet; hans Begavelse er eminent, men han har lært for lidet og ved for lidet til at forstaa en filosofisk Bevægelse o. s. v.» Først langt senere er jo Bjørnson paa forskjellige Omraader bleven Wergelands Arvetager.

Blev end den stakkels Fjørtoft, der af Embedspartiet forfulgtes med anerkjendelsesværdig Udholdenhed, tidlig reven bort, saa er han nu allerede bleven poetisk forherliget saavel i Gunnar Heibergs *Tante Ulrikke*, som i Garborgs Bog. Det er med megen Finhed skildret, hvorledes Daniel snart føler sig saa ussel og skamfuld overfor ham, at han aldrig mere lader

sig se i hans Lejr. Og nu følger i Daniels Livshistorie den glubende Hungers Tid, skildret med fuld Sandhed og dog med Humor, Hungertiden med alle dens platte Savn og alle dens hundske Ydmygelser, i hvilken Barndomssalmen stadig summer i hans Øren:

Thi Gud giver sine baade Klæder og Fød',
Naar de monne sødelig so—ove.

Saa tyr han til den gamle, almægtige theologiske Professor, der er bekjendt for sin rene Tro og sit gode Hjærte. Professoren synes om Fyren: «Der var paany en af disse sunde, uskadte Bonde- og Barne-Naturer med den rige Gave til at tro og til at elske; her var paany en Mand af Folket, dreven af Aanden ud til Herrens Krig . . . en sand Israelit, hvem der ikke var Svig i.» Og Daniel lader hos Professoren, som var han en staalsat Troende, ligesom han hos Fram har ladet, som var han en af hans. Han bedrager ikke direkte, men han svigter og sviger, uselvstændig som han er indtil Marven i sit Væsen. Tilsidst indser han det selv; han ved, at saasnart han hører en Mening fremsat med Fynd, saa glemmer han over den det, han før troede. Og han danner sig da den Filosofi, at det er Tro, ikke Selvstændighed, hvorpaa det kommer an; det at

være selvstændig nytter lidet, naar man skal dø; da gjælder det at have den rette Tro, thi har man ikke den, saa gaar man til Helvede, hvor selvstændig man end er.

I Politiken ved han nu hverken ud eller ind; blot der gaves en Katekismus i den som i Troen, hvor det Rette og Sande en Gang for alle var fastslaaet. En saadan Katekismus vilde være en uvurderlig Ting for unge Mennesker. Og han spørger sig, om ikke Reaktionsaviserne have Ret, naar de med saadan Kraft afvise de *folkelige*; er ikke alt det, de skrige paa, Frihed og Folk og Aand og Ideer i Grundens Frase? Træffer han saa sine gamle Bekjendte, eller husker han paa sine gamle Venner, saa indser han, at disse Aviser have Uret, *nogen* Uret i det mindste. Den der kunde finde Middelvejen! Det gaar ikke an for en Karl paa 24 Aar, der endda er Kandidat i Filosofien, ikke selv at vide, hvad han mener.

Og for dog paa den ene eller den anden Maade at føle sig som Mand, beslutter han at lade sit Skjæg staa. Det gjør han; det gjør ham godt, — og saa slipper han desuden for den Umage at barbere sig.

Som Huslærer ude paa Landet faar han ringere og ringere Tanker om Politiken og Friheden. Han ærgrer sig over dem, der skrive

hjem fra Amerika om Friheden dér og Mangelen paa Frihed i Norge. «Her er s'gu Frihed nok i Norge med; den som bare havde Penge!»

Han savner ingenlunde Frihed, men hvad han savner nu som før og stærkere end før, det er den formelle Dannelse. Det gaar lang-somt for Bondestudenten med at erhverve sig den. Men én Ting kan han forskaffe sig strax, som altid hjælper lidt paa det Formelle, og det er Briller. Han giver sig til at klage over daarlige Øjne, anskaffer sig Briller og ser nu med det kraftige Skjæg og med Brillerne, der lægge en kold Glans over hans usikre Fysiognomi, helt stræng og mandig ud.

Endelig er han da saa vidt, at han til-fulde forstaar, hvad den for Materialisme ud-skregne Grosserer mener med sin Paastand: «Det første Bud i vor Folkekatekisme burde være det: Du skal ikke være fattig.» Men han forstaar ikke Sætningen, som Garborg vil have den forstaaet. Han forstaar den saaledes, at han opgiver Tanken paa en smuk lille fattig Pige, som han aldrig har kunnet lade være at drømme om, for at forlove sig med en halvgammel, grim og ubehagelig Person, der bringer ham Penge. Hvor ser han nu ned paa de forkomne, holdningsløse Bondestudenter, og overhovedet paa det, som kaldes *Troen paa*

Bonden! Han kjender nok Bonden, kjender ham, som han smudsig og sort graver i Jorden, bare tænkende paa det, som gi'r i Gryden, og fuld af Had og Mistro til al Autoritet og Dannelse, og han ser det klart som Sol: det er Embedsstanden, det gjælder om at støtte. Den raa Hob vil, at Alt skal være som den. Men Noget maa der være, som er stort og ædelt og staar som højt og helligt for Folket. Embedsstanden er den eneste i Landet, som kan leve et Aandsliv; de akademisk dannede, det er Ideens Præsteskab. Om faa Aar vil han selv være inde i den Pyramide af Glans og Højhed, hvorom han allerede i sin Barndom har drømt, og han føler løftet, at han har naaet sit Ideal.

Men saa er det netop en Solskinsdag; han ser saa mange dejlige unge Piger paa Gaden . . . han maa trøste sig med de Penge, hans Forlovede bringer ham; men netop som han føler sig paany, ser han saa et af sin Ungdoms beundrede Forbilleder, en af sine Velgjørere komme imod sig . . . han maa hastigt og skulende svinge ind ad en Sidegade.

III.

Til sin i Aaret 1885 udkomne Bog *Forteljingar og Sögur* har Garborg, der fra

1883 af beklæder Stillingen som Statsrevisor, endelig fundet Forlægger (Huseby & Olsen). Denne Samling, som bestaar af syv mindre Fortællinger, viser hans Talent fra en ny Side eller rettere sagt, viser os paa enkelte Steder næsten en ny Forfatter.

Et Par af Novellerne, *Av laak Æt* og *Seld til den Vonde* fra Aarene 1878 og 79, ere prægede af større digterisk Ævne end den samtidige Fortælling *Ein Fritenkjar*; men de interessere mindre, fordi de mere nærme sig til Bondefortællingens almindelige Stil; der er et romantisk, næsten melodramatisk Element i dem; de ere fortalte, som Dalsgaard i sin gode Tid malte. Opfattelsen er ikke meget forskjellig fra den alvorsfuldt mørke, abstrakt pathetiske i Magdalene Thoresens første Noveller. Saa er der fra samme Tid en lille Fortælling *Hemn*, et Kunstmærk, der i stilfuld Korhed kan maale sig med Bjørnsons tidligste, mest fortættede Historier, kun at Udgangen er mørkere og vildere end i Regelen hos Bjørnson, og at Præstetypen ikke som hos Bjørnson er ideal.

Den nydelige Novellette *Stordaaad*, en Historie om en Student, der giver et Par fattige Børn sit sidste Tolvskillingsstykke efter at have ønsket dem og deres Sang, der forstyrrer hans Læsning, til Bloksbjerg, og om den Fristelse,

hvor Pengestykket sætter de udhungrede Smaabørn, idet Sulten drager dem magnetisk og uimodstaaeligt til Dampkøkkenet, medens den tilsidst sejrende Pligt mod den syge Moder byder at bringe hende Pengene hjem — er særligt fortræffelig ved den lethumoristiske Form saa fjern fra Rørelse og fra al hul Pathos, hvori den er støbt.

Men de to smaa Noveller *Ein Ungkar* og *Ungdom* overraske, skjønt de tilfredsstille mindre end de pirre. Det undrer En at faa Sligt ned fra Norge og tilmed paa Landsmaalet. Man tænke sig! der er Kaadhed, der er overgiven, sanselig Livsglæde heri. Man tænke sig! her er En, som ikke præker! eller rettere, her er En, som en Gang hvert sjette Aar i et Par smaa Noveller kan lade være at moralisere. Man skulde forsværge det. Men det tager sig livagtigt ud, som om han lo — lo, ikke paa den strenge Sædeligheds Vegne af de usle usædelige Syndebukke, men som lo han — Himlen bevare min Tunge! — af visse store, som realistiske Fritænkere forklædte, Lægprædikanter, der stedse mere synes at løbe sig fast i den Opgave at forbedre Boniteten af de Ugiftes Coelibat.

Det virker, som mødte man en Guy de Maupassant midt inde iblandt de norske Fjelde

og blev tiltalt af ham paa Landsmaal. *Ein Ungkar* er ikke ret bleven til noget: en lystig Begyndelse og Midte med et Par cyniske Slutningsord. Derimod er *Ungdom* et Stykke lattermild Kunst, ikke mere moralsk end «Julestuen», men skrevet med et tindrende Lune. Det er Historien om Forstassistenten Jens Carlstad, der ude paa Landet forliber sig i den kjonne og skjemtsomme Bondepige Anne Malene, skjønt han slet ikke vil Jenten nogen Ting, thi baade er han forlovet og har han Moral: «Og han heldt av Jenny, og sette Pris paa henne. Ho var eit Aandsmenneske; fin, bleik, interessant; god Upplæring, Pianoforte, Tysk, Engelsk, Fransk, Kunstsans, Sans for Poesi og for Naturen; slik maatte den vera, som han skulde ha». Den Anden, den landlige Vildkat, har ingen af disse store Egenskaber, men hun kan sætte ham i godt Humør.

Og saa følger de bitre Selvanklagers Tid: han er en Kæltring, han har forført hende, han er uhyre grov mod sig selv . . . og saa er han ligefuld glæd, glæd fordi hun elsker ham, nej, han er ingen Kæltring alligevel. Men i Grunden er Jens Carlstad dog en moralsk Mand, og hver Gang han gaar til sit Stævnemøde, holder han en Tale til sig selv om, hvor galt dette er, og snart forarges han en Smule, ja ikke saa lidt

endda, over at Anne Malene slet ingen ond Samvittighed har: «Jens Carlstad forstod ikkje dette og fann det litt uhyggjelegt. At Folk gjorde Synd, det fikk so vera; Syndarar var me no; men gjera Synd utan vondt Samvit, det gjekk ikkje an». Saa giver han sig til at snakke Moral for Anne Malene, til han kjeder hende paa det grueligste og faar en god ein paa Øret.

Han er dybt krænket, han vil ikke se hende mere, men han længes gudsjammerligt. Han skriver og beder om godt Vejr, faar Absolution og en Undskyldning: «Han skulde ikkje bry seg um det, som ho gjorde hin Kvelden; ho meinte ikkje nokot med det; ho berre var slik. J. T. Carlstad dansad heim. Han hugsad ikkje meir paa Æra si enn paa ein gamall ordotten Knapp, og han svor paa, at han aldri meir vilde gjera seg Uvenner med henne.»

Men en Stund derefter kan han ikke lade være med paany at præke for hende: Hun maa ikke lyve. Hvordan skal hun da kunne komme ud til ham, naar hun ikke maa lyve? Ja, hun maa finde paa andet Raad: «Tek du no paa med Bøneboki igjen?» spørger Anne Malene. «Og so kjeklad dei, til dess Jens fekk seg ein under Øyrat, og det ein god og varm ein, og

Anne Malene sagde det til ham, at han burde sjaa aa faa seg eit Prestekall og ikkje gaa her og preika Gudsord for henne; for det vart han ikkje feit av! Jens sagde, at hans Vyrdnad som Mann ikkje var tent med, at han tok imot Øyredaskar av henne, og Enden vart nyt Uvenskap.»

Men i de Dage hænder det, at Jens Carlstad faar en Bog i Korsbaand sendt fra Frøken Jenny og med Bogen et Brev. I Brevet staar, at Bogen skal han læse og saa prøve sig alvorligt selv og fortælle hende Alt — *Alt!* — hvad han da maatte have paa Hjerte. Men Bogen er *En Hanske* af B. Bjørnson. Og da han, som har nogen Mistanke om, at Frøken Jenny i den forhistoriske Tid ikke har set umildt til en Pianist, tillader sig den Returvittighed at bede hende læse *En Hanske* endnu en Gang og saa paa sin Side efter alvorlig Selvprøvelse fortælle ham Alt — *Alt!* saa modtager han til Svar blot en yderst lakonisk Opslagsbillet. —

Længe, længe er det siden, at disse mærkværdige Begivenheder hændtes. Nu er alle Parter længst forsørgede. Frøken Jenny er forlovet med en Ungkarl paa 38, der bander paa, at han aldrig har elsket før — «og det kan være sandt; thi han ser ud til Allehaande», — Anne Malene er gift med sin Reserve-Elsker,

som truede hende med at tage Livet af sig, hvis hun ikke forbarmede sig over ham. Og Jens skal netop have Bryllup med en ung Enke, der har baade Samvittighed og Moral og 50,000 Kroner.

Der er heri et Glimt af den samme Reaktion som i Strindbergs *Dydens Løn*. Meningen turde uden digterisk Indklædning være den: Der er intet som helst vundet ved stadigt at spænde Kyskheds-Fordringen endnu og endnu en Grad højere. Den Kunst at fordre Kyskhed er ikke stor. Det er ikke af Kjærlighed til Lasten, at modne Mænd ryste paa Hovedet deraf. Det er fordi de vide, at skrøbelig Dyd altid er mangefold naturligere og sundere end unaturlig Last, og som Menneskeheden nu en Gang er udviklet, er det imellem disse to, at Valget i Reglen staar. Lad Opdragelsen ved naturlig og utilsløret Fremstilling af Kjønsforholdene gjøre sit til at tvinge Drifterne indenfor naturlige Grænser; men lad os ikke indbilde os, at de lade sig undertrykke eller udrydde, uden at Mennesket bliver defekt eller fordummet. Askesen, som den for Øjeblikket næsten alene øves af det store Flertal blandt de højere Stænders ugifte Kvinder, er en Ulykke, en naturstridig Ting, et Offer, som mange Gange bringes en værdiløs Fordom. Driftlivet er og bliver Jordbunden for

Fantasiens og Skjønhedens Blomst ikke mindre end for giftige og stinkende Vækter. Kjøbes aandelige Fortrin stundom for dyrt med et Offer af Renhed og Uskyld, saa kan den virkelige Renhed ikke mindre end den blot tilsyneladende ogsaa kjøbes altfor dyrt, naar den medfører tærende Savn og al Goldhedens og de kvalte Længslers Bornerthed.

Themaet er et saadant, som bedre egner sig til digterisk end til ligefrem Behandling; thi enhver Forfatter vil helst undgaa direkte at udtale sig om et Spørgsmaal, hvis Behandling i anden Tone end den moraliserende let stempler den Paagjældende som en frivol eller usædelig Person. Vil en Digter imidlertid tage det op, saa tør han ikke nøjes med som Garborg her blot at lege lidt med Æmnet og tjatte lidt ad de alt for selvsikre Moralister; han maa gibe om Livsproblemet med fuld og mandig Alvor, ikke le cynisk, men slaa et Slag.

Forteljingar og Sogur er en uensartet Samling, ikke nogen Bog. Den aabenbarer, at Garborgs Forfatterskab endnu har Udviklingspirer, som gjør det umuligt at tegne et for Fremtiden gyldigt Portræt af hans Fysiognomi. Han fortsætter Kristian Elster, han supplerer Jonas Lie og Alexander Kielland, det er hvad man med Lethed ser. Han har den Gave at

finde betydningsfulde Synspunkter. Han har Øje for den væsentlige Væremaade hos Gjenstanden, han vælger. Alligevel har han endnu ikke vundet nogen afgjørende kunstnerisk Sejr. «Ein Fritenkjar» indeholdt snarere gode og vittige Reflexioner om Æmnet end en dybere og mere gjennemført Karakterfremstilling. «Bondestudentar», hvis Psykologi for Hovedpersonens og mange Bipersoners Vedkommende var ikke blot ulastelig, men dyb, havde endnu rundt omkring Taler, Foredrag, lange, halvt oratoriske Repliker som Endre Storr's f. Ex., hvor Menneskefremstilling ganske anderledes havde gjort digterisk Fyldest. Bogen var desuden noget tung og formlös i sin Bredde. De sidste smaa Fortællinger endelig have naaet en knap, kunstnerisk Form, men have til Gjengjeld ikke den foregaaende Romans ideelle Betydning.

Heldigt for Garborg er det, at han ikke er kommen til at begynde som Digter, før han var klar over, hvad han som Menneske skattede og kæmpede for. Derved vil han spares for uklædelige Omslag. Heldigt er det ogsaa for ham, at han *begyndte* med den udprægede Tendens, der gjør hans første Bog mindre til en Skildring end til en Anklage. Denne umiddelbare, rent lyrisk udtalte Tendens er Noget, en Fortæller ikke tidligt nok kan have bag sig.

Vi have i vore Dage med deres stærke aandelige Brydninger oplevet det Snurrige, at en Forfatter som Jonas Lie, hvis første Række Skrifter, for saa vidt de ikke vare direkte konservative, iagttog en streng, stundom lidt ængstelig Neutralitet, i en modnere Alder antog Tendens og skadede en fortræffeligt anlagt Fortælling *Livsslaven* ved en i Slutningsordene alt for tydeligt udformet, næsten agitatorisk Anklage mod det abstrakte Samfund. Lie trak hurtigt Foden tilbage, da han skrev sin skjonne og rige Roman *Familien paa Gilje*; men han har ikke ret endnu fundet den snævre Sti mellem det angribende Æmne og det vel lidet betydelige. Hos Garborg vil man efter hans hele Naturel aldrig være uklar over, hvad det er, der har trykket ham Pennen i Haand. Men han vil i sit fremtidige literære Liv aldrig mere komme til som i «Ein Fritenkjar» udtrykkelig at uddrage Moralen af sit Værk.

Hvad han i dette Øjeblik først og fremmest behøver, er Udvidelse af sin Synskreds. Han maa lære alle Klasser i det norske Samfund at kjende, og han maa til Sammenligning med egne Øjne se andre Landes Samfund. Han maa ikke indskrænkes tii at være norsk Bonde-novelist, selv om han erstatter den ældre Digterslægts Søndagsbønder med mere virkelig-

hedstro, og han maa lige saa lidt indespærres som lagttager af den lille fattige og halvforfaldne Christiania-Zigeunerlejr. Han maa se Meget, lære og læse Meget, og han maa rejse meget, før hans Ungdom er forbi. Den Opmærksomhed og Anerkjendelse, han som Forfatter længe har fortjent, vil han ikke mere komme til at savne.

MARTIN LUTHER
om
Coelibat og Ægteskab.
(1885.)

I.

Den moderne Opfattelse af Spørgsmaalene Coelibat, Kyskhed, Ægteskab, Usædelighed stammer i de luthersk-protestantiske Lande fra *Martin Luther*. Luther betegner Oprøret mod det romersk-katholske Coelibat, Fornegtelsen af det enlige Livs sædelige Fortrinlighed fremfor det ægteskahelige Samliv, Forfægten af Naturens Ret, under den naive Form af Kamp for et Bibelsted — endelig den trodsige Proklamation af alle Kyskhedsløfters Værdiløshed: det er efter Luthers Paastand ikke blot ingen Pligt at holde slige Løfter; det er Pligt at bryde dem.

Luther betegner fremdeles en helt ny, naturalistisk Ægteskabsret. Han angriber det som

hidtil havde gjældt for den kristelige Families Grundvæsen. Han fraskriver Ægteskabet dets Karakter af Sakrament, erklærer Forbudet mod Ægteskab mellem Kristne og Ikke-Kristne for et taabeligt Paafund og foreslaar i visse Tilfælde, hvor den ene af Parterne i et Ægteskab føler sig utilfredsstillet, Udveje, saa frie, at han i dette Punkt ikke er bleven overgaaet af nogen Taler eller Skribent, der ud fra ikke-kristelige eller revolutionære Forudsætninger har angrebet den bestaaende Form af Ægteskabet. Endelig fordrer han næsten alle kirkelige Forbud mod Ægteskabets Indgaaelse ophævede, endog i Tilfælde, hvor disse Forbud nutildags opretholdes af Lovgivningen i Europas mest fremskredne Stater.

I den foregaaende Artikel om Arne Garborg betegnedes Askese som en naturstridig Ting. Undersøger man, hvad Luther tænkte desangaaende, da er det for Enhver, der læser med uhildet Blik, tydeligt, at han i Grunden ikke har anset Kyskheden for mulig.

Undertiden siger han det ligefrem. Saaledes hedder det i hans Skrivelse til de kejserlige Statholdere og Stænder i Nürnberg fra August 1523:

«Hjælpe os Gud i Himlen! Vil vi da ikke en Gang faa det ind i Hovedet, at umulige

Løfter ikke er Løfter, ikke heller er til at holde? Hvem vilde vel love at flyve som en Fugl og holde Løftet, med mindre da Gud gjorde et Under med ham. Men nu er det jo dog et og det samme, om et Mandfolk eller Kvindfolk lover Kyskhed. Thi de er jo ikke skabte til Kyskhed; men, som Gud siger: Vorder frugtbare og formerer Jer — saa at Kyskhed er en umulig Ting, hvor Gud ikke gjør et Mirakel. Altsaa gjælder det Mirakelløfte ingenting, som lover hvad der ikke staar i min Magt. Det vil sige: jeg har baaret mig taabeligt ad og er ikke forpligtet til at holde det, og Gud fordrer det ikke» o. s. v. I det Følgende er Luther djærvere end moderne Sprogbrug tilsteder; jeg hid sætter i Anmærkningen hans egne Ord*).

*) Hilf Gott von Himmel will's uns denn nicht einmal eingehn, dass unmögliche Gelübde nicht Gelübde, noch zu halten seind? Wer will doch fliegen geloben wie ein Vogel, und halten, es sey denn Gottes Wunderzeichen da? Nu ist es doch ja so viel, wenn eins Manns- oder Weibsilde Keuschheit gelobt. Denn es ist ja nicht zur Keuschheit geschaffen, sondern, wie Gott sagt: *Wachset und mehret euch*: dass Keuschheit ein unmöglich Ding ist, wo Gott nicht Wunder thut. So gilt je das Wundergelübde nicht, dass in meiner Gewalt nicht stehet. Darumb hab ich närrisch gethan, und bins nicht schuldig zu halten, und Gott fodert es nicht... Ach Herr Gott! es muss und soll halten, und kann doch nicht halten: was soll das Guts schaffen? Wer seinen Mist

Og er Luther nu end ikke altid saa tydelig som her, saa fattes der dog i hans Prædikener kun lidet deri. For hvor umulig han trods Indrømmelser hist og her holdt den ubetingede Kyskhed, afgiver den Omstændighed et godt Bevis, at han gjentagne Gange vender tilbage til grelle Lignelser, der gaa ud paa af fremstille Kyskhedsløftet som et Løfte, det ikke staar i vor Magt at holde.

I sin «Prædiken om det ægteskabelige Liv» fra 1522 dvæler han ved dem, der have lovet Kyskhed i eller udenfor Klosteret, og fortsætter: «Her raader jeg dig, hvis du vil give et viseligt Løfte, saa lov, at du ikke vil bide din egen Næse af, for det kan du holde»; og denne Vending har han selv fundet saa træffende, at han fulde 23 Aar senere i en anden Prædiken over samme Gjenstand har nøjagtigt samme Ord. Det hedder i den sidstnævnte:

«Men her sige de: Vi have lovet og svoret til Gud, at vi ville være kyske og leve uden

oder Harn halten müsste, so er's doch nicht kann, was wollt aus dem werden? Ich achte, dass die, so jetzt meine allerbittersten Feinde seind, wenn sie wüssten, wass ich täglich aus allen Landen erfahre, sie hulfen mir morgen Klöster stürmen,

Dr. Martin Luther: Briefe, Sendschreiben und
Bedenken, ved de Wette, II. 372.

Kvinder; det Løfte er det vor Pligt at holde; derfor tør jeg ikke gifte mig. Derpaa svarer jeg: Ret saa, gjør, hvad du har lovet, vær kysk og ren, hvorfor holder du det da ikke? Jeg kan ikke holde det, siger du. Saa er du da en rigtig Hans Wurst; hvorfor lover du, hvad du ikke formaar at holde? Et har jeg at love, som jeg ogsaa kan holde, nemlig, at jeg ikke vil bide min egen Næse af. Hvem har befalet dig at love og sværge hvad der er mod Gud og hans Orden? nemlig at du sværger, du ikke er nogen Mand eller ikke nogen Kvinde, da det dog er vist, at du er skabt af Gud enten som en Mand eller som en Kvinde. Hvorfor sværger du da paa, at du ikke vil være Mand eller Kvinde?... Vil du vide, hvem du har lovet at overholde Kyskhed? Jeg skal sige dig det, den lede Djævel i Helvede og hans Moder»*).

I Artiklen om Arne Garborg hed det:
«Den Kunst at fordre Kyskhed er ikke stor.

*) 1522: Hier rathe ich, wenn du weislich geloben willst, so gelobe, die Nase dir selbst nicht abzubeissen, das kannst du halten. 1545: Eins habe ich zu geloben, das ich auch halten kann, dass ich mir selber nicht wolle die Nase abbeissen.

Det er ikke af Kjærlighed til Lasten, at modne Mænd ryste paa Hovedet deraf. Det er fordi de vide, at skrøbelig Dyd altid er mangefold naturligere og sundere end naturlig Last, og som Menneskeheden nu en Gang er udviklet, er det imellem disse to, at Valget i Reglen staar.»

Dette er ganske og aldeles Dr. Martin Luthers Mening, kun at han ikke nøjes med at ryste paa Hovedet, men benytter sig af sin Tidsalders Frisprog.

Han skriver i sin «Betænkning og Undervisning angaaende Klosterne og alle gejstlige Løfter» 1522: «Moses har skrevet meget om naturlige Vædske, Mandens og Kvindens, . . . som man nu slet ikke offentlig tør tale om; saa meget renere ere vore Øren blevne end den Helligaands Mund, saa vi skamme os, hvor der ikke er noget at skamme sig over, og ikke skamme os, hvor vi burde. Dog var det vel nødvendigt, at Enhver vidste derom og var undervist desangaaende, Ungdommen især. Hvor der nu ikke er himmelsk, høj Naade, der faar Naturen dog sin Vilje; kommer ikke Mand og Kvinde sammen, saa flyder den dog, som den vil, og holdes ikke tilbage; saa at det vel var bedre, Mænd og Kvinder (Männlin und Weiblin) var hos hinanden, som Gud har skabt dem og Naturen lærer.»

I Artiklen om Arne Garborg stod de Ord, at Renheden kjøbes for dyrt, naar den medfører tærende Savn. Luther bruger stærkere Udtryk, han taler om en evig Brænden, om en hemmelig Lidelse, der udgjør en «Djævelsmarter»*).

I Artiklen taltes om Tilfælde, hvor Askesens Overholdelse er værdiløs, er et Offer, som bringes «en værdiløs Fordom». Luther kjender saadanne Tilfælde. Han skriver:

«Tugtige Øren maa og vil tilgive mig; jeg maa griben ind i den Sjælesygdom, som en Læge griber i Skarn og paa hemmelige Steder, skal jeg ellers give Raad derom. Gud lider ikke og vil ikke vide af nogen tvungen, uvillig Kyskhed; og der er for ham slet ikke nogen

*) So frage ich nu, wie will man rathen einem solchen, dem es unmöglich ist zu halten? Sprichst du, man soll mit Verboten wehren. Wohlan, so wird der dreier eins folgen, dieweil nicht hohe Gnade da ist; Männlin und Weiblin werden da zusammen laufen, wo sie mügen, wie itzt unter den Pfaffen geschicht; oder die Natur wird sich selbs lösen: oder wo der keines geschicht, so wird ein ewiges Brennen und heimlich Leiden da sein. Da hast du denn ein Teufels-martirer gemacht, und geschicht, dass der Mann nehme wohl das hässlichst Weib auf Erden, Weib nehme wohl den unlustigsten Mann auf Erden, für wüthender böser Lust des Fleisches.

Kyskhed, uden den er frivillig, som al anden Gudsdyrkelse maa være frivillig, ellers agter han den ikke. Hvad skal det da ligne, at du holder det arme Menneske hen dets Liv igjennem i ukysk Kyskhed? saa det uafbrudt med Hjærtet synder mod sit Løfte og det maaske var bedre, at Manden nu og da havde en Kvinde hos sig, og Kvinden en ung Mand.

«Her lære Nogle, at det skulde være nok, at En frivilligt lovede og begyndte paa sin Kyskhedstilstand, det skulde hjælpe til, at om han senere blev uvillig til at bære den, det dog i Kraft af den frivillige Begyndelse ikke skadede. O I Forførere og Vildledere, som dømme Gudsdyrkelse efter Værket og ikke efter Aanden. Det er forgjæves: Alt, hvad der gjøres uvilligt, det burde hellere undlades; thi det kan ske, at naar Mænd og Kvinder er hos hinanden, de da har langt ringere Flamme og Begjær end saadanne enlige Mænd og Kvinder. Men jo større Attraaen er, des større er Ukyskhedens Synd. — Saaledes kan nu disse stakkels Mennesker ingen Hjælp finde. Paven lader dem brænde, miste deres Saft og Kraft, og martres, som de kan; jeg ser derpaa, som saa jeg de Børn, der i Folket Israel blev ofrede til Ildguden Moloch og opbrændtes.» (Betaenkning og Undervisning om Klostrene og alle gejstlige Løfter).

Det er vanskeligt for en moderne Læser, opdragen i et luthersk Land, at forestille sig det Maal af Oprørskhed mod alle som hellige og ukraenkelige betragtede Idealer, der laa i slige Ord. Men man kan maale det revolutionære Sindelags Styrke paa Styrken af den Forargelse, Luther vakte; det var sandelig ikke blot Hyklerne i den hidtidige Kristenhed, for hvem det stod, som havde han givet Signalet til den yderste Tøjlesløshed og sprængt alle sædelige Baand.

Det for os Nulevende paafaldende ved hans Standpunkt er især dets Snæverhed. Den fri gjorte Munk taler ikke om Naturen, naturlig Beskaffenhed og Naturnødvendigheder. Han taler udelukkende om Guds Vilje, og han har, hvad Kjendskabet til denne Gudsvilje angaar, selvfølgelig alene Bibelen at beraabe sig paa. Men det Betegnende er endda, at han bestandig bygger sin Argumentation paa et eneste Bibelsted, som han atter og atter anfører, hvor lidet sigende det end er med Hensyn til Tvistepunkterne mellem ham og den katholske Kirke, og det er Stedet, første Mosebog 28. Vers: «Og Gud velsignede dem og sagde til dem: Vorder frugtbare og formerer Eder.»

Han vrider dette Ord for at faa det drejet til en Tordenkile, han kan slynge mod alt

Coelibat; han puster det op til at være Guds, Bibelens, det gamle og ny Testamentes første og sidste, ja eneste Ord i Sagen om Forholdet mellem Mand og Kvinde.

Luther siger: «Af det Bibelsprog ere vi visse paa, at Mand og Kvinde skal og maa sammen, saa de formere sig . . . Derfor saa lidet som det staar i min Magt, ikke at være nogen Mand, lige saa lidet staar det til mig at være uden Kvinde. Og omvendt, saa lidet som det staar i din Magt, ikke at være Kvinde; lige saa lidet staar det til dig at være uden Mand. Thi det er ikke fri Vilkaarlighed eller Beslutning, men en nødvendig, naturlig Ting, at Alt, hvad der er en Mand, maa have en Kvinde, og hvad der er en Kvinde, maa have en Mand. — Thi dette Ord, at Gud siger «Vorder frugtbare og formerer Eder», det er ikke et Bud, men *mere end et Bud*, nemlig et guddommeligt Værk, som det ikke staar til os at forhindre eller undlade, men det er lige saa nødvendigt, som at jeg er en Mandsperson og nødvendigere end at spise og drikke, feje ud og udskille, sove og vaage. Det er en indplantet Natur og Art, lige saa fuldt som de Lemmer, der høre dertil. Derfor, ligesom Gud ikke byder Nogen, at han skal være Mand eller Kvinde, men skaber, saa de maa være det, et

af to, saaledes byder han dem heller ikke at formere sig, men skaber dem, saa de maa formere sig. Og hvor man vil hindre det, dér sker det dog uhindret og gaar sin Gang gennem Hoer, Ægteskabsbrud og stum Synd; thi der er Natur og ikke Vilkaarlighed deri.»

Og Luther fortsætter: «Fra denne sin Skabning har Gud selv undtaget tre Slags Mennesker, Matth. 19, 12, hvor han siger: «Der er Gildinger, der ere fødte saaledes af Moders Liv, og der er Gildinger, som ere gildede af Mennesker, og der er Gildinger, som have gildet sig selv for Himmerigets Skyld.» Men udover disse tre skal intet Menneske formaste sig til at være uden Ægtfælle. Og hvem der ikke befinder sig i de Tres Tal, han tænke paa det ægteskabelige Liv . . . Og det skal ikke vildlede dig, om du skulde have givet ti Eder eller Løfter fra dig, sluttet ti Pagter og underkastet dig idel jærn- eller diamanthaard Pligt. Thi saa lidet, som du kan love, at du ikke vil være Mand eller Kvinde (og om du lovede det, saa var det et Narreri og gjælder Intet, thi du kan ikke gjøre dig anderledes), saa lidet kan du love, at du ikke vil befrugte eller befrugtes, naar du ikke befinder dig i de Tres Tal . . . , saa at Præster, Munke og Nonner have den Pligt at bryde deres Løfte, hvor de end befinde

sig, thi Guds Skabning i dem er kraftig og dygtig til at befrugte og formere sig, og de have ingen Magt til ved Vold, Lov, Bud, Løfte af nogen som helst Art at hindre Guds Skabning fra at virke i dem selv. Men hindre de det, saa vær du vis paa, at de ikke forblive rene, og maa besudle sig med stumme Synder eller Udsvævelser. Thi de formaa ikke at værge for Guds Ord og Skabning i dem; det gaar, som Gud har gjort det.» (Werke, 20. Bind, S. 58 og 59.)

Derfor Luthers Forbitrelse mod ethvert Coelibat. Om dem, der fraset hine tre Klasser af Undtagelser vie sig til enligt Liv, bruger han Udtrykket, at Djævelen med Hensyn til dem har overbudt Gud i Kløgt, draget dem ud af den naturlige og guddommelige Orden, fanget dem i Spindelvæv (Menneskebud og Løfter) og saa indesluttet dem bag mange Jernlaase og Gitre. Det er, siger han, den fjerde Maade, hvorpaas man tvinger Naturen til det Naturstridige.*). «Men,» slutter han, «hvis man med Jerngitre og Laase kunde hindre Guds Skabning

*) Das ist die vierte Weise der Natur zu wehren, dass sie nicht sich besaame noch mehre, wider Gottes eingepflanztes Werk und Art; gerade als wäre es in unsrer Hand und Macht, Jungfrauschaft zu halten, wie Kleider und Schuh.

og Ord, saa haaber jeg, vi ogsaa vilde oprette saa tykke og store Jerngitre, at der af Kvinder blev Mænd, eller af Mennesker Sten eller Træ. Det er Djævelen, der saaledes driver sit Abe-spil med det arme Kreatur og saaledes giver sin Vrede Luft.»

Alt dette skrev Luther tre Aar før sit Giftermaal, altsaa paa en Tid, da han maatte være forberedt paa, at man i alle slige Udtalelser saa Tilstaaelser af egen Svaghed og egen Brynde. Han gaar ind ogsaa paa dette. I en anden Sammenhæng, hvor han har dvælet ved samme Thema, udbryder han: «Her ville maaské de kyske Hjerter og hellige Guds-præster, hvem Intet behager uden hvad de selv sige og skrive, gjøre en stor Mund og sige: O! hvor trykker Kutten den Munk! hvor gjerne havde han en Kvinde! Men lad dem kun haane og drive Spot, de kyske Hjerter og store Helgene; lad dem være af Jern og Sten, som de lade; nægt du kun ikke, at du er et Menneske, der har Kjød og Blod; og lad saa Gud dømme mellem den englelige, stærke Helt og den syge, foragtede Synder.» Han udvikler, at han vel véd, hvad der gaar i Svang blandt dem, der foregive saa stor Kyskhed; vidste man, siger han, hvad de hemmeligt gjøre, saa vilde man ikke agte deres Kyskhed for værd,

at en Tøs skulde viske sine Sko af paa den. Ogsaa her, hedder det hos ham, finder det Bagvendte Sted, at de Kyske er de Ukyske, og at Alt, hvad der glimrer, bedrager. «Kyskhed,» udbryder han, «skal være en Dyd, da den dog hører hjemme blandt Guds Underværker, som hvis et Menneske ikke spiste eller drak; den er over den sunde Natur, endsige da over den syndige, fordærvede Natur.» Og skjæmtende slutter han: «Gud har ikke ladet mange Jomfruer leve længe, men har friskvæk ilet ud af Verden med dem som med Cæcilia, Agnes, Lucia, Agatha og Andre. Han ved vel, hvor ædel Skatten er, og at den vanskeligt længe kan bevares. Hvis der i hver By var fem unge Knøse og fem Pigebørn, der var tyve Aar gamle, ganske rene, Intet havde fornummet til Naturdriften, saa turde jeg sige, det stod bedre til med Kristenheten nu end paa Apostlernes og Martyrernes Tider.» (Werke, 28. Bind, S. 25.)

II.

Det gjaldt for Luther om at opnæve den relative Ringeagt, der ud fra den katholske Religions Forherligelse af Coelibatet nødvendigvis maatte falde paa den naturlige Forening af

Mand og Kvinde. Det var naturligvis ingenlunde hans Agt at forkynde et Udsvævelsens Evangelium, Parring i Flæng eller Lignende, som Modstanderne beskyldte ham for at prædike; det Evangelium, han forkynede, var Ægteskabets, det glade Budskab om den Gud velbehagelige Stand, i hvilken han mente at have det religiøse, sædelige og naturlige Bolværk mod Coelibatets Urenhed paa den ene Side, det udsvævende Liv paa den anden.

Theologen i ham kunde aldrig tildt nok og stærkt nok lære, at Guds eget Bud lød paa Ægteskab, at ikke de, som førte enligt Liv, men de, som førte ægteskabeligt Samliv, levede overensstemmende med den guddommelige Ordning. Dem, der indvendte, at der dog i Ægteskabet fandtes megen Urenhed, svarte han: «Det er sandt, der er ikke megen Renhed dér at finde; men vil du se Urenhed, saa se paa Jomfru- og Ungkarlestanden; dér er sandelig ikke heller Alting rent.» Ja han hævdede tvertimod den katholske Forestilling om Ulykken i at blive ramt af Døden uden foregaaende Forberedelse og Kommunion, at selv om Herrens Dag kom over Ægtefolkene netop i selve Omfavnelsens Øjeblik, burde dette ikke indjage dem nogen Skræk; thi Herren vilde da finde dem «i

den Orden og Stand, i hvilken Gud har sat og anordnet dem». (Werke, 2ode Bind S. 51, 53.)

Saaledes se vi ham af al Magt stræbe at løfte og glorificere Ægteskabet, og kun gjennem Ægteskabet Naturen.

Men samtidigt var Rationalisten og Naturalisten i ham virksom. Og det var den rationalistiske og naturalistiske Kirkestormer umuligt ikke at unddrage Ægteskabet netop den religiøse Indvielse, som hidtil havde udgjort dets Værdighed; ja han følte sig drevet til at nedbryde en efter en de Skranker, der hidtil i Kristenhedens Forestilling havde gjort Skjellet mellem det kristne Ægteskab og et rent verdsligt eller hedensk Konkubinat. Man kan endog sige, at af det hidtilværende kristelige Ægteskab lod han ikke Sten paa Sten tilbage.

Allerede i sin Afhandling *De captivitate Babylonica ecclesiæ Præludium D. Martini Lutheri* 1520 erklærede Luther alle de af den katholske Kirke fastslaaede Forbud mod Ægteskab, grundede paa fjernere Slægtskabsgrader, saakaldt aandeligt Slægtskab, Forhold ved Daaben osv. for intetsigende, blotte Narrestreger: Søskendebørn kunde ægte hinanden; Manden kunde ægte sin Broder- eller Søster-datter, sin Stifmoders Søster, sin Faders Stif-søster osv. Daabssøkende, og de, der have

staaet Fadder sammen, kunde ægte hinanden, og jeg kunde ægte den, jeg havde døbt eller baaret under Daaben osv. Alle slige Forbud beroede paa Overtro.*)

Og han gik allerede her meget videre: Han underminerede fra Grunden af Ægteskabet som særligt kristelig Institution, idet han erklaerede, at Religionsforskjel ingen Hindring var for dets Indgaardelse.**) Ja, han udtalte, at der ikke blot Intet var til Hinder for, at en Kvinde kunde ægte den, med hvem hun havde begaaet Ægteskabsbrud, men at der ingen fornuftig eller religiøs Hindring var for, at en Mand eller Kvinde kunde ægte den, hvis Ægtfælle han eller hun havde dræbt for at bane sig Vej til den anden. Og endnu mere: Da han trods sin theologiske Begrundelse af Ægteskabets

*) Quis enim cognationem spiritualem invenit, nisi supersticio humana? Si non licet baptisanti aut levanti baptisatam aut levatam ducere, cur licet Christiano Christianam ducere? An est major cognatio ista ex ceremoniis seu signo sacramenti contracta, quam quæ ex re ipsa sacramenti? An non Christianus est frater Christianæ sororis? An non baptisatus baptisatæ spiritualis frater? Quid insanimus? (D. Martini Lutheri Opera Latina ed. Henricus Schmidt, V, 95.)

**) Nec huic impedimento consenserim, quod vocant religionis disparilitatem, ut nec simpliciter, nec sub conditione convertendi ad fidem liceat ducere non baptisatam. Quis hoc prohibuit? (ibidem.)

høje Værd og Rang, i Virkeligheden kun tillagde det en rent fysisk Betydning og kun betrægtede det som en rent legemlig, udvortes Forbindelse, gik han videre end nogen katholsk Casuist i sine Vink og Raad for de Tilfælde, hvor den ene af Parterne følte sig fysisk forurettet ved sit Ægteskab. Hvis, siger han, i saa Tilfælde enten Hustruen eller Manden for at undgaa Skandale ikke ønsker nogen udvortes Ophævelse af Ægteskabet, saa bør Hustruen med Mandens Tilladelse tage sig til Elsker enten en Fremmed eller en Broder til Manden og Afkommet da gjælde for Mandens. Vil Manden ikke give Tilladelsen, da raader Luther Hustruen til med sin Elsker at flygte til et fjernt og ukjendt Sted. I begge Tilfælde er hun efter hans Opfattelse ganske i sin Ret, og hendes tilkommende Salighed vil ikke anfægtes deraf. Skjønt han ikke vover at afgjøre, om Skilsmisse er tilstedelig, erklærer han, at han for sin Del foretrækker Bigami for Skilsmisse — noget han jo senere noksom i Praxis viste, da han tillod Landgreven af Hessen at leve i Dobbeltægteskab.*)

*) Quæro casum ejusmodi, si mulier impotenti nupta viro nec possit nec velit forte tot testimoniis et strepitibus, quot jura exigunt, judicialiter impotentiam viri probare, velit

I sin «Prædiken om det ægteskabelige Liv» fra 1522 kom Luther tilbage til alle disse Æmner, udbredte sig langt vidtløftigere over dem, udviklede i rene Ord sin Opfattelse af Ægteskabet og gjentog sine revolutionære Ytringer med endnu stærkere Eftertryk.

Hvor han taler om, at Kirkens Mænd betegne Vantro hos den, den Kristne vil gifte sig med, som en Ægteskabshindring og forbyde ham at tage en Tyrkinde, Jødinde eller Kjæt-

tamen prolem habere, aut non possit continere, et ego consuluisse, ut divorrium a viro impetrat ad nubendum alteri, contenta, quod ipsius et mariti conscientia et experientia abunde testes sunt impotentiae illius, vir autem nolit, tum ego ultra consulam, ut cum consensu viri (cum jam non sit maritus, sed simplex et solutus cohabitator) misceatur alteri vel fratri mariti, occulto tamen matrimonio, et proles imputetur putativo (ut dicunt) patri. An haec mulier salva sit et in statu salutis? Respondeo ego, quod sic, quia error et ignorantia virilis impotentiae hic impedit matrimonium, et tyrannis legum non admittit divorrium, et mulier libera est per legem divinam nec cogi potest ad continentiam. Quare vir debet concedere ejus juri, et alteri permettere uxorem, quam specie tenus habet.

Ulterius, si vir nollet consentire nec dividi vellet, antequam permitterem eam uri aut adulterari, consulerem, ut contracto cum alio matrimonio aufugeret in locum ignotum et remotum . . . Ego quidem detestor divorrium, ut digamiam malim quam divorrium, sed an liceat, ipse non audeo definire.
(ib. S. 99 og 100.)

terske til Hustru, udtaler han sin Forundring over, at «de frække Tyranner» ikke i deres Hjerte skamme sig over at sætte sig mod Pauli klare Ord (1 Cor. 7, 13) og Peters Udsagn (1 Epistl. 3, 1), som han ogsaa i sit latinske Skrift anførte for sig, Udtalelser, som dog ingenlunde kunne siges at bevise det Ringeste for senere Tiders Forhold eller overhovedet Noget som helst med Hensyn til Ægteskabers Indgaaelse, men som han med sin Trang til Bibelsteder naturligvis er lykkelig over at kunne beraabe sig paa. Dog derpaa erklærer han rent ud, at Ægteskabet overhovedet er «en udvortes, legemlig Ting som anden verdslig Haandtering», og ligesaa godt som jeg kan holde Maaltid eller slutte Kjøbmandsskab med en Hedning, Muhamedaner, Jøde eller Kjætter, kan jeg derfor gifte mig med ham; de fleste Kristne er tilmed værre end hine.

Han kommer saa ogsaa her tilbage til den Ægteskabshindring, som en Forbrydelse skal kunne afgive, og avisir fuldstændigt denne Hindring. Forbrydelser bør straffes paa anden Maade ikke med Fortabelse af Ret til Ægteskab. Ingen Last eller Synd hindrer Ægteskabets Indgaaelse. David brød Ægteskab med Bathseba, Urias's Hustru, og lod tilmed hendes Mand slaa ihjel; ligefuld tog han hende til-

ægte og fik i dette Ægteskab ingen ringere Son end Salomon, Israels største Konge.^{*)}

Endelig tager han paany Spørgsmaalet om, hvad en Mand eller Kvinde skal gjøre, der træffer en kold eller svag Natur hos sin Ægtefælle, under Behandling. Han beklager sig

^{*)} Darum wisse, dass die Ehe ein äusserlich leiblich Ding ist, wie andere weltliche Handthierung. Wie ich nun mag mit einem Heiden, Juden, Türken, Ketzer essen, trinken, schlafen, gehen, reiten, kaufen, reden und handeln; also mag ich auch mit ihm ehelich werden und bleiben. Und kehre dich an der Narren Gesetze, die solches verbieten, nichts. Man findet wohl Christen, die ärger sind, im Unglauben inwendig, und der das mehrere Theil, denn kein Jude, Heide, Türke oder Ketzer. Ein Heide ist eben sowohl ein Mann und Weib, von Gott wohl und gut geschaffen, als St. Peter und St. Paul und St. Lucia; schweige denn als ein loser, falscher Christ.

. . . Item, wer mit einem Weibe die Ehe bricht, der kann nach ihres Mannes Tode sie nicht haben. Item, wenn ein Weib oder Mann um eines andern willen, den sie liebt, ihr Gemahl umbringen, so kann sie darnach denselben nicht nehmen. Hier regnet's Narren über Narren; glaube du ihnen nichts; irre dich auch nicht, der Teufel reit' sie; Laster und Sünde soll man strafen; aber mit anderer Strafe, nicht mit Ehe verbieten. Darum hindert kein Laster oder Sünde die Ehe. David brach die Ehe mit Bathseba, Urias Weibe, und liess dazu ihren Mann tödten, dass er alle beide Laster verwirkt; noch gab er den Papst kein Geld, und nahm sie darnach zu Ehe, und zeugete den König Salomon mit ihr. 2 Sam. 11, 14, 27.

over de Beskyldninger, Modstanderne i Anledning af hans tidligere Udtalelser om dette Punkt have rettet mod ham; man har overdrevet og forvrænget hans Ord, gjort ham til en Talsmand for den ugenerte Usædelighed. Men, udbryder han, lad de forrykte Løgnere lyve! Ogsaa Christi Ord og Apostlernes bleve fordrejede for dem; hvorfor skulde man ikke fordreje mine Ord?

Han vedgaard ikke alene at have henvist den utilfredsstillede Hustru til Mandens Broder eller Ven, betegner det ikke blot paany som Mandens Pligt at tilstede dette, og som Hustruens Ret, hvis Tilladelsen nægtes, da at undfly til et andet Land og dér vælge sig en Elsker, men han gjør oven i Kjøbet gjældende, at dette Raad har han givet, da han endnu var en sky Begynder, og at han, hvis han nu for første Gang skulde behandle dette Spørgsmaal, vilde føre et ganske andet og langt djærvere Sprog.*)

*) Ich habe also gesagt: Wenn ein tüchtig Weib zur Ehe einen untüchtigen Mann zur Ehe überkäme, und könnte doch keinen andern öffentlich nehmen, und wollte auch nicht gerne wider Ehre thun, sintemal der Papst hier viel Zeugniss und Wesens ohne Ursach fordert, solle sie zu ihrem Mann also sagen: Siehe, lieber Mann, du kannst mein nicht schuldig werden, und hast mich um meinen jungen Leib betrogen, dazu in Gefahr der Ehre nnd Seelen Seligkeit bracht, und ist vor Gott keine Ehe zwischen uns beiden;

Det forstaar sig af sig selv, at Luther ud fra denne stærke Hævden af et ægteskabeligt Samlivs Nødvendighed maa stille sig skarpt af-færdigende overfor hvad han kalder «den natur-lige Fornufts» Indvendinger, det vil sige den Ugiftes Frygt for Børneskrig og Nattevaagen, Ulysten til at ernære en Kvinde og en Hus-stand osv. Man kan let forestille sig, at han har varme Ord til Lovprisning af alle Ægte-standens Byrder, som det er Guds Vilje, at Menneskene skulle tage paa sig. De, der fore-trække Kyskhed, som Nonner og Munke, ere end ikke værd, at de skulle faa Lov at vugge et dødt Barn eller lave det en Suppe, var det

vergönne mir, dass ich mit deinem Bruder oder nächstem Freunde eine heimliche Ehe habe, und du den Namen habest, auf dass dein Gut nicht an fremde Erben komme, und lass dich wiederum williglich betrügen durch mich, wie du mich ohne meinen Willen betrogen hast. — Ich habe weiter gesagt, dass der Mann schuldig ist solches zu verwilligen, und ihr die eheliche Pflicht und Kinder zu verschaffen. Will er das nicht thun, so soll sie heimlich von ihm laufen in ein ander Land und daselbst freien. Solchen Rath habe ich zu der Zeit geben, da ich noch scheu war. Aber jetzt wollte ich wohl bas drein rathen, und einem solchen Mann, der ein Weib also auf's Narrenseil führet, wohl bas in die Wolle greifen. Es gilt nicht, seinen Nächsten in solchen grossen, hohen Sachen, die Leib, Gut, Ehre und Seligkeit betreffen, so leichtfertig mit der Nasen umführen.

end et uægte Barn. Selv den Kvinde, der har et uægte Barn, er bedre end en Nonne.*)

I denne Polemik, under hvilken Luther blot svinger sig op paa sin altid opsadlede Kaephest, har han let Spil. En Vanskelighed bliver jo imidlertid tilbage, maaske den største af alle for den moderne Opfattelse, men allermest enorm for den, der som Luther har spærret alle andre Veje end den Vej, som fører ind i Ægteskabet, det er Svaret paa det Spørgsmaal, han til Slutning selv opkaster, Svaret til dem, der sige: «Jeg har Intet imod at gifte mig, men hvorledes skal jeg ernære mig? Jeg har Ingenting osv.» Luther indrømmer, at denne Hindring er den største. Men som Theolog har han nødvendigvis et Svar og intet andet Svar end: «Det er Vantro og Tvivl paa Guds Godhed at tale saadan.» De, der ville være sikre paa at finde Føde og Klæder, de ville

*) Darum sage ich, dass alle Nonnen und Mönche, die ohne Glauben sind [ɔ: som saadanne ere uden Tro paa Gudsordet: Vorder frugtbare og formerer Eder] und sich ihrer Keuschheit und Ordens trösten, nicht werth sind, dass sie ein getauft Kind wiegen, oder ihm einen Brei machen sollten, wenn's gleich ein Hurenkind wäre. Ursache, denn ihr Orden und Leben hat kein Gottes Wort vor sich: mögen sich auch nicht rühmen, dass Gott gefalle, was sie thun: wie ein Weib thun kann, ob's gleich ein unehelich Kind trägt.

«trække Hovedet ud af Slyngen,» ville ikke lyde Budet: «I dit Ansigts Sved skal du æde dit Brød.» Det er dovne, fraadsende Skjælme, som tænke saadan. De ville kun fri, naar de kunne faa «rige, smukke, blide, venlige Koner» — «Ja vent du, vi vil lade nogle male til dig.» («Ja harre, wir wollen dir sie malen lassen.».) Og han slutter med det Raad eller den Bestemmelse, at en Knøs bør gifte sig *senest* naar han er tyve Aar, en Pige naar hun er femten eller atten — en Sætning, som unægtelig er den nødvendige og uundgaaelige Følge af hele hans System, fordi Muligheden af dens Ikraftræden i Virkeligheden er det Grundlag, paa hvilket Systemet hviler.

III.

Det er fra denne Opfattelse af det i kjønslig Henseende Sædelige og Usædelige, Berettigede og Undskyldelige, Tilstedelige og Utilstedelige, at den af Luther skabte protestantiske Kulturtilstand gik ud. Der var i den lutherske Grundopfattelse den Blanding af Theologi og Humanisme, af nationalistisk Renæssance og rationalistisk Reform, som var ejendommelig for det sextende Aarhundrede overhovedet. Et frisk Pust gik igjennem denne Del af Reformationsværket.

Men der var slemme, stærke Modsigelser: Coelibatet blev revet ned fra sin Hædersplads, mistænkeliggjort, ja haanet og skamskjændet; en Kvinde med et uægte Barn var altid bedre end en Nonne; den Kyskhed, Coelibatet forerde, blev erklæret for umulig, ikke af Luther alene, men endog af Datidens Kvinder (saaledes skriver en glødende Tilhængerinde af Luther Argula af Grumbach i September 1523 til Hertug Wilhelm af Bayern: «Det er Et, om jeg lover Kyskhed, eller om jeg lover at flyve eller berøre Himlen med min Finger; det staar ikke i Menneskets Magt»); men samtidigt blev enhver Forbindelse mellem Mand og Kvinde udenfor Ægteskahet erklæret for Synd og straffet som Synd. Og dog lod *det* sig ikke gjendrive, at Alle umuligt kunde være gifte. Ægteskabet som Institution blev hævet til Skyerne, forherliget, erklæret for Guds egen Ordning, den eneste, som han ønskede, fremmede, paabød, beskyttede; men samtidigt lagdes der ikke Dølgsmaal paa, at dens eneste Hensigt og Maal var Individernes sanselige Tilfredsstillelse, og Luther skydede ikke at erklære denne samme Institution for blot Form og Skin, ja end ikke at give Vink om, hvordan den kunde sprænges uden ydre Skandal, saa snart den ikke svarede til denne sin Hensigt.

Om Individualiteter i dybere Forstand, om Erotik i moderne Forstand, er der ved alt dette slet ikke Tale. Ægteskabet opfattes af Reformatoren selv ganske naivt som en Copulation af to sanselige Instinkter. Ægteskabet er den Fold, som aabner sig for Brutaliteten, og hvori den lukkes inde; det byder den paa én Gang rigt Foder og et Aag. — Om dybere aandelig Overensstemmelse er derfor lige saa lidet Tale; fælles Livsanskuelse, eller, som det i Datidens Sprog hed, fælles Religion er ligegyldig. At Individet rent aandigt kan føle sig draget fra En til en Anden, forudsættes ikke; den eneste Aarsag, som forklarer et Bytte og finder ikke blot Undskyldning, men Forsvar, er af rent sanselig Art.

Den moderne Tænke- og Følemaade i en hel Del nordisk Skjønlitteratur er kommen langt bort fra denne lutherske. Og dog vil maaske mangen En sige, at var man endelig tvungen til et Valg, saa vilde, naar galt skulde være, det Lutherske altid være at foretrække.

Den lutherske Fordring til Manden var ikke altfor streng. Han skulde ernaere og beskytte sin Hustru; han skulde ingen Anledning give hende til den Klage, Luther har saa stor Medfølelse med; han skulde ikke staa til nogen Anden i det Forhold, hvori han stod til hende;

han skulde være en god Fader for sine Børn; men han skulde hverken gaa op i sit Ægteskab eller i sin Kone. Af de Fordringer til en Ægtemand, som adskillige moderne Bøger særligt Damebøgerne stille, vilde den lutherske Mønster-Ægtemand neppe kunne opfylde én.

Det er nu ikke min Agt at skitsere, hvorledes Opfattelsen af Forholdet mellem Mand og Kvinde senere historisk har udviklet sig indenfor Protestantismens Lande-Omraade. Jeg vil kun fremhæve, at den næste ejendommelige, stærkt forskjellige Opfattelse er den, som i det 18. Aarhundrede bryder igjennem. Denne forberedes i Samfundets højere Kredse under *l'ancien régime* fra det Tidspunkt af, da Selskabslivet, formet af Hofdannelsen, bliver den herskende Form af Liv i Europa, og da Ægefolkenes Forhold til hinanden bliver et Forhold af Høflighed, Hensyn og Tolerance. Historisk fører denne Holdning vel til at skille dem stærkt fra hinanden; (thi Samfundet bliver tilsidst en Selskabs-sal, og «i en Selskabssal er den Kvinde, en Mand mindst beskjæftiger sig med, hans egen Kone og omvendt»); men fra først af tilsigtede den hensynsfuldt at dække over det Forhold af raa, blot kjønslig Kopulering, som for det sextende Aarhundredes Bevidsthed stod som det eneste afgjørende Forhold imellem Ægtefæller.

Revolutionstidens Opfattelse af «Kjærlighedens Ret» modsat «Konveniensens Love» (som Fru Gyllembourg kalder det) traadte supplerende og opløsende til. Ægtekabet i dets klassisk-kristelige, sakramentale Form var undergravet af Luther. Revolutionen fortsatte kun Reformationens Værk.

Det var strax en Konsekvens, som laa for nær til at kunne overses, at var et indgaaet Ægteskab betydningsløst og kunde det berettiget overträdes i det ene af Luther hævdede Tilfælde, saa lod adskillige andre Tilfælde sig opstille, der lige saa fuldt annullerede Forpligtelsen og berettigede Overträdelsen. Men Hovedsagen var, at Alt hvad Luther havde gjort gjeldende mod Betydningen og Værdien af højtidelige og efter Kirkens Opfattelse indtil Doden bindende Kyskhedsløfter, det lod sig med ganske samme Styrke anføre mod de ved Ægteskabers Indgaaelse afgivne Løfter. Selve disse Løfter var meningsløse, hed det. Kunde man love for bestandig at ville elske denne Kvinde eller denne Mand? Kjendte man virkelig til Bunds den Person, man stod i Begreb med' at ægte? Vidste man, hvilke Forandringer fem, ti eller tyve Aar vilde fremkalde i hende eller ham? Kunde man indestaa for, at Forandringerne vilde lade Forholdet forblive det samme, ikke

fjerne Individualiteterne, ikke sprænge Overens-stemmelsen? Kunde man indestaa for den Elskede, som man kun kjendte Lidet til? Kunde man indestaa for sig selv, som man ikke kjendte tilstrækkeligt? Naar Alt kom til Alt, var den materielle Troskab nok det Eneste, der lod sig love, og selv den? Summen var og blev det lutherske Yndlingsord om Løfter: «Lov du, at du ikke vil bide din egen Næse af — det kan du holde.»

Naturligvis drog, ganske som paa Reformationstiden, Usædeligheden Fordel af den Bevægelse i Sindene, der havde vendt sig mod et Autoritetsprincip.

Reaktionen indtraadte. Den store aandelige Reaktion, som den første Halvdel af vort Aarhundrede paa saa mange Omraader satte i Kraft, naaede ogsaa dette Forhold, og den gjenindsatte Alt, hvad Revolutionen havde bekæmpet under Navnene Tradition og Konveniens, som officiel, sædelig Magt i Europa. En streng Spiritualisme med Fortielses-System, Besmykkelses-System og drakonisk Fordømmelses-System blev i Nord-Europa det eneste officielle Løsen i alle Spørgsmaal vedrørende Forholdet mellem Mand og Kvinde. I det borgerlige Samsfund blev Intet dette Forhold angaaende betragtet som Privatsag, overladt Individets

eget Ansvar. Ganske som det religiøse Forhold blev dette beluret og udspioneret, en evig Gjenstand for Sladder og Kontrol. Enhver Kreds følte sig som Velfærds komite, der drog alle Bekjendtes virkelige, mulige, formodede, formentlige erotiske Fortids- eller Nutids-Forhold frem for sit Forum. Denne Sag betragtede Enhver som sig angaaende. Og da Alle og Enhver følte sig paaagtede, var Følgen et Hykleri, som man neppe i noget tidligere Aarhundrede har kjendt.

I det forløbne Tidsrum af Aarhundredets sidste Halvdel er der saa opstaaet en ny sjælig Bølge, Bevægelsen for Kvindens Frigjørelse. Særligt for saa vidt denne gjelder økonomisk Frigjørelse og Selvstændighed, vil den sikkert, om end først i en fjern Fremtid, gjøre stor Gavn, ændre og opdrage den offentlige Mening, sikre Kvinden mod legemlig og aandelig Overlast, Manden mod den legemlige Overanstrængelse og aandelige Afmandelse, der nu altfor hyppigt er Følgen af hans Stilling som eneste Ernærer af en stor Familie og som stadigt Objekt for en overlegen eller indskrænket Hustrus Paa-virkning. Den vil rimeligvis i langt højere Grad end det nu anes, gjøre det Meste, der vedkommer Forholdet mellem Kjønnene, til Privatsag.

Efter en Tid lang at have bekjæmpet og latterliggjort Kvinde-Emancipationen har imidlertid den herskende Spiritualisme dels bevidst dels ubevidst følt det som sin Fordel at alliere sig med den og tage den i sin Tjeneste, og saaledes ere Fænomener opstaaede, der frembyde en besynderlig Blanding af sund Stræben efter social Retsfærdighed og overspændt spiritualistisk Hang til at male og stemple enhver Forbindelse mellem Mand og Kvinder udenfor Ægteskabet som afskyværdig Synd. Bestræbelserne i Prostitutionssagen have i Regelen denne blandede Karakter, og en lignende have de stedse mere spaendte Fordringer, som i den nyeste Skjønlitteratur særligt stilles til Manden som Elsker eller Ægtemand. Digterne vise med Forkjærlighed, hvor langt selv den tilsyneladende bedste Mand i sit Hus og en Mand, der fraset dette har andre gode Egenskaber og Fortrin, er fra at være en ret Ægtemand, hvor vanskeligt det er ham at forstaa den Kvinder, der er hans Hustru; hvor mange og store Fordringer Ægteskabet stiller til Manden, og hvor slet han opfylder dem. De nøjes ikke med at fordre Troskab af Manden mod den valgte Kvinder, de undersøge hans Fortid, opvise dens kjønslige Skrøbelighed og betone det Urimelige i hans Opfattelse, at denne Fortid Intet betyder

som Hindring for at en Kvinde, der ikke tidligere har staaet i Forhold til nogen Mand, antager ham som Brudgom. — Det er nu ganske vist en fortræffelig Ting at anlægge den ideale Maalestok og fremstille Idealer, især hvis disse Idealer er sande; men det er ogsaa godt ikke at slippe Menneskenaturen af Syne, Noget, Luther med sine mindre exalterede Idealer aldrig gjør. Det nyttet jo nemlig ikke noget, «stadigt at spænde Kyskheds-Fordringen endnu og endnu en Grad højere», hvis Følgen af saaledes at glorificere Ægteskabet kun bliver den at afskrække fra det. Det nyttet lige saa lidt i andre Henseender at samle en Række skarpladte Fordringer og holde den moderne Ægte-skabskandidat dem for Brystet, dersom Følgen kun bliver, at den unge Mand svarer: Den Examen vil jeg aldrig kunne bestaa; jeg indstiller mig ikke; er Ægteskabet *det*, saa skulde Pokker gifte sig.

Vi have jo set en lignende literær Bevægelse paa det religiøse Omraade. Det var da Søren Kierkegaard spændte Fordringen til ret at være Kristen bestandig paany en Grad og en Grad højere. Jeg afgjør ikke, om han havde Ret, men det staar for Mange, som havde det praktiske Resultat af hans Virksomhed nærmest været det at bevæge en hel Del Mennesker

til aabent at sige sig løs fra Kristendommen som en Lære, hvis Sandhed de ikke kunde tro paa, siden den førte til en saaledes spændt, saa naturstridig Moralfordring. Kierkegaard har afskrækket fra Kristendommen, medens hans Hensigt var at fremstille den i dens Skarphed. Hvem ved, om ikke adskillige Moderne komme til at afskrække fra Ægteskabet under Bestræbelsen for at stille skærpede Krav i dets Navn. Og det vil ikke mere nytte, at Forkynderen, som paa Luthers Tid, erklærer det at gifte sig, for ubetinget, uundvigeligt Pligt. Man troer ham ikke mere.

Filosofernes Argumenter for Monogamiens tilkommende Eneherredømme i alle Verdensdele ere vistnok højst fortræffelige, men nogen ubeitinget overtydende Beviskraft besidde de ikke. Hvordan det i den Henseende vil se ud paa Jorden om flere tusind Aar, skal jeg lade usagt; jeg har ingen Mening derom, men jeg ser det rimelige og ønskelige Fremskridt deri, at det Erotisk-ægteskabelige bliver et ganske privat Anliggende, samtidigt med at Udviklingen naaer saa vidt, at Ingen lader sine Børn i Stikken. I vore Dage have vi to Slags Fødsler og én Slags Død. Fødslerne ere dels ægte dels uaegte; Døden er altid ægte. I Fremtiden vil man maaske kun kjende én Slags Fødsler, som

én Slags Død. Paa vore Institutioners Evighed troer jeg ikke; men paa, at Menneskeheden kommer over Vanskeligheder, der paa vort nuværende Kulturtrin synes os uløselige, troer jeg.

Intet er vissere, end at vi endnu i sædelig Henseende ere saare langt tilbage; vi ere jo end ikke saa vidt, at vi kunne drøfte disse Spørgsmaal frit. Intet er fremdeles vissere, end at en Stræben mod det Bedre var ønskelig; men det nytter ikke Noget at tage Fantasier paa Papiret for en Stræben. For Mange kan det ganske vist synes, som var den officielle Tilstand nogenlunde beroligende. Vi have jo i Norden en Ungdom uden stærkt Temperament og Ægteskaber, der som grundede paa Kjærlighed synes solide. Men taler man blot med en halv Snes Læger om Ungdommen, saa erfarer man, hvorledes Drifterne tumle sig under den tilsyneladende Flegma, og hvad Ægteskaberne angaar, da røber undertiden den første den bedste Avis, man tager i Haanden, baade hvor sorgelig Tilstanden er, og hvor revolutionære de fredelige Magter i Grunden ere, der ad Lovgivningens Vej arbejde hen til dens Forbedring.

I en Avis fra ifjor finder jeg en Henvendelse til det norske Storthing, i hvilken mit Øje dvæler ved følgende Sætninger: «Vi indskräenke os til at hævde, at den Forudsætning, hvorfra

de fleste Formandsskabs-Betænkninger aabenbart gaa ud, nemlig, at Ægteskabet i Almindelighed grundlægges paa Kjærlighed, hvorfor Sameje fremdeles tilraades som Regel, den er neppe rigtig.»

Hvilken Horrør! de færreste Ægteskaber grundlagte paa Kjærlighed! Hvem siger Sligt?

Der staar fire Navne derunder: Bjørnstjerne Bjørnson, Henrik Ibsen, Jonas Lie, Alexander L. Kielland. Fire Digtere sige Sligt, der kjende deres Land, og hvis Fag det er at kjende Sjæle.

Jeg læser videre: «Selv om saa var, tør vi i en saa alvorlig Sag minde om, at Kjærligheden er en mangfoldig Ting; til Grundlag for varig økonomisk Ordning er den lidet skikket.»

— Men dette er jo intet Mindre end en Venden op og ned paa Alt det, som Samfundet i saa Henseende i lange Tider har levet paa! det er jo den livagtige Revolution! Ikke nok med at Ægteskaberne erklæres kun undtagelsesvis at bero paa Kjærlighed, forkynedes det tilmed, at Kjærlighed og Formuesforhold, det Erotiske og det Økonomiske, ikke have Noget med hinanden at gjøre, allerbedst skilles ad — som om ikke Ægteskabets Væsen i disse og næsten alle Lande netop bestod i det Erotiske og Økonomiske Sammenblanding!

Og dette Dokument har slet ingen Opsigt gjort.

Saa stilfaerdigt proklameres i vore Dage Sætninger, der afsløre og anklage den hele bestaaende sexuelle Tilstand; saa fredeligt bebudes sociale Omvæltninger, hvis Rækkevidde Ingen kan overse.

ARTHUR SCHOPENHAUER.

(1884.)

Det er et halvt Aars Tid siden, at der til hele den civiliserede Verden udgik et Opraab om Bidrag til Oprejsning af et Mindesmærke for Arthur Schopenhauer i Frankfurt am Main. Der var blandt Underskriverne Filologer som Böthlingk og Max Müller, Jurister som Ihering og Unger, en Økonom som Emile de Laveleye og en Skribent som Ernest Renan; alle Kulturlande vare repræsenterede, selv Indien ved en indfødt Lærd Rajah Rampal Sing. Man bad mig repræsentere Danmark; jeg vægrede mig længe, som jeg før ved lignende Lejligheder har vægret mig, mest fordi jeg fandt, at vi Danske have anden mere nærliggende Brug for vore Penge end den at oprette Monumenter for Verdensberømtheder. Endelig gav jeg efter for den Overvejelse, at Danmark, hvis Omfang er saa lidet og hvis Livstegn ikke mange, for sin

egen Skyld ved denne Lejlighed ikke burde fattes, selv om dets Bidrag til Mindesmærket blev meget ringe. Jeg havde rimeligvis gjort bedre i ikke at sætte mit Navn under Indbydelsen; thi siden den blev offentliggjort i flere danske Blade og til dette Øjeblik har jeg i det forløbne halve Aar endnu ikke fra det hele Land modtaget 10 Øre. Og dog har som bekjendt Danmark Noget at oprette overfor Schopenhauer, eftersom det var Videnskabernes Selskab i Kjøbenhavn, som i 1841 afviste en af hans dybsindigste og berømteste Afhandlinger, der var indsendt som Prisskrift (Se «Die beiden Grundprobleme der Ethik») med en Bedømmelse, til hvilken den krænkede Tænker i sine Værker tidi nok vender tilbage for at vaske sine danske Dommeres Hoved med sin Spots allerskarpeste Lud.

Men Schopenhauers Væsen og Værker er vor Læseverden ubekjendte. Det Lidet, man har hørt om ham, berører enten hans uelskværdige Egenskaber som Menneske, eller det drejer sig om den Ringeagt for Kvinden, han i sine Skrifter (paa en saa underholdende Maade) har lagt for Dagen. Han er hos os upopular som Tænker, som Tysker, som Ikke-Kristen, som Pessimist, som Dameforagter. Han er endda her til Lands bleven særligt lidet kjendt

og slet vurderet. Poul Møller, den første Danske, der læste ham, kalder ham endnu i 1837 Professor i Berlin, betegner med en dansk Theologs Naivetet hans Standpunkt som Nihilisme og anser hans Livsanskuelse for «umenneskelig». Bröchner endelig var Hegelianer nok til i sin Bog «Filosofiens Historie i den nyere Tid» at indskrænke Omtalen af Schopenhauer til en haanlig Anmærkning, i hvilken den store Pessimist afsærdiges med et sørgeligt Skudsmaal.

Ikke des mindre er Arthur Schopenhauer en af de dybeste Aander, der har levet, en af de Faa, der rage skyhøjt op over deres Tidsalder, og som staa i gigantiske Omrids for den næste.

Man har i vo're Dage her til Lands forset sig paa Sætningen, at den store Mand er et Udtryk for sin Tidsalder. Det var i sin Tid vanskeligt nok at faa den slaaet fast; thi Publikum var vant til at betragte Genierne som Meteorer eller Aladdin'er. Men siden denne Sætning er bleven Almenejedom, opfattes den saa fladt, som var Geniet ikke andet end det veltalende Organ for en allerede forud for det existerende Tilstand. Denne Misforstaaelse be-roer tildels paa, at man i Danmark i Regelen ved et Geni forstaar en Digter, og medens man tidligere troede om Poeterne, at de nye Ideer

kom fra dem, er man nu tilbøjelig til den An-skuelse, at det er fra Videnskaben, ikke fra Poesien, de nye Ideer udgaa, og at Digternes Evne nærmest er den at give hine Ideer Skikkelse og forvandle dem til umiddelbart Liv. Man har altfor hurtigt sluttet fra de Digtere, vi have, til Kunstnerne overhovedet, og med endnu mindre Ret gjort Slutninger fra Digterens Stilling til den store Mands Stilling som Frem-bringer i Almindelighed. Og Vildfarelsen ud-breder sig des lettere, jo mere den demokratiske Grundanskuelse fra det Omraade, hvor den hører hjemme, trænger ind paa andre Omraader, hvor den nødvendigvis kommer tilkort. Det glemmes, at det, man kalder Tidsaanden, fra først af opstaar i ganske faa Hjerner eller i en enkelt Hjerne. Den udgaar ikke neden fra, men fra Genier, omspænder saa efterhaanden et helt Folk og bruger nye Genier som sine Organer. Nen saa demokratisk dens Væsen end er, af Udspring er den yderst aristokratisk.

I vore Dage er det, man kalder Pessimisme, i Skikkelse af Stemningspessimisme, Bitterhed, doktrinaer Seen Sort saare udbredt; den møder En overalt, hyppigst naturligvis i alle Slags flaue og dumme, affekterede eller trivialiserede Former. Anderledes var det, da den pessimistiske Filosofis Ophavsmand i Aaret 1819

udgav sit Hovedværk. Han stod absolut alene; hans Stemme fandt saa lidet Ekko, som havde han talt i en Ørken; i 30 Aar forblev hans Værk *Die Welt als Wille und Vorstellung* aldeles upaaagtet af den store Læseverden. Havde han nøjedes med at sammenfatte de i hans Tidsalder spredte Tanker til et System, vilde han visselig ikke have havt denne Skjægne.

Selvfølgelig staar Schopenhauer ikke udenfor Historiens Gang. Det er let nok at se, hvorledes han som Tænker bygger paa Kant og har Berøringspunkter med Fichte; det gjælder dernæst om ham, som om næsten alle de store Skikkelsler fra Aarhundredets Begyndelse, at de ere et Udtryk for Reaktionen mod det attende Aarhundredes Rationalisme. Men medens indskräenkede Aander forstode denne Reaktion som Gjenindsættelsen af Orthodoxien i dens gamle Magtstilling, og medens sværmeriske Aander kaldte romantisk Begejstring til Kamp mod Forstand og Forstandskultur, gik Schopenhauer, ledet af en dyb religiøs-filosofisk Sans, fra Samtidens rationalistiske og optimistiske Kristendom og fra Samtidens optimistiske Filosofi tilbage til den oprindelige Kristendoms psykologiske Væsen. Ja, han gik saa langt tilbage, at han fandt den ene af Kristendommens Kilder, dens Hovedkilde, som de Enfoldige (Mystikere og

Pietister) havde øst af, men som de Højlærde hverken under Renæssancen, Reformationen eller Oplysningstiden havde kjendt Noget til eller vidst Noget om, nemlig den dybe pessimistiske Strøm, den Livsnægten, som de to store Forløsningsreligioner, den kristelige og den indiske, have tilfælles. De videnskabelige Optimister fra Rationalisterne af og til Hegel saa i Kristen-dommen kun de Tanker, de selv havde. Schopenhauer opdagede, at Livsfornægtelsen, hvilken man havde opfattet som en spredtvis oprædende Sygdomsforekomst uden synderlig Interesse, var en dyb og mægtig Strømning i Menneskehedens Liv ved Siden af Livsbekræftelsen, Viljen til at leve. Det er uvæsenligt, at han, som det var at vente, kom til at opfatte Livsfornægtelsen som den eneste berettigede Strømning. Det Væsentlige er, at han staar som den eneste europæiske Tænker, der har naaet Enheds-punktet mellem Vesterlandets og Østerlandets Hovedreligioner, og derfor danner Bindeleddet mellem Vestens og Østens Filosofi.

Schopenhauer var en Natur med stærke, voldsomme Drifter og en mægtig, fribaaren Intelligens. Det lykkedes ham aldrig helt at tæmme sit ubændige Viljesliv under sin Tanke, skjønt han tidligt betragtede de Goder, den menneskelige Attraa (i hans Sprogs Vilje) er

rettet mod, som værdiløse, ja som Onder, fordi de forstyrre og splitte det intellektuelle Liv, der var hans eneste Maal. Han skattede sin Forstand højere end sin Karakter, følte hele sit Liv igjennem Spliden mellem sin Vilje og sin Indsigt og kom saaledes ud fra sin egen psykologiske Erfaring til at betragte Verden som *Vilje og Forestilling*. At *Viljen* er alle Tings Væsen — det er den nye Sandhed, han troer at have fundet. Det er ved at se ind i sig selv, at han har fundet denne Sandhed; thi i sin Selvbevidsthed finder han *Viljen* (Attraen) som det Første og Stærkeste; den tager bestandig det Bidsel, Forstanden lægger den i Mundens, mellem Tænderne og løber løbsk. *Viljen* er derfor den radikale Funktion i alt sjæleligt Liv, Intelligensen er kun et Organ, der under det animalske Livs stigende Udfoldelse groer ud fra *Viljen*.

Paa Rigdom, Ære og Vellyst er indenfor Menneskelivet *Viljen* rettet; kun ved Overvindelse af denne *Vilje* er et uforstyrret intellektuelt Liv muligt, men paa den anden Side forefindes stærk intellektuel Begavelse kun hos Naturer med stærke Drifter. Schopenhauer selv lagde (uden at besidde nogen Erhvervedrift) den højeste Lidenskab: stærk Mistro, stor Forretningsdygtighed, for Dagen i at bevare sin

Kapital; han var fra Ungdommen af kvindekjær, og han var indtil i Alderdommen glødende begjærlig efter at se sig anerkjendt som Forkynderen af «den sande Filosofi». Han havde altsaa som Forstandsvæsen nok at tumle med. Han havde en uhyre Selvfølelse og deraf følgende ubegrænset Hensynsløshed. Da han som ung Mand i Rom traf sammen med tyske Kunstnere i hine Tider, hvor det Nationale og det Religiøse gjaldt for de to eneste frelsende Magter i Kunsten, ytrede han i deres Midte koldblodigt, at det tyske Folk var det dummeste af alle, og kun havde den ene gode Egenskab, at det var uden Religiøitet. Han kunde umuligt omgaas andre Mennesker, lærte derfor at søge Ensomhed og tilbragte Størstedelen af sit Liv som Eneboer. Han bliver veltalende, ja poetisk, saa tids han priser Ensomhed og Taushed over Alt.

I den ensomme Stilhed havde han sine lykkelige, ja salige Timer. Indfaldene indfandt sig, originale, snart mystisk-dybsindige, snart glimrende vittige, altid fuldendt klare og skarpe i Formen. Han skrev dem ned og nød selv først som Autor, hvad vi Andre som Læsere nyde efter ham: en i tysk Filosofi enestaaende Prozas Anskuelighed og Djærvhed. Schopenhauer er en stor Forfatter, en filosofisk Skribent

af Ludwig Feuerbachs høje Rang, ikke ædelbaaren og lyrisk uimodstaaelig som han, men friskere, uden Skolepræg, mindre betyaget af Kunstdord, mindre abstrakt og tysk, en Forfatter for Verdensmænd og for Europa.

Dog Selvprøvelsens ensomme Timer var lige saa pinlige som Frembringelsens ensomme Timer søde. I dem gjøs han tilbage for sin ustyrliche Lidenskabelighed, sin dybe Forfængelighed, sin om H. C. Andersen mindende Dødsfrygt, mest maaske for den Menneskeforagt, der havde udviklet sig hos ham, og som passede saa slet til hans Overbevisning, at Medlidenhed er Roden til al Sædelighed. Saa følte han Trangen til at forløses fra sig selv, til gjennem Begrundelse af Modsætningen mellem den «erfaringsmæssige» og den «bedre» Bevidsthed at nedsætte den sanselige Virkelighed til en Skygge- eller Drømmeverden. Han brugte Kants Lære om Rum og Tid som blotte Anskuelsesformer til at gjøre det menneskelige Liv her paa Jorden til en Art Drøm. Og i Modsætning til den af ham saa højt beundrede Goethes store *Memento vivere* formulerer han nu sin Filosofi som en *Betænken af Døden*.

Ogsaa hans Pessimisme, der nutildags har gjort hans Navn saa berømt, har som alle hans øvrige Lærdomme sit tydelige Udspring i

hans Menneskevæsen. Den stammer fra hin Menneskeforagt, der ikke passede ind i hans Moralsystem. Det var paa Grund af sin store Forstand, at han agtede sig selv. Men Geniet var en Undtagelse, et Særsyn, der kun forekom et Par Gange hvert Aarhundrede; Geniet var den grønne, blomstrende Oase, der (i hans Parabel) med Urette klager over aldrig at se sin Lige og kun finde den sørgelige, stenede Ørken rundt om sig; thi Oasen er jo kun som en af Naturen begunstiget Plet i Ørkenen: Oase. Hos de øvrige Mennesker fandt han kun «Vilje», kun Sult og Kjønsdrift: De to eneste Anliggender, de betragtede som Alvor, var deres Ernæring og deres Forplantning; de højere Evner vurderede de kun som Midler til Selvopholdelsen, som Organer, der sikrede dem Overlegenhed i Kampen om Livsbetingelserne. Men en Verden, der naaede sit Højdepunkt i saadanne Væsener, var værdilos. Og Menneskene følte det selv, thi de var stadigt plagede af Mismod og Angst; Smerten var det Positive i deres Liv, de følte ikke Glæde uden som øjeblikkelig Lettelse, som Befrielse fra Pine og Nød. Ja end ikke Geniet var at undtage fra denne sidste Regel; thi det kjøbte den rene Erkjendelsesglæde, det nu og da fornæ, med dobbelt Modtagelighed for Livets Kval.

Jeg for min Del er ingen Tilhænger af Schopenhauer, men vel en Beundrer af ham. Det er efter min Opfattelse umuligt at bruge Udtryk som «et Gode» eller «et Onde» om Livet, umuligt at anvende Bestemmelser som «god» eller «slet» paa Verdensaltet. Verden er saa lidet god eller slet, som den er blaa eller gul, vellugtende eller ildelugtende. Alle Opsummeringer af Lyst- og Ulystfornemmelserne i Livet og alle Forsøg paa at bevise de Sidstes Overtallighed ere uvidenskabelige, fordi en Maalestok for disse Værdier flettes.

Men efter min Opfattelse maa Pessimismen, som Fr. Paulsen træffende har udtrykt det, betragtes som «et med Begreber anstillet Experiment». Pessimismen er en lærerig Ensidighed, hos Schopenhauer en genial og storstilet Ensidighed: Som Økonomien forsøgsvis udvikler, hvorledes Statshusholdningen vilde forme sig, ifald alle økonomiske Handlinger bestemtes af Egoismen alene, eller som Fysiken udvikler, hvorledes Legemerne vilde forholde sig, ifald de udelukkende fulgte Inertiens Lov, saaledes fremstiller Pessimismen, hvad Virkeligheden vilde være, ifald blot visse Tendenser, som den udelukkende har Øje for, vare virksomme i Menskesjælen og Livet.

I vore Dage træffe vi hos os i alle gammel-

dags Poesier en fersk og umulig Optimisme, i næsten alle nymodens Bøger bestandigt en kun halvt gjennemtaenkta og meget uklar Pessimisme. Denne mødes saa med en endnu langt mere taaget Pessimisme hos Publikum. Det kommer for en stor Del af, at baade vort Publikum og vore Forfattere snart ikke mere læse andet end Aviser og Romaner.

I Stedet for at blive staaende ved Stemningspessimismen burde man imidlertid hellere studere Synsmaaden hos dens første og genialeste Theoretiker og saa antage eller forkaste den som Totalanskuelse af Livet. Schopenhauers *Parerga* er en Bog, som de fleste Dannede kunne forstaa, og fra den er Overgangen til hans øvrige Skrifter ikke vanskelig. Han er med al sin Paradoxi en stor Mand; vi trænge til at gjøre Bekjendtskab med en saadan, vi, som have saa faa Store og saa mange Gjerne-store, der yderst tilfredse med sig selv brede sig paa deres og Andres Plads.

FRIEDRICH NIETZSCHE.

En Afhandling om Aristokratisk Radikalisme.^{*)}

(1889.)

I det nærværende Tysklands Literatur synes' Friedrich Nietzsche mig at være den interessanteste Skribent. Skjønt selv i sit Fædreland lidet kjendt er han en Aand af betydelig Rang, som tilfulde fortjener at studeres, at drøftes, at bekjæmpes og at tilegnes. Han har blandt flere gode Egenskaber den at meddele Stemning og sætte Tanker i Bevægelse.

I atten Aar har Nietzsche skrevet en lang Række Bøger og Hæfter. De fleste af disse Bind bestaa af Strøtanker, og de fleste og nyeste

^{*)} Der Ausdruck «aristokratischer Radikalismus», dessen Sie sich bedienen, ist sehr gut. Das ist mit Verlaub gesagt, das gescheuteste Wort, das ich bisher über mich gelesen habe.

Nietzsche (2. December 1887).

af disse Tanker dreje sig om de moralske For-domme. Hans blivende Betydning ligger paa dette Omraade. Men iøvrigt har han behandlet de mangfoldigste Spørgsmaal, skrevet om Kultur og Historie, om Kunst og Kvinder, om Samliv og Eneboerliv, om Stat og Samfund, om Livskamp og Død.

Han er født den 15. Oktober 1844 paa Valpladsen ved Lützen. Det første fremmede Navn, han som Barn hørte udtale, var Gustav Adolfs. Hans Forfædre var polske Adelsmænd (Nièzky), og det synes, som om den polske Type har vedligeholdt sig hos deres Ætling trods tyske Mødre i tre Led; thi i Udlændet er han ofte blevet antaget for Polak. Hans Bedstemoder tilhørte Goethes Kreds i Weimar.

Han havde som Barn det Held at blive sat i en fortræffelig Skole, Institutet Schulpforta i Preussen, fra hvilket flere af den tyske Literaturs mærkelige Mænd ere udgaaede (Klopstock, J. E. Schlegel, Fichte, Ranke osv.). Lærerne ved denne Skole vilde efter Nietzsches Udsagn have gjort ethvert Universitet Ære. Han studerede først i Bonn, saa i Leipzig, hvor den gamle Ritschl, dengang Tysklands første Filolog, tidligt udmarkede ham. Fra sit 22. Aar af var han Medarbejder af «Litterarisches

Centralblatt». Han grundlagde den filologiske Forening i Leipzig, der endnu bestaar.

I Aaret 1868 tilbød Universitetet i Basel ham et Professorat i Filologi. Han var da 24 Aar og endnu ikke Doktor. Sidenhen har Universitetet i Leipzig givet ham Doktorgraden uden nogen forudgaaende Disputats. Han afbrød sin Lærervirksomhed for at deltage i den fransk-tyske Krig.

Fra 1869 til 1879 var Nietzsche Professor i Basel. Han nødtes imidlertid til at opgive sin tyske Nationalitet, da han som Officer (i det ridende Artilleri) blev for ofte indkaldt og saaledes forstyrret i sin akademiske Gjerning. «Jeg forstaar mig,» skrev han en Dag i et Privatbrev, «paa to Vaaben, Sabel og Kanon, og maaske endnu paa et tredje . . .»

Det gik Nietzsche meget godt i Basel trods hans Ungdom, der medførte, at de, han skulde examinere, tids vare ældre end Examinator. Blandt de fremragende Personligheder, han kom i Forbindelse med, var Renæssancens udmærkede Kulturhistoriker Jakob Burkhardt og Richard Wagner, der med sin Hustru Cosima dengang boede paa et Landsted ved Luzern efter at have brudt Broen af med deres hele tidligere Omgangskreds. For Burkhardt har Nietzsches Beundring og Hengivenhed holdt sig. I hans

Stemning overfor Wagner er der derimod i Aarenes Løb indtraadt et fuldstændigt Omslag. Efter at have været Wagners Forkynder har han udviklet sig til hans lidenskabeligste Bekjæmper. Nietzsche har bestandig med Liv og Sjæl været Musiker; han har endog i sin *Hymne til Livet* (et Korværk med Orkester, 1888) forsøgt sig som Komponist, og Samlivet med Wagner har sat dybe Spor i hans tidligste Skrifter. Men Operaen *Parsifal* med sin katholiserende Tendens og sin Opstilling af de asketiske Idealer, der tidligere havde ligget Wagner aller fjernest, bragte Nietzsche til i den store Komponist at se en Fare, en Fjende, et Sygdomsfænomen, idet der over alle de tidligere Operaer nu kastedes et nyt Lys for ham udfra det sidste Værk.

Under sit Schweizerophold lærte Nietzsche en Flor af interessante Mennesker at kjende, «mangt og meget af det Bedste, der voxer mellem Paris og St. Petersburg». Han søgte forgjæves Lindring ved et Vinterophold i Sorrent. En yderst smertelig Hovedpine, saa stadig, at den røvede ham ømtrent to hundrede af Aarets Dage, martrede ham i de næste sex Aar og bragte ham til Gravens Rand. 1879 opgav han sit Professorat. Fra 1882—1888 hævede hans Helbredstilstand sig jævnt om end

yderst langsomt. Hans Øjne var stadigt saa svage, at han truedes med Blindhed. Han var tvungen til den yderste Forsigtighed i Levevis og til at vælge sit Opholdssted i Kraft af klimatiske og meteorologiske Betingelser. Mest har han tilbragt Vintrene i Nizza, Somrene i Sils-Maria i Øvre-Engadin i Schweiz. Aarene 1887 og 1888 vare forbausende produktive. I dem udgives de mest fremragende Arbejder af meget forskjellig Art og forberedes en hel Række nye Værker. Saa fulgte i Slutningen af Aaret, maaske som Følge af Overanstrængelse, et voldsomt Sygdomsanfald, fra hvilket Nietzsche ikke har naaet Helbredelse endnu.

Som Tænker er han udgaaet fra Schopenhauer; han er i sine første Skrifter ligefrem hans Lærling. Men han opträder efter flere Aars Tavshed, under hvilken han gjennemlever sin første aandelige Krise, som frigjort fra ethvert Discipelforhold. Han gjennemgaard nu en saa stærk og hurtig Udvikling — mindre i selve Tankelivet end i Modet til at udtale sine Tænker — at Skrift efter Skrift betegner et nyt Stadium, indtil han efterhaanden har samlet sig om et enkelt Grundspørgsmaal, Spørgsmaalet om de moralske Værdier. Han havde allerede i sin første Begyndelse som Tænker og Skribent overfor David Strauss protesteret imod enhver

moralsk Udtydning af Altets Væsen, givet vor Moral dens Plads i Fænomenernes Verden snart som Skin eller Fejlgreb, snart som Tilrette-lægning og Kunst. Og hans boglige Virksomhed har hidtil naaet sin Højde i en Undersøgelse af Moralbegrebernes Opstaaen, ligesom det har været hans Haab og Hensigt at levere en gjen-nemført Kritik af de moralske Værdier, en Granskning af disse (som givne betragtede) Værdiers Værdi. Den første Bog af Værket *Umwerthung aller Werthe* var færdig, da han blev syg.*)

I.

Nietzsche blev første Gang meget omtalt, om end ikke meget berømmedt, for et bidsk og ungdommeligt Stridsskrift mod Strauss i Anledning af dennes Værk *Den gamle og den nye Tro.*

*) Nietzsches Skrifter ere følgende: *Unzeitgemäße Betrachtungen I—IV.* — *Die Geburt der Tragoedie oder Griechenthum und Pessimismus.* — *Menschliches, Allzumenschliches I og II.* — *Morgenröthe, Gedanken über die moralischen Vorurtheile.* — *Die fröhliche Wissenschaft (la gaya scienza).* — *Jenseits von Gut und Böse.* — *Zur Genealogie der Moral.* — *Also sprach Zarathustra I—IV.* — *Der Fall Wagner, ein Musikantenproblem.* — *Götzenämmerung oder Wie man mit dem Hammer philosophirt.*

Ikke mod det første krigeriske Afsnit af Værket, men mod det erstattende, opbyggende Afsnit deraf er det, at her et i sin Tone pietetsløst Angreb er rettet. Dette Angreb gjælder dog mindre den engang store Kritikers sidste Kraft-anstrængelse end det tyske Middelmaadigheds-vælde, for hvilket dette hans sidste Ord stod som Dannelsens sidste Ord overhovedet.

Det var en halvandet Aar efter den fransk-tyske Krigs Slutning. Aldrig havde den tyske Selvfølelses Bølger gaaet saa højt. Sejersjubelen var gledet over i en stormende Selvforherligelse. Den almindelige Opfattelse var den, at det var den tyske Kultur, der havde overvundet de Franske. Da løftede der sig denne Stemme, som sagde:

Sæt, at virkelig to Kulturer her havde kjæmpet med hinanden, saa var der ikke derfor nogen Grund til at bekranse den sejrende Kultur; man maatte vide, hvad den tabende var værd; dersom dens Værdi var meget ringe — og det siges jo om den franske — saa var Æren ikke stor. Men dernæst kan der i dette Tilfælde slet ikke være Tale om en Sejr for den tyske Kultur, dels fordi den franske bestaar endnu, dels fordi Tyskerne nu som før er afhængige af den. Det var Krigstugt, naturlig Tapperhed, Udholdenhed, Førernes Overlegenhed, de Førtes

Lydighed, *lutter Elementer, som ikke have noget med Kultur at gjøre*, der skaffede Tyskland Sejr. Men endelig har den tyske Kultur især af den gode Grund ikke sejret, at *Tyskland endnu ikke har Noget, som kan kaldes Kultur.*

Det var da kun et Aars Tid siden, at Nietzsche selv havde knyttet de største Forventninger til Tysklands Fremtid, haabet paa dets nær forestaaende Frigjørelse fra den romanske Civilisations Ledebaand, og hørt de gunstigste Varsler ud af den tyske Musik.*.) Det aandelige Forfald, der — vel med Rette — syntes ham at tage sin utvivlsomme Begyndelse med Oprettelsen af Riget, bragte ham til nu at møde den herskende Folkestemning med hensynsløs Trods.

Han hævder, at Kultur først og fremmest viser sig i kunstnerisk Stil-Enhed gjennem alle et Folks Livsytringer. Det derimod at have lært Meget og vide Meget er, som han viser, hverken et nødvendigt Middel til Kultur eller et Tegn paa Kultur; det forliges fortræffeligt med Barbari, det vil sige med Stilløshed eller eller et broget Miskmask af Stilarter. Og hans simple Paastand er den, at med en Kultur, der bestaar af Miskmask, kan man ikke betvinge

*) Die Geburt der Tragoedie S. 112 ff.

nogen Fjende, mindst en Fjende som Fransk-mændene, der længe har havt en virkelig, frugtbar Kultur, man tillægge den nu større eller mindre Værd.

Han beraaber sig paa et Ord af Goethe til Eckermann: «Vi Tyskere ere fra igaar. Vi have vel i det sidste Hundrede Aar kultiveret ret dygtigt, men der kan endnu gaa et Par Aarhundreder hen, før der er trængt saa megen Aand og højere Kultur ind i vore Landsmænd, at man kan sige om dem, det nu er længe siden, de var Barbarer.»

For Nietzsche dække, som man ser, Begreberne Kultur og ensartet Kultur hinanden. For at være ensartet maa en Kultur have naaet en vis Alder og være blevet saa stærk i sin Ejendommelighed, at den har gjennemtrængt alle Livsformer. Ensartet Kultur er imidlertid naturligvis ikke ét med hjemmefødt Kultur. En ensartet Kultur havde det gamle Hellas, men den var en Frugt af ægyptiske og asiatiske Indflydelser; en ensartet Kultur havde det gamle Island, skjønt dets Blomstring netop hidførtes ved det levende Samkvem med Europa; en ensartet Kultur havde Italien under Renæssancen, England i det sextende, Frankrig i det syttende og attende Aarhundrede, skjønt Italien byggede sin Kultur op af græske, romerske og

spanske Indtryk, Frankrig sin af antike, keltiske, spanske og italienske Elementer, og skjønt Eng-lænderne er Blandingsfolket fremfor alle. Det er ganske vist nu kun en halvanden Hundred Aar siden, at Tyskerne begyndte paa deres Frigjørelse fra den franske Kultur, neppe mere end hundrede Aar siden, at de helt slap ud af Franskmændenes Skole, hvis Paavirkning lige-fuldt kan spores den Dag idag; men dog vil Ingen med Rette kunne nægte Tilstedeværelsen af en tysk Kultur, selv om den endnu er forholdsvis ung og i sin Vorden. Heller ikke vil den, som har Sans for Overensstemmelsen mellem tysk Musik og tysk Filosofi, Øre for Overensstemmelsen mellem tysk Musik og tysk lyrisk Poesi, Øje for de Fortrin og Mangler ved Tysklands bildende Kunst, der ere Udslag af det samme Grundhang, som kommer for Dagen i det hele tyske Tanke- og Følelsesliv, være til-bøjelig til paa Forhaand at nægte Tyskland ensartet Kultur. Betænkeligere bliver Forholdet for saadanre mindre Landes Vedkommende, hvor Afhængigheden af Udlandet ikke sjeldent har været Afhængighed i anden Potens.

For Nietzsche er imidlertid dette Punkt forholdsvis mindre vigtigt. Han er overbevist om, at de nationale Kulturers Time slaar snart, da den Tid ikke kan være fjern, hvor der over-

hovedet kun er Tale om en europæisk eller europæisk-amerikansk Kultur under Et. Han gaar ud fra den Kjendsgjerning, at de udviklede Mennesker i alle Lande allerede nu føle sig som Europæere, som Landsmænd, ja som forbundsfæller, og fra den Tro, at allerede det næste Aarhundrede maa bringe Krigen om Herredømmet over Jorden.

Naar saa ud fra denne Krigs Resultat en bøjende og knækkende Storm vind farer hen over alle de nationale Forfængeligheder, hvad vil det da gjælde om?

Det vil da, mener Nietzsche, ganske som de mest fremragende Franskmænd i vore Dage, gjælde om det til da er lykkedes at optugte eller opdrætte en Art Kaste af fremragende Aander, som kan gibe den centrale Magt.

Grundulykken er da ikke den, at et Land endnu ikke har en ægte, ensartet og gjennemfört, Kultur; men den, at man troer sig kultiveret. Og med Blikket rettet paa Tyskland spørger Nietzsche, hvorledes det er gaaet til, at en saa uhyre Modsætning kan forefindes som den mellem Manglen paa sand Kultur og den selvtilfredse Tro paa netop at besidde den eneste sande — og finder Svaret i den Omstændighed, at en Klasse af Mennesker er kommen til Magten, som intet tidligere Aar-

hundrede har kjendt, den, han (i 1873) døbte med Navnet *Dannelsesfilistre*.

Dannelsesfilisteren anser sin upersonlige Dannelsel for den egentlige Kultur; hvis han har hørt Tale om, at Kultur forudsætter et ensartet Aandspræg, bestyrkes han i sin gode Mening om sig selv, da han overalt finder Dannede af sin egen Art, og da Skoler, Højskoler og Kunstanstalter ere indrettede efter hans Fornødenheder og det til hans Dannethed svarende Mønster. Idet han saa at sige overalt møder den samme stiltiende Vedtægt med Hensyn til Religion, Moral og Literatur, med Hensyn til Ægteskab, Familie, Kommune og Stat, synes det ham godt gjort, at denne imponerende Ensartethed er Kultur. Han aner ikke, at dette velordnede og velsammenhængende Filisteri, der er sat i alle Højsæder, paa alle Herskerhynder og ved alle Pulte, ingenlunde er blevet Kultur, blot fordi der finder et Sammenspil Sted mellem dets Organer. Det er, siger Nietzsche, ikke engang daarlig Kultur; det er efter Evne solidt forskanset Barbari, kun ganske uden det oprindelige Barbaris Friskhed og vilde Kraft, og han har mange malende Udtryk for at skildre Dannelsesfilisteriet som det Morads, hvori al Træthed bliver stikkende, og i hvis giftige Taage al Stræben synger.

I Dannelsesfilistersamfundet fødes vi nu Alle ind, deri voxer vi Alle op. Det møder os med herskende Meninger, som vi ubevist antage, og selv naar Meningerne ere delte, saa ere de dog kun delte i Partimeninger — offentlige Meninger.

En Aforisme af Nietzsche lyder: «Hvad er offentlige Meninger? Det er private Dovenskaber.» Sætningen er ikke ubetinget sand. Der gives nogle Tilfælde, hvor den offentlige Mening er Noget værd. John Morley har skrevet en god Bog derom. Overfor visse grove Brud paa Tro og Love, enkelte grovt nederdrægtige Krænkelser af Menneskeret kan den offentlige Mening en sjælden Gang rejse sig som en Magt, der fortjener at følges. Ellers er den som Regel et Fabrikat, tilvirket i Dannelsesfilisteriets Sold.

Ved sin Indtræden i Livet møder Ungdommen da forskjellige, lidt mere eller lidt mindre filistrøse, Gruppemänner. Jo mere den Enkelte er anlagt til et virkelig Menneske, des mere Modstand gjør han mod at følge en Hjord. Men selv om en indre Stemme siger til ham: Bliv dig selv! Vær dig selv! hører han med Mismod dens Tilraab. Har han et Selv? Han ved det ikke; han kjender det endnu ikke.

Han ser sig da om efter en Lærer, en Opdrager, En, der ikke vil lære ham noget Fremmed, men lære ham at blive sig selv, denne Enkelte.

Vi have som bekjendt i Danmark havt en stor Mand, som med indtrængende Kraft rettede den Tilskyndelse til sin Samtids Mennesker, at de skulde blive enkelte. Men Opfordringen var fra Søren Kierkegaards Side ikke ment saa ubetinget, som den lød. Thi Malet var dem givet. De skulde blive enkelte, ikke for at udvikle sig til frie Personligheder, men for ad den Vej at blive sande Kristne. De blev kun tilsyneladende stillede frit; over dem svævede et: Du skal tro! og et: Du skal lyde! De havde selv som Enkelte en Løkke om Halsen, og paa den anden Side af den Enkelthedens Snævring, hvorigjennem Hjorden blev dreven, ventede Hjorden paany: én Hjord, én Hyrde.

Det er ikke for saaledes strax at opgive sin Personlighed paany, at Ynglingen i vore Dage attraaer at blive sig selv og søger sig en Opdrager. Han vil ikke have sig et Dogme foremalt, i hvilket han bør havne. Men han føler med Uro, at han er fyldt med Dogmer. Hvorledes finde sig selv i sig selv, hvorledes udgrave sig selv af sig selv? Det er dertil, Op-

drageren skulde hjælpe ham. En Opdrager kan kun være en Befrier.

En saadan befriende Opdrager søgte Nietzsche som Yngling og fandt ham i Schopenhauer. En saadan finder Enhver, der søger derom, i den Personlighed, som under hans Udviklingstid virker dybest frigjørende paa ham. Nietzsche siger, at da han havde læst den første Side af Schopenhauer, vidste han, at han vilde læse hver Side af ham og lægge Mærke til hvert Ord, selv til de Vildfarelser, han maatte finde. Enhver aandeligt Stræbende vil kunne nævne Mænd, hvem han har læst paa denne Maade.

Rigtignok blev der for Nietzsche som i Almindelighed for den Stræbende endnu et Skridt tilbage at gjøre, det at befri sig fra Befrieren. Vi finde i hans ældste Skrifter visse Schopenhauerske Yndlingsudtryk, som siden ikke mere forekomme hos ham. Men Frigjørelsen er her en rolig Udvikling til Selvstændighed, under hvilken den dybe Taknemmelighed bevares, ikke som i Forholdet til Wagner et voldsomt Omslag, der bringer ham til at fraskrive de Værker enhver Værdi, som tidligere vare ham de værdifuldeste af alle.

Han priser hos Schopenhauer hans høje Ærlighed, ved Siden af hvilken han kun kan

stille Montaigne's, hans Klarhed, hans Bestandighed, hans renlige Forhold til Samfund og Stat og Statsreligion, der stikker saa stærkt af i Sammenligning med Kant's. Hos Schopenhauer aldrig en Indrømmelse, aldrig en Leflen.

Og Nietzsche studser ved den Omstændighed, at Schopenhauer overhovedet holdt Livet ud i Tyskland. En nyere Englænder har sagt: «Shelley vilde ikke have kunnet leve i England, og et Kuld af Shelley'er vilde have været umuligt.» Den Art Aander blive tidligt knæk-kede, saa melankolske, saa syge eller sindssyge. Dannelsesfilistrenes Samfund gjør de ualmindelige Mennesker Livet surt. Der er Exempler i flokkevis fra alle Landes Literatur, og Kontraprøven gjøres stadigt. Man behøver kun at tænke paa det Antal af Talenter, der tidligere eller senere bede om Pardon og gjøre Filisteriet Indrømmelser for at existere. Men selv hos de Stærkeste røber den unyttigt oprivende Kamp med Dannelsesfilisteriet sig i Furer og Rynker. Nietzsche citerer det Ord af en øvet Diplomat, der kun overfladisk havde set og talt med Goethe: *Voilà un homme qui a eu de grands chagrins*, og Goethes Tilføjelse, da han fortalte det til sine Venner: «Naar Sporene af overstaaede Lidelser staa uudslettelige selv i vore Ansigtstræk, saa er det intet Under, at Alt,

hvaed der bliver tilovers som Frugt af vor
Stræben, bærer samme Spor.» Og dette er
Goethe, som anses for Lykkens Yndling!

Schopenhauer var som bekjendt indtil i
sine sidste Leveaar en ganske ensom Mand.
Ingen forstod ham, Ingen læste ham. Størstede-
delen af det første Oplag af hans Værk *Die
Welt als Wille und Vorstellung* maatte sælges
som Makulatur.

I vore Dage er den Taine'ske Anskuelse
traengt staerkt igjennem, at den store Mand er
helt igjennem bestemt ved Tidsalderen, hvis
Barn han er, at han ubevidst resumerer den og
bevidst bør give den Udtryk.*.) Men skjønt
den store Mand selvfølgeligt ikke staar udenfor
Historiens Gang og altid maa bygge paa For-
gangere, spirer en Ide dog altid i en Enkelt
eller nogle Enkelte, og disse Enkelte ere ikke
spredte Punkter i den lavtstaaende Mængde,
men højtbegavede, der drage Mængden til sig
og ikke drages af den. Det man kalder Tids-
aanden, opstaar fra først af i ganske faa Hjærner.

*.) Disse Linjers Forfatter har ikke, som det undertiden
er blevet offentligt udtalt, gjort sig til Talsmand for denne
Anskuelse, har tværtimod bekjempet den. Efter nogen Tids
Usikkerhed udtalte jeg mig imod den allerede 1870 i «Den
franske Æsthetik i vore Dage» S. 105, 106, senere paa
flere andre Steder.

Nietzsche, som fra først af, vel især gjennem Paavirkningen fra Schopenhauer, har været stærkt opfyldt af den Sætning, at den store Mand er ikke Tidens Barn men dens Stifbarn, fordrer af den fremragende Opdrager, at han skal opdrage den unge *imod* Tiden.

Det forekommer ham, at den nyere Tid især har fremstillet tre Menneskeskikkelselser efter hinanden til Efterligning og Efterfølgelse. Først Rousseaus Menneske, Titanen, der rejser sig, trykket og bundet af de højere Kaster og i sin Nød anraaber den hellige Natur. Saa Goethes Menneske. Ikke Werther og de beslægtede revolutionære Skikkelselser, som endnu stamme fra Rousseau, ikke den oprindelige Faustfigur, men Faust, som han efterhaanden udvikler sig. Han er ingen Verdensbefrier, men en Verdensbeskuer. Han er ikke det virkende Menneske. Nietzsche minder om Jarno's Ord til Wilhelm Meister: «De er ærgerlig og bitter, det er godt nok. Naar De nu en Gang kunde blive rigtig vred, da vilde det være endnu bedre.»

Til en Gang at blive rigtig vred for at det kan blive bedre, er det efter den trediveaarige Nietzsches Opfattelse at det Schopenhauerske Menneske vil opmuntre. Dette Menneske tager frivilligt den Lidelse paa sig at sige Sandheden. Dets Grundtanke er den: Et lykkeligt Liv er

umuligt; det Højeste, Mennesket kan naa, er et heroisk Liv, et, i hvilket der kjæmpes med de største Vanskeligheder for Noget, som paa en eller anden Maade kommer Alle tilgode. Til det sande Menneskelige løfte kun de sande Mennesker os, de, der synes blevne til ved et Spring i Naturen, Tænkere og Opdagere, Kunstnere og Frembringere, og de, som virke mere ved deres Væsen end ved deres Virken: de Ædle, de i stor Stil gode, de, i hvem det Godes Genius virker.

Disse Mennesker ere Historiens Formaal.

Nietzsche formulerer denne Sætning: «Menneskeheden skal uafbrudt arbejde paa at frembringe enkelte store Mennesker — dette og intet Andet er dens Opgave».*.) Det er den samme Formel, til hvilken adskillige af Samtidens aristokratiske Aander ere naaede. Saaledes siger Renan næsten enslydende: «I en Sum er Menneskehedens Formaal det at frembringe store Mennesker . . . Intet uden store Mennesker; Frelsen vil komme fra store Mennesker.»**) Og man ser af Flauberts Breve til George Sand, hvor overbevist han har været

*.) *Unzeitgemäße Betrachtungen. Drittes Stück.* S. 60.

**) Renan: *Dialogues et fragments philosophiques.*
S. 103.

om det Samme. Han siger f. Ex.: «Det eneste Fornuftige er og bliver en Regjering af Mandariner, forudsat at Mandarinerne kan Noget, eller rettere kan Meget . . . Der ligger ringe Vægt paa, om flere eller farre Bønder kunne læse og ikke høre deres Praest, men det er uændeligt vigtigt, at mange Mennesker som Renan og Littré kunne leve og blive hørte. Vor Frelse ligger nu i et virkelig Aristokrati.» *) Saavel Renan som Flaubert vilde underskrive Nietzsches Grundforestilling, at et Folk vil sige den Omvej, Naturen gaar for at frembringe en halv Snes store Mænd.

Dog skjønt denne Grundtanke ikke fattes Talsmænd, skal det ikke dermed være sagt, at den er herskende i europæisk Filosofi. I Tyskland tænker f. Ex. Eduard von Hartmann saare forskjelligt om Historiens Formaal. Hans trykte Udtalelser om dette Spørgsmaal ere bekjendte. I en Samtale antydede han en Dag, hvorledes hans Ide havde dannet sig i hans Sind: «Tidligt,» sagde han, «var det mig klart, at Historien eller med et større Udtryk Verdensprocessen maatte have et Maal, og at dette Maal kun kunde være negativt. En Guldalder er jo for dumt et Hjærnespind.» Deraf hans

*) Flaubert: Lettres à George Sand. S. 139 ff.

Fantasier om en af de bedst begavede Mennesker frivilligt hidført Verdensundergang. Og i Sammenhæng dermed staar hans Lære om, at Menneskeheden nu synes indtraadt i Mandsalderen, altsaa ude over det Udviklingstrin, hvor Genier vare nødvendige.

Overfor al denne Tale om Verdensprocessen, hvis Maal er Tilintetgjørelse eller Forløsning, selve den lidende Guddoms Forløsning fra Existensen, staar Nietzsche meget ædru og rationel med sin simple Tro til, at Menneskehedens Maal ikke er et i det Uendelige udskudt, men maa ligge i dens højeste Exemplarer.

Og hermed har han naaet sin endelige Besvarelse af Spørgsmaalet: Hvad er Kultur? Thi paa hint Forhold beroer Kulturens Grundtanke og de Pligter, den paalægger. Den paalægger mig den Pligt selvvirksomt at stille mig i Forhold til de store Menneske-Idealer. Dens Grundtanke er denne: den tildeler hver Enkelt, der vil arbejde for den og delagtiggøres i den, den Opgave: i sig og udenfor sig at arbejde paa Frembringelse af Tænkeren og Kunstneren, af Sandhedselskeren og Skjønhedselskeren, af den rene og gode Personlighed, og derved arbejde hen til Naturens Fuldendelse, hen imod Maalet: fuldendt Natur.

Naar hersker Kulturtilstand? Naar Men-

neskene i et Samfund stadigt arbejde paa at frembringe enkelte store Mennesker. Af dette højeste Formaal følge alle de andre. Og hvilken Tilstand er længst borte fra Kulturstand? Det er den, i hvilken Menneskene instinktivt og med forenede Kraefter vanskeliggjøre store Menneskers Opstaaen, idet de dels forhindre Opdyrkningen af det Jordsmon, som udfordres for at det Geniale kan skyde op, dels haardnakket bekjæmpe alt Genialt, der opstaar iblandt dem. En saadan Tilstand er længere fra Kultur end det rene Barbaris.

Men findes der en saadan? vil maaske En eller Anden spørge. De fleste mindre Folkeslag ville kunne læse sig Svaret til i deres Fædrelandshistorie. Man vil der, alt som «Dannelsen» stiger, se det Dannelsesklima brede sig, i hvilket Geniet ikke trives. Og dette er saa meget betænkligere, som det synes, at i de moderne Tider, i de Racer, som nu have delt Magten paa Jorden imellem sig, er Statssamfuud paa et Par Millioner eller nogle Par sjældent talrige nok til at frembringe Aander af allerførste Rang. Det ser ud, som destilleredes Genierne først ud af en Snes eller nogle Snese Millioner Mennesker. Des mere Aarsag var der for de mindre Samfund til at arbejde af yderste Ævne paa Kultur.

Man er i den nyere Tid fortrolig med den Tanke, at Maalet, for hvilket det gjælder om at arbejde, er Lykke, Alles eller dog de Flestes Lykke. Hvor Lykken bestaar, ses sjældnere overvejet, og dog lader det Spørgsmaal sig ikke afvise, om ikke et Aar, en Dag, en Time i Paradiset er mere Lykke end et Liv i Kakkelovnskrogen. Men ligemeget. Saa fortrolig man er med Forestillingen om at bringe et helt Land, en Menneskemængde Ofre, saa urimeligt synes det, at et Menneske skulde være til for enkelte andre Menneskers Skyld, kunde have til Pligt at indvie dem sit Liv for derved at fremme Kulturen. Men paa Kulturspørgsmaalet, hvorledes det enkelte Menneskeliv faar højest Værd og størst Betydning, maa dog Svaret lyde: Derved at det leves til Fordel for de sjældneste og værdifuldeste Exemplarer af Menneskeslægten. Saaledes vil den Enkelte ogsaa udrette mest for at de Flestes Liv bliver mere værdifuldt.

I vore Dage betyder en saakaldt Kultur-institution en Indretning, i Kraft af hvilken de Dannede gaa frem i sluttet Række og kaste alle Ensomme og Gjenstridige, hvis Stræben er rettet paa højere Formaal, til Side; selv hos Videnskabsmændene mangler derfor i Reglen al Sans for den vordende Genius og enhver Følelse

for det samtidige og stræbende Genis Værdi. Derfor har til Trods for det uomtvistelige og rastløse Fremskridt paa alle tekniske og fag-videnskabelige Omraader Betingelserne for Storhedens Opstaaen saa lidet forbedret sig, at Uviljen mod det Geniale snarere har tiltaget end aftaget.

Af Staten kunne de fremragende Individer ikke vente Meget. Den gavner dem sjeldent ved at tage dem i sin Tjeneste; den gavner dem kun sikkert ved at skjænke dem fuld Uafhængighed. Alene virkelig Kultur vil modarbejde, at de for tidligt blive trætte eller ud-tømte, og vil skaane dem for den oprivende Kemp mod Dannelsesfilisteriet.

Nietzsches Værdi beroer paa, at han er en saadan Kulturbærer: en Aand, der selv uafhængig meddeler Uafhængighed og som vil kunne blive for Andre den frigjørende Magt, som Schopenhauer i hans Ungdom var for ham.

II.

Fire af Nietzsches Ungdomsskrifter føre Fælles-Titlen: *Ikketidssvarende Betragtninger*, en Titel, der er betegnende for hans tidligt fattede Forsæt at gaa mod Strømmen.

Et af de Omraader, paa hvilke han har

vendt sig mod Tidsaanden i Tyskland, er Opdragelsens, idet han paa ubændig Maade har fordømt den hele historiske Opdragelse, af hvilken Tyskland er stolt, og som man i Reglen alle Vegne anser for ønskelig.

Hans Grundanskuelse er den, at det, der hindrer Slægten i at aande frit og ville med Kjækhed, er, at den slæber en altfor lang Fortid efter sig som en Kugle om Benet. Han mener, det er den historiske Opdragelse, som hindrer Slægten baade i at nyde og i at handle, idet den, der ikke kan samle sig og leve helt i Øjeblikket, hverken selv kan føle Lykke eller udrette Noget, der gjør Andre lykkelige. Uden Ævne til at føle uhistorisk, ingen Lykke. Og ligedan hører til al Handlen Glemse, eller rettere Ikke-Viden af det Forbigangne. Glemse, det Uhistoriske er som den indhyllende Luft, den Dunstkreds, i hvilken der alene kan opstaa Liv. Man tænke, for at forstaa det, paa en Yngling, der gribes af Lidenskab for en Kvinde, eller paa en Mand, der gribes af Lidenskab for en Opgave. For dem Begge existerer hvad der ligger bag dem ikke mere — og dog er denne Tilstand, den mest uhistoriske, som kan tænkes, den, i hvilken enhver Handling, enhver Stordaaad undsfanges og fuldbringes. Nu gives der, mener Nietzsche, analogt en vis

Grad af historisk Viden, som er ødelæggende for et Menneskes Handlekraft, fordærvelig for et Folks frembringende Evne.

Man hører den lærde tyske Filolog, hvis Iagttagelser mest har gjældt tyske Lærde og Kunstnere, igjennem dette Ræsonnement. Thi at den tyske Kjøbmandsstand eller Bondestand, det tyske Militær eller Tysklands Industri-drivende skulde lide under et Overmaal af historisk Dannelse, vilde det være urimeligt at antage. Imidlertid turde selv for tyske Forskeres, Digteres og Kunstneres Vedkommende det Onde, hvortil her henpeges, være af den Art, at det ikke lader sig afhjælpe ved den blotte Afskaf-felse af historisk Undervisning. De, hvis Frem-bringelsesdrift den historiske Viden hæmmer eller dræber, vare forud saa afmægtige og uvirksomme, at Verden ikke vilde være blevet beriget ved deres Produktion. Og hvad der lammer, er jo desuden ikke saa meget den uensartede Masse af død historisk Kundskab (om Regjeringshandlinger, politiske Skaktræk, Krigsbedrifter, kunstneriske Stilarter osv.), som Kjendskaben til enkelte store Aander i Fortiden, i Sammenligning med hvis Gjerning Alt, hvad Individet kan yde, synes af saa forsvindende Betydning, at det bliver ligegyldigt, om dets Arbejde kommer til Verden eller ej. Goethe

alene kan bringe en begyndende tysk Poet til at fortvivle. Men en Herodyrker som Nietzsche kan ikke konsekvent ønske Kjendskabet til de Største formindsket.

Mangelen paa kunstnerisk Mod og aandelig Dristighed har sikkert dybere liggende Aarsager, fremfor Alt: den Nedbryden af Individualiteten, som den moderne Samfundsorden fører med sig. Stærke Mennesker taale en stor Sum af Historie uden at blive uskikkede til Livet.

Hvad som imidlertid er interessant og betegnende for Nietzsches hele aandelige Standpunkt, er hans Undersøgelser over, i hvilken Grad Livet overhovedet kan anvende Historien. Historien tilhører efter hans Opfattelse den, som kjæmper en stor Kamp, og som behøver Forbilleder, Lærere, Trøstere, men ikke finder dem i sin Samtid. Uden Historien vilde det Højdedrag af store Menneskers store Øjeblikke, som gaar igjennem Aartusinder, ikke kunne staa levende og klart for mig. En, som ser, at kun omtrent en hundrede Mennesker hidførte Renæssancens Kultur, vil f. Ex. kunne naa til den Overbevisning, at et Hundrede produktive Mennesker, som vare opdragne i en ny Aand, vilde kunne faa Bugt med Dannelsesfilisteriet. Fordærvelig derimod kan Historien virke i ufrugtbare Menneskers Haand. Man jager f. Ex.

de unge Kunstnere ind i Gallerierne istedenfor ud i Naturen, sender dem med endnu ubefæstet Sind til Kunstbyer, hvor de tabe Modet. Og i alle sine Former kan Historien gjøre uduelig til Livet, som *monumental* ved at fremkalde den Skuffelse, at der gives bestemte, tilbagevendende historiske Konstellationer, saa det, som én Gang var muligt, nu under helt forandrede Vilkaar er muligt igjen, som *antikvarisk* ved den vakte Pietet for det Gamle og Forbigangne, hvilken lammer den Handlende, der altid maa kranke en eller anden Pietet, endelig som *kritisk* Historie ved den nedslaaende Følelse, den fremkalder, at vi have selve de Fortidsvildfarelser, over hvilke vi stræbe at løfte os, som Arv og Barndomsindtryk i vort Blod, saa vi leve i stadig indre Splid mellem gammel og ny Natur.

Paa dette Punkt som paa tidligere berørte vil Nietzsche i sidste Instans den bovlamme moderne Dannelse til Livs. At *dannet* og *historisk dannet* i vor Tid næsten ere blevne ensydige Begreber, er ham et sorgeligt Symptom. Det er sporløst glemt, at Dannelse burde være, hvad den hos Graekerne var: Bevæggrund, Evne til Beslutning; nutildags betegnes Dannelse gjerne som Inderlighed, fordi den er en død indvendig Klump, som ikke bevæger sin Indehaver. De mest *Dannede* er Konservations-

lexikoner. Naar de handle, er det i Kraft af en almindelig godkjendt, jammerlig Konveniens eller ud fra den platteste Raahed.

Til denne vistnok almengyldige Betragtning knytter sig saa en Klage, der særligt maatte opstaa i det moderne literære Tyskland, Klagen over, hvor trykkende tidligere Tiders Storhed virker i den senere Fødtes Overbevisning om at være Epigon, en Sildefødning, en Efterbyrd fra en større Tid, der vel kan lære Historie, men aldrig frembringe Historie.

Selve Filosofien, klager Nietzsche med et Henblik paa de tyske Universiteter, er mere og mere gaaet over til at blive Filosofiens Historie, Meddeelse af, hvad Alverden har ment om Altting, «en Art uskadelig Passiar mellem akademiske Gamlemaend og akademiske Pattebørn.» Man hævder i de forskjellige Lande som en Æressag, at der findes Tænkfrihed. I Virkeligheden er dette kun en tarvelig Frihed. Man tør tænke paa hundrede Maader, handle tør man derimod altid kun paa én Maade — og det er dette, som kaldes Dannelse og som i Virkeligheden «kun er Form, tilmed daarlig Form og Uniform.»

Nietzsche angriber den Opfattelse, ifølge hvilken den historisk Dannede staar for Bevidstheden som den retfærdigst dømmende af Alle.

Man ynder den Historiker, der tilstræber ren Indsigt, af hvilken Intet følger. Men der gives mange ligegyldige Sandheder, og det er en Ulykke, naar hele Batailloner af Forskere kaste sig over dem, selv om disse snævre Hoveder er ærlige Karakterer. Man betragter den Historiker som objektiv, der maaler Fortiden mod sin Samtids Yndlingsmeninger, den som subjektiv, der ikke anser disse Meninger for Mønstre. Man troer Den mest kaldet til at fremstille et Moment af Fortiden, hvem dette slet ikke angaaer. Men kun Den, der bygger med paa Fremtiden, begriber hvad Fortiden var, og kun omdannet til Kunstmærk kan Historien vedligeholde eller endog vække Instinkter.

Som den historiske Opdragelse nu drives, meddeles en saadan Mængde af Indtryk, at Sløvhed bliver Følgen, en Følelse af at fødes gammel i en gammel Slægt — og det skjønt ikke 30 Menneskeliv, hvert beregnet til 70 Aar, skille os fra vor Tidsregnings Begyndelse. — Og hertil knytter sig den uhyre Overtrø paa Verdenshistoriens Værd og Betydning. Evidentlig gjentages den Schillerske Frase: *Die Weltgeschichte ist das Weltgericht*, som om der kunde gives nogen anden historisk Domstol end Tanken, og haardnakket har den Hegelske Opfattelse af Historien som Guddommens stedse

tydeligere Selvaabenbaring holdt sig, kun at den efterhaanden er blevet til den bare Beundring for det heldige Udfald, til Godkjendelse af ethvert som helst Faktum, det være nok saa brutalt. Men Storhed har Intet at gjøre med Resultatet og det heldige Udfald. Demosthenes, der talte forgjæves, er større end Filip, der altid vandt. Alt betragtes i vore Dage, naar det blot er en fuldburdt Kjendsgjerning, som i sin Orden; selv naar et Geni dører i sin blomstrende Alder, finder man Beviser for, at det døde i rette Tid.*). Og den Smule Historie, vi have, betitles *Verdensprocessen*; man bryder, som Eduard von Hartmann, sit Hoved med at udfinde dens Oprindelse og endelige Maal — hvad der turde være Tidsspilde. 'Hvorfor du er til, tænker Nietzsche som S. Kierkegaard, kan Ingen i Verden sige dig forlods; men da du nu en Gang er til, saa søger at give din Tilværelse en Mening ved at sætte dig saa højt og ædelt et Maal, som du kan.'

Betegnende for Nietzsches senere saa udpræget aristokratiske Tendens er hans Ivren mod den moderne Historieskrivnings Respekt for Masserne. Tidligere, ræsonnerer han, skrev man Historie ud fra Regenternes Synspunkt,

*.) Smlgn. min Bog om S. Kierkegaard S. 266.

dvælede udelukkende ved dem, hvor middelmaadige eller slette de end var. Nu er man gaaet over til at skrive den fra Massernes Synspunkt. Men Masserne — de er altid kun at betragte som et af tre, enten som Kopier af de store Personligheder, daarlige Kopier, udviskede Kopier i daarligt Materiale, eller som Modstand mod de Store eller endelig som Redskab for de Store. Iøvrigt er de Noget for Statistiken at tumle med, hvilken i Massedrifterne Efteraben, Dovenskab, Sult og Kjønsdrift finder saakaldte historiske Love. Stort kalder man saa det, der en lang Tid har sat en saadan Masse i Bevægelse. Dette faar Navn af historisk Magt. Naar f. Ex. den plumpe Masse har tilegnet sig eller tilpasset til sit Behov en eller anden Religionstanke, forsvaret den med Sejghed og slæbt den gjennem Aarhundreder, saa kaldes Ophavsmanden til denne Tanke stor. Der er Aartusinders Vidnesbyrd derfor, hedder det. Men — det er Nietzsches som Kierkegaards Tanke — det Ædleste, Højeste virker slet ikke paa Masserne, og ikke mere bagefter end i Samtiden. Derfor taler en Religions historiske Held, dens Sejghed og Varighed, snarere mod dens Ophavsmands Storhed end for den.

Naar man vil nævne et af de faa historiske Foretagender, der fuldt ud ere lykkedes, saa

nævner man gjerne Reformationen. Nietzsche gjør mod Betydningen af dette Held ikke de sædvanligt anførte Kjendsgjerninger gjeldende: Luthers tidlige Verdsliggjørelse af den, hans Kompromisser med Magthaverne, Fyrsternes Interesse af at frigjøre sig fra Kirkens Overlegenhed og faa Tag i Kirkegodset paa samme Tid som de opnaaede en underdanig, afhængig Gejstlighed i Stedet for en fri, af Statsmagten uafhængig. Han ser Hovedaarsagen til at Reformationen lykkedes, i de nordeuropæiske Folkeslags Mangel paa Kultur. Flere Gange strandede Forsøget i Oldtiden paa at grunde nye græske Religioner. Skjønt Mænd som Pythagoras, Plato, maaske Empedokles havde Religionsstifter-Egenskaber, vare Individerne altfor forskjelligartede til at de kunde hjælpes ved en Fællesanvisning paa Tro og Haab. At Luthers Reformation lykkedes i Norden var analogt et Tegn paa, at Nordens Kultur stod tilbage for Sydeuropas. Enten lød man blindt som en Flok Faar et Løsen fra oven, eller, hvor Omslaget var Samvittighedssag, aabenbarede dette, hvor lidet individualiseret Befolkningen var, ensartet som den fandtes i sine aandelige Fornødenheder. Saaledes var ogsaa oprindeligt den hedenske Oldtids Omvendelse kun lykkedes paa Grund af den rigelige Ind-

blanding af Barbarblod i det romerske, som da havde fundet Sted. Den nye Lære blev af Barbarer og Slaver paatvunget Verdensherskerne.

Saaledes har da Læseren Prøver paa de Argumenter, Nietzsche anvender for sin Sætning, at Historien som Historie ikke afgiver det sunde og styrkende Opdragelseselement for Slægten, som man troer; kun den, der har lært Livet at kjende og er rustet til Handling, har Brug for Historien og formaar at anvende den. De Andre trykker den, ufrugtbargjør den ved at bringe dem til at føle sig som Efterkommere og faar den til paa alle Omraader at dyrke det heldige Udfald.

Nietzsches Indlæg i denne Sag er et Indlæg mod al historisk Optimisme, men han vender sig energisk bort fra den sædvanlige Pessimisme, som er den, der følger af udartede eller svæk-kede Instinkter, af Forfaldet, Decadencen. Han sværmer ungdommeligt for den sejerrige Gjen-nemførelse af en *tragisk* Kultur, baaret af en opvoxende Slægt med Sindets Uforfaerdethed, i hvem den græske Oldtid kunde gjenfødes. Han vrager den Schopenhauerske Pessimisme, thi han afskyer tidligt enhver Askese; men han søger en Sundhedens Pessimisme, en, som stammer fra Styrken, den overstrømmende Kraft, og han troer at finde den hos Grækerne. Han

har udviklet denne sin Opfattelse i sit lærde og dybsindige Ungdomsskrift *Tragediens Tilblivelse eller Grækeraand og Pessimisme*, i hvilket han indførte to nye Benævnelser *apolлонisk* og *dionysisk*.*). Grækernes to Kunstduddomme Apollo og Dionysos antyde Modsætningen mellem Billedkunst og Musik. Den første svarer til Drømmen, den anden til Rusen. I Drømmen traadte Gudeskikkelerne først frem for Menneskene; Drømmen er det skjonne Skins Verden. Se vi derimod ned i Menneskets dybeste Grund under Tankens og Fantasiens Sfære, møde vi en Verden af Gru og Henrykkelse, Dionysos's Rige. Foroven hersker Skjønhed, Maal og Maade; men derunder bølger frit Naturens Overmaal i Lyst og Kval. Set fra Nietzsches senere Udviklingstrin af, røber sig det dybere Motiv til denne forskende og sporende Fordybelse i den græske Oldtid. Allerede paa dette Tidspunkt skimter han i det, som gjelder for Moral, et Forringelsesprincip overfor Naturen, søger en principiel Modsætning til det og finder den i det rent kunstneriske, kristendomsfjerneste Princip, som han døber *dionysisk*.

Psykologisk træder allerede her Grund-

*.) Die Geburt der Tragoedie aus dem Geiste der Musik. 1872.

trækkene hos denne Forfatter tydeligt frem. Hvad er det for en Natur, som med dette vilde Had til Filisteriet forfølger det helt op til David Strauss? En Kunstnernatur øjensynligt. Hvad er det for en Skribent, der med saa megen Overbevisning advarer mod den historiske Dannelses Farer? En Filolog øjensynligt, der har oplevet dem i sig selv, følt sig truet med at blive Epigon og i Begreb med at dyrke det historiske Udfald. Hvad er det for et Væsen, der saa lidenskabeligt definerer Kultur som Genidyrkelse? Visselig ikke noget Eckermann-Naturel, men en Sværmer, fra først af villig til at lyde; hvor han ikke kan befale, snart paa det Rene med sit eget Herskerhang, men tidligt begribende, at Menneskeheden langtfra er kommet ud af denne gamle Modsætning: lyde og byde. Napoleons Opræden er ham som mange Andre et Bevis derpaa: den Glæde, der greb Tusinder, ved at der endelig igjen var kommet En, som forstod at befale.

Men paa Moralens Omraade er han ikke anlagt til at prædike Lydighed. Tværtimod, anlagt som han er, ser han vor moderne Morals Slaphed og Lavhed deri, at den som højeste Moralbud endnu bestandig sætter Lydighed istedenfor Evnen til at skrive sig selv sin Moral.

Den militære Skole og Deltagelsen i Krigen har rimeligvis ladet ham opdage i sig selv noget Haardt og Mandigt og bibragt ham en vidtgaaende Afsky for al Blødagtighed og Feminisme. Han vendte sig med Uvilje fra Medlidenhedsmoralen i Schopenhauers Filosofi og fra det Romantisk-Katholske i Wagners Musik, som han begge havde dyrket. Han indsaa, at han i sin Fantasi havde omdannet begge Mestere efter sit Behov, og han forstod ret vel det Selvbevarelses-Instinkt, der gjorde sig gjældende heri. Den stræbende Aand former sig de Hjælpere, den har nødigt. Saaledes til-egnede han senere sin Bog *Menneskeligt, Altfor-menneskeligt*, der blev udgivet til Voltaires Hundredaarsfest, Samtidens «frie Aander»; han drømte sig de Forbundsfæller til, han i Livet endnu ikke havde truffet.

Den haarde, smertefulde Sygdom, der begynder i hans 32te Aar og for lange Tider gjør ham til Eneboer, løsner ham fra al Romantik og frigjør hans Sind fra Pietetens Baand. Den fører ham langt bort fra Pessimismen i Kraft af hans stolte Tanke «En Lidende har ikke Ret til Pessimisme». Denne Sygdom gjør ham i streng Forstand til Filosof. Hans Tanke sniger sig ad forbudne Veje i Spørgelyst: Dette gjelder for en Verdi. Kan man ikke vende

op og ned paa den? — Dette anses for et Gode? Er det ikke snarere et Onde? — Er Gud ikke gjendrevet? Men kan man sige, at Djævlen er det? — Er vi ikke bedragne? og bedragne Bedragere alle? . . .

Og saa stiger ud af den lange Sygelighed en lidenskabelig Attraa efter Sundhed, Rekonvalescentens Glæde over Livet, over Lyset, over Varmen, over Sindets Lethed og Frihed, over Tankens Overblik og Horizont, over «Syn af nye Morgenrøder», over den formende Evne, den digteriske Kraft. Og han indtræder i en længe uafbrudt Frembringens høje Selvfølelse og Henrykkelsestilstand.

III.

Det er hverken muligt eller nødvendigt her at gjennemgaa den hele lange Række af hans Skrifter. Hvaad det for den, som vil henlede Interessen paa en endnu ikke læst Forfatter, maa gjælde om, er kun at stille hans ejendommeligste Tanker og Udtryk i Relief, saa Læseren med ringe Møje kan danne sig en Forestilling om hans Væremaade som Tænker og Aand. Arbejdet er her forsaavidt vanskeliggjort, som Nietzsche tænker i Aforismer, forsaavidt mindre brydsomt, som han gjerne giver

enhver Tanke det Højtryk, der meddeler den et paradoxalt Fysiognomi.

Den engelske Velfærdsmoral har ikke slaaet an i Tyskland; af de nulevende mere fremragende Tænkere er Eugen Dühring dens Hovedrepræsentant; til Engländerne slutter sig desuden Friedrich Paulsen. Eduard von Hartmann har, som andensteds udviklet (se min Bog om Berlin S. 201), forsøgt at godtgjøre Umuligheden af paa én Gang at arbejde for Kulturfremskridtet og for Lykken. Nietzsche finder nye Vanskeligheder ved en Undersøgelse af Lykkens Begreb. Velfærdsmoralens Maal er at skaffe Menneskene saa megen Lyst og saa lidet Ulyst som muligt. Men hvad nu, ifald Lyst og Smerte er saaledes sammenknyttede, at den, der vil have saa megen Lyst som muligt, maa tage en tilsvarende Sum af Kvaler med i Kjøbet? Det hedder i Clärchens Sang: *Himmelhoch jauchzend, zum Tode betriibt.* Hvem véd, om det Sidste ikke er Betingelse for det Første? Stoikerne troede det, og fordrede, da de vilde undgaa Kval, saa ringe Lyst som muligt af Livet. Rimeligvis maa man heller ikke i vore Dage love Menneskene stærke Glaeder, ifald man vil sikre dem mod store Lidelser.

Man ser, at Nietzsche spiller Spørgsmaalet over paa det højeste aandelige Omraade uden

Hensyn til, at den laveste og mest udbredte Ulykke som Sult, legemlig Forkommenhed, over-anstrængende og nedbrydende Arbejde intet Vederlag yder i heftige Glæder. Selv om al Nydelse kjøbes dyrt, er det dermed ikke givet, at al Kval afbrydes og opvejes af heftig Nyden.

I Overensstemmelse med sin aristokratiske Aandsretning angriber han dernæst den Benthamiske Sætning: saa stor Lykke som muligt for det størst mulige Antal! Idealet var jo egentlig at skabe alle Menneskers Lykke. Da dette er uøjrligt, formuleres Principet som anført. Men hvorfor Lykke for det største Antal? man kunde tænke sig: for de Bedste, de Ædlestede, de mest Geniale, og man maa have Lov til at spørge, om jævn Velstand og jævnt Velvære er at foretrække for den Ulighed i Kaar, hvis Braad tvinger Kulturen til stadigt at stige.

Saa læres der Uselviskhed. At være moralisk er at være uegoistisk. Det er godt at være uselvisk, siges der. Men hvad vil det sige: godt? Godt for hvem? Ikke for den Opofrende selv, men for Næsten. Den, der priser Uselviskhedens Dyd, priser Noget, som er et Gode for Samfundet, men skadeligt for den Enkelte. Og Næsten, som vil elskes uegennytigt, er ikke selv uegennytig. Det er Grundmodsigelsen i denne Moral, at den fordrer

og anbefaler en Forsagen af Jeget, som finder Sted til Bedste for et andet Jeg.

Det Væsentlige og Uvurderlige ved al Moral er for Nietzsche fra først af blot dette, at den er en langvarig Tvang. Som Sproget vinder Styrke og Frihed ved den metriske Tvang, som Alt hvad der findes af Frihed og Finhed i bildende Kunst, Musik, Dans osv. er blevet til i Kraft af vilkaarlige Love, saaledes naer ogsaa Menneskenaturen kun under Tvang sin Udvikling. Der gjøres ikke derved Vold paa Naturen; det er selve Naturen.

Det Væsentlige er, at der lydes, længe og i én Retning. Du skal adlyde, En eller Anden, Et eller Andet, og længe — ellers gaar du til Grunde, dette synes at være Naturens moralske Bud, der ganske vist ikke er kategorisk (som Kant mente), ikke heller vender sig til de Enkelte (Naturen bryder sig ikke om de Enkelte), men som synes henvendt til Folkeslag, Stænder, Tidsaldrer, Racer, ja til Menneskeheden. Al den Moral derimod, som henvender sig til den enkelte Person til dens eget Bedste, for dens Velfærds Skyld, bliver for denne Grundsynsmaade ikke andet end Husraad og Klog-skabsregler, Recepter mod Lidenskaber, der kunde ville slaa sig løs, og al denne Moral er i sin Form urimelig, fordi den henvender sig

til Alle og almindeliggør hvad der ikke lader sig almindeliggøre. Kant gav med sit ubetingede Imperativ en Rettesnor. Men denne Rettesnor er bristet i vore Hænder. Det nytter ikke at sige til os: Handl som Andre i dette Tilfælde burde handle! Thi vi vide, at der ikke gives eller kan gives ens Handlinger, men at enhver Handling er enestaaende i sin Art, saa at alle Forskrifter kun gaa paa Handlingens grove Ydersider.

Men Samvittighedens Stemme og Dom? Vanskeligheden er, at vi have en Samvittighed bag vor Samvittighed, en intellektuel bag den moralske. Vi indse, at N. N.s Samvittigheds Dom har en Forhistorie i hans Drifter, Sympathier, Antipathier, Erfaringer eller Mangel paa Erfaring. Vi indse ret vel, at vore Meninger om det Ædle og Gode, vore moralske Værdsættelser ere kraftige Løftestænger, naar det gjælder Handling, men vi maa begynde med at lutre disse Meninger og selvstændigt skabe os nye Værdi-Tavler.

Og hvad Morallærernes Præken Moral for Alle angaar, saa er den ganske lige saa tom som de selskabelige Individers moralske Sladder om hverandre indbyrdes. Nietzsche giver Morallærerne det gode Raad, at de hellere end at opdrage paa Slægten skulde gjøre som Pæda-

gogerne i det syttende og attende Aarhundrede, der samlede deres Kraft paa at opdrage et enkelt Menneske. Men i Reglen er Moralskraalhalsene selv ganske uopdragne Mennesker, og deres Børn hæve sig sjældent over den moralske Middelmaadighed.

Den, der føler, at han i sit inderste Væsen er usammenlignelig med Andre, han vil være sin egen Lovgiver. Thi Et er fornødent: at give sin Karakter Stil. Denne Kunst øves af den, der med Blik for sin Naturs stærke og svage Sider fjerner Et og Andet af sin oprindelige Natur, dernæst ved daglig Øvelse og tilkjæmpet Vane tilføjer Adskilligt, saa det bliver ham til anden Natur, altsaa underkaster sig en Tvang for efterhaanden helt at bøje sit Væsen under sin egen Lov. Kun saaledes opnaaer et Menneske Tilfredshed med sig selv, og kun saaledes bliver det udholdeligt for Andre. De Utilfredse og Mislykkede hævne sig nemlig i Reglen altid paa Andre. Selv suge de Gift af Alt, af deres svage Evner som af deres smaa Kaar og leve i en stadig Trang til Hævn paa dem, i hvis Væsen de ane Harmoni. Altid føre slige Mennesker Moralordene i Munden, den hele Janitscharmusik: Sædelighed, Alvor, Kyskhed, Livskrav; altid raser i deres Hjerte

Misundelsen over dem, der ere naaede til Lige-vægt, og som derfor kunne nyde.

Aartusinder igjennem var Sædelighed: Lydighed mod det, som var Sæd; Ærefrygt for nedarvede Sædvaner. Det frie, originale Menneske var usædeligt, fordi det brød med Overleveringen, for hvilken de Andre nærede en overtroisk Frygt. Hyppigst ansaa det sig selv derfor, blev selv grebet af den Gysen, det vakte. Ubevidst udarbejdedes da en saadan Sædvane-Sædelighedens Folkemoral af alle dem, der hørte til Stammen, idet man stadigt fandt nye Exempler og Beviser paa, at det paastaaede Forhold mellem Skyld og Straf fandt Sted: Bærer man sig saadan og saadan ad, gaar det En galt. — Da det nu hyppigt gaar En galt, blev Paastanden stadigt bekræftet, og saaledes styrkedes Folkemoralen, en Skinvidenskab af Folkemedicinens Rang.

Sæd og Skik repræsenterede tidligere Slægters Erfaringer angaaende det formentligt Nytte- og Skadelige; men Følelsen for det Sædelige har intet Forhold til disse Erfaringer som saadanne, men til deres Alder, Ærværdighed og dermed følgende Ubestridelighed.

Under den Krigstilstand, hvori en fra alle Sider truet Stamme i Oldtiden levede, var under den strængeste Sædvane-Sædeligheds Herre-

dømme ingen Nydelse større end Grusomhed. Grusomhed hører til Menneskehedens ældste Festglæder og Sejersglæder. Man tænkte sig ogsaa Guderne kvægede og festligt stemte, naar man bød dem Synet af Grusomheder — og saaledes indsneg den Forestilling sig i Verden, at ogsaa frivilligt Selvplageri, Spægelse, Askese er af stor Værdi, ikke som Optugtelse men som sød Lugt i Herrens Næse.

Kristendommen har som Oldtidsreligion uafbrudt anvendt og prædiket Sjælekval. Man tænke sig den middelalderlige Kristens Tilstand, naar han formodede, at han ikke mere kunde slippe for den evige Kval. — Eros og Afrodite vare i hans Forestilling Helvedes Magter, og Døden blev Rædsel.

Paa Grusomhedsmoralen er Medlidenheds-moralen fulgt. Medlidenheden prises som uegoistisk, saaledes f. Ex. og især af Schopenhauer.

Allerede Eduard von Hartmann har i sit tankerige Værk *Phänomenologie des sittlichen Bewusstseins* (217—240) paavist Umuligheden af i Medfølelsen at se den vigtigste moralske Drivfjæder, endsige den eneste, som Schopenhauer vil. Nietzsche angriber Medlidenheds-moralen fra andre Synspunkter. Han viser, at den ingenlunde er uegoistisk. Den Andens Ulykke generer os, krænker os, stempler mig

maaske som fejg, hvis jeg ikke bringer Hjælp. Eller der ligger i den et Fingerpeg om mulig Fare for os selv; vi føle desuden Lyst, naar vi sammenligne vor egen Tilstand med den Ulykkeliges, Lyst naar vi kunne træde til som de Mægtigere, de Hjælpende. Den Hjælp, vi bringe, fornemmes af os selv som Lykke eller udriver os maaske blot af Kjedsomhed.

Medlidenheden som virkelig Medliden vilde være en Svaghed, ja en Ulykke, thi den vilde forøge Lidelsen i Verden. Den, der for Alvor vilde hengive sig til Medlidenhed med al den Elendighed, han finder om sig, vilde simpelthen gaa til Grunde derved.

Blandt de Vilde tænker man med Gysen paa at vække Medlidenhed. Den, som gjør det, anses for foragtelig. At nære Medlidenhed med En er i de Vildes Tankegang at foragte ham. Men man finder ingen Fornøjelse i at se et foragtligt Væsen lide. Derimod at se en Fjende lide, der under Kvalen ikke opgiver sin Stolthed: det er en Nydelse; det vækker Beundring.

Man prædiker gjerne Medlidenhedsmoralen under Formlen: Elsk din Næste!

Nietzsche klamer sig i sit Angrebs Interesse til Ordet: Næste. Han hævder ikke blot, hvad Kierkegaard kaldte «en teleologisk Suspension

af det Ethiske». Men han opirres ved, at det — Moralskes sande Væsen skulde ligge i at vi rettede Blikket paa de nærmeste Følger af vore Handlinger og rettede os derefter. Imod det Snævre og Smaaborgerlige i denne Moral hævder han den, som ser bort over disse nærmeste Følger og som endog gjennem Midler, der volde Næsten Kval, tilstræber fjerne Formaal, f. Ex. fremmer Indsigt, skjønt denne vækker Sorg og Tvivl og onde Lidenskaber hos Næsten. Vi behøve ikke derfor at være uden Medlidenhed, men vi kunne tage vor Medlidenhed fangen for Maalets Skyld.

Og saa urimeligt som det nu er at betegne Medlidenheden som uegoistisk og ville helligvie den, saa urimeligt er det at give en Række Handlinger den onde Samvittighed i Vold, blot fordi de ere blevne skamskændede som egoistiske. Det som i den senere Tid er sket paa dette Omraade, det er at man har forherliget Selvfornægtelses-, Selvopofrings-Instinktet, alt det Uegoistiske, som var dette selve den moralske Værdi.

De engelske Moralister, der for Tiden be herske Europa, forklare Moralens Oprindelse paa følgende Maade: Uegoistiske Handlinger ere oprindeligt blevne kaldte *gode* af dem, mod hvem de bleve udviste og for hvem de var til

Gavn; senere har man glemt denne oprindelige Aarsag til at de rostes, og har betragtet de uegoistiske Handlinger som om de i og for sig var noget Godt.

Det var efter Nietzsches eget Udsagn et Skrift af en, den engelske Retning tilhørende, tysk Forfatter: Dr. Paul Rée's *Der Ursprung der moralischen Empfindungen* (Chemnitz 1877), som æggede ham til saa lidenskabelig og punktuel Modsigelse, at han igjennem dette Skrift fik Stødet til selv at klare og udvikle sine Tanker derom.

Hvad der imidlertid maa undre er følgende: Misfornøjet med hint første Skrift udarbejdede Rée en anden og langt betydeligere Bog om samme Emne: *Die Entstehung des Gewissens* (Berlin 1885), i hvilken det Nietzsche forargende Standpunkt er forladt og adskillige af de Grundtanker, som denne gjør gjældende mod Rée, fremføres med en Mængde Bevissteder fra forskellige Forfattere og Folkeslag.

De to Filosofer have kjendt hinanden og omgaedes personligt. Jeg selv er personligt bekjendt med dem begge, men i Øjeblikket ubekjendt med den Enes Opholdssted og ude af Stand til at korrespondere med den Anden. Det er mig derfor ikke muligt at se, hvem af de to der har paavirket den anden, og hvorfor

Nietzsche i 1887 berører sin Uvilje mod Rée's i 1877 udtalte Anskuelser uden at nævne, hvor nær denne staar hans egen Opfattelse i det et Par Aar før hans eget udgivne Værk.

Allerede Rée havde anført en Mængde Exempler paa, at de forskjelligste Oldtidsfolk ikke kjendte anden moralsk Klassifikation af Menneskene end den i Fornemme og Ringe, Mægtige og Svage, saa den ældste Betydning af *god* baade i Grækenland og paa Island var fornem, mægtig, rig.

Nietzsche bygger hele sin Lære paa dette Grundlag. Hans Tankegang er denne:

Domsordet *god* hidrører ikke fra dem, mod hvem der blev udvist Godhed. Den ældste Be-stemmelse har været denne: De Fornemme, Mægtigere, Højerestillede, Højsindede have holdt sig selv og deres Gjøren og Laden for *gode* — første Rang — i Modsætning til alt Lavt og Lavsinde. Fornem, ædel i Betydning af en højere Kastes Standsfølelse er Grundbegrebet, hvoraf *god* udvikler sig som sjæleligt højbaaren. De Lavtstillede betegnes som *slette* (ikke onde). Slet faar først sent sin ubetinget nedssættende Betydning. Det er fra Menigmands Side et rosende Ord: slet og ret, *slet* som jævn, smlgn. det fremmede Ord *gemen* i dansk Almuessprog.

Den herskende Kaste kalder sig undertiden

blot de Mægtige, undertiden de Sanddru; saaledes den græske Adel, hvis Organ Theognis er. Hos ham har smuk, god, ædel altid Betydningen adelig. Den fornemme Moral-Værd-sættelse udgaar fra en triumferende Bekræften, Bejaen, som vi finde den hos de homeriske Helte: Vi Fornemme, Smukke, Tapre — vi er de Gode, de af Guderne Elskede. Det er stærke, med Kraft ladede Mennesker, hvis Lyst det er at handle og dyste, for hvem Lykken med andre Ord er noget Aktivt.

Det kan selvfølgeligt ikke undgaas, at disse Fornemme miskjende og ringeagte den menige Skare, de beherske. Dog spores i Reglen hos dem en Beklagen af den underkuede Kaste, af Arbejdsslaven, Lastdyret, en Overbærenhed med dem, for hvem Lykken er Udhvilen, Sabbat, noget Passivt.

Hos de Lavtstillede lever nødvendigvis omvendt et af Had og Nag forvansket Billede af Herskerkasten. Der er i denne Forvanskning en Haavn.*)

*) Nietzsche støtter sin Hypothese ved nogle Etymologier. Latinsk *malus*, ved Siden af hvilket han stiller *μέλας*, sort, gaar paa de førariske Beboere af Italiens Jord i Modsætning til den blonde ariske Erobrer-Race. I det Gælske betyder *fin*, Adelsnavnet, (Fingal) oprindeligt Blond-hoved, senere den Gode, Ædle, Rene i Modsætning til sort-

I Modsætning til den aristokratiske Værdsættelse (god = fornem, smuk, lykkelig, gudbenaadet) bliver saa Slavemoralen denne: De Elendige alene er de *Gode*; de, som lide og besværer, de Syge og Stygge, det er de eneste Fromme. Derimod I, I Fornemme og Rige, I er i al Evighed de *Onde*, de Grusomme, de Umættelige, de Ugadelige, og efter Døden de Fordømte. Medens den fornemme Moral var den store Selvfølelses Udslag, en stadig Bejaen, er Slavemoralen et stadigt Nej til et andet, et *du maa ikke*, en Negation.

Til denne fornemme Værdsættelse *god* — *slet* (*slet* = værdilos), svarer Slavemoralens Modsætning *god* — *ond*. Og hvem er de Onde for denne de Undertryktes Moral? Netop de Samme, som for den anden Moral var de Gode.

Man læse de islandske Sagaer og fordybe sig i de gamle Nordboers Moral, stille saa imod den Klagerne over Vikingernes Ugjerninger. Og man vil se, at disse Aristokrater, hvis

haarede Urindvaanere. Han opfatter *bonus* som Kriger, af et ældre *duonus* (bellum = duellum = duenlum). Altsaa bonus Krigens, Tvistens Mand. *Virtus* er jo først Tapperhed, senere Dyd. — Hans Etymologi god, guddommelig af Gotisk er uriktig. *Got* er Hingst, Mand, den Gydende (mig meddelt af Dr. E. Jessen).

Sædelighed i mange Maader stod højt, overfor deres Fjender ikke var bedre end løsslupne Rovdyr. De sløge ned paa Beboerne af de kristne Landes Kyster som Ørne paa Lam. Man kan sige, de fulgte et Ørne-Ideal. Men man vil da heller ikke undres over, at de, som vare udsatte for disse frygtelige Overgreb, flokkedes om et ganske modsat moralsk Ideal, nemlig Lammet.

I tredje Kapitel af sin *Nytte-Moral* forsøger Stuart Mill at vise, hvorledes Retsfærdighedsfølelsen har udviklet sig af den dyriske Attraa efter at gjengjælde en Skade eller et Tab. I en Afhandling om «den transscendente Tilfredsstillelse af Hævnfølelsen» (Tillæg til første Udgave af *Werth des Lebens*) har Eugen Dühring efter ham søgt at bygge den hele Strafferetslære paa Gjengjeldelsesdriften. I sin *Phänomenologie* har Ed. v. Hartmann paavist, hvorledes denne Drift strængt taget altid kun medfører en ny Lidelse, en ny Krænkelse for at vinde en udvortes Oprejsning for den gamle, saa Gjengjeldelsesprincipet aldrig kan blive noget sædeligt Princip.

Nietzsche gjør et voldsomt, lidenskabeligt Forsøg paa at tilbageføre Hovedsummen af falsk moderne Moral ikke til Gjengjeldelsesdriften eller Hævnfølelsen i Almindelighed, men

til den snævrere Form deraf, som Nag, Misundelse, *Rancune* udgjør. For ham er hvad han har kaldt Slavemoral den rene Nagmoral. Og denne Nagmoral har stemplet alle Idealer om: Afmagten, som ikke gjengjælder, blev Godhed; den ængstelige Lavhed blev Ydmyghed; Underkastelse under den, man frygter, blev Lydighed; det ikke at kunne hævne sig blev: ikke at ville hævne sig, blev Tilgivelse, blev Kjærlighed til Fjender. Ynkværdigheden blev en Udmærkelse, en Distinktion; Gud tugter den, han elsker. Eller den blev en Forberedelse, en Prøvelse, en Skole, endda Mere: Noget, der engang skal opvejes med Renter, tilbagebetales som Salighed. Og man hørte de værste Kjælderdyr, som svulmede af Had og Nag, sige: vi Gode, vi ere de Retfærdige. De hadede ikke deres Fjender — de hadede Uretten, Ugudeligheden. Hvad de haabede paa, var ikke Hævnens Sødme, men Retfærdighedens Sejr. Hvad de havde tilbage at elske paa Jorden, var deres Brødre og Søstre i Had, som de kaldte deres Brødre og Søstre i Kjærlighed. Den af dem forventede tilkommende Tilstand, kaldte de en Kommen af deres Rige, af Guds Rige. Indtil det kommer, henleve de i Tro, i Haab, i Kjærlighed.

Hvis Nietzsche har havt til Hensigt med

denne Skildring at ramme den historiske Kristen-dom, har han — som Enhver ser — leveret en Karikatur i det attende Aarhundredes Aand og Stil. Men at hans Beskrivelse rammer en vis Type af Nagmoralens Apostle, lader sig ikke nægte, og sjældent er alt det Selvbedrag, der kan lure under en Moralforkyndelse, afsløret med større Energi. (Man sammenligne: «Jenseits von Gut und Böse. Vorspiel zu einer Philosophie der Zukunft» og «Zur Genealogie der Moral. Eine Streitschrift».)

IV.

En Definition af Mennesket vilde for Nietzsche være denne: Mennesket er et Dyr, som kan give og holde Løfter.

Han ser Menneskets egentlige Adel deri, at det kan love Noget, indestaa for sig selv, overtage et Ansvar — idet Mennesket med det Herredømme over sig selv, som dette Forhold forudsætter, nødvendigvis ogsaa indvinder Herredømmet over de ydre Omstaendigheder og over de øvrige Skabninger, hvis Vilje ikke er saa langvarig.

Bevidstheden om dette sit Ansvar kalder det suveræne Menneske sin Samvittighed.

Hvad er nu dette Ansvarts, denne Sam-

vittigheds Forhistorie? Den er lang og blodig. Ved forfærdelige Midler er i Historiens Løb en Hukommelse for det engang stiltiende eller højlydt Lovede og Villede blevet optugtet. Aartusinder igjennem blev Mennesket snørt i Sædvanesædelighedens Spændetrøje og ved Straffe som Stening eller Radbrækning eller Oprænding, ved at Synderen blev levende begravet, sønderslidt af fire Heste, kastet i Vandet med en Sten om Halsen eller puttet i en Sæk, pisket, flaaet, brændemærket — ved alle disse Midler indebrændte man det glemsomme Dyr, Mennesket, en lang Hukommelse for hvad det havde lovet mod at det til Gjengjeld fik Lov til at nyde Goderne ved at tilhøre et Samfund.

Efter Nietzsches Hypothese opstaar Skyldbevidstheden simpelthen som Bevidsthed om en Gjeld. Kontraktsforholdet mellem Gjeldsherre og Skyldner, der er saa gammelt som de ældste Grundformer af menneskeligt Samkvem i Kjøb, Salg, Byttehandel osv. — det er det Forhold, som her ligger til Grund. Skyldneren lover (for at indgyde Tillid til sit Løfte om Tilbagebetaling) Noget, som han besidder: sin Frihed, sin Kvinde, sit Liv, eller han giver Gjeldsherren Ret til, alt efter Gjældens Størrelse, at skjære et større eller mindre Stykke Kjød ud af hans

Krop (De tolv Tavlars Love; endnu i «Kjøbmanden fra Venedig»).

Logiken her, som er blevet os temmelig fremmed, er denne: som Erstatning for Tabet tilstaas der Gjældsherren en Art Vellystføelse, den som opstaar ved at lade sin Magt gaa ud over den Magtesløse.

Læseren kan hos Réé (anf. Skrift S. 13 ff.) finde Beviserne for Nietzsches Sætning, at Aartusinder igjennem har dette været Menneskehedens Opfattelse: Det at se en Anden lide gjør godt. Men det at tilføje en Anden Lidelse, det er en Fest, under hvilken den Lykkelige svulmer af Magtglæde; man kan der ligeledes finde Beviserne for at Drifterne til Medlidenhed, Billighed, Mildhed, der senere forherliges som Dyder, oprindeligt næsten allevegne ansaaes for moralisk værdiløse, ja for Svaghedssymptomer.

I Kjøb og Salg samt Alt, hvad der sjæleligt hører til dem og som er ældre end nogensom helst Samfundsorden, spirer efter Nietzsches Fremstilling Erstatning, Udjævning, Ret, Pligt. Mennesket har tidligt været stolt af at være et værdsættende Væsen. En af de tidligste Almentanker har været den: Enhver Ting har sin Pris. Og den Tanke: Alt kan afbetales — har været den ældste og naiveste Rettesnor for Retfærdighed.

Nu staar hele Samfundet, efterhaanden som det udvikler sig, i samme Forhold til sine Medlemmer, som Gjeldsherren til Skyldneren. Samfundet beskytter sine Medlemmer; de ere sikrede mod den fredløse Stand — imod at de ikke bryde Forpligtelsen mod det. Den, som bryder sit Tilsagn, Forbryderen, gives tilbage til den Fredløshed, som Udelukkelse af Samfundet fører med sig.

Da Nietzsche med sin udelukkende psykologiske Interesse lader alt lerd Apparat ligge, kunne hans Paastande ikke direkte kontrolleres. Man vil hos Réé i hans Paragrafer om Hævnlyst og Retsfærdighedsfølelse samt i Afsnittet om Hævnens Afkjøbning o: Udjævning ved Bøder, finde de historiske Data samlede.

Andre Tænkere end Nietzsche (saaledes E. von Hartmann og Réé) have bestridt den Opfatelse, at Retsfærdighedens Idé skulde oprinde af en Hævngjerrighedstilstand, og Nietzsche har neppe bragt noget nyt, overbevisende Argument for Dagen, men det for ham som Skribent Ejendommelige er det Overmaal af personlig Liden-skab, hvormed han protesterer mod denne Tanke, øjensynligt af den Grund, at den ligger den moderne demokratiske Tankegang nær.

I mangt et moderne Krav paa Retsfærdighed klinger en Tone af plebeisk Nag og Misundelse

med. Uvilkaarligt har mangen moderne Videnskabsmand af borgerlig eller smaabborgerlig Afstamning set noget Større og Værdifuldere end rimeligt var i de Tilbageslagets Sindsbevægelser, som findes hos længe Undertrykte: Had og Avind, Nag og Hævntørst.

Nietzsche sysselsætter sig ikke et Øjeblik med den Tilstand, i hvilken Hævnen fungerer som eneste Strafferet; thi Blodhævnen er jo ikke et Udslag af Trællehadet mod Herren, men af Æresforestillinger mellem Jævnbyrdige. Han dvæler udelukkende ved Modsætningen mellem en herskende og en trællende Kaste og nærer en stadigt paany frembrydende Forbitrelse mod Theorier, der have gjort dem blandt de Nulevende, der sympathisere med Fremskridtet, overbærende mod de plebejske Instinkter og til Gjengjæld mistænksomme eller fjendtligt sindede mod Herskeraanderne, Hans rent personlige Ejendommelighed, det Ufilosofiske og Temperamentsbestemte hos ham, røber sig imidlertid i det Træk, at medens han kun har Haan og Foragt for den undertrykte Klasse eller Race, for dens *Rancune* og den af det indeklemte Nag udpringende *Slavemoral*, svælger han formelig i den herskende Kastes Magtglæde, i den Atmosfære af Sundhed, Frihed, Aabenhed, Sanddruhed, hvori den lever. Dens Overgreb for-

svarer eller undskylder han. Det Billed, den danner sig af Slavekasten, er for ham langtfra saa falsk, som det, denne former sig af Herrernes Kaste.

End ikke om virkelig Uretfærdighed, begaaet af denne Kaste, kan der for Alvor være Tale. Thi i og for sig gives der ikke Ret og Uret. I og for sig er Tilføjelse af Skade, en Overvælden, Udrytten, Tilintetgjøren ikke Uret, kan ikke være det, da Livet i sit Væsen, i sine Grundfunktioner kun er Overvælden, Udrytten, Tilintetgjøren. Retstilstande kunne aldrig være andet end Undtagelsestilstande, nemlig som Indskrænkning af den egentlige Livsattraa, hvis Maal er Magt.

Nietzsche erstatter den Schopenhauerske *Vilje til Livet* (ø: Attraa efter Liv) og den Darwinske *Kamp for Tilværelsen* med Udtrykket *Vilje til Magten* (Magtbrynde). Ikke for Livet, det blotte Liv, kæmpes der efter hans Opfattelse, men om Magten. Og han har mange — lidet rammende — Ord om hvilke smaalige og fattige Forhold de Englændere maa have havt for Øje, der opstillede Begrebet *struggle for life* med dets Nøjsomhed. Det staar for ham som havde de havt en Verden i Tanke, i hvilken Enhver er glad, blot han kan bjerge Livet. Men Livet er kun Minimumsudtrykket. I sig

selv vil Livet ikke Selvbevarelse alene, men Selvforøgelse, og saaledes er det netop «Vilje til Magt». Det er altsaa klart, at der ikke er nogen principiel Forskjel mellem det nye Kunstdord og det gamle; thi Kampen for Tilværelsen fører nødvendigt til Magternes Kamp og Kampen om Magten. Nu er en Retsorden set fra dette Synspunkt et Middel i Magternes Kamp. Tænkt som suveræn, som Middel mod al Kamp overhovedet vilde den være et livsfjendtligt Princip, nedbrydende for Menneskehedens Fremskridt og Fremskridt.

Noget Lignende mente allerede Lassalle, da han udtalte, at Retsstandpunktet er et slet Standpunkt i Folkenes Liv. Det for Nietzsche betegnende er Glæden over Kampen som saadan i Modsætning til den moderne Humanismes Synsmaade. For Nietzsche lader et Fremskridts Størrelse sig maale ved hvad der maa ofres for det. Den Hygieine, der holder Livet oppe i Millioner af svage og unyttige Væsener, der hellere burde dø, er for ham intet virkelig Fremskridt. En jævn Middelmaadighedslykke sikret det størst mulige Flertal af de elendige Kreaturer, vi nutildags kalde Mennesker, vilde for ham intet virkelig Fremskridt være. Men for ham som for Renan vilde Opfostringen af en stærkere, højere Menneskeart end den, som

omgiver os, («Overmennesket») selv om den kun kunde opnaas ved at Masser af Mennesker, som vi kjende dem, ofredes til Bedste derfor, være et stort, et virkelig Fremskridt. Nietzsches for fuldt Alvor udtalte Fremtidsfantasier om Overmenneskets Optugtelse og dets Overtagen af Magten paa Jorden have saa stor Lighed med Renans halvt skjæmtfuldt og halvt skeptisk udkastede Drømmerier om en ny Asgaard, en virkelig Fabrik af Aser (*Dialogues phil.* 117), at man vanskeligt kan tvivle om en Paavirkning. Kun at hvad Renan skrev under det overvældende Indtryk af Kommunen i Paris, tilmed i Dialog-form, ladende *Pro* og *Contra* komme til Orde, det har hos Nietzsche krystalliseret sig til dogmatisk Overbevisning. Det undrer og støder En derfor, at Nietzsche aldrig har andre Udtalelser end antipathiske om Renan. Han berører næppe det Aandsaristokratiske hos ham, men han afskyr den Ærefrygt for de Ydmyges Evangelium, som Renan allevegne lægger for Dagen og som ganske sikkert staar i en vis Strid med Haabet om Oprettelsen af en Udrugningsanstalt for Overmennesker.

Renan og Taine efter ham have vendt sig mod de næsten religiøse Følelser, som i det nye Europa længe næredes overfor den første franske Revolution. Renan har tidligt af nationale

Grunde beklaget Revolutionen, Taine, som oprindeligt sympathiserede med den, slog efter et nøjere Studium om. Nietzsche gaar i deres Spor. Det er naturligt, at moderne Skribenter, der føle sig som Revolutionens Børn, nære Sympathi med det store Oprørs Mænd, og sikkert ere disse ikke komne til deres Ret under den nuværende antirevolutionære Stemning i Europa. Men Skribenterne have bl. A. i deres Sky for hvad der i den politiske Jargon benævnes Cæsarisme og i deres Overtro paa Massebevægelser overset, at de største Oprørere og Frigjørere, det er ikke de forenede smaa, men de faa store; ikke de smaa Misundere, men de store Undere, de som unde de Andre Ret og Velvære og aandelig Væxt.

Der gives to Klasser af revolutionære Aander, de, der instinktivt føle sig dragne til Brutus, og de, der ligesaa instinktivt føle sig dragne til Cæsar. Cæsar er den store Type; Frederik den Anden og Napoleon besad kun hver sin Gruppe af hans Egenskaber. Den moderne Frihedspoesi fra Fyrerne vrangler af Lovsange til Brutus. Men ingen Digter har besunget Cæsar. Selv en saa antidemokratisk Digter som Shakespeare har været rent uden Blik for hans Storhed, givet hans Skikkelse i en bleg Karikatur og har efter Plutarch's Opskrift for-

herliget Brutus paa hans Bekostning. End ikke Shakespeare har forstaaet, at Cæsar satte en ganske anden Indsats ind paa Livets Bord end hans ølle Morder. Cæsar stammede ned fra Venus; hans Form var Ynde. I hans Aand var den store Simpelhed, der er de Størstes Særkjende; hans Væsen var Adel. Han, efter hvem al højeste Magt endnu den Dag idag bærer Navn, kunde Alt, vidste og kjendte Alt, hvad en Hærfører og Hersker af højeste Rang maa kunne og kjende. Kun nogle Mænd under den italienske Renæssance have hævet sig til en saadan Højde af Geni. For alle Fremskridt, der lod sig udføre i hine Dage, var hans Liv en Borg. Brutus's Væsen var Doktrin, hans Særkjende den Indskrænkethed, der vil tilbageføre døde Tilstande og som ser Varsler om et Kald i et Navns Tilfældighed. Hans Stil var tør og anstrængt, hans Sind ufrugtbart. Hans Last var Havesyge, Aager hans Lyst. For ham var Provinserne retløse Erobringer. Han lod fem Senatorer i Salamin sulte ihjel, da Byen ikke kunde betale. Og dette golde Hoved er paa Grund af et Dolkestød, som Intet udrettede og Intet forhindrede af hvad det skulde forhindre, blevet en Slags Frihedens Genius, blot fordi man ikke har forstaaet hvad den stærkeste,

rigeste, adeligste Naturs Udrustelse med den højeste Magtfylde betyder.

Det vil ud fra det Tidligere let forstaas, at Nietzsche udleder Retfærdigheden helt af de aktive Sindsbevægelser, da Tilbageslagsfølelserne hos ham altid ere lave. Ved dette Punkt har han imidlertid ikke dvalet. De Ældre havde i Gjengjeldelsesdriften set Oprindelsen til Straffen. Stuart Mill havde i sin Nytemoral udledet Retfærdigheden af den allerede oprettede Straffebestemmelse (*justum af jussum*), der var Sikkerhedsforholdsregel, ikke Gjengjeldelse. Rée havde i sin Bog om *Samvittighedens Oprindelse* forsvarer den beslægtede Sætning, at Straffen ikke er en Følge af Retfærdighedsfølelsen, men Retfærdighedsfølelsen en Følge af Straffen. De engelske Filosofer i Almindelighed udlede den onde Samvittighed af Straffen. Dens Værdi skal være den at vække Følelsen af Brøde hos den Skyldige.

Herimod protesterer Nietzsche. Han hævder, at Straffen kun hærder og kørner Mennesket, ja at Forbryderen ved selve Retshandlingen imod ham hindres i at betragte sin Færd som forkastelig; thi han ser nøjagtigt samme Art Hælinger som de, han har begaet, Spioneri, Læggen-Fælder, Overlisten, Tilføjelse af Pinsler udøvede imod ham i Justitsens Tjeneste og da godkjendte.

I lange Tider tog man da slet ikke heller Hensyn til Forbryderens Synd, betragtede ham som skadelig, ikke som skyldig, saa paa ham som paa et Stykke Skjæbne, og Forbryderen paa sin Side tog Straffen som et Stykke Skjæbne, der styrtede ned over ham, bar den med samme Fatalisme, hvormed Russerne lide den Dag idag. I Almindelighed kan man sige, at Straffen tæmmer Mennesket, den forbedrer det ikke.

Den onde Samvittighed er da endnu uforklaret. Nietzsche opstiller følgende geniale Hypothese: Den onde Samvittighed er den dybtgaaende Sygelighedstilstand, som kom til Udbrud i Mennesket under Trykket af den grundigste Forandring, som det overhovedet har gjennemgaaet, nemlig da det fandt sig endegyldigt indespærret i et Samfund, der var fredlyst. Alle de stærke og vilde Drifter som Foretagelseslyst, Dumdristighed, Forslagenhed, Rovbegjærlighed, Herskesyge, der hidtil ikke blot vare blevne ærede, men formeligt optugtede, blev pludseligt stempledte som farlige, og skridtvist brændemærkede som usædelige, som forbryderiske. Væsener, der passede til et omstrejfende, krigerisk Æventyrliv, saa' paa én Gang alle deres Instinkter betegnede som værdiløse, ja som forbudne. Et uhyre Mismod, en Nedslaaethed uden Mage har da bemægtiget

sig dem. Og alle de Instinkter, der ikke turde faa Luft uadtil, de vendte sig nu indad mod Mennesket selv: fjendtligt Sindelag, Grumhed, Drifterne til Afvexling, Vovespil, Overfald, Forfølgelse, Ødelæggelse — da opstod den onde Samvittighed.

Da Staten blev til — ikke ved en Samfundskontrakt, som Rousseau og hans Samtid forudsatte — men ved at en Erobrer-Race med frygteligt Tyranni slog ned paa en talrigere men uorganiseret Befolkning — da slog alle dennes Frihedsinstinkter ind; den aktive Kraft, Attraaen efter Magt vendte sig mod Mennesket selv. Og paa denne Jordbund spirer da Skjønhedssidealerne: Selvfornægtelse, Selvopofring, Uselviskhed. Lysten til Selvopofring er i sin Spire en Art Grusomhedshang; den onde Samvittighed er en Attraa efter Selvmishandling.

Man følte nu efterhaanden sin Skyld som Gjeld, til Fortiden, til Forfædrene, en Gjeld, der burde tilbagebetales ved Ofre — i Begyndelsen til Næring i groveste Forstand — ved Æresbevisninger og ved Lydighed; thi alle Skikke er som Forfædrenes Værk ogsaa deres Befalinger.*⁾ Der er en evig Angst for ikke at

*⁾ Man sammenligne Lassalle's Theori af det romerske Testamente. Se min Bog om Lassalle S. 97.

give dem nok, man ofrer dem det Førstefødte, den Førstefødte. Frygten for Stamfaderen stiger, alt som Slægtens Magt tager til. Under tiden bliver han omdannet til en Gud, hvorved da Gudens Oprindelse af Frygten tydeligt ses.

Skyldfølelsen mod Guddommen er Aarhundreder igjennem stadigt stejen, indtil den kristelige Guddoms Anerkjendelse som Universalgud bragte et Maximum af Skyldfølelse til Udbrud. Først i vore Dage spores en kjendelig Aftagen af denne Skyldfølelse; men hvor Syndsbevidstheden naaer sit Højdepunkt, der har den onde Samvittighed ædt om sig som en Kraeft, saa Følelsen af det Umulige i at gjøre Fyldest for Skylden, for Synderne, er eneraadende og Tanken om evig Straf forener sig med den. Stamfaderen (Adam) tænkes nu ramt af en Forbandelse, Synden er Arvesynd. Ja ind i selve Naturen, af hvis Skjød Mennesket udgaar, lægges det onde Princip; den er forbandet, fordjævlet — indtil vi staa foran den paradoxe Udvej, i hvilken den martrede Kristenhed henved et Par tusind Aar har fundet en provisorisk Trøst: Gud ofrer sig for Menneskets Skyld, gjør sig betalt i sit eget Kjød og Blod.

Det, som her er sket, er, at Grusomhedsdriften, der er slaaet ind, er bleven til Selvpineri, og alle de dyrisk-menneskelige Instinkter om-

fortolkede som Skyld imod Gud. Ethvert Nej, Mennesket siger til sin Natur, sit virkelige Væsen, slynger det ud af sig som et Ja, en Virkelighedserklæring, gjældende Gudens Hellighed, hans Dommer- og Bøddelvæsen, og dernæst Evighed, Hinsides, Kval uden Ende, evig Helvedstraf.

For ret at forstaa de asketiske Idealers Opstaaen maa man desuden betænke, at de ældste Slægter af aandige og kontemplative Naturer levede under et frygteligt Tryk af Ringeagt fra Jægernes og Drabsmændenes Side. Det Ukrigeriske hos dem var foragteligt. De havde intet andet Middel til at begaa sig end det at fremkalde Frygt. Det kunde de kun gjøre ved Grusomhed mod sig selv, Spægelse, Selvtugt under Eremitliv. Som Præster, Spaamænd, Troldmænd sloge de da Masserne med overtroisk Rædsel. Den asketiske Præst er den stygge Larve, af hvilken den sunde Tænker har udviklet sig. Ved Præstens Herredomme blev vor Jord den asketiske Klode: en Ravnekrog i Himmelrummet, beboet af misfornøjede og hovmodige Skabninger, der væmmedes ved Livet, afskyede deres Planet som en Jammerdal, og som opfyldte af Nid og Nag mod Skjønhed og Glæde tilføjede sig selv saa meget Ondt som muligt.

Alligevel er naturligvis den Selvmodsigelse,

vi finde i Askesen: Livet anvendt *mod* Livet kun tilsyneladende. I Virkeligheden svarer det asketiske Ideal til et hensygnende Livs dybe Hang og Trang til Pleje og Lægedom. Det er et Ideal, som tyder paa Svækkelse og Træthed; ogsaa ved Hjælp af det kæmper Livet mod Døden. Det er et Kunstgreb til Livets Selvopholdelse. Forudsætningen for det er Sygelighedstilstanden hos det tæmmede Menneske, Væmmelsen ved Livet med Ønsket om at være noget Andet, være andensteds, dette Ønske potenseret til højeste Inderlighed og Lidenskab.

Den asketiske Præst er Legemliggjørelsen af selve dette Ønske. Ved dets Magt holder han den hele Hjord af forstemte, forknyttede, fortvivlede, forulykkede Væsener fast ved Livet. Netop fordi han selv er syg, er han deres fodte Hyrde. Var han sund, vilde han med Uvilje vende sig bort fra al denne Attraa efter at omstemple Svaghed, Misundelse, Farisæisme, falsk Sædelighed til Dyd. Men selv syg som han er, har han det Kald at være Sygevogter i den store Lemmestiftelse af Syndere og Synderinder (Kirken). Han tumler stadigt med Lidende, der søger Aarsagen til deres Kval udenfor sig; han lærer den Lidende, at den skyldige Aarsag til hans Kval, det er ham selv. Saaledes giver han det mislykkede Menneskes Nag en anden

Retning, gjør ham ufarligere, idet han nøder ham til at lade en stor Del af sit Nag gaa ud over ham selv. En Læge kan den asketiske Præst ikke egentlig kaldes; han mildner Lidelsen, opfinder Trøst af enhver Art, snart Bedøvelses-snart PIRRINGS-MIDLER.

Det har gjeldt om Bekæmpelsen af epidemisk Træthed og Fortvivlelse, der havde bemægtiget sig store Masser. Man har forsøgt flere Midler. Først har man stræbt at nedstemme Livsfølelsen til den laveste Grad: ikke ville, ikke ønske, ikke virke osv., sloves. (Pascal's *Il faut s'abétir.*) Maalet er Hellighed, en Hypnotisering af det hele Sjæleliv, en Kommentlös fra ethvert Formaal, og derigjennem Smerte-frihed. Dernæst har man mod saadanne Tungsindstilstande anvendt mekanisk Virksomhed som Bedøvelsesmiddel: Arbejdets Velsignelse. Den asketiske Præst, der mest har at gjøre med Lidende af de fattigere Stænder, omfor tolker den stakkels Arbejdsslaves Gjerning for ham, lader ham se en Velgjerning i den. Videre er Ordinering af smaa lettligjængelige Fornøjelser et yndet Middel mod Melankolien: gjøre Andre Glæde, hjælpe dem i Kjærliged til Næsten. Endelig er der det afgjørende Middel at organisere alle de Syge i et uhyre Hospital, stiftet en Menighed af dem. Den Ulyst, der følger med

Svaghedsfølelsen, bekæmpes, idet denne Masse ved sit indre Sammenhold føler sig stærk.

Den asketiske Præsts Hovedmiddel var dog det, at han omtydede Skyldfølelsen til Synd. Den indre Lidelse var Straf. Den Syge var Synderen. Nietzsche sammenligner den Ulykke-lige, der faar denne Fortolkning af sin Kval, med Hønen, om hvem man har trukket en Kridtkreds. Nu kan han ikke komme videre. En lang Række af Aarhundreder igjennem, hvorhen man ser, ser man Synderens hypnotiske Blik stirrende — trods Hjob — paa Skylden som eneste Aarsag til Lidelse. Overalt den onde Samvittighed og Svøben og Haarskjorten og Graad og Tænders Gnidsel og Raabet paa: Mere Smerte! mere Smerte! Alt tjente det asketiske Ideal. Og saa opstod epileptiske Epidemier, som St. Veitsdansernes eller Flagellanternes, og Hexehysterien og de store Masse-delirier i extravagante Sekter (der endnu spøge i Fænomener som Frelsens Hær og deslige).

Det asketiske Ideal har endnu ingen virkelige Angribere; der er ingen bestemte Forkyndere af et nyt Ideal. Forsaavidt Videnskaben siden Kopernikus stadigt er gaaet ud paa at rove Mennesket dets tidligere stærke Tro paa egen Betydning, virker den snarest i Overens-stemmelse med det. Virkelige Fjender og

Undergravere har det asketiske Ideal i Grunden for Tiden kun i dette Ideals Komedianter, i hykkelske Haandhævere af det, som vække og vedligeholde Mistroen imod det.

Da Lidelsernes Meningsløshed føltes som en Forbandelse, gav det asketiske Ideal dem en Mening; en Mening, der bragte en ny Strøm af Lidelser med sig, men som var bedre end ingen. Et nyt Ideal er i vore Dage i Begreb med at danne sig, der i Lidelsen ser en Livsbetingelse, en Lykkebetingelse, og som i en ny Kulturs Navn bestrider Alt, hvad vi hidtil have kaldt for Kultur.

V.

Der findes blandt Nietzsches Værker en besynderlig Bog, som fører Titlen: *Saalunde talte Zarathustra*. Den bestaar af fire Dele skrevne i Aarene 1883—1885, hver Del omrent i ti Dage, Afsnit for Afsnit undfanget paa lange Vandringer — «under en Følelse af Inspiration, som blev hver Sætning Forfatteren tilraabt» har Nietzsche engang utalt i et Privatbrev.

Hovedpersonen og Noget af Formen er taget fra Persernes *Avesta*. Zarathustra er den mythiske Religionsstifter, vi pleje at kalde

Zoroaster. Hans Religion er Renhedens Religion; hans Visdom er let og frejdig som Dens, der lo strax efter sin Fødsel; hans Væsen er Lys og Lue. Ørnen og Slangen, de to Dyr han har hos sig i sin Bjerghule, det stolteste og det klogeste Dyr, ere gamle persiske Symboler.

Dette Værk indeholder Nietzsches Theorier saa at sige i Form af Religion. Det er den Koran eller rettere den Avesta, det har været ham en Trang at efterlade — dunkel og dyb, højtflyvende og abstrakt, profetisk og fremtidsdrukkent, fyldt til Randen med dens Ophavsmands Selv, der atter helt er fyldt af sig selv.

Af moderne Bøger, der have anslaaet denne Tone og anvendt denne symbolsk-allegoriske Stil kan nævnes Mickiewicz's *De polske Pilgrimmes Bog*, Slowacki's *Anheli* og den af Mickiewicz paavirkede Lamennais' *En Troendes Ord*. Men alle disse Bøger ere bibelske i deres Sprog. «Zarathustra» derimod er en Opbyggelsesbog for frie Aander.

Nietzsche selv sætter dette Værk højest blandt sine Skrifter. Jeg deler ikke denne Opfattelse. Den Indbildungskraft, der bærer det, er ikke skikkelsedannende nok, og en vis Monotonii er uadskillelig fra den archaistiske, i Typer sig bevægende Fremstilling.

Men det er en Bog, som er god at ty til for dem, der ikke kunne magte Nietzsches blot tankeførende Værker, den indeholder alle hans Grundtanker i rhetorisk-digterisk Form. Dens Fortrin er en Stil, som er én fra det første Ord til det sidste, fuldttonende, dybtklingende, stærkt-stemmende; nu og da lidt salvelsesfuld i sin stridbare Dømmen og Fordømmen, altid et Udttryk for Selvglæde, ja Selvberusning, men rig paa Finheder som paa Dristigheder, sikker og engang imellem stor. Bag denne Stil ligger en Stemning som Vindstille i en Bjergluft, der er saa let, saa ætherren, at ingen Smitstoffer findes der, ingen Bakterier trives der — og ingen Støj, ingen Stank, intet Støv, ingen Sten, ingen Sti naaer derop.

Ren Himmel forover, frit Hav ved Bjergets Fod og derover en Lyshimmel, en Lys-Afgrund, en Azurklokke, hvælvende sig stum over brusende Vande og mægtige Bjergrygge. Deroppe er Zarathustra ene med sig selv, aandende den rene Luft i fulde, dybe Drag, ene med den opgaaende Sol, ene med Middagens Gløden, der ikke forringer Friskheden, ene med blinkende, talende Stjerner ved Nattetid.

En god dyb Bog er det. En Bog, der er lys ved sin Livsglæde, dunkel ved sit Gaadesprog, en Bog for aandelige Bjergbestigere og

Vovehalse og for de ikke mange, der ere indøvede i den store Menneskeforagt, som afskyer Vrimmelen, og i den store Menneskekjærlighed, der kun afskyer saa dybt, fordi der foresvæver den Billedet af en højere, taprere Menneskehed, som den vil fremelske og optugte.

Zarathustra er flygtet derop til sin Hule paa Bjerget af Væmmelse ved den lille Lykke og de smaa Dyder. Han har set, at Menneskenes Lære om Dyd og Tilfredshed gjør dem bestandigt mindre: deres Godhed er mest det, at de vil, Ingen skal gjøre dem noget Ondt; derfor komme de de Andre i Forkjøbet ved at gjøre dem noget Godt. Dette er Fejghed og kaldes Dyd. De angribe og skade vistnok ogsaa gjerne, men kun dem, som en Gang for alle ere prisgivne, og som man uden Fare kan gaa for nær. Dette kaldes Tapperhed og er en endnu dybere Fejghed. Men naar Zarathustra vil jage de fejge Djævle i Menneskene ud, saa raabes der imod ham: Zarathustra er ugudelig.

Han er ensom, thi alle tidligere Fæller af ham ere blevne frafaldne; de unge Hjerter blev gamle, og ikke engang gamle, kun trætte og lade, kun gemene — det kalder de, at de ere blevne fromme paany. «Om Lys og Frihed flagrede de engang som Myg og unge Digtere,

og allerede er de Mørkemænd og Arnekrogsmænd.» De have forstaaet deres Tidsalder. De valgte Tid og Time godt. «Thi nu flyve Natfuglene atter ud. Nu er Timen slaaet for alle lyssky Vaesener.»

Zarathustra afskyer den store Hovedstad som et Helvede for Eneboertanker. «Alle Lyster og Laster have hjemme her; men her er ogsaa Dyd, megen ansættelig og ansat Dyd. Ansættelig Dyd med Skrivingre og haardt Siddekjød og Ventekjød, velsignet med smaa Stjerner paa Brystet og udstoppede Døtre uden Bagdel. Her er ogsaa megen Fromhed og meget troende Spytslikkeri og Smigerbageri for Hærskarernes Gud. Og fra oven dripple Stjernerne ned og det naadige Spyt; og mod oven længes hver en stjerneløs Barm.»

Og Zarathustra afskyer Staten, afskyer den som i Norden Henrik Ibsen og dybere end han.

For ham er Staten det koldeste af alle kolde Uhyrer. Dens Grundløgn er, at den er Folket. Nej, skabende Aander var det, som skabte Folket og gav det en Tro og en Kjærlighed; saadan tjente de Livet; hvert Folk er ejendommeligt, men Staten er ens overalt. Stat er for Zarathustra det, «hvor Alles langsomme Selvmord kaldes Liv». Staten er for de mange for mange. Først hvor Staten ophører, be-

gynder Mennesket, der ikke er overflødigt, det Menneske, der er Broen til Overmennesket.

Fra Staterne er Zarathustra flygtet op paa sit Bjerg, ind i sin Hule.

I Skaansel og Medlidenhed laa den største Fare for ham. Rig paa Medlidenheds Smaaløgne boede han blandt Menneskene.

«Sønderstukken af giftige Fluer og udhulet af mange Draaber Ondskab, som en Sten udhules, saaledes sad jeg iblandt dem og sagde til mig selv: Alt Smaat er uden Skyld i sin Lidenhed. Især de, som man kalder de Gode, de stikker i al Uskyldighed, de lyver i al Uskyldighed, hvorledes kunde de være retfærdige imod mig?»

«Den, som lever blandt de Gode, ham lærer Medlidenheden at lyve. Medlidenhed avler daarlig Luft for alle frie Sjæle. Thi de Godes Dumhed er uudgrundelig.

«Deres stive Vismænd, dem kaldte jeg Vismænd, ikke stive. Deres Graverkarle, dem kaldte jeg Forskere — saadan lærte jeg at ombytte Ord. Graverkarlene grave sig Sygdomme til. Af gammelt Grus stige slemme Dunster. Paa Bjerger skal man leve.»

Og med salige Næseboer indaander han atter Bjergfrihed. Forløst er nu hans Aandendræt fra Lugten af alt Menneskevæsen. Der

sidder Zarathustra med Lovens gamle sønderbrudte Tavler om sig og nye halvbeskrevne Tavler og venter paa sin Time, Timen da Løven kommer med Duesværmen, Kraften med Blidheden, og hylder ham. Og han rækker Menneskene en ny Tavle, hvorpaa der staar saadanne Lærdomme som disse:

Skaan ikke din Næste! Den store Kjærlighed til de Fjerneste byder det. Næsten er Noget, der skal overvindest.

Sig ikke: Jeg gjør mod Andre som jeg vil, at Andre skulle gjøre mod mig. Hvad *du* gjør, kan Ingen gjøre imod dig. Der gives ingen Gjengjældelse.

Tro ikke, at du ikke maa rane. En Rettighed, du kan rane dig, skal du aldrig lade dig skjænke.

Vogt dig for de gode Mennesker. De tale aldrig Sandhed. Thi Alt det, som de kalde Ondt: den store Forvovenhed, den lange Mistro, det grusomme Nej, den dybe Lede ved Menneskene, Evnen og Viljen til at skjære i det Levende, det maa til, hvor en Sandbed skal fødes.

Alt Forbigangent er prisgivet. Men da dette er saaledes, kunde det hænde, at Pøbelen blev Herre og kvalte Alt i sine flade Vande, eller at en Voldsherre bemægtigede sig Alt.

Derfor behøves en ny Adel, der er Modstander af al Pøbel og alt Voldsherredømme og som paa nye Tavler skriver Ordet: ædel. Visselig ikke en Adel, som kan kjøbes, eller en Adel, hvis Dyd er den at elske Fædrelandet. Nej, lærer Zarathustra: Fordrevne skulle I være fra Eders Fædrelande og Bedstefædrelande og Oldefædrelande. Ikke Eders Fædres Land skulle I elske, men Eders Børns Land. Denne Kjærlighed, det er den nye Adel — Kjærligheden til dette nye Land, det uopdagede, fjernt beliggende i det fjernehste Hav. Paa Eders Børn skulle I oprette den Ulykke, at I ere Eders Fædres Børn. Alt Forbigangent skulle I forløse paa denne Maade.

Zarathustra er fuld af Mildhed. Andre have sagt: Du skal ikke bryde Ægteskabet. Zarathustra lærer: De Redelige bør sige til hinanden: «Lad os prøve paa, om vi kunne beholde hinanden kjær, lad os sætte os en Frist, at vi kunne forsøge, om vi ønske en længere Frist.» Hvad der ikke kan böjes, det brydes. En Kvinde sagde til Zarathustra: Vel sandt, jeg brød Ægteskabet, men det brød og nedbrød mig først.

Zarathustra er uden Naade. Det hedder: Stød ikke til Vognen, som holder. Men Zarathustra siger: Hvad der staar for Fal, det

skulle I ovenikjøbet støde til. Alt det, som hører vore Dage til, det falder, det forfalder. Ingen kan holde paa det. Men Zarathustra vil endda støde til det.

Zarathustra elsker de Tapre. Men ikke den Tapperhed, der besvarer ethvert Angreb. Der er ofte mere Tapperhed i at holde sig tilbage og gaa forbi for at opspare sig til den værdigere Fjende. Zarathustra lærer ikke: I skulle elske Eders Fjender! men: I skulle ikke indlade Jer i Kamp med Fjender, I foragte.

Hvorfor saa haard? raabe Menneskene til Zarathustra. Han svarer: Hvorfor saa haard, sagde Kjøkkenkullet til Diamanten, er vi ikke af samme Slægt, nær beslægtede med hinanden? — De, som frembringe nye Værdier, ere haarde. Deres Salighed er at trykke deres Haand paa kommende Aarhundreder som paa Vox.

Ingen Lære opbringer Zarathustra mere end den om Livets Forfængelighed og Betydningsløshed. Den er i hans Øjne gammel Sladder, gammel Kjærlingesladder. Og Pessimisternes Opgjøren af Livets Sum som overvejende Ulyst, deres Hævden af Tilværelsens Slethed er Gjenstand for hans afgjorte Afsky. Han foretrækker Kval for Tilintetgjørelse.

Nietzsche har uttalt den samme sværmeriske Kjærlighed til Livet i den *Hymnus an das*

Leben, som han selv har utsat for Kor og Orkester. Det hedder heri:

Gewiss, so liebt ein Freund den Freund
 Wie ich dich liebe, räthselvolles Leben,
 Ob ich gejauchzt in dir, geweint,
 Ob du mir Leid, ob du mir Lust gegeben.
 Ich liebe dich mit deinem Glück und Harme,
 Und wenn du mich vernichten musst,
 Entreisse ich mich schmerzvoll deinem Arme
 Wie Freund sich reisst von Freundes Brust.

Og Digtet slutter:

Hast du kein Glück mehr übrig mir zu schenken,
 Wohlan, noch hast du deine Pein.

Naar Achilles foretrak at være Daglejer paa Jorden fremfor at være Konge i Skyggernes Rige, saa er Udtrykket svagt og spagt i Sammenligning med dette Udbrud af Livstorst, der i sin Paradoxi attraar selve Kvalernes Kalk.

Eduard von Hartmann troer paa «Verdensprocessen»s Begyndelse og Ophør. Han slutter, at ingen Evighed kan ligge bag os; ellers maatte allerede alle Muligheder være indtraadte, hvad — efter hans Paastand — ikke er Tilfældet. Ogsaa paa dette Punkt i skarp Modsatning til ham, lærer Zarathustra med ejendommelig Mystik den evige Gjenkomst, det vil sige: at alle Ting evigt vende tilbage og vi selv med, at vi allerede evige Gange have været

til og alle Ting med os. Verdens store Uhr er for ham et Sanduhr, et Timeglas, der stadigt vender sig paany for atter og atter at løbe ud. Det er det nøje Modstykke til Hartmanns Verdensundergangslære.

Ved sin Død vil Zarathustra sige: Nu svinder og dør jeg; om et Nu er jeg Intet, thi Sjælen er dødelig som Legemet; men den Knude af Aarsager, i hvilken jeg er slynget ind, vender tilbage, og den vil stadigt frembringe mig paany.

I Slutningen af tredje Del af «Zarathustra» findes et Kapitel overskrevet «Den anden Sang til Dans». Dans er i Nietzsches Sprog altid Udtrykket for den høje Letsind, der er løftet op over Jordtyngden og over al den dumme Alvor. Denne i sproglig Henseende højst mærkværdige Sang er en god Prøve paa Stilen i dette Værk, hvor den hæver sig til højest digterisk Flugt. Zarathustra ser Livet for sig som en Kvinde; hun slaar Kastagnetter, og han danser med hende, udsyngende al sin Vrede paa Livet og al sin Kjærlighed til Livet.

In dein Auge schaute ich jüngst, oh Leben: Gold sah ich in deinem Nacht-Auge blinken — mein Herz stand still vor dieser Wollust:

— einen goldenen Kahn sah ich blinken auf nächtigen Gewässern, einen sinkenden, trinkenden, wieder winkenden, goldenen Schaukel-Kahn!

Nach meinem Fuss, dem tanzwüthigen, warfst du einen Blick, einen lachenden fragenden schmelzenden Schaukel-Blick;

Zwei Mal nur regtest du deine Klapper mit kleinen Händen — da schaukelte schon mein Fuss vor Tanzwuth.

Ich fürchte dich nahe, ich liebe dich ferne: deine Flucht lockt mich, dein Suchen stockt mich: ich leide, aber was litt ich um dich nicht gerne!

Deren Kälte zündet, deren Hass verführt, deren Flucht bindet, deren Spott — röhrt.

Wer hasste dich nicht, dich grosse Binderin, Umwinderin, Versucherin, Finderin! wer liebte dich nicht, dich unschuldige, ungeduldige, windseilige, kindsäugige Sünderin!

I denne Samtale mellem Livet og dets Elsker, Danserinde og Danser, forekommer de Ord: O Zarathustra, du elsker mig langtfra saa højt, som du siger, du er mig ikke tro nok. Der gives en gammel, tung Brummeklokke; den brummer om Natten op til din Hule. Hører du den Klokke ved Midnat, saa tænker du indtil Middag paa, at du snart vil forlade mig.

Og saa følger som Slutning den gamle Midnatsklokkes Sang. Men i fjerde Bind af Værket, i Afsnittet *Nachtwandlerlied*, kommenteres og glosseres Linje for Linje hin korte Strofe, der formet halvt som en middelalderlig Vægtervise, halvt som en Mystikers Psalme indeholder den hemmelighedsfulde Stemning i

Nietzsches Lønlære, sammentrængt som i den korteste Formel:

Midnatten nærmer sig, og saa lønligt, saa skrækkeligt, saa inderligt som Midnatstidens klokken taler til Zarathustra, tilraaber han de højere Mennesker: Ved Midnatstid høres meget, som om Dagen ikke tør give Lyd fra sig, og Midnatten taler. *O Menneske giv 'Agt!*

Det er som Tiden randt, som sank jeg i en dyb Brønd. Verden sover. Og kuldegysende spørger det: Hvem bliver Jordens Herre? *Hvad siger den dybe Nat?*

Klokken brummer, Træormen pikker, Hjerteormen nager: Ak, *Verden er dyb.*

Men den gamle Klokke er som et klangfuldt Instrument; al Kval har bidt den i Hjertet, Fædrenes og Forfædrenes Smerte, og al Lykke har sat den i Svingning, Fædrenes og Forfædrenes Lykke — der stiger fra Klokken en Evighedsduft, en rosensalig Gyldenvinsduft af gammel Lykke, og denne Sang: Verden er dyb og dybere endnu end Dagen tænker.

Jeg er for ren for Dagens plumpe Hænder. De Reneste skulle være Jordens Herrer, de ikke Anerkjendte, de Stærkeste, Midnatssjælene, der er lysere og dybere end nogen Dag. *Deres Kval er dyb.*

Men Lyst gaar dybere end Hjertets Kval.

Thi Kvalen siger: Brist mit Hjerte! Flyv bort min Plage! *Kval siger: Forgaard!*

Dog I højere Mennesker! Sagde I nogensinde Ja til en Glæde, saa sagde I ogsaa Ja til Kval. Thi Lyst og Kval er sammenkjædede, forelskede i hinanden, uadskillelige. Og Alt begynder paany, Alt er evigt. *Al Glæde vil Evighed, vil dyb, dyb Evighed.*

Saa er da dette Midnatssangen:

Oh Mensch! Gieb Acht!
 Was spricht die tiefe Mitternacht?
 «Ich schlief, ich schlief —
 «Aus tiefem Traum bin ich erwacht.
 «Die Welt ist tief
 «Und tiefer als der Tag gedacht.
 «Tief ist ihr Weh —
 «Lust — tiefer noch als Herzeleid:
 «Weh spricht: Vergeh!
 «Doch alle Lust will Ewigkeit —
 «— will tiefe, tiefe Ewigkeit!»

VI.

Saadan er han da, denne stridbare Mystiker, Poet og Tænker, denne Immoralist, som ikke kan blive træt af at forkynde. Naar man kommer til ham fra de engelske Filosofer, staar man som ført ind i en helt anden Verden. Englænderne ere allesammen taalmodige Aander, hvis Væsen

gaar ud paa Sammenlægning og Omspænding af en Masse smaa Kjendsgjerninger for derigjennem at finde en Lov. De bedste af dem ere aristoteliske Hoveder. Faa af dem fængsle personligt eller synes meget sammensatte som Personer. De virke mere ved hvad de gjør end ved hvad de ere. Nietzsche derimod er (som Schopenhauer) en Gjætter, en Seer, en Kunstner, mindre interessant ved hvad han gjør end ved hvad han er.

Saa lidet tysk han end føler sig, fortsætter han dog den tyske Filosofis metafysiske og intuitive Overlevering og har de tyske Tænkeres dybtliggende Uvilje mod ethvert Nyttesynspunkt. I sin lidenskabelige, aforistiske Form er han ubetinget original; ved sit Tankeindhold erindrer han spredtvis om mangen Anden saavel i Samtidens Tyskland som i Frankrig; han betragter det imidlertid øjensynligt som rent urimeligt, at han skulde have en Samtidig at takke for Noget og vredes som en Tysker paa Alle, der ligner ham i et eller andet Punkt.

Det er allerede berørt, i hvor høj Grad han erindrer om Ernest Renan i sin Opfattelse af Kulturen og i sit Haab om et Aandsaristokrati, der kan gibe Herredømmet over Jorden. Ikke desmindre har han ikke et anerkjendende Ord tilovers for Renan.

Det er ligeledes berört, at han i sin Kamp med den Schopenhauerske Medlidenhedsmoral har Eduard von Hartmann til Forgænger. I denne Forfatter, hvis Talent er uomtvisteligt, om hans Betydning end ikke svarer til hans overordentlige Ry, vil Nietzsche paa tyske Universitetslæreres Vis med ukritisk Uretfærdighed kun se en Charlatan. Hartmanns Væsen bestaar af tungere Stoffer end Nietzsches. Han er drøj, suffisant, grundgermanisk, er endelig i Modsætning til Nietzsche ganske überort af fransk Aand og sydlandsk Solbrand. Men der findes Ligheds punkter imellem dem, som bero paa de historiske Forhold i det Tyskland, der har fostret dem begge.

Der er først noget Fælles i deres Livsstilling, idet de begge som Artilleri-Officerer have gjennemgaaet samme Skole, og dernæst i deres Dan nelse, forsaavidt de begge gaa ud fra Schopenhauer og ligefuld begge bevare stor Ærbødig hed for Hegel, altsaa forene disse to fjendtlige Brødre i deres Kultus. De stemme videre overens i deres lige fremmede Forhold til kristelig Religiositet og kristelig Moral, samt i deres saa moderne tyske Ringeagt for alt Demokrati.

Nietzsche ligner Hartmann i sine Angreb paa Socialister og Anarkister, kun at Hartmanns Holdning her er mere videnskabelig, medens

Nietzsche paa en usmagelig Maade finder Behag i at tale om «de anarkistiske Hunde» og det i samme Aandedræt, som han nærer og udtaler Afsky for Staten. Nietzsche ligner videre Hartmann i sin stadige Paavisning af Lighedsidealets og Fredsidealets Umulighed, da Livet er idel Ulighed og Krig. — «Hvad er godt? At være tapper er godt. Ikke den gode Sag helliger Krigen, men den gode Krig helliger enhver Sag.» Ligesom sin Forgænger dvæler han ved Nødvendigheden af Kampen om Magten og ved Krigens formentlige Kulturnytte.

I begge disse dog forholdsvis saa uafhængige Forfattere, af hvilke den ene er en mystisk Naturfilosof, den anden en mystisk Immoralist, spejler sig den i det nye tyske Rige altbeherskende Militarisme. Hartmann nærmer sig paa mange Punkter den tyske spidsborgerlige Nationalfølelse. Nietzsche staar i principiel Strid med den saavel som med den Statsmand, «der har opstablet Tyskerne et nyt Babelstaarn, et Uhyre af Landomfang og Magt og som derfor kaldes stor», men Noget af Bismarcks Aand ruger ligefuld over begges Værker. Hvad Spørgsmaalet om Krigen angaar, er Forskjellen mellem dem kun den, at Nietzsche ikke ønsker Krigen for en fantastisk Verdensforløsnings Skyld, men for at Mandigheden ikke skal forsvinde af Verden.

I sin Ringeagt for Kvinden, sin Smaeden af hendes Frigjørelsесforsøg mødes Nietzsche atter med Hartmann, dog kun for saa vidt begge her gjenkalde Schopenhauer, hvis Ekko paa dette Omraade Hartmann er. Dog medens Hartmann her kun er en moraliserende Doktrinær med et temmelig uklædeligt Anstrøg af Pedanteri, spører man hos Nietzsche under hans Udfald mod Kvindekjønnet den fine Sans for Kvindens Farlighed, som tyder paa smertelig, personlig Erfaring. Mange Kvinder synes han ikke at have kjendt, men de, han har kjendt, har han øjensynligt elsket og hadet, dog ringeagtet mest. Atter og atter vender han tilbage til den frie, geniale Aands Uskikkethed til Ægteskabet. Der er i disse Udtalelser paa mange Steder noget stærkt Individuelt, saaledes især i dem, der haardnakket hævde Nödvendigheden af ensomt Liv for en Tænker. Men hvad det mindre personlige Ræsonnement om Kvinden angaar, da taler det gammeldags Tyskland gjennem Nietzsche som gjennem Hartmann, dette Land, hvis Kvinder Aarhundreder igjennem i Modsætning til Frankrigs og Englands ere blevne henviste til det huslige og strængt private Liv. Man kan hos disse tyske Skribenter i al Almindelighed paaskjonne, at de have Blik for den dybe Modsætning og stadige Krig mellem Kjønnene, som

Stuart Mill ikke så og ikke forstod. Men dog er den Uretfærdighed mod Manden og den noget flade Billighed mod Kvinden, hvori Mill's beundringsværdige Frigjørelsесforsøg undertiden løber ud, langt at foretrække for Nietzsches brutale Ubillighed, der hævder, at vi i vor Behandling af Kvinden bør vende tilbage til «det gamle Asiens uhyre Fornuft.»

I sin Kamp mod Pessimismen har Nietzsche endelig til Forgænger Eugen Dühring (se især dennes *Der Werth des Lebens*), og denne Omstændighed synes at have indgydt ham en saadan Uvilje, ja Forbitrelse, at han i en undertiden dulgt, undertiden aaben Polemik, stempler denne som sin Abe. Dühring er ham en Gru som Plebejeren, som Antisemiten, som Hævnapostlen, som Engländernnes og Comte's Discipel; men Nietzsche har intet Ord tilovers for det Meget betydelige hos Dühring, der ikke gaar op i Bestemmelser som disse. Man forstaar imidlertid ret vel, naar man betænker Nietzsches egen Skæbne, at Dühring, den blinde Mand, den ignorerede Tænker, der ser ned paa de officielle Videnskabsmænd, den udenfor Universiteterne lærende Filosof, der til Trods for at Livet saa lidet har forkjælet ham, højlydt bekjender sin Kjærlighed til Livet — staar for Nietzsche som hans egen Karikatur. Der var

imidlertid ikke derfor nogen Grund for ham til nu og da at anslaa den Dühringske Skjældetone. Men det maa tilstaa: Saa gjerne Nietzsche end vil være hvad han iøvrigt er: en polsk Szlachziz, en europeisk Verdensmand og kosmopolitisk Tænker, i ét Punkt er og bliver han den tyske Professor; i den plumpe Skjælden, hvori det ubeherskede Had til Rivaler giver sig Luft, og han har jo egentlig som tysk moderne Filosof ingen andre Rivaler havt end Hartmann og Dühring.

Forunderligt er det, at denne Mand, der har lært saa uendeligt meget af franske Moralister og Psykologer som La Rochefoucauld, Chamfort og Stendhal, kun har kunnet tilegne sig saa lidet af Beherskelsen i deres Form. Han har ikke været underkastet den Tvang, som den literære Tone i Frankrig paalægger Enhver med Hensyn til Omtale og Fremstilling af sin egen Person. Længe synes han at have kæmpet for at finde sig selv og helt at blive sig selv. For at finde sig krøb han ind i sin Ensomhed som Zarathustra i sin Hule. Da det lykkedes ham at naa til helt selvstændig Udvikling og han følte det ejendommelige Tankevæld rigt strømmende i sit Indre, havde han tabt al udvortes Maalestok for sit eget Verd; alle Broer til Omverdenen vare brudte af. At

den ydre Anerkjendelse udeblev, hidsede kun hans Selvfølelse. De første Glimt af Anerkjendelse udefra gave denne Selvfølelse endnt et Højtryk. Tilsidst er den slaaet sammen om hans Hoved og har for en Tid formørket denne saa sjældne og ypperlige Aand.*)

Som han for Øjeblikket staar udpræget i sit ufuldførte Livsværk er han en Skribent vel værd at studere.

Jeg har villet henvise til ham især, fordi det forekommer mig, som om Nordens Skjønlitteratur nu vel længe har tæret paa Tanker, der blevne fremsatte og drøftede i det forrige Aarti. Det ser ud som om Ævnen til at undfange geniale Ideer var taget af, ja som om Modtageligheden for dem var ved at svinde; man tumler stadigt med de samme Lærdomme, visse Arvelighedstheorier, lidt Darwinisme, lidt Kvinde-Emancipation, lidt Lykkemoral, lidt Fritænkeri, lidt Kultus af Folket osv. Og hvad vore «Dannedes» Dannelse angaaer, ligger Faren nær, at det Niveau, som omrent betegnes ved

*) I Nietzsches næstsidste Bog hedder det: «Ich habe den Deutschen die tiefsten Bücher gegeben, die sie überhaupt besitzen — Grund genug dass die Deutschen kein Wort davon verstehen». I den sidste hedder det: «Ich habe der Menschheit das tiefste Buch gegeben, das sie besitzt . . .»

det franske Tidsskrift *Revue des deux mondes*, bliver Højdemalet for de højest Dannedes Kultur. Det synes ikke endnu at være gaaet op for de Bedste, at den finere, den eneste virkelige Kultur begynder hinsides «Revue des deux mondes» i den store, idefyldte Personlighed.

Den nordiske Aandsudvikling indenfor Skjønlitteraturen er gaaet forholdsvis hurtigt frem. Vi have set store Digtere, der begyndte som ganske naive Orthodoxe, hæve sig ud af al Orthodoxy. Dette er meget respektabelt, men i de Tilfælde, hvor de ikke kunne komme højere, er det ligefuldt lidt tomt. I Løbet af Halvfjerdsårene indsaa næsten alle de nordiske Digtere, at det gik ikke længer med en Digtning paa Grundlag af den Augsburgske Konfession. Nogle lode den i Stilhed falde, andre gjorde en mere eller mindre larmende Opposition imod den, de fleste, der opgave den, forskansede sig overfor Publikum og tildels overfor deres egen daarlige Barndoms-samvittighed til Gjengjeld bag den engang fastslaaede protestantiske Moral, nu og da endog bag en god borgerlig Suppekjødsmoral — jeg kalder den saaledes, fordi der saa tidt er kogt Suppe paa den.

Dog hvorom Alting er, Angreb paa de bestaaende Fordomme og Forsvar for de bestaaende Institutioner true for Tiden med at

—synke ned i samme Kjendthed og Hverdagsagtighed.

Man vil, tror jeg, snart paany faa et levende Indtryk af, at Kunsten ikke kan nøjes med Ideer og Idealer for Gjennemsnittet og Middelmaalet, ganske lige saa lidt som med Levninger af de gamle Katekismer, men at den store Kunst fordrer Aander som i Særhed, i Selvstændighed, i Trods, i adelsvældig Eneraadighed staa i Højde med de ejendommeligste Personligheder i Samtidens Tænkning.

WILHELM SCHERER.

(1887.)

I August Maaned har Døden pludselig bortrevet det tyske Folks betydeligste Mand paa den germaniske Filologis og Literaturhistories Omraade. Wilhelm Scherer er, kun 45 Aar gammel, død i Berlin af et apoplektisk Slag. Han var skattet som faa, elsket og beundret af sine talrige Elever som neppe nogen anden Universitetslærer, og da han forleden (efter katolsk Kirkeskik) blev begravet paa St. Matthäi-Kirkegaarden, var Kisten bedækket med Laurbærkranse til «den elskede Mester» fra Tysklands og Østerrigs forskjelligste Egne, fra alle de Steder, hvor han havde virket eller hvorhen hans Virken var naaet. Hans Væsen var spirituel Elskværdighed, hans Kundskabsomraade uhyre vidtstrakt for hans Alder, og hans Indflydelse ved Tysklands og Østerrigs Universiteter i det Øjeblik, han døde, den toneangivende og afgjørende i hans Fag.

Scherer var født 1841 i Schönborn i Nedre-Østerrig og havde og bevarede det livfulde, halvt sydlandske østerrigske Temperament, den østerrigske Veltalenhed og det naturligt vindende Væsen, der i Nordtyskland er saa sjældent. Der var ingen Skal om hans Personlighed, som man behøvede at sprænge for at komme i Berøring med den. Han erstattede Skallen ved den Afstand, han med megen naturlig Værdighed forstod at lægge mellem Andre og sig. Han var tidligt moden og blev tidligt anerkjendt. Kun 27 Aar gammel var han ordinær Professor ved Universitetet i Wien. Han var de Indfødte ikke Østerriger nok. Den nationale Selvfølelse, som fordroede Grillparzer sat i Rang med Goethe eller Schiller, kunde han ikke imødekomme. Han skrev sin store Afhandling om Grillparzer for at forklare sine Grunde; men det nyttede ikke. Hans lidenskabelige tyske Patriotisme henrev ham endelig i Aaret 1870—71 til Glædesudbrud over det tyske Riges Oprettelse, som gjorde ham ilde lidt af den østerrigske Regjering og foranledigede ham til at forlade Wien for Strassburgs nyoprettede Universitet. Ved dette blev han 5 Aar og derfra var det, han kaldtes til Berlin.

Scherer svarer som Sprog- og Literaturhistoriker til en Type af tyske Videnskabsmænd,

som vi hidtil ikke have kjendt. Der løb ikke en Draabe filosofisk Blod i hans Aarer. Hans Opdragelse, hans Skole havde været den rent filologiske; han havde naaet de samme Resultater ad strengt historisk Vej, hvortil hans Samtidige og Kolleger i andre Lande var komne ud fra filosofiske, kritiske, æsthetiske Udgangspunkter. Han har neppe nogensinde læst en *Æsthetik*, og er han nogensinde naaet igjennem et Bind ren Filosofi, har det udelukkende været i filologisk og historisk Interesse. Da han kom i den Alder, at han fandt Feuerbachs «Kristendommens Væsen» paa sin Vej, bladede han lidt i den og sprang den over. Han behøvede den ikke; han var forlængst ad strengt historisk Vej frigjort for alt det, som Feuerbach med sin geniale, men for det Historiske ligegyldige Kritik bekæmper. Det morede ham ikke engang at læse det Selvfølgelige i saa aandrig en Fremstilling. Paa Grund af den samme Mangel paa Sans for Filosofi forholdt han sig som Sproghistoriker køligt og tvivlende til Steinhals geniale men mere filosofiske end erfaringsmethodiske Behandlingsmaade af det Sproglige.

Han var som Literaturforsker hvad den ældre Tidsalder angaar i et og alt Müllenhofs Elev. Han udhævede stadigt med Varme hvad han skyldte sin Lærer, og des pinligere maatte

det være ham, at denne for ikke lang Tid siden ved en enkelt Lejlighed bebrejdede ham altfor stærk Benyttelse af sin Forsknings Resultater. Misstemningen udjævnedes dog hurtigt, og i Müllenhofs sidste Leveaar var Forholdet saa inderligt som nogensinde. Hvad Literaturen i den nyere Tidsalder angaaer, hørte Scherer, som Bernays i München, til dem, der methodisk anlægge den selvsamme Fremgangsmaade paa Studiet af en moderne Bog, som af Filologerne altid er bleven anlagt paa Horats og Livius. Men saasnart han, der var begyndt som ren *Germanist*, kom ret i Lag med moderne Literatur, følte han i sig vaagne en Evne, han ikke hidtil havde havt Brug for, en *psykologisk* Sporsans, der førte ham til at samle alle de Data af Privatlivet, der kunde kaste Lys over et Værk og en Forfatter. Hans Afhandling om Goethes *Stella* i en af *Deutsche Rundschau's* første Aargange er i denne Henseende et Mønster. Der sagde han ogsaa det kjække Ord som Svar til dem, der spurgte, om det ikke nu kunde være nok med denne Randsagen af længst Afdødes Følelsesliv og Hjerteanliggender: Tvertimod, jo mere vi faar deraf, des bedre! Det var Wiener-Verdensmandens Svar til de pertentlige Pedanter.

Han var ikke en Professor af gammeldags Art; han skrev populære Tidsskriftsaahandlerier,

hvad før 1870 enhver tysk Professor holdt sig uendeligt for god til; ja han skrev — hvad der for en ordinær Professor var uhørt — Føljetoner i *Neue freie Presse*. Der var en vis Smidighed ved hans Væsen og Stil, som røbede, at han havde lært af Kvinder; der var noget Oplevet ved hans Opfattelse, som tydede paa det samme. Nu og da skrev han midt i sine historiske Undersøgelser et Par Linjer ned, der iblandt de tørre Omgivelser stod underligt personlige og brændende; men han glemte aldrig at drysse Archivstøv paa dem som Sand.

Det Værk som for det store Publikum i og udenfor Tyskland vil bevare hans Navn længst er hans store *tyske Literaturhistorie*. Det er i Reglen et Offer for en Videnskabsmand at skrive en saadan Oversigtsbog, et Arbejde, der som oftest halvvejs udføres paa Bestilling. Scherer følte det dog ikke ganske saadan; han var ikke udpræget personlig, ikke Kunstner nok til at lide derunder. Hans Hensigt var, med sit Værk at give Tyskland hvad det endnu ikke havde: en paa én Gang let læselig og grundig Udsigt over dets Aandslivs Historie og især at ihjelslaa Vilmars overmaade yndede, men yderst indskrænkede og klerikale Haandbog af samme Art. Hans Bog gjorde — især paa Grund af hans Elevers begejstrede Anmeldelser — en i Tyskland hidtil

uhørt Lykke; Hæfterne var udsolgte og trykte i ny Oplag, før Værket var færdigt; men dog er det et Spørgsmaal, om det vil lykkes Scherer at fortrænge Vilmar. Thi Scherers Bog har trods dens fuldstændige Frihed for Anmærkninger og Noter den Mangel at indeholde en Hærskare af Enkeltheder, som staa der ikke for den almindelige Læsers Skyld, men for at Müllenhof eller en anden Indviet under Læsningen skal sige: «Se, se! ogsaa det har han husket paa; heller ikke det har han oversét», eller deslige.

Bogen er stærk ved sit oprigtige Frisind. Saa stor Patriot Scherer var, han var fri for al Nationalforfængelighed. Ja han trodser den doktrinære Nationalfølelse. I sit Afsnit om Middelalderens Hof-Epopeer sammenligner han den tyske Digter Hartmann von Aue med den franske Chrestien de Troyes. Han siger: «Hartmann har overalt det Sjælelige ved Haanden. Hos Chrestien er Venskabet et lystigt Vaabenbroderskab; Hartmann bruger Vendingen: Hver af dem bar den Andens Fryd og Kval. Hos Chrestien have Kvinderne kun Ynde i Lader og i Tale; hos Hartmann er Hjertensgodhed og Sagtmad deres Hovedpryd. Franskmanden skjælder undertiden paa Kvinden; det falder aldrig Tyskeren ind. *Kort sagt, Franskmanden er naturlig, Tyskeren konventionel.*» Der skulde

et dygtigt Naturel til at skrive dette i vore Dages Tyskland ikke ti Aar efter Krigen.

Hans Mangel paa filosofisk Dannelse gjorde nødvendigvis Indledningen til hans Literaturhistorie noget mager. Han nøjedes med den Iagttagelse, som han søgte at give Karakter af en Lov, at Tyskerne efter deres Naturbeskaffenhed naaede et aandeligt Højdepunkt én Gang hvert 600. Aar. De havde aandeligt kulmineret omkring Aar 600, Aar 1200 og Aar 1800. Det første Aarstals Tvivilsomhed gjør Udmaalingen af Bølgebevægelsen saare usikker. — Han stræber med stor Alvor at finde den dybeste Egenskab i den tyske Natur. Han finder den i sin Bog i den *Haardnakketethed* i Godt som i Ondt, om hvilken Tacitus siger, at de gamle Germaner kaldte den Troskab. Men et Par Aar efter, netop som den «antisemitiske» Bevægelse stod i sin Blomst, sagde han en Aften vemodigt: «Det gaar mig underligt med Bestemmelsen af, hvad der dybest inde er tysk. Engang troede jeg, det var den store Lidenskab. Saa troede jeg, det var Haardnakketethed. Tidligt vidste jeg, vor Forbandelse var den, ikke at kunne holde Maal og Maade. Nu ved jeg slet ikke mere, hvad det Tyske er. Jeg ser altfor megen Raahed.» Han hørte til dem, der strax under-

skrev de saakaldte *Notablers* Protest mod den Stöckerske Agitation.

Hans Bearbejdelse af den nyere tyske Litteratur er helt igjennem letlæst og aandrig. Foredraget bevæger sig frem i ganske korte Sætninger, næsten lutter Hovedsætninger, altid med stor Klarhed, men med ikke ringe Ensformighed. Den Manér, hvortil han efterhaanden forfaldt med Sætninger i kort Trav, gjorde ham det umuligt at tegne og male perspektivisk. Han sideordnede stilistisk Alt. En Stil, der egnede sig til egentlig Karaktertegning, naaede han overhovedet ikke til at udvikle; han gav en Række træffende, engang imellem slaaende Bestemmelser, der stode i god Overensstemmelse. Men det var sjældent, at de føjede sig sammen, saa der kom et *levende* Menneske ud deraf. Det beroede paa, at dette — saa underligt det klinger — egentlig ikke var hans Opgave. Der stak endnu for meget af Filologen i ham; det, som morede ham var gjennem Gisninger og Kladder og Texter at oplyse et Værks Tilblivelseshistorie og derigjennem et Stykke af Forfatterens Liv. Han søgte ikke det springende Punkt, hvis Berøring fremtryller hele Manden. Det er saaledes betegnende, at næsten Alt, hvad han har at sige om Heine, er det, at Stoffet til et af hans kjendteste Digte *die Loreley*

ikke er af ham selv. Han berører, at det først er behandlet af Brentano, saa omredigeret af en vis Loeben, saa endelig i sidste Redaktion fuldendt af Heine, og slutter med en Sammenstilling mellem Brentano og Heine — som lod de sig efter deres Betydning sammenligne — i hvilken han efter Grisebachs Forbillede tilkjender Brentano det genialere Indhold, Heine kun den behændigere Formævne.

Overfor den væsentligt psykologiske Historie-skrivning lagde han — og hans Elever efter ham — megen Vægt paa, at han helligede det Tekniske i Kunsten lige saa stor Opmærksomhed som det Sjæelige. Det er naturligvis en god og nyttig Ting. Kun er der det at mærke, at han selv (som hans Elever efter ham) var for lidet kunstnerisk anlagt til at gjøre ret Gavn ved sin Fordybelse i Tekniken. Kritik og Poesi er ikke i Tyskland som i Frankrig vante til at staa hinanden nær. Kunstnere og Digttere holde sig der i en sky og uvillig Afstand fra enhver Professor. En Gang, da en Ven opfordrede Scherer til at gjøre en vis Digers Bekjendtskab, svarede Scherer: «Det nytter ikke noget, han vil ikke inclade sig med mig, med en Professor». Han følte det med en vis Smerte. Des mere fornøjet var han, naar han kom enkelte af de nyere Digttere som Spielhagen eller Hopfen nær.

Men han havde ikke levet nok med Kunstnere og var selv for meget af en methodisk Viden-skabsmand til ret at kunne trænge ind i Kunsterens indre Værksted. Han har efterladt sine Elever sin Fremgangsmaade, og over hele Tysk-land arbejdes der som efter en Opskrift efter den: Opsøgen af de hyppigst forekommende Motiver i en Tidsalder, Numerering af dem med A, B, C og I—VI eller lignende, men det, som mangler, er for en stor Del den medfødte Ævne.

Det forstaar sig af sig selv at hans Fortrin snarere end hans Mangler er gaaede i Arv til hans bedste Elever som Otto Brahm i Berlin, der har skrevet en fortræffelig Bog om Kleist og allerede udfoldet en stor Produktivitet, eller Erich Schmidt i Weimar, som er udset til hans Efterfølger.

En Scherer særligt kjær Discipel var vor Landsmand Hoffory, Docent i Berlin.

Der var under Scherers Syslen med Lite-ratur én Personlighed, som optog hans bedste Kraft og hvem han havde viet en Dyrkelse. Det var Goethe. Scherer var en af Goethes Præster og det er hans store Hæder, at han forstod Goethe som han gjorde det og var i den Grad inspireret af hans Aand. Da han engang ved en festlig Lejlighed i en Tale tog Afsked med en Kollega, vidste han ikke at

sige noget varmere Ord om ham end dette, at han for Scherer stod som Goethes Elev. Den Paagjældende vidste, at dette i hans Mund var den inderligste Ros.

Før Goethes Tid har man betragtet Geniet som noget Uforklarligt. Idet Goethe skrev sit Levnet *Digtning og Sandhed*, forklarede han for første Gang Dannelsen af Geniet som Naturprodukt, udviklet af Omgivelserne. Dette indsaa Scherer og hvor han naaede højest, der formaaede han som sin store Mester at gjøre det Geniale gjennemsigtigt. Der var noget gjennemsigtigt Genialt i ham selv.

ARTHUR FITGER.

(1886.)

Der findes et Steds uden for Bremen et fint og stille Hjem, i hvilket det tyske Provinslivs strenge Sans for det Sømmelige gaar i Et med en universel Kunstnersjæls Trang til en Aandsfrihed uden Grænser. I dets Dagligstue smelter Kunstnerhjemmets Zigøjnerstemning sammen med den borgerlige Families stilfærdige Værdighed. Dets Livsluft er Fred. Dets gode Aand er en smuk gammel Dame med kloge Træk, hvis Opvakt hed og Lærelyst er saa stor, at hun endnu i sit halvfjærdsindstyvende Aar har gjennemstuderet de sex Bind af Carlyle's «Frederik den Store» nøjagtigt med de tilhørende Landkort. Det er Arthur Fitgers Hus. Dér lever «Hexens» Digter ugift et roligt Familieliv med sin Moder og sine to Søstre.

Arthur Fitger er ikke af Livsstilling Forfatter. Det er en Maler, som i sine Aftentimer

skriver Vers og Skuespil. Sin hele Dag tilbringer han i sit Atelier inde i Byen, i Regelen sysselsat med store monumentale Opgaver. Der gaar Ry af dette Atelier; thi Fitger er, trods sit alvorlige, indesluttede Væsen og sin Afsky for det selskabelige Liv, Bremens Yndling, Byens Stolthed og aandelige Midtpunkt.

Hans Fader var Postmester i Delmenhorst i Storhertugdømmet Oldenburg. Her kom han til Verden den 4. Oktober 1840, blev en Latin-skole-Elev uden Stadighed til bogligt Studium, sendtes til Oldenburg for i Hovedstadens Gymnasium at arte sig bedre, men fik hos sin Plejefader dér for første Gang Kobberstikværker og Rejseskitser fra Italien at se. De aabnede ham en Verden, den, han skulde komme til at føle som sin. Efter talrige pinlige Forhandlinger i Hjemmet blev det opgivet at tænke paa en Løbebane for ham som Jurist eller Mediciner. Den vanskelige Beslutning blev fattet, at han skulde blive Maler. Men at udføre denne vanskelige Beslutning var en ny Vanskelighed; thi i det hele lille Fædreland gaves der ikke et Menneske, som kunde male. Den eneste Landsmand, som var Maler, levede som gammel Mand nede i Rom. Saa rejste da den atten-aarige Yngling paa Maa og Faa til Akademiet i München.

Han gjennemled her den dybe Nedslaethed, som følger med al Begynden i Kunsten, Kvalen ved at føle paa én Gang den umaadelige Afstand, som skiller Begynderen fra de store Mestre, til hvis Højde ingen Trappe fører op, og den maaske endnu mere pinlige Afstand, som han opdager mellem sin famlende Ævne og de lidt Viderekomnes i hans Øjne næsten uopnaaelige Færdighed. Det var ikke blot paa Pinakotheket, at den unge Fitgers Mod sank, naar Rubens og Tizianaabenhærede sig for ham i al deres Storhed, men det var ham, som om der i Antikklassen paa Akademiet skabtes Mesterværker, hvilke han rent fortvivlede om at kunne frembringe Magen til.

Personligt sluttede han sig nærmest til Camillo Genelli, den fine, idealistiske Kunstner, hvis Centaurer mangen Rejsende vil erindre fra et Ophold i München og som Paul Heyse har sat et blivende Minde i sin Novelle «Den sidste Centaur», Genelli's og end mere den alderstegne Cornelius's Aand henrev den unge Enthusiast. Han blev — underligt nok — før sit tyvende Aar den sidste Cornelianer, han der senere som Maler ved sin Kjærlighed til det Nøgnes maleriske Glans og Pragt, og sin Evne til dekorativ Gruppering skulde se sig betegnet som en Forløber for Makart. Han sværmede den Gang for

Cornelius's apokalyptiske Ryttere; en Karton syntes ham Kunstens højeste Potens. Tre Aar igjennem rørte han da som Elev aldrig en Pensel, anvendte intet andet kunstnerisk Instrument end det hellige Blyant, svor ved Faber Nr. 4.

I 1861 rejste han imidlertid fra München til Antwerpen, og her trængte med uimodstaaelig Magt Farvens Verden ind paa ham; i Akademiet her lærte hans venstre Haand — han maler med Kejten, men skriver med højre — under dygtige og samvittighedsfulde belgiske Maleres Vejledning, hvad den har lært. Men her, hvor han ved Schelden saa de store Skibsladninger af duftende Appelsiner blive udlossede, greb med Et en ubetvingelig Længsel mod Italien ham. Efter kun halvandet Aars Ophold i Antwerpen vendte han da pludseligt hjem for at skaffe sig Midler til den italienske Rejse. Da der i Oldenburg ikke existerer Stipendier, indgik han direkte med en Ansøgning til Storhertugen; en Mængde Arbejder af ham blevne opstillede i Audienssalen. Svaret paa Ansøgningen faldt ud til et Stipendium paa 150 Thaler én Gang for alle, en Sum, der i Aaret 1863 netop var tilstrækkelig til at en ung Mand for den kunde naa fra Oldenburg til Italien.

Endnu i Oktober samme Aar ankom Arthur

Fitger til Rom, hvor han skulde komme til at leve sin Ungdoms lykkeligste Tid. Det første Indtryk var overvældende; det var altfor uendeligt rigt; det vakte de mangfoldigste og mest modsigende Stemninger, fremkaldte de mest begjæstrede og mest lidenskabelige Domme og satte den unge Kunstnersjæl i den stærkeste Svingning, rigtignok saaledes at Rom slyngede den Smule Selvfølelse, Fitger havde tilkjæmpet sig, ned i den dybeste Afgrund, paa samme Tid som Opholdet berigede hans Fantasi og udviklede hans Modtagelighed. Han tog i denne Forvirring sin Tilflugt til streng Flid. Med den unge, evnerige Maler Johannes Kugler, der en halv Snes Aar senere døde paa saa tragisk en Maade (efter fem eller sex Selvmordsforsøg, fremkaldte ved en uhelbredelig Sygdoms ulidelige Smærter) indrettede han sig et Atelier, hvor der arbejdedes ufortrødent. Aftenerne tilbragtes i det bedste Selskab af Landsmænd, som Datidens Rom kunde byde, med Mænd som Böcklin, som Lenbach, som Wilbrandt, i inderligt Kammeratskab, i den skjønne Følelse af Livsglæde, som indfinder sig, naar Hjerterne stemme sammen og Indfaldene sprudle.

Fitger malte her sit første Maleri og gav sig — hvad han ikke siden sin Skoletid havde gjort — til at skrive Vers, dels Kjærligheds-

digte, som udsprang af Øjeblikkets Forhold, og af hvilke en Cyclus findes trykt i hans første Digitsamling, dels efter Begyndervis en Tragedie, en umulig «Kong Saul», i hvilken han forsøgte at nedlægge de religiøse og filosofiske Samvittighedsspørgsmaal, som han allerede dengang plagede sig med og sidenhen har givet Udtryk i lyriske Digte og alvorlige Skuespil, bl. A. i «Hexen».

I Rom begyndte han for Alvor at læse, og paa sin egen Maade, Bøger som ligge langt fra Alfarvej, meget Historie, gamle og nyere Historikere — Gibbon blev hans Yndling —, meget Theologi — der var en katholsk Baron, som vilde omvende ham og som anbefalede ham til en Kardinal —, ogsaa megen Poesi; blandt de tyske Digtere blev Heine ved at være hans kjæreste Læsning.

Efter to Aars Ophold i Rom skulde han se at bryde sig en Bane i sin Hjemstavn; hvorledes var ham vel ikke klart; men en Onkel til ham, der levede i Wien som Storhertugdømmet Oldenburgs Gesandt, indbød ham til et længere Besøg for at den unge Kunstner i Østerrigs Hovedstad kunde lære moderne Liv og moderne Forhold at kjende. Hensigten forfjledes, thi det gik Fitger, som det altid vil gaa den, der med Kunstnerblod i sine Aarer

har levet en rum Tid under Sydens Sol med Mænd og Kvinder af sydlandsk Blod for Øje, omgivet af græsk-romerske Oldtidsminder og italiensk Renaissancelærke — den første germaniske By, han ser, vil forekomme ham afskrækende hæslig og Intet mer. Det er forfærdeligt, som efter et Ophold i Italien Øjet føler sig saaret og Sjælen trækker sig sammen ved Alt, hvad man paa denne Side af Alperne ser og fornemmer. Hertil kom for Fitgers Vedkommende den fortvivlede Følelse af endnu Intet at være og Intet at kunne — ikke engang fortjene sit Brød. Han skulde lære at bevæge sig i Saloner, skulde gjøre sin Opvartering i aristokratiske Huse, og det med den pinlige Bevidsthed, at han ikke selv kunde tjene de Penge, som gik med til Handskerne, han bar. Under saadanne Forhold ebbede Livsmodet i ham. Da i 1865 hans Fader døde, trak han sig helt tilbage fra det brogede Wienerliv, og samlede al sin Kraft paa et Maleri, forestillende tre Bakkantinder, der ile til en Fest. Da det endelig var færdigt, blev det vist tilbage fra Kunstforeningens Udstilling, en Udelukkelse, som Fitger trods sin ætsende Selvkritik endnu den Dag idag ikke kan finde retfærdig; i hin Tid var han saa nedtrykt, at denne Ydmygelse først til saa mange foregaaende næsten ikke

smertede ham. For at skaffe ham Rejsepenge til Hjemmet afkjøbte den gode Onkel ham Maleriet; det lykkedes ham at faa solgt et Par Smaabilleder, og han rejste netop paa den Tid, da Krigen mellem Østerrig og Preussen var i Udbrud, fra Wien til sine Slægtninge i Dellenhorst.

Han havde ikke kunnet trænge ind gjennem Porten til det store Verdensmarked. Han rettede da al sin beskedne Stræben paa at tjene sit Livsophold, nu da hans Familie stod uden For-sørger. Det Haab laa nær, at han lettest vilde kunne trænge igjennem i sin gamle Hjemstavn; han byggede paa, at Lokalpatriotismen vilde se paa hans Malerier med et varmere og mere for-staaende Blik, end Kunstdomstolen i Wien havde gjort. Men han havde gjort Regning uden Vært. Den oldenburgske Kunstkritik, som besørgetes af en Radamanthus fra Latinskolens næstøverste Klasse, blottede paa det Ubarm-hjærtigste hans Evneløshed. En stor Skuffelse var denne barske Afvisning i Hjemmet ham. Han nødtes til at give en Skibskaptejn, hvem han kjendte, sine Malerier med til Amerika, hvor det lykkedes denne at skaffe ham et Par Hundrede Thaler for dem.

Imidlertid indtraf den heldige Omstændig-hed, at en Arkitekt, der skulde opføre et meget

pragtfuldt Slot for en Godsejer i Østfriesland og som var blevet opmærksom paa Fitger, gjorde et Par store dekorative Bestillinger hos ham: en Frise med Børnefigurer og et Vægmaleri, der skulde forestille Nattens og Drømmenes Tog. For første Gang i sit Liv havde han den lykkelige Følelse af at netop det blev kraevet af ham, som han var istand til at udføre. Han havde i Grunden aldrig som Maler kunnet undfange Noget anderledes end dekorativt-monumentalt, og fra hint Tidspunkt af til den Dag idag, hvor næsten enhver offentlig Bygning i Bremen og saa mangen prættig Bygning i Berlin og Hamburg er smykket med hans Malerier, har han malet Alt, hvad han har frembragt, i nøjeste Forbindelse med Arkitekturen, enten strax paa Væggen selv eller idetmindste for en bestemt Væg.

Da saa i Foraaret 1869 Kongen af Preussen foretog en Rundrejse gjennem Nordtyskland; kom denne Begivenhed til at blive bestemmende for Fitgers fremtidige Opholdssted og hele senere Livsførelse. Byen Bremen vilde berede Kongen, som for første Gang besøgte den lille Republik, en glimrende Modtagelse, og bl. A. give ham en stor Fest paa Stadens Børs. Men Hovedvæggen i den uhyre Børssal, som efter Bestemelsen skulde prydes med et Maleri, var uden

malerisk Smykke. Man besluttede da provisorisk at bøde paa denne Mangel. Børsens Bygmester ilede til Berlin og henvendte sig til Maleren Otto Knille. Denne sikrede sig Fitgers Bistand, og i Forening gav de to Kunstnere sig da i Kast med den Opgave i kun ni Dage at tilvejebringe et 27 Fod højt og 25 Fod bredt Maleri. De løste den; Maleriet blev virkelig færdigt inden den opgivne Frist løb ud; halvt vaadt blev Billedet rullet sammen, og Fitger tog det med til Bremen for paa Stedet at gjøre de nødvendige Udbedringer deri. Han skriver herom i den Stump Selvbiografi, som her er benyttet: «Ombølget af Faner, omtordnet af Tømmermænd, omsunget af Sangforeningen, der i selve Salen indøvede «Se han kommer, kronet med Ry», svævede jeg oppe i den svimlende Højde, fastsurret med Liner som en Skifertækker og flikkede paa Gudinderne Borussia og Brema. Og saaledes er jeg da, selv efter at man har hisset mig ned igjen, bleven hængende i Bremen.» Det vil sige: han er bleven fastholdt af den gamle Hansestads Beundring og liden-skabelige Hengivenhed, der har faaet Byen til at betragte Arthur Fitgers Ære som sin. Bremen adopterede ham, som var han dens Byesbarn; Stadens ledende Mænd og elskværdige Kvinder, de, som forenede Kjærlighed til Kunst og Poesi

med den haardnakkede Frihedskjærlighed, som den lille Fristat under alle Omskiftelser har bevaret, hyldede paa én Gang Kunstneren, Digtteren og Frihedsmanden i ham.

Andensteds (i «Berlin» Side 469—485) har jeg givet en Skitse af hans rige Virksomhed i Bremen. Her har han skrevet to skjønne Digt-samlinger og en lille Række Dramer, blandt hvilke «Hexen» er det i Tyskland mest populære, opført talrige Gange paa talrige Scener. Her har hans Kunst gjort ham til en højtanset og velhavende Mand, medens hans Digtning gav ham et lødigt Navn i Literaturen. Han har i Øjeblikket et Tvilling-Ry, som kunde fordreje Hovedet paa en mindre overlegen Natur. Men Arthur Fitger er ikke af dem, hvem store Indtægter eller stort Ry virker ind paa. Han er Simpelheden og Ægtheden selv — mandig, humoristisk-beskeden, med et Hang til Sørgmodighed. Kun de, der staa ham nær, vide, hvilket Guldhjerte han har og hvad han som Ven er for sine Venner. De have det Indtryk, at der gives intet Menneske, som de i en vanskelig Stund kunde bygge fastere paa end paa ham.

POL DE MONT.

Den flamske Bevægelse.

(1885.)

I.

Da i det 16de Aarhundrede Nederlandenes Oprør mod Spanien fik den Udgang, at de nordlige Provinser grundede den hollandske Republik, medens de sydlige, efter at deres bedste Mænd var faldne og en 70,000 Familier udvandrede, knugedes ned under Trykket af det spanske Aag og den katholske Religion, var det ude med Flanderns engang saa levende Literatur. Alle de literære Gilder, *Kamers van Rhetorica*, som de kaldtes, gik i Landflygtighed mod Nord, og da Holland i det syttende Aarhundrede fik sin poetiske Guldalder med Vondel, Hooft, Brederoo og den for Skjønhed og Digtekunst lige^{*} navnkundige Dame Tesselschade Vischer, laa Flandern hen som et Land, der havde glemt sit Sprog, og hvor samtidigt med Friheden Ordets Kunst var slukt.

I Tidens Løb gik Landet fra Spaniernes Hænder over i Østerrigernes, fra deres i de Franskes, og da efter Napoleons Fald Flandern blev gjenforenet med Holland, havde Wallonerne, der ikke kunde Nederlandsk, og den katholske Gejstlighed, der afskyede det protestantiske Holland, i den Grad Overtaget, at Flamlænderne under deres Ledelse satte en Efterligning af den parisiske Julirevolution i Scene for at rive sig løs fra det Folk, som bestod af deres gamle Stammefrænder og som talte samme Sprog. Aldrig have vistnok tre Millioner Mennesker saa haardt fortrudt en Revolution som Flamlænderne nu fortryde denne.

Dog neppe var Staten Belgien grundet, og bl. A. grundet paa Forbitrelsen over den forrige Regjerings Erklæring, at det nederlandske Sprog skulde være Landets officielle, før de nye fransk-talende Magthavere saa sig utsatte for en stedse voxende sproglig Opposition. Mod Regjeringen rejste sig fra først af svag og beskeden, snart agtelse-indgydende den saakaldte *flamske Bevægelse*, af det herskende Parti spotvis kaldt *le mouvement flamingant*, et Maalstræv, som man efter nogen Vaklen fandt det klogere at understøtte end at bekjæmpe. I Ly af en lidt kølig Opmuntring og en lidt forbeholden Understøttelse fra Magthavernes Side voxede da dette Maalstræv

sig stærkt. Efter at en Begyndelse var sket med Gjenudgivelsen af Middelalderens literære Mindesmaarker, Heltedigtet om Ræven og de gamle flamske Sange, og efter at Digtere og Prosaister — blandt de sidste den bekjendte Hendryk Conscience — var fulgt i Filologernes Spor, har den flamske Bevægelse i Løbet af 50 Aar frembragt en rig moderne Literatur.

Den sprogligt-politiske Straaben havde fra Flamlændernes Side følgende Karakter: den vilde paa Grundlag af den belgiske Forfatning, der ikke indrømmer noget af de to i Belgien talte Sprog nogen Forret, løfte den flamske Mundart til et med det herskende Franske jevnbyrdigt Skrift- og Talesprog. Mellem Flamsk og Hollandsk som Skriftsprog var der med Undtagelse af nogle nu fjerne Egenheder i Retskrivningen ingen Forskjel, og Forskjellene i Udtalen er ikke større end mellem det Sprog, der tales i Christiania, og det, der tales i Kjøbenhavn. Den efter 1830 opstaaede flamske Literatur havde da sin naturlige Støtte i Broderlandet Holland.

Fra først af bragte Frihedskjærigheden de flamske Digtere til at besynde den Revolution, som havde løsrevet dem fra deres Frænder. Saa kom over denne unge Literatur gjennem Ledegancks Poesier det store romantiske Pust fra Byron og Victor Hugo. Arbejdervenlig og

fritænkersk var den tidligt; den havde jo sin Støtte i det menige Folk og Klerikalismen var jo den flamske Bevægelses Hovedsfjende, som det gjaldt om i Forbund med det rationalistiske Holland at bekjæmpe. Vuylsteke blev Arbejdernes Digter og de Geyter rettede sine fuldt-tonende Strofer mod Brügge i brændende Harme over at Staden, der i det fjortende Aarhundrede var de frie flamske Kommuners Hovedstad og et europæisk Midtpunkt, nu var sunket til som *Klostrenes By* at have en Tredjedel af sine Indbyggere liggende paa Fattigkassen. Han mindede Brügge om den Tid, da Jeanne de Navarre ved Synet af dens stolte Damers Holdning og Pragt havde udraabt: «Jeg troede at være ene Dronning her, men jeg ser Hundreder af Dronninger rundt om mig» og han udtalte Ønsket om at en Tidsalder vilde komme, da ingen Klosterklokke mere ringede der, da man hverken gabede eller tiggede der mere, men Heltemodets og den gamle flamske Kunsts Æra rejste sig paany af sin Grav. Hadet til Militarismen og Kjærligheden til den frie Tænkning fik snart en anden fremragende Talsmand i Omer Wattez, og Ungdommen istemmede hans Omkvæd:

Het heeft een wonderbare mact
t' Wapen van het vrij gedacht!

Snart gjorde den hensynsløst radikale hollandske Skribent *Multatuli* al den Indflydelse gjældende, som hans mægtige Evne sikrede ham. Thi den Tid var nu kommen, da Flanders Forfattere kun saa Landsmænd og Brødre i deres hollandske Frænder, skjønt de paa Grund af den politiske Deling vedblev at betragte de i Belgien Fødte som en Gruppe for sig.

II.

Ud af denne betydelige og talrige Gruppe hæver sig i dette Øjeblik en Skikkelse frem som Hovedfiguren. Hans Navn har ikke blot fuldere Klang end de andres, men med en Enstemmighed og Varme, der har overrasket disse Linjers Forfatter, nævne de Øvrige atter og atter Pol de Mont som deres evnerigeste Mand. Personlige Erfaringer have lært mig, hvor umisundeligt dette store Talent i Flandern elskes og dyrkes. Thi fra det Øjeblik af, da Pol de Mont havde modtaget et imødekommande Svar paa det Ønske, at se sin Virksomhed vurderet af en fremmed Kritiker, har man i Belgien mere end et halvt Aar igjennem fra de forskjelligste Sider sendt sproglige Hjælpemidler og Bidrag af alle Slags til Forstaelsen og Bedømmelsen af denne den flanderske Læseverdens Yndling til Kjøben-

havn. Der er sjældent gaaet en Uge, hvor Posten ikke bragte et eller andet.

Polydore de Mont er skjønt Forfatter af en lang Række Bind forskjelligartede Poesier endnu kun 28 Aar gammel. Han er født d. 15. April 1857 i Wambeke, en lille Landsby i Nærheden af Bruxelles; hans Forældre var ret velhavende Bønder. Moderen, fra hvem han mener at have arvet sine digteriske Anlæg, vakte midt i en rig og smuk Natur tidligt den fine og for alle skiftende Indtryk modtagelige Natursans, der slaar En imøde fra Sønnens Digte. De flamske Forfatteres Bøger, særligt van Beers' Poesier og de Mont's senere Beskytter Conscience's Romaner var hans første aandelige Næring. Han gik sex Aar i Skole ved Seminariet i Mecheln og studerede senere ved Universitetet i Leuven (Louvain). I 1880 blev han pludselig berømt, da han for et Bind Digte vandt den hvert femte Aar af Staten uddelte Pris paa 5000 Frs. for den bedste Bog i flamsk Literatur, skjønt han havde 60 Medbejlere at overvinde. Samme Aar giftede han sig med den unge Kvinde, hvem han i en lang Række Digte har besunget under Navnet *Ophelia*; han kalder hende i sine Breve *une simple et douce enfant de ma contrée natale*.

Indtil 1882 var Pol de Mont udelukkende lyrisk Digter; fra da af har han begyndt i en

Række smaa skildrende Digte at male Scener af Bondelivet i sit Hjemland, særligt af det Liv, der leves paa hans Fødeegns Marker og Enge, i det flamske Brabant, hvor med faa Undtagelser enhver lille Begivenhed, der fortælles, foregaar. De alvorligere af disse Digte minder om den franske Maler Jules Breton. De skjemtefulde er nu og da lidt sødladne.

Skolen i Mecheln havde været ledet af katholske Präster, og Universitetet i Leuven var katholsk. Hexameterdigtet *Det første Menneske* og de syv Digte som have Fællestitlen *Gnister* i Pol de Monts første Samling stammer fra den Tid, da den unge Digter endnu var troende, skjønt han under sine Studier af Strauss, George Elliot, Tieles osv. følte, at Stykke for Stykke af hans Dogmetro gik tabt. Hvilken Afstand der skiller Manden nu fra Ynglingen da, det viser skarpest Digtet *Menneskenes Børn*, der som Pol de Mont i et Brev bemærker «er aabent fritænkersk, endog atheistisk, kun at det ikke giver sig af med at nægte Gud» — et Digt, der ved Stilens Storhed og Opfindelsens Energi hæver sig i Rang med Byrons bibelske Digtning og Leconte de Lisle's *Cain*.

Næppe havde Pol de Mont i 1880 vundet Navnkundighed, før Had og Misundelse fulgte. I en anonym Brochure *Pol de Mont's Tendens* blev

han beskyldt for at ville fordærvæ og afkristne det flamske Folk. Sagen var, at han i en Artikel om den nederlandske Literatur i en holandsk Revue havde henledet Opmærksomheden paa den saakaldte realistiske Skole i Frankrig og paa den ildfuldt oppositionelle Lyrik i England, med varme Ord havde prist Zola, Richepin og Swinburne og havde udtalt sin lidenskabelige Forhaabning om at snart ogsaa i den nederlandske Literatur en Digter vilde indføre en virkelig moderne Kunst. Umiddelbart derefter offentliggjorde han selv, for at give sit eget Bidrag til denne Fremtid, den følte og oplevede Digtssamling *Loreley*. Atter nedlagde en anonym Pamfletskriver en højtidelig Protest i det flamske Folks Navn, som hvis Organ han optraadte og hvis Væsen og Attraa han som alle hans Lige nedlagde Fordring paa at kjende tilbunds. Da Pol de Mont gjorde ham den Ære at svare i Revuen *Det unge Flandern*, som han dengang udgav, fulgte en ny Brochure, der kun indeholdt Injurier og ikke fik andet Svar end det som ligger i at den Angrebne uforstyrret fortsætter sit Værk. Pol de Mont vedblev at gaa løs paa sit Maal, det at den flamske Skjønlitteratur saavidt muligt ikke i nogen Henseende skulde staa tilbage for de Folks, der gaa i Spidsen for Tidsalderens aandelige Udvikling.

Efterhaanden har en hel Gruppe af unge mandlige og kvindelige lyriske Poeter som den nys afdøde Rodenbach, Victor de la Montagne, Arnold Sauwen og de unge Digterinder Helene Swarth og Hilda Ram samlet sig omkring ham, desuden en hel Gruppe af Romanforfattere, Novellister og Kritikere, blandt hvilke sidste Micheels og Rooses have størst Navn.

Alle disse Forfattere kunne som Belgiere Fransk som deres Modersmaal og bruge i Samkvem med Udlandet altid dette Sprog. Pol de Mont selv kan, ligesom flere af de Andre, ikke skrive eller tale Højtysk. Man maa ikke forvexle den levende Uvilje mod Wallonernes Overgreb, der sikkert findes hos Repræsentanterne for den flamske Bevaegelse, med en Uvilje mod fransk Sprog eller fransk Aand i og for sig. Flere af disse Mænd ere optraadte med franske Essays om deres hjemlige Forhold i Pariser-Tidsskrifter.

III.

Med en sprudlende Strøm af lyrisk Poesi i alle mulige forskjellige, mange Gange selvopfundne Verseformer begyndte Pol de Mont. Hvor Frugtbarheden og Rigdommen er saa stor, løber nu og da Noget ind med, i hvilket det

er lidt tanketomt bag Ordenes Pragt og Klang; men Stemning fattes aldrig, og den letvakte Følelse er frisk og naiv. Man mærker sig i den første Samling Elskovssangene til Ophelia, Forbitrelsесdigtene mod Undertrykkerne af det menige Folk, mod de store Krigsmonarker, *Dominatores terræ*, og især den døde Adams Drømmesyn af al den Jorderigs Jammer, der skal udspinge af hans og Evas Sæd. Nu og da minder Digteren i Udmalingen af pragtfulde Rædselsscener om Victor Hugo, nu og da synker han til Gjengjæld i lyrisk Kvidren ned til Julius Wolff.

Men en langt mærkeligere Oprindelighed lægger Pol de Mont for Dagen i *Lentesotternijen* (Foraarsdaarskaber). Siden *Sommernatsdrømmens* Dage er der ikke skrevet Alfesang som denne. Dette er Foraaret, som en Bondesøn kjender det, og derfor bedre gjengivet end selve Minnesangerne besang det. Der er Majluft i disse melodirige Vers. Vaarmorgenens Friskhed har bedugget dem. Undertiden er deres Musik saa sart og fin, at det er som fornram man under Fuglenes første Pippen de sværmende Insekters Vingeslag og Summen, hørte Fluernes Surren og saa' Myggenes Dans. Derimellem Alfernes Morgensange i hvirvlende Rytmer med Versenes Hast og gratioseste

Bøjen af og med uforudsete, glade Rimsammenstød, som stødte to Alfer i Farten paa hinanden.

Og i samme Bind den, saavidt Nederlandenes Sprog forstaas, allerede berømte og med Rette berømte *Koregter-Idyl*, en lille Ting, nogle Blade, en eneste Scene af det landlige Liv: Klaas, der er heftigt forelsket i Roosken og efter nogen Tids frugtesløse Smægten en skjøn Dag pludseligt pidsker sin store Hjord ind i hendes lige saa store, og benytter Forvirringen til at springe bag paa hende, holde hende for hendes Øjne og bedække hende med hede Kys — det er Alt; men der er en Stil deri, som tiltvinger sig Opmærksomhed, og som man hilser dybt. Det er stort som Naturen selv. Og det er malt som Landsmanden Rubens kunde have gjort det. Pigens Skikkelse er hensat med en Kraft, en svulmende Sundhed, som gjenkalder gammel flamsk Kunst, og dog er der en ganske moderne Ynde i Udtrykket for hendes vaagnende Ømhed tilsidst. Intetsteds er Pol de Mont i Virkelighedsskildring naaet højere. I dette Øjebliksbillede, der i Omfang er saa ubetydeligt, er Landskabet, Dyrelivet, Folkekarakteren i Brabant, dens Drøjhed og dens Skjønhed grebet og holdt uforglemmeligt fast.

Vil man nu lære Pol de Mont at kjende fra en helt anden Side, da læse man et Digt som det henaandede *Ikke i den kolde Jord!* (af Værket *Fra Kundskabens Træ*). Det er en, næsten om Shelley erindrende, sværmerisk Bøn om at Digterens Legeme ikke maa undergaa den Skjændsel at blive nedlagt i Kistens lufttomme Sneverhed, ikke i Gravens lysforladte Mørke, ikke i Jordens kolde Skjød. Ved Alt, hvad han har elsket, i Skjønhedens Navn, som var hans Guddom, i Kunstens, som var hans Kultus, i Livets og Kjærlighedens Navn anraaber han om at maatte blive overgivet til den rene Flamme, som Prometheus stjal fra Himlen, og om paa dens Vinger at turde stige mod Himlen med den.

Det Ypperste, Pol de Mont hidtil har skrevet, er imidlertid det alt nævnte Digt *Menneskenes Børn* i Samlingen *Idyller og Digte* fra 1884. Det er kort, en to—tre Ark, men der er en Storhed deri, som overgaar Miltons Behandling af bibelske Sagn, og en Ro, som røber den Sikkerhed i Grundanskuelsen, der fattes i Byrons ellers saa uforlignelige Behandlingsmaade af dem. Det er simpelthen Fortællingen om de første Menneskers Liv, om dem af Kains og dem af Seths Stamme, deres Sammensmelting, Opfindelsen af Jagt og Kvæg-

avl, Kjæmpe-Slægtens Færd og Undergang, Syndflodens Tid og Noah. Men det er overraskende, som alt dette er gjort stort og nyt. Og ved de simpleste Midler. Pol de Mont har ganske vist hist og her plettet dette lille Mester-værk ved doktrinær Fremhæven af sin Feuerbachske Grundtanke: Mennesket er Menneskets Gud; han anvender endog (à la Hamerling, hvem han har tilegnet Digtet) spærret Skrift — jeg nævner det med Gru. Men han har en Samtale, hvor en af Seths fredelige ÅEt, Jared ved Navn, foreslaar Tubal, Kains ældste, at Stammerne fra nu af skulle holde Fred, og Seths Sønner have Lov at ægte Kains dejlige og (flandersk) kraftige Døtre — en Samtale, der ved sin rene, bondeagtige Naivetet har en patriarkalsk Storhed som de ældste Oldsagn. Og det er det Forbausende, at Alt her bliver nyt.

Vi erfare, hvorledes Menneskene i en dejlig Egn føle Savnet af det tabte Paradis med en saadan Smerte, at de oprøre sig mod Gud. Vi høre Nimrod, den store Jæger, forebringe Gud Slægtens Klage i vægtige Ord og se ham til sidst i vild Vrede afskyde en Pil fra sin vældige Bue mod Himlen og saa — som til Straf — styrte død om. Skildringen, hvor han afskyder Pilen, virker saa stærkt som Tells

Pileskud. Og man læser bogstaveligt med en Art Spænding Beskrivelsen af, hvorledes disse Titaner nu i vild Hævnsyge taarne Klippestykker paa Klippestykker for at storme Himlen. Det er malt med en saadan Lidenskab, at man er i Tvivl om de ikke tilsidst komme derop.

Titanerne rammes af Lyn, men deres dristige Søn Noah, der længst har indset Unyten af deres Vovestykke, ikke søger Paradiset udenfor sig og tilfulde har forstaet den guddommelige Misundelses Væsen, bliver Menneskeslægtens Redningsmand. I hans Person krones da ogsaa tilsidst Menneskeheden til Jordens Herre og Konge. Det Paafaldende er imidlertid ikke blot den Højhed, der er udbredt over Tilberedelserne til det uhyre Skibs Bygning, Dyrenes Indtog i Arken og Beskrivelsen af selve Syndflodens Vandplask, men den Interesse, alt dette har faaet — man læser det med *Nysgjerrighed*, saa utroligt det klinger.

Pol de Mont har efter al Sandsynlighed en stor Fremtid for sig, ung som han er. Han vogte sig for det Sødladne i Lyriken, for det usandt Pompøse i pathetiske Scener (hans *Vikingebilleder* due ikke), men fortsætte øvrigt som han har begyndt, og han vil naa vidt.

Han er endnu et noget ufærdigt Menneske — man føler det tydeligt rundt omkring — men han har som Kunstner uvurderlige Egenskaber: mangesidig Modtagelighed, rige Udviklingsmuligheder og den mærkværdige Evne til at gjøre det Ringe stort og det Kjendte nyt.

WILLIAM SHAKESPEARE.

Sonetter, oversatte af *Adolf Hansen*.

(1885.)

Disse Sonetter, det er i det Væsenlige hvad vi ved om Shakespeares Levnet. Og den, som ganske ung, inden Tyveaarsalderen, endnu ukjendt med hvad Livet er, endnu seende op til de Store som til de fremfor Alle lykkelige, har læst dem Linje for Linje igjennem, vil endnu mindes det forfærdelige Indtryk, de gjorde, den frygtelige Lære de gav. Det var ham som havde han stirret ned i en Afgrund af Ulykke.

Det forstaar sig, at Sonetterne virke ikke saadan paa Alle. Hvor Mange er der, som overhovedet har et Temperament? De Fleste er altfor dumme til at kunne læse, altfor stumpe til at forstaa, altfor sløve til at føle med de Lidelser, de erfare, og altfor tilbøjelige til endog i Shakespearske Vers og Rim kun at finde Klingklang, som det hører til Dannelsen at kjende.

Shakespeare skriver disse Vers omkring sit 38. Aar. Hans Liv havde været dette: Født som Søn af velhavende og ansete Forældre i en lille Byude i Landet, havde han allerede som Barn været Vidne til Hjemmets økonomiske Undergang; allerede tolv Aar gammel tages han ud af Skolen og maa arbejde for sit Underhold; kun atten Aar gammel maa han gifte sig med en otte Aar ældre Pige; to og tyve Aar gammel forlader han sin Kone og sine tre Børn for i London at gaa til et Theater — et Skridt, der efter Datidens Forestillinger stred imod al Sømmelighed og for Livstid udstødte den Paagjældende af det borgerlige Selskab.

Man forestiller sig i vore Dage i Kjøbenhavn Shakespeare levende i den Atmosfære af Respektabilitet, Embedsmandsagtighed og Dameforkjælelse som en Skuespiller ved vort kongelige Theater, tilmed en, der ovenikjøbet skrev yndede Stykker. Man ved da ikke, at Datidens Moral ubetinget forbød enhver Dame og enhver Mand i en offentlig og anset Stilling at sætte sin Fod i Theatret. Der hvilede et Tryk af Aartusinder gammel Ringeagt paa Skuespillerens Stilling: det gamle Roms Ringeagt for Gøgleren, det gamle Jøde-lands Dødsstraf for Den, der ved Forklædning skuffede med Hensyn til sit Kjøn, og Kristen-dommens Afsky for Skuespilfornøjelser, Alt var

gaaet i Arv, og hertil kom, at netop paa hint Tidspunkt fordrede Blomsten af Londons og overhovedet Stædernes Borgerstand, der var grebet af Ideerne om den religiøse og moralske Reform, som strax derefter faar sit Udsrag i den sejerrige Puritanisme, Theatrene lukkede som Forargelsens egenlige Arnestede. Under uophørlige Forfølgelser fra Kommunernes og Menighedernes Side bestod de bedste Scener kun fordi Hoffet og Adelspartiet udstrakte en beskyttende Haand over dem. Især var det Adelens *gyldne Ungdom*, som var Theatrenes og Skuespillernes Hjælp og Støtte. Naar en Yngling af denne *jeunesse dorée*, højadelig, rig, smuk og smigret, som Mæcenas skjænkede en stakkels Skuespiller og Theaterpoet sit Venskab, saa følte denne sig tildels løftet ud af den Skjændsel, der klæbede ved hans foragtede Stand, og hans Taknemmelighed og Hyldest kjendte, dersom hans Hjerte ellers var ømt og fuldt, slet ingen Grænser.

Nøjagtigt dette er Shakespeares Tilfælde. Udelukket fra det respektable Selskab, fra Familierne, har han levet sin Stands Zigøjnerliv. Nogen stærk eller stadig Selvfølelse har hans uhyre Evne som dramatisk Digter ikke skjænket ham, fordi han ikke betragtedes som en Digter, der af og til spilte Komedie, men som en Skue-

spiller, der skrev, og fordi den i Samfundet gængse Opfattelse desuden var den, at hans Digterry hvilte paa Ungdomsarbejderne *Venus og Adonis* osv., medens man beklagede, at han for at tjene Penge skrev Theaterstykker. De regnedes jo saa lidet med, at han end ikke udgav dem i Trykken. At han selv har følt det som tilhørte han en Kaste uden borgerlig Ære, derom kan Ingen, der læser Sonetterne opmærksomt, nære Tivl.

Hertil kommer, at han endnu før Fyrretyve-aars-Alderen begyndte at føle sig gammel — han havde vel ogsaa til da levet ti Mænds Liv — gammel og forladt. Han hensank stedse mere i den Melankoli, hvorom *Hamlet* og *Lear* bærer Vidne, og i den Pessimisme, som tilsidst raser i *Timon fra Athen*.

Her har da været en temmelig lang Periode, hvor en ung fornem Ven, rimeligvis Jarlen af Pembroke (som tidligere Jarlen af Southampton) var hans eneste Trøst. Til ham er det, at han skriver Klager som denne i den 29de Sonnet:

Naar Mennesker og Lykken bort sig vender,
Naa jeg forladt med Graad i Øjet staar
Og Raab imod den døve Himmel sender
Og naa jeg dybt forbander mine Kaar,

Foragtende mig selv — da stundom svæver
Min Tanke hen til dig

eller som dette Udbrud i den 72. Sonnet:

Lad hos mit Støv mit Navn i Graven gjemmes
 Og ikke mer vanære mig og dig.
 Thi Skammen følger mig og mine Kaar
 Og ved dit Venskab Lod i den du faar.

eller endelig dette (Sonnet 110), der er fuldt af
 Vemod baade over den Talendes Skuespillerstand
 og over hans Natur som Kunstner:

Tilvisse har jeg vandret her og der
 Og stillet mig som Nar for Mængden ud
 Og solgt for billigt Kjøb, hvad mest var værd,
 Og knyttet nye Baand ved gamles Brud.

Og det er sandt, at jeg paa Troskabs Krav
 Har set med kjøligt Blik, men netop dette
 En anden Ungdom til mit Hjerte gav.

Pinligt virker det at læse med hvilken Yd-
 myghed den store Digter stiller sig til sin høje
 Ven: han er (Sonnet 57) hans Slave, hans
 sørgmodige Slave,

Til Stand og Time jeg dig rede staar
Og jeg har ingen kostbar Tid at yde,
 Ej Dont at øve, før dit Bud jeg faar.

Aller pinligst føles det maaske, hvor under-
 danigt han bærer det, da Vennen tager hans
 Elskerinde fra ham. Det smørter ham mindre at
 miste den Elskede end at denne halvvejs berøver
 ham Vennen :

At du har hende, er ej al min Kummer
Og dog jeg havde hende saare kjær;
At hun har dig, min største Smerte rummer,
Et Venskabs Tab, der gaar mig mere nær.

Til Vennen er Hovedsummen af Sonnetterne rettede. De sidste derimod (127—154) som bekjendt til en Elskerinde, hvem Digteren paa engang uimodstaaeligt drages til og dog gjennemsruer, ja foragter. Disse sidste er de bedste, de menneskeligste og mest levende i den hele Samling.

Hr. Adolf Hansens Oversættelse er en yderst fortjenstfuld Bog. Versene falde godt, flydende og have ikke faaet noget kunstigt Alderspræg. Udmærket lykkede er de vanskelige Ordspil-Sonetter. Hist og her føles dog lidt Stivhed; det havde nu og da været bedre at fjerne sig mere fra Textens Ord for at komme dens Stemning mere nær. Indrømmes maa det imidlertid, at Shakespeare nu og da er uoversættelig. Hvorledes skal man gjengive hin udødelige Linje som aabner Sonnetten 151: *Love is too yong to know what conscience is.* Oversættelsen har:

Nej, Kjærligheden ej til Anger kjender,
men Originalen gaar dybere.
Det behøver ikke efter det Foregaaende

nogen vidtløftig Udvikling, at jeg er ganske enig med Hr. Adolf Hansen i hans Affærdigelse af de Massey'ske Theorier om at Sonnetterne skulde være skrevne i en Andens Navn, Theorier, der paany er forfægtede i en 1882 udkommen Bog af Fritz Kraus. Der er noget Upersonligt ved enkelte Grupper, saaledes ved de første sytten, Opfordringen til Vennen om at gifte sig, en Gruppe, jeg i Modsætning til Hr. Hansen sætter meget lavt, samt ved Sonnetterne 97—99, der — hvad Oversætteren ej berører — sýnes at spille paa Elisabeth Vernons Navn; men derom er selvfølgeligt ingen Tvivl, at det er Shakespeares eget Hjerte, der banker i denne Samling Digte som Helhed.

GEORGE BYRON.

(1888.)

Idag den 22. Januar er det hundrede Aar siden at *George Byron* fødtes og 64 Aar siden at han, et Par Maaneder før sin Død, i den lille græske Festning nedskrev det bittert sorgmodige, men saa stolte og mandige Digt, i hvilket han kaster Blikket ud over sit tilbagelagte Liv og frygtløst ser Døden under Øje, ja længselsfuldt attraa dens Komme.

Mellem Fødselsdagene 1788 og 1824 ligger det korte og saa rige Liv, hvis Hændelser og Værker en hel Menneskealder igjennem (imellem Aarene 1810 og 1840) uafbrudt sysselsatte Europa og befrugtede dets Civilisation. Aarhundredet har større Aander og større Digtere at opvise, men ingen, hvis blandende og trylende Magt i en Hast blev saa stor, og ingen, hvis Indflydelse udenfor det Land, fra hvilket den udgik, blev saa overvældende.

Byrons *Don Juan* og hans Død i Missolunghi, det er Vendepunktet i Verdensliteraturen under det nittende Aarhundredes første Halvdel.

Der er to Ting, som især gjør Indtryk paa Menneskene: et stort Værk og et stort Liv. Byron gav sin Tidsalder Skuet af begge Dele. Shelley har efterladt sig en dybere og finere Poesi, men hans Liv var uden iøjnefaldende Daad. Victor Hugos Levnet antog næsten lige saa stor en Stil, men af hans Digtning vil gjennem Tiderne mindre holde sig oprejst end af Byrons.

Den engelske Lords Livsførelse, Digtning og Død formede sig for Samtiden og en Snes Aar igjennem for Eftertiden til den luende Ildsøjle, der viste Vej ud af Ørknen, som den store europæiske Reaktion mod Revolutionen i Frankrig havde udbredt omkring sig. Han for hvem Poesi var Lidenskab, lutter Lidenskab (*poetry, which is but passion*), blev den stumme Forbitrelsес mægtige Organ, han, der skjønt udjaget af sine Landsmænd, i sin ukrænkelige Stilling som Pair af England kunde rejse sig uanfægtet som hykkelske Undertrykkeres Fjende, Folkenes Ven og Hjælper i Nøden.

Da man ret saa og forstod, hvem han var, og (strax derefter) hvem han *havde* været, gav den menneskelige Beundring, der siden Napoleons

Fald manglede en Heros, hvis Ry kunde gjenklinge i hele den civiliserede Verden, ham hurtigt, den ledige Plads. Hans Ungdoms Lapseri og Paatagethed, som han selv hurtigt havde rystet af sig, men som fra først af virkede stærkere paa Sindene end hans dybe Ærlighed og enestaaende Kraft — disse Laster gik i Glemme. De første Beundrere ombyttedes med et andet Kuld af højere Rang og større Værd. De ensomme Naturer søgte til ham, som var saa ensom, de alvorligste til ham, som var saa dystert alvorlig, de spotske og lattermilde til ham, som var saa spotsk og saa vittig, de virkelighedskjære til ham, hvis Blik for Virkelighed var saa ubønhørligt afklædende, de sværmeriske til ham, hvis Pathos var et vildt Sværmeri, de frihedselskende til ham, hvis Liv var en eneste Hymne til Frihed.

Eternal Spirit of the chainless Mind!
Brightest in dungeons, Liberty! thou art,
For there thy habitation is the heart.

Disse Ord med hvilke Byrons Sonet til Chillon begynder, denne Forherligelse af Friheden som det utæmmelige, ulænkelige Sinds evige Lysaand, der tindrer stærkest i Fængsler, fordi den der kun har Hjertet til Bolig, slog ned i alle frihedsglødende Sind rundt i Datidens lænkebundne Europa.

Og man kan slet ikke tænke sig Europas Aandsliv fra da af uden ham. Hvad var Frankrigs uden Lamartine, Victor Hugo og Alfred de Musset, af hvilke den første forklæder sig som Childe Harold, den anden i *Orientalerne* søger til Grækenland i Byrons Spor, den tredje er hans franske Arvetager. Hvad var Tysklands Aandsliv i Trediverne og Fyrerne uden Heinrich Heine, som vel i mindre Stil og uden Byrons menneskelige Adel, men med ikke mindre Dristighed og med rigere Vittighed fortsætter ham. I Spanien, til hvis Kyster Byron havde henlagt sine Scener, i Italien, hvor han selv saa længe havde boet, tilegnede Digtterne sig ham som en af deres; Emigranterne iblandt dem anslog hans Toner, og de store Aander, som Leopardi, uddrog af hans Melankoli Næring for deres egen. Størst og mest afgjørende har dog Byrons Indflydelse været hos de slaviske Folk, hvis moderne Literaturs Grundlæggere begynde med at digte i hans Aand og efterligne hans Form. Puschkins Hovedværk *Evgeni Onjægin* er Verdenssmerten oversat paa Russisk, og i den polske Literatur gaa de to store Medbejlere, Mickiewicz og Slowacki, begge ud fra ham, den første og største af dem, Mickiewicz, et episk, harmonisk Geni, for hurtigt at blive sig selv, den anden, en Kolorist og Despe-

rado, for aldrig ret at blive ham kvit. Til os i Danmark forplanter hans Aand sig gjennem Frederik Paludan-Müllers fortællende og bibelsk-dramatiske Digte. Byrons himmelstormende Aand faar her Daaben, hans store politiske Trods bliver til en Eneboers hvasse Satire, hans flængende Haan omformes til Udtryk for en kristelig og borgerlig Morals Dommedag over Spidsborgerlighedens Forfængelighed og Nydelsessyge.

Den Løn, England gav Byron, var som den, hans Prometheus faar: Klippen, Jærnene og Gribben. I hans Fødeland har hans Indflydelse ogsaa været førholdsvis svag. Hans Samtid, der vilde hæfte Skammens Mærke paa ham, foretog imidlertid som bekjendt denne Operation saa kejtet, at den er kommet til at brændemærke sig selv en Smule derved. Senere smykkede de Blaserte og fortvivlet Ørkesløse sig med hans Navn, og denne Form af Byronisme fik sit Knæk af Carlyle, som (med ustændelig Suada) prædikede Læren: Arbejd i Taushed! Af de lidt Yngre blev vel kun Benjamin Disraeli ham haardnakket og begejstret tro. Han satte ham i sin *Venetia et Minde* og rejste Monumentet over ham i London. Nogen Skole i England har Byron aldrig kunnet stifte. Paa hans Tid grundede Wordsworth, ikke han,

en Skole, i vore Dage er det Shelley's Aand, ikke hans, som svæver over al engelsk Poesi.

Den større eller mindre Menighed, der i hvert Land Verden over idag nogle Øjeblikke dvæler ved Byrons Navn, bør fejre hans Hunded-aarsdag ved at tage en af hans Bøger for sig og læse nogle Sider. Der er Vers deri for alle Stemninger, Mismodets som Forsættets. Der er den højeste, oprørske Pathos, dog kun i Kraft af det, der er Begejstring værd, og der er piskende svidende Spot, men kun for det, som ikke fortjener bedre. Og vi bør huske: Der gives Ingen som Byron nu for Tiden i Alverdens Literatur, ingen Aand der, som han, er den store Talsmand, til hvem de, der ikke tør tale frit, se hen som til Frihedens Apostel, ingen Aand, hvis Levnet og Livsværk som hans er enstydig med den ubøjelige Trods i de højeste Idealers Navn.

FRANÇOIS VILLON.

Det store Testament. Oversat i rimede Vers ved S. Broberg.

(1886.)

Hr. S. Broberg, der i Anledning af Holberg-Jubilæet paa Dansk udgav en sammendraget og sammentrængt Oversættelse af *Mester Frants Rabelais*, har iaar bragt en efter lignende Principer udført Gjengivelse af den et halvhundrede Aar ældre franske Digter *Mester Frants Villon* (født 1431), fra hvem man i Almindelighed daterer en Epoke i Frankrigs Digtekunst.

Hr. Brobergs Kjendskab til gammelfransk Literatur er øjensynligt meget ualmindeligt; og han besidder ikke blot den Lærdom, der udfordres til at forstaa saa vanskelige Texter tilfulde, men han har et ikke ringe Herredømme over det danske Sprog saavel i Prosa som i Vers. Hans Bøger er rimeligvis særdeles skikkede netop til det, de tilsigte, at vække Interessen for Originalerne og faa Adskillige til at søger til dem. Han har ikke manglet Dristighed med Hensyn til Valget af selve disse Originaler,

heller ikke i Behandlingen af mange Enkeltheder, men han har ligesaa lidt manglet Forbehold, ja næsten ængstelig Decens, paa andre Punkter. Nu er det muligt, at den begrænsede Fordoms-frihed, Oversætteren saaledes har lagt for Dagen, netop svarer til hans Publikums; men rimeligere turde det være, at den almindelige Læseverden allerede skræmmes tilbage af det, der er vovet, og at den udsøgte Læsekreds, slige Værker alene kunne paaregne, langt hellere havde faaet det Hele oversat, og føler en vis Utaalmodighed over det hvert Øjeblik snart hist, snart her udøvede Formynderskab. Der er noget ærgerligt i, naar man er et gammelt voxent Menneske, at se sig behandlet som ét Barn, hvem Autorerne bringes anrettede *in usum delphini*, det vil sige: saa de kan læses af smaa Kronprinser. Rigtignok er det muligt, at Oversætteren ved at gaa mere ligefrem tilværks, havde bragt Politiets Ærbarhed paa Benene imod sig, og naar man, som han, tilmed understøttes af Kultus-ministeriet, har man selvfølgelig adskillige Blufærdighedshensyn at tage.

Hr. Broberg har i sine Oversættelser knækket saa mange haarde Nødder, vist saa meget Humør til at byde Vanskeligheder Spidsen og saa megen Evne til at overvinde dem, at man ikke bør gaa skarpt i Rette med ham med Hensyn til

Enkeltheder. Da han fremfor Alt har forsøgt at gjøre sin gamle Autor forstaaelig, har han ikke kunnet kraese med Ord; men de kunstneriske Midler, han har benyttet sig af, er lige fuldt nu og da betænkelige. Et saadant Værk som *Rabelais'* eller *Villon's* maa fremfor Alt have Enhed i Stil og Stemning. Og det er usigeligt forstyrrende, naar der pludseligt bruges Udtryk, som hensætte Læseren i en helt anden Tidsalder og i ganske andre Stedsforhold. Saaledes denne Overskrift over et Kapitel i Rabelais: *Et Dannevirke i Brystet*, eller i Villon Ordet *Rundetaarn*, eller endelig tyske Udtryk som *fidele Burscher, Waiscr, Witz, von Hörensagen*. Der er Mangel paa Stilsans i Brugen af Sligt.

François Villon er et Talent med enestaaende Oprindelighed og Selvstændighed, ikke blot sit Lands største Digter i hin fjerne Tid, men en Poet, som har anslaaet en ganske ny Tonart, der klinger helt ned til vore Dage og maaske til ingen Tid har været stærkere at spore i Frankrig end nu.

En sær vemodigt-lystig Skikkelse, denne fattige og skindmagre Student fra Pariser-Universitetet, evigt sulten og slugen, der har sendt lange Blikke ind gjennem Bagerbodernes Vinduer efter Brød, nu og da har rapset en saltet Fisk paa Torvet, nu og da stjaalet en Skinke fra et Stegers

eller en Flaske Vin fra en Vinstue og sjældent uden i Drømme har kjendt den salige Følelse af tilgavns at være mæt — Vagabond og Libertiner og omflakkende Poet, tidligt moden og tidligt opslidt, med brændende Sanser og ringe Værdighed, levende paa Værthuse og med prisgivne Pigebørn, uden Mulighed for at vinde Anseelse ved sine Evner, men utsat for al Tidens barbariske Mishandling paa Grund af sin Uforsigtighed og sine gale Streger; 25 Aar gammel kastet i Fængsel og straffet med Rotting-slag, formodenlig for saakaldt Gudsbespottelse; Aaret efter atter i Fængsel — og som dødsdømt, med Galgen for Øje, pint af en vis Biskop Thibaut d'Aussigny med Vand- og Brød-Kost, med Lænker, med Knebling, med Koldtvands-torturen en Sommer igjennem. Imens forfatter han med sand *Galgenhumor* Viser om det, han i Aanden stadigt ser for sig, om hvordan han og hans Kammerater hænger i Galgen: Regnen har vasket og slikket deres Krop, Solen tørret og brunet den, Skade og Ravn hugget Øjnene ud, rykket Skjægget ud, og gjort Skindet prikket som et Fingerbøl — eller han skriver sig selv en lystig Gravskrift af det Indhold, at hans Hals nu snart ved Hjælp af et godt Stykke Reb vil faa at vide og føle, hvor meget hans Bagdel vejer. Saa benaades han af Ludvig den 11te,

der jo tidt kunde være i Humør til at lade en lystig Fyr slippe fra Strikken for en Vittigheds Skyld, og kommer ud af sit Fængsel «efter at have tømt Skjændselens Bæger til Bunden».

Da han kun tredive Aar gammel skriver sit berømteste, her oversatte Digt, sit *store Testamente* er han saa fattig, at han «hverken har Skaal eller Fad eller Salt til et Æg», saa medtaget af sit Fængsels- og Flakke-Liv, at han hverken har Haar, Skjæg eller Øjenbryn, men efter sin humoristiske Beskrivelse staar som *en skrabet Gulerod midt i Livets Trængsel*, udsat for Landsforvisning af de Mægtige, afvist af Pigebørnene, findende en Slags Trøst i at skildre dem som de er og udmale dem den Fremtid, hvoraf de trues. Vi se ham snart levende halvt som Elsker, halvt som Opvarter hos den tykke Margot («Jeg er et Svin og hun min So»), et skrækkeligt, fordrukkent og larmende Fruentimmer, meget pudset og pyntet, meget søgt og yndet — snart lidenskabeligt forelsket i en Kokette, der tager ham ved Næsen og holder ham for Nar, snart endelig, Student og Poet som han er, vemodigt fortapt i Erindringen om en elsket Kvinde, hvem Døden har berøvet ham og om sit Forhold til hvem han har de dejlige Ord: *Deux estions et n'avions qu'un cœur* (I Oversættelsen: Tvende var vi, men Hjertet var kun ét).

Det er ikke Farcedigteren Gringoire, men François Villon, der har staaet Banville for Øje, da han skrev sit lille, hos os velkjendte Skuespil *Gringoire* om den fattige og forsultne Poet, der bliver smuk ved sin Inderlighed og hvis poetiske Veltalenhed vinder ham Frihed for Dødsstraf og en elsket Piges Hjerte. Men man kan ikke faa et skarpere Indtryk af Afstanden mellem Romantiken i det 19de og Realismen i det 15de Aarhundrede end naar man sammenligner den digte Gringoire med den virkelige Villon.

Den første er Poeten, som en Poet skal være, som han staar i Billedbogen: hans Væsen er lutter Sværmeri; han er trods sin Armod et Ideal af Højsind og Stolthed; hans Liv er ærbart, hans Erotik abstrakt, hans Digtning er enten barnligt dristig Skjemt eller Begejstring, Medlidenhedens Overstrømmen; Virkeligheds-skildring indlader han sig ikke paa.

Hvor meget større og friskere er ikke den rette Villon, skjønt han moralsk selvfølgelig ikke kan komme op ved Siden af al denne digte Fuldkommenhed! Hans Digt er aaben Bekjendelse, sanddru Skildring uden Udsmykning, og derfor lever hans Tidsalder i dette Digt. Han er en virkelig Galgenfugl og et virklig Geni. Hans sædvanlige Stemning er ikke en begejstret, men en humoristisk. Han kan svinge sig op til

en følt og andægtig Respekt for den hellige Jomfru (i den Ballade, hvor han testamenterer hende sin Moders Sjæl), han har Ømhed for sin Moder, Taknemmelighed mod Velgjørere, mangler i al sin Nedværdigelse ikke en vis Selvfølelse, er og føler sig langt større end sin Skjæbne. Men derfor er og bliver han den han er, vilde Knægtes og løse Kvinders stadige Omgangsvens, og hvad Penge han har havt mellem Hænder, er ufravigeligt, som hans Omkvæd lyder, gaaet «til Kroen og til Piger Alt».

Dette Liv medførte rimeligvis det Gode, at det lettede ham Bruddet med Datidens hele poetiske Vedtægt. Han var tidligt løben af Skolen, han trykkedes ikke af nogen Lærdom (hans Sardina, den gode Ridder, skal være Sardanapal), han fængsledes ikke af Forbilleder. Han brød da saavel med den herskende Forms Kunstleri som med de lærde Hentydninger og de staaende Allegorier. Han skrev hverken om Foraarets Skjønhed eller om at hans Hjertes Kastel snart maatte overgive sig. Som ægte Pariserbarn synes han aldrig at have kastet et Blik paa noget Landskab, og den ridderlige Elskovs Terminologi er ham fuldstændigt fremmed. Han skildrer med indtrængende Virkelighedssans, og det gamle Sprogs Naivetet kaster sin Ynde over Skildringen.

Nu og da er denne Naivetet i Oversætterens moderne Sprog flojet bort. Det beror for en stor Del paa, at Hr. Broberg ikke føler sig bunden ved den gode og gyldne Regel for poetisk Oversættelse, at den bør foretages i Originalens Versemaal, en Regel, som A. W. Schlegel for alle Tider har slaaet fast. Det gaar ikke an at lade *den skjonne Vaabenhandlerske* i højtravende, femfodede Jamber anklage Alderdommen for sin tabte Skjønhed:

Du ranet har den stolte Herskermagt,
Som Skjønhed i min Skabning havde lagt,
Jeg over Lærd og Læg og Gejstlig bød
naar Originalen har saa letfodede Vers som disse:

Tollu m'a la haulte franchise
Que beauté m'avait ordonné
Sur clercz, marchans et gens d'église.

Oftere er dog Adskilligt af denne Naivetet bevaret, som naar det om Villons kokette og løgnagtige Veninde hedder:

Hun propped mig med Løgne fuld,
Hun bildte ind mig Dit og Dat:
At Hvedemel var Tørvesmuld,
En Askekump en Sødgrødklat,
Og Morteren min Filtehat.

Alt i Alt kan man gjennem denne danske Text faa et Indtryk af Villons Genialitet, som man vil være Oversætteren taknemmelig for.

PIERRE CORNEILLE.

(1884.)

Det er idag, den 1. Oktober, 200 Aar siden at den første blandt Frankrigs store Tragikere døde i sin Fødeby Rouen, 78 Aar gammel. Man mindes og fejrer i Frankrig Dødsdagen, skjønt det i Grunden er urimeligt netop at højtideligholde den; thi Corneille døde i ynkværdig Fattigdom, glemt og overstralet. Ifald han fyrettyve Aar tidligere var blevet bortrevet af Døden, vilde ikke alene hans Ry Intet have lidt derunder, men det vilde uden al Tvivl have været mange Gange større; thi hvad han har skrevet efter 1644 har intet poetisk Værd og ringe psykologisk Interesse. Kun mellem sit 30. og sit 38. Aar lagde han sine store Egenskaber for Dagen.

Som Digter tilhører Corneille helt Ludvig den 13.'s og Richelieu's Tidsalder, en under indre Kampe organiseringe Periode, der fra

Anarki arbejdede sig frem til ordnede og regelmæssige Tilstande. Netop den samme Bevægelse, som foregik i det Politiske, lader sig eftervise i det Literære, en Bevægelse fra en livfuld, uanstændig, regeltrodsende, tvivlende eller rent ud hedensk Literatur til en formfuld og stilfuld, monarkisk og religiøs. Corneille's Theater er oprigtigt regeltro og gjennemtrængt af Datidens Fyrstetroskab og Kristendom; men ligefuld forstod Digteren som levende under Adelskampen mod Tronen bedre end nogen Franskmand under Ludvig den Fjortende Republikanism og hedensk Romeraand.

Den, der ikke har læst Corneille, mangler det fulde og rette Indtryk af fransk Væsen. Hans Værker er som Rygraden i den klassiske franske Poesi, dens fasteste, strengeste, mandhaftigste Element, der giver det Hele Rejsning. Og i dem fremtræder fra første Færd af den klassiske franske Aand med sin Pathos, sin Veltalenhed, sin Dialektik, sit høje, kraftige Sving og sit særegne Følelsesliv, der under uafbrudt Paavirkning af Ærens og Pligtens Idealer er blevet saa spændt og unaturligt.

Corneille har arbejdet sit Theater ud af det spanske, som paa hans Tid stod i sin Blomst. Den, der sammenligner hans berømte «Cid» med Guillem de Castro's Stykke, som

deri er fulgt og benyttet, eller den, der sammenligner hans endnu fortræffeligere Lystspil «Løgneren» med Alarcons «Den utroværdige Sandhed», som er Stykkets ypperlige Original, vil ved første Betragtning undres over, hvor lidet Værdifuldt Corneille har føjet til af sit eget. En moderne Læser vil endda rimeligvis more sig bedre med de spanske Skuespil end med de franske. Først et mere indtrængende Studium viser, at Aanden og Formen hos Franskmanden er en anden, den fransk-nationale. Alt har her gjennemgaaet en kritisk Sigtelse, er blevet simpelt og overskueligt. Dialogen er blevet mere dramatisk, mere rask og præcis. Lyriske Blomster er skaarne bort, Tankestriden er skjærpet, Ordkampen sikkert ført og logisk gjennemført.

Og jo dybere man kommer ind i Corneille, des mere fransk viser han sig at være. Han har Egenskaber, der atter og atter dukke op i Frankrigs Aandsliv. Revolutionstidens Maler David, Eckersbergs Lærer, minder om ham. David er streng og romersk, stiv og heltemodig som Corneille. Romantikens store Lyriker, Victor Hugo, erindrer uophørligt om ham. Hugo er mægtig, stortalende, malmfuld, rig paa tilspidsede Modsætninger i Foredraget som Corneille. Charlotte Corday, Corneille's direkte

Ætling, Datterdatteren af hans ældste Datter, førte hans Digtnings stoiske Principer ud i Livets Virkelighed, og Napoleon den Første, Corneille's tro Beundrer, skrev paa St. Helena, at da Tragedien varmer Sjælen, hæver Modet og kan og bør skabe Helte, saa skylder Frankrig maaske Corneille en Del af sine store Bedrifter. I sin Velmagts Dage sagde Napoleon derfor ofte: «Hvis Corneille endnu levede, vilde jeg gjøre ham til Fyrste.»

Hos en moderne Dansk udfordres der en ikke ringe Fordannelse til at faa et fuldt og fordelagtigt Indtryk af Corneille. Vi Danske faa vore første Forestillinger om fransk Tragedie gjennem «Kjærlighed uden Strømper» og læse senere «Kjærlighed uden Strømper» ud selv af de ypperste franske Tragikere, af Corneille som af Racine og Voltaire. Og det lige indtil Enkelheder. Stedet, hvor Felix i Corneille's «Polyeucte» truer Helten med Døden, minder os kun altfor levende om det Sted hos Wessel, der slutter med Ordene «Saa dø da som et Bæst!», og der findes i «Pompeius's Død» en Replik af Cæsar til Cleopatra, der for os tager sig ud som ligefrem formet over den Wessel'ske Skraadders Forhaabninger om Ehrenpreisere. Sligt generer ved første Læsning meget.

Men har man engang frigjort sig fra Re-

miniscenserne af den geniale Parodi, sat sig tilbage i Digterens Tid og gjort sig fortrolig med hans Følemaade og Tankegang, saa vil man indvinde et virkelig Udbytte af sin Læsning. Man vil opdage, at Alt hvad der fandtes i Tidsalderen af Sværderaslen og Talekunst, af store Følelser, heltemodige Vovestykker, krigersk Lidenskab, exalteret Æresfølelse og personlig Stolthed fandt en forstærkende Gjenklang i Corneille's Sjæl. Hans Kvinder ere stærke eller vilde, pligtstrænge eller hævngjerrige som Datidens var. Hans Mænd ere Krigere, Sammensvorne, stolte Adelshøvdinge eller kolde, kloge Politikere som Datidens fremtrædende Mænd. Karakteristisk for alle Personerne er en ubændig Selvfølelse, som den fandtes i Corneille's egen Sjæl. Der er megen Selvros, men der er megen Storhed. Den fattige Digter fra Rouen, hvem Samtidens største Politiker Richelieu først benyttede til Udarbejdelsen af sine egne slette Stykker, dernæst forfulgte, da hans «Cid» saa fuldstændigt overstraalede al Samtidens Poesi, Ministerens indbefattet — Provinsboen, som ikke personligt havde Anledning til at lære de Stores Tænkemaade at kjende gjennem Andet end deres Svagheder, vidste dog fuldtvel, hvorledes en stor Politiker tænker og føler, havde et Begreb om Statssager og Statskunst, der

allevegne er paaafaldende, men i «Cinna» lige-frem forbauser. Man læse Samtalen mellem Augustus, Cinna og Maximus om Forholdet mellem Republik og Kejserdømme i Rom, og man vil se, at Corneille som Digter var en politisk og heroisk Aand.

Hans Tragedier er derfor meget forskjellige fra hans blide Efterfølger Racines, hvis Hoved-tiltrækning ligger i den Finhed, hvormed Kjærlighedslidenskaben er behandlet. Grund-følelsen i Corneille's Sjæl var ikke Erotik, men Beundring, og derfor er Beundring en Følelse, han som Digter hyppigt bruger som Motiv, og den, han især gaar ud paa hos Tilskueren at fremkalde. Hans Poesis egentlige Æmne og Gjenstand er: *det Beundringsværdige*.

Corneille's Liv var som Helhed ikke lykkeligt. Han naaede forholdsvis tidligt til at vække Opsigt og gjøre sig bekjendt. Kun 23 Aar gammel blev han populær ved en Komedie, som nu er glemt. 32 Aar gammel triumferer han for første Gang med *Cid*, men Triumfen blev ham forbitret ved den haardnakke og rasende Forfølgelse, som fra alle Sider fulgte, fra hans Kollegers, fra Akademiets og fra Richelieu's. Man søgte især at slaa ham ned ved at fremdrage, hvad han skyldte sit spanske Forbillede, og brugte bl. A. hans Navns Ord-

betydning (*Corneille* er Krage) til at slaa det fast, at han var Alliken, der pyntede sig med laante Fjær. Aaret 1640 var det store Aar i hans Liv. I det ene Aar frembragte han «Polyeucte», «Horace» og «Cinna». 1647 blev han Medlem af det franske Akademi, der havde vist sig saa fjendtligt mod ham, og som to Gange tidligere havde ladet ham falde igennem. Fra nu af synker hans Digter-Evne jævnt. I Tredserne begynde hans Stykker at gjøre Fiasko, i Halvfjerdserne blive hans Tragedier ikke engang antagne til Opførelse. Han havde i sine egne ypperste Værker givet Samtiden den Maalestok i Hænde, med hvilken den nu maalte ham selv.

For Franskmændene staar Corneille nu som Læreren i alle mandige Dyder. Hans Theater opfattes som en Skole for Helte. Vist er det ogsaa, at den franske Bogavl neppe har frembragt noget stolttere Træ.

VICTOR HUGO.

(1885.)

Den navnkundigste af Ordets Mænd i Samtiden er død. Han er død mæt af Dage, mæt af Sorg, mæt af Haan og mæt af Ære. Hans Kamptid var lang. Da han 50 Aar gammel forlod Frankrig for at begive sig i den Landflygtighed, som syntes at kunne række hans Liv ud og som varede fulde atten Aar, var hans Ry vel stort, men uafbrudt anfægtet fra de forskjelligste Sider. Det er først efter 1871 at han som Aand, det vil sige baade som Digter og som Politiker, er indtraadt i sit Livs triumfatoriske Periode. Mange Nulevende ville erindre den Forundring, hvormed man i Begyndelsen af Halvfjerdserne læste de første Lovtaler over Hugo i respektable Organer som *Revue des deux mondes* og andre. Med ét Slag var Tonen overfor ham forandret i alle Lejre. Fra da af blev Hugo i levende Live behandlet som en i

Udødeligheden indtraadt. Han blev betragtet som et helligt Symbol, hyldet og dyrket som en Halvgud eller Afgud.

Til at opleve saadanne Æresbevisninger udfordres i Reglen et langt Liv. Hugo blev uden synderlig svækket Sundhedstilstand 83 Aar gammel, opnaaede samme Alder som Voltaire og Goethe. Han er død nogle Maaneder yngre end den første, nogle Maaneder ældre end den sidste. Den anden Halvdel af et saadant Liv er vel i Almindelighed ikke saa rig som den første, men den er meget vigtig med Hensyn til Udførelsen af alt det, som i den første Halvdel var anlagt. Desuden faar den Overlevende i de Samtidiges Øjne gjerne Ret. De Andre, hans Fjender, hans Medbejlere, dø i rette Tid og lade ham ene. Han bliver derved større, synlig fra alle Sider og stilles udenfor Kappestrinden.

Og Hugo havde ikke blot et langt og rigt Liv, men et stort Liv bag sig. Det var allerede Vidnesbyrd ikke blot om ualmindeligt Talent, men om overordenlig personlig Energi, om den samme krigeriske Føreraand, som hans Fader havde lagt for Dagen paa Napoleons Valpladse, at Hugo i Aaret 1830 brød igjennem og trods den mest haardnakkede Modstand ledede den romantisksindede Ungdoms Stræben i Litera-

turen til Sejr. Det var allerede meget, kun 28 Aar gammel at have knyttet sit Navn til en Epoke i Frankrigs Aandsliv. Men literære Bedrifter alene er ikke det Stof, af hvilket et stort Liv væves. Storhed fik Hugos Liv fra det Tidspunkt af, da han efter sin Deltagelse i Paris' Forsvarskamp mod Statskupet ramtes af Forvisningsdommen fra Hortenses kortbenede Søn, der skabt som en Hollænder og født af en Kreolerindes Datter, med kreolsk Overtrø og sejg Hollænderflegma klamrede sig til den komiske Legende om Napoleonsblodet i hans Aarer og en Tid lang indbildte sig og Verden, at han var og handlede som en ægte Napoleon.

Da var det, at Hugo slog sig ned paa en lille engelsk Ø i Verdenshavet, forvandlede den til sit Fodstykke, som Napoleon i sin Tid havde forvandlet St. Helena til sit og Garibaldi noget senere gjorde Caprera til sit, og i denne sin hæderfulde Forladthed og Ensomhed holdt ud og vedblev at holde ud. Det var som en Duel uden Rast og uden Forsoning mellem Frankrigs tilsyneladende og en kort Tid virkelig saa mægtige Kejser og den ene Mand hist paa Øen. Hugo klagede ikke over sin Skjæbne; han haanede Napoleon, pidskede, brændemærkede ham. Han forstod ham ikke. Han skrev *Napoleon den Lille* imod ham, saa den beundringsværdige Digtsamling

Tugtelsen (*Les Châtiments*). Han greb enhver Lejlighed til i Tale og Skrift at stemple Napoleon som Bandit, hans Omgivelser som Krapyl, hans Präster som Skurke, hans Ministre og Generaler som Tugthuslemmer. Han oplevede de bitreste Tider, saa' Napoleon vinde det frie England til Forbundsfælle, sejre paa Krim, ydmyge Rusland, overvinde Østerrig, befri Lombardiet, vinde Savoyen, endelig modtage Venedig af Huset Habsburg og skjænke det til Italien, som han havde bidraget saa meget til at grunde. Hugos Fjende steg i Glans og Ry. Med otte Millioner Stemmer havde Frankrig givet ham Absolution. Det syntes umuligt at staa mod Napoleon som det franske Folks Talsmand, thi Folket havde kaaret ham — det kunde ikke nægtes. Talrige oprindelige Modstandere underkastede sig med den Vending, at var dette Folkets Vilje, saa var der ingen højere Magt at appellere til. I Hobetal sad Hugos gamle Venner forsonede eller ligegeyldige i Frankrig; adskillige gik som Mérimée ud og ind ved Kejserhoffet, andre som Gautier havde knyttet sig til Prinsesse Mathilde og Prins Napoleon. Og blandt de Landsforviste, som bittert længtes efter Fædrelandet, efter Forældre, Børn, Slægtninge, efter det franske Sprog, efter en fast Virksomhed, efter et regelmæssigt Liv, blev

Sorgen og Nøden stedse større, Savnet stedse smerteligere, uudholdeligere, Attraaen efter Amnesti tilsidst den stærkeste af alle.

Saa kom Amnestien, fra Napoleons Side af: en matkold Haan, forklaedt som Mildhed, som Naade. De Forviste var Forbrydere. Men han var stor og god; han tilgav. Og han var stærk; disse ufarlige Stakler kunde ikke skade ham. De turde komme frit.

Det forstaar sig, at næsten alle greb Tilladelsen med begge Hænder. De skulde da gjensé Fædrelandet, Hjemmet, atter høre det franske Sprog, atter leve i Paris, atter leve! thi den Landsforviste levede neppe halvt.

Hugo dømte Ingen, der tog mod Napoleons Benaadning. Men skjønt han visselig saa fuldt som Nogen længtes efter Frankrig, saa var han selv dog altfor stolt og stor dertil, vidste ogsaa for godt hvad der ikke tog sig ud. Han slængte den Kortbenede med Knebelsbarten Amnestien tilbage i Ansigtet. Og da var det, at alle Europas reaktionære Aviser begyndte Skraalet om Hugos ubeskrivelige Affektation. Den Skabhals, den Kujon, (thi at han var fejg, det var Troesartikel) den forlorne Socialist, den Hykler, den Gnier! Det var bedre om han med sin Socialisme i al Stilhed havde givet sine Millioner bort til de

Fattige, end at han nu sad paa Jersey rig og fed og skabede sig som *Martyr*, da dog Frankrigs mægtige og milde Kejser havde benaadet Skraaleren og han kunde vende hjem, naar han selv vilde. Hugo var ikke ung mere; han kunde ikke vente mere at faa sit Land eller sine Kjæres Grave at se. Der var ingen Sandsynlighed for at han kunde overleve Kejserdømmet i Frankrig. Men i 18 Aar sveg han ikke, fortrak han ikke en Mine i sit ubønhørlige Dommeransigt, medens Vennerne hjemme i Frankrig svigtede ham og Vennerne blandt de Landsforviste toge Afsked og forsvandt.

Lad være, at der var noget Opstillet i hans Holdning. Men naar han tilsidst stod næsten alene, saa var det fordi han var dette Enestaaende: en Mand.

Og da saa Kanonskuddenes Bragen ved Sedan meldte Kejserdømmets Dødsdag, da Republiken blev rejst, og da den store Olding atter betraadte Frankrigs Grund i det Øjeblik, da alle de Rædsler han havde spaaet, alle de Straffedomme, han profetisk havde forudforkyndt, brød ind over det Land, der havde givet sin Skjæbne i en Morny's, en Rouher's, en Ollivier's Hænder, fra da af var det ikke blot Ærefrygt, franske Hjerter følte for ham; det var Andagt. I mange af den højeste Dannelses Kredse som i det fattigste Arbejderkvarter var han tilbedt.

Allerede længe havde hans Navn været som et Trylleord, fremkaldende en saadan Hær af Minder, at det var som havde det en særegen Vægt, endog adskilt fra Personligheden, der bar det. Man fortæller om en simpel Mand, der undertiden paa Jersey kom for at besøge Hugo, at han en Dag i Anledning af Navnet paa Døren halvhøjt fortalte sig i denne Overvejelse: «Victor Hugo! hvilket Navn! og hvor han er værdig til at bære det!» (*et comme il est digne de le porter!*)

Der er noget ubevidst Dybsindigt i denne Dumhed. Thi Hugo følte sig i Grunden bestandigt som Bæreren af sit Navn. Det gav ham den aldrig svigtende Værdighed, men det gav ham ogsaa det evigt Selvbevidste, det Ypperstepræstelige, der kan virke saa tomt. Af Frankrigs to store Digtere i dette Aarhundrede, Alfred de Musset og Victor Hugo, endte den ene i Selvbedøvelse, den anden i Selvforgudelse. Hugo havde været større, ifald han havde været simpel i Fremtræden. Det var ham ikke muligt, fordi hans evige og ægte franske Hang var det, at lægge Storhed for Dagen (*faire grand*), og med Folkets dramatiske og theatraleske Tilbøjelighed bliver Storheden i Frankrig altfor let en Rolle.

I de sidste 14 Aar af hans Liv var hans

Hus som en Konges. Han omgikkes Suveræner ikke blot paa lige Fod, men fra oven nedefter. De maatte søger ham, naar de vilde have ham i Tale. Da Kejseren af Brasilien for nogle Aar siden besøgte Europa, modtog han paa en Indbydelse den Besked, at Hugo ikke gik ud. Kejseren blev da nødt til en tidlig Morgenstund at søger Hugo paa den Tid, da *han* gav Avdiens, og fik paa sin Bøn om en Autograf et Bind med den Paaskrift: *Til Dom Pedro — Victor Hugo.*

De Formiddage, Hugo i de senere Aar modtog, gik det formellere til end ved de fleste Hoffer. Man kom ind i en større Stue; ved den ene Væg stod en Lænestol, ud fra den gik to Rækker Stole, paa hvilke de Ventende blev anbragte. Naar Alle var forsamlede, meldte en Tjener: *Monsieur Victor Hugo!* Husets Herre traadte ind og tog Plads i Lænestolen. Efterhaanden rykkede de Besøgende op til en af Stolene i hans Nærhed og lyksaliggjordes med et Par Ord. I sit Væsen mindede han da ved Holdning og Finhed om en Marquis fra den gamle Tid. Synet af adskillige Ultrademokrater, der stadigt kom til ham, f. Ex. visse, lidet hæderligt bekjendte, Medlemmer af *Rappel's* Redaktion, var ham tids meget pinligt.

I det sidste Tiaar var han i personlig Om-

gang nødvendigvis mindre lærerig, ligesom mere orakelmæssig end tilforn. Dog søgte ikke blot de Yngre til ham, men selv Ældre som Renan fandt Udbytte i at lytte til hans Ord; der var trods alle Svaghederne stadigt en vis Musik i hans Tale, et vist Dybsind i hans Oldingesyn.

Da Republikken, om hvilken han under Napoleon bestandig havde varslet, blev Frankrigs Statsform, opfattedes Hugo historisk som dens Digter, dens Seer, og Folket ærede i ham mindre en Forfatter end en Profet.

Han indtager ved sin Død en lignende Plads i dette Aarhundredes franske Literatur som Voltaire ved sin Død indtog i det forrige Aarhundredes. Hermed skal dog ikke være sagt, at hans Betydning for den hele Civilisations Vedkommende lader sig sammenligne med Voltaires. Voltaire har hele sit Liv igjennem fulgt én Linie og virket i én Retning. Victor Hugo har gjennemløbet en Række yderst uensartede Udviklingsstadier, om der end er god Gang og Konsekvens i hans Udvikling fra Legitimist til socialistisk Republikaner, fra Katholik til bekjendelseslös Menneske-Elsker. Kun har han mere afspejlet den almindelige aandelige Udviklings forskjellige Faser, medens Voltaire paa Grund af sin Fasthed i højere Grad har forholdt sig ledende til dem. Hugo skrev i sin

Ungdom i Anledning af Voltaires Smidighed: «Styrken er Jupiter, ikke Proteus». Han tænkte ikke da, at han selv engang vilde staa som Proteus og Jupiter i én Person.

Man husker maaske det Sted, hvor Goethe for at fremhæve Voltaires Storhed og Franskhed halvt i Spøg men dog for Alvor regner ikke mindre end 46 udmærkede Egenskaber op, som fransk Aand kan have, og finder dem alle hos Voltaire, Dybde i Anlæget og Fuldendthed i Udførelsen maaske alene fraregnede. Vilde man gjøre Prøven, saa vilde man kunne tillægge ogsaa Hugo de fleste af hine Egenskaber, kun i en anden Skala og i helt forskjellig Grad. Thi medens man vel som Voltaires Grundegenskaber maa nævne Forstand, Esprit og Vittighed er hverken Viddet eller det Forstandige fremtrædende Egenskaber hos Hugo. Og medens Voltaires Grundmangel er den Mangel paa Begejstring og Pathos, der gjør hans Lyrik saa kold, er Hugo helt igjennem begejstret og lyrisk.

Voltaire betegner den højeste Udvikling af det 18. Aarhundredes franske Prosa, Hugo Kulminationen af det 19. Aarhundredes franske Poesi. Den første har forberedt Revolutionen af 1789, den Anden Republikken af 1870.

EMILE ZOLA.

Virkeligheden og Temperamentet.

(1887.)

Som Prosaforfatter gaar Emile Zola ud fra Taine. 26 Aar gammel siger han om Forfatteren til Den engelske Literaturs Historie, at «den nye Videnskab, der bestaar af Fysiologi og Psykologi, Historie og Filosofi har fundet sin højeste Udfoldelse i ham.» Taine er efter hans Opfattelse dengang «den højeste Aabenbaring af vor Videbegjærlighed, vor Undersøgelsesdrift og vor Tilbøjelighed til at tilbageføre Alt til en pur Mekanisme, der henhører under de matematiske Videnskaber.» Taine var med andre Ord øjensynligt den første samtidige Tænker, hvem Zola læste og forstod.

Der var en vis Overensstemmelse mellem den ældre og den yngre Forfatters Naturtilbøjelighed og tidligste Sympathier. Zola havde som Taine Forkjærighed for det Rige og Brede,

det Kraftige og Drøje. Taine var en Jordaens og Zola var en Jordaens. Det Massive hos Taine, al denne Svælgen i Farver og Former, i Naturskuespil, i Orgier og Voldshandlinger — det var Noget for Zola.

De yndede dernæst begge en vis forstandig Tørhed og Simpelhed i Grundridset til en Bog og en overstrømmende, undertiden trættende Fylde i Enkelthederne, som indfattedes af de skarpe Rammer. De var Systematikere og Beskrivere begge to.

Det, at hos Taine Omgivelserne betød saa meget og det enkelte Menneske saa lidt, bragte Zola fra først af til at studse og fremkaldte hans ungdommelige og lidenskabelige Protest: «Saa længe Taine indrømmer Digter og Maler en Smule Menneskelighed, en Smule fri Vilje og personligt Sving, kan han ikke tilbageføre dem helt til mathematiske Regler.» Han hævder Geniets Eneraadighed overfor Hoben; Taines Methode er ham kun god overfor Masseforetagender og Fællesværker som Ægyptens Pyramider eller de store Folke-Epopeer: saasnart man indfører Personligheden, det frie og uregelmættige Menneskevæsens Fart og Flugt, hvine alle Fjedrene og Maskinen brister.

Dog faa Aar efter slaar han om, gaar ganske op i den mekaniske Synsmaade, tilegner sig endog

Taines Terminologi og bruger med Forkjærighed hans trodsigste Ungdomsstil. Foran *Thérèse Raquin* sætter han som Motto de bekjendte Ord, der i sin Tid skaffede Taine saa mange Ubehageligheder: «Dyd og Last er Produkter som Vitriol og Sukker.» I Fortalen til sit store Værk *Les Rougon-Macquart* nedskriver han en Sætning, der ser ud som kopieret efter Taine: «Arveligheden har sine Love som Tyngden.» Som Tyngden? Maaske — kun er der det at mærke, at vi kjende Tyngdens Love, men endnu saa godt som Intet vide om Arvelighedens. Han taler endelig her med en Vending, der peger tilbage mod det samme Forbillede, om sine Forsøg paa at finde og folge den Traad, der *mathematisk sikkert* fører fra ét Menneske til et andet. Saa ganske er han her vundet for den Lære, han fra først af stræbte at modsætte sig.

Intet af hvad Taine havde skrevet gjorde imidlertid det Indtryk paa ham som Afhandlingen om Balzac, i hvem han fandt sin anden store Vejviser. Denne Afhandling gjaldt, da den kom frem, for en af de mest forvovne literære Hændlinger i Samtiden. Den vendte op og ned paa den da gængse poetiske Rangforordning, idet den med en udfordrende og overdrivende Sammenligning stillede en endnu omstridt Romanforfatter Side om Side med Shakespeare; men denne

Afhandling gjorde Epoke, og den indførte i Literaturen et nyt Udtryk og en ny Værdimaaler for skrevne Frembringelsers Værd: *Vidnesbyrd om hvordan Mennesket er.* Taine sluttede nemlig: Sammen med Shakespeare og Saint-Simon er Balzac det største Magasin af Vidnesbyrd, som vi besidde om Menneskenaturens Beskaffenhed (*documents sur la nature humaine*).

Zola gjorde heraf sit unøjagtige Udtryk: *documents humains,* der paa Dansk er blevet til det skrækkelige Stikord: menneskelige Dokumenter.*)

Det var atter en vis Lighed i Naturanlæg, som bevirkede, at Balzac slog saa mægtigt ned i Zola. Han tiltaltes af det Ufortrødne hos den store Arbejder og af det Kolossale i hans Arbejd. Han fandt hos ham Sansen for det Moderne: Balzac var Samtidighedens Digter, og Sansen for det Reelle: Balzac havde ikke villet forskjonne; endelig Sansen for det Omfattende: Ideen at sammenknytte alle de enkelte Romaner til et eneste stort Hele. Hos Taine saa han for første Gang Balzac efter Fortjeneste vurderet, og denne Værdsættelse ansporedes naturligt hans eget Mod og Haab.

Han fandt hos Taine endelig en Kunsttheori,

* Goncourt betragter sig i Fortalen til *La Faustin* sikkert med Urette som Ophavsmand til dette Udtryk.

som ganske tilfredsstillede ham. Det var den tyske Æsthetiks gamle, men her for al Metaphysik frigjorte Lære, at Kunstmærkets Maal er det at aabenbare en eller anden væsentlig eller frem-springende Egenskab, en eller anden vigtig Ide klarere og mere fuldstændigt end de virkelige Gjenstande gjør. Denne Definition imødekom saa vel hans Trang til Virkelighed som hans Trang til Personlighed i Kunsten.

Og han udtrykte den samme Tanke med sine egne Ord, idet han sagde: *Une œuvre d'art est un coin de la création vu à travers un tempérament.* Senerehen da han forelskede sig i Navnet *Naturalisme*, erstattede han det theologiske Udtryk *création* med det uguadelige Udtryk *nature*.

I.

Denne Definition, at Kunstmærket er et Stykke Natur, set eller opfattet igennem et Temperament, er frisk og tiltalende ved sin Simpelhed, men ingenlunde saaledes bestemt, at den kan bruges til Udelukkelse af al den Kunst, som «Naturalismens» Forfægter forkaster eller forsmaar.

Allerede Ordet *Temperament* er ubestemt. Det kan oversættes ved Legems- og Sjæls-Beskaffenhed, ved Ejendommelighed, ved Syns-

maade, ved Livsanskuelse — Udtryk, deraabne ikke faa forskjellige Muligheder. Temperament gaar nærmest paa Blod: letblodig, varmblodig, tungblodig, koldblodig. Taine siger: Egenskab, Evne, Ide; Zola siger Blod. Han mener nærmest en kraftig, medfødt Ejendommelighed.

Nu er Spørgsmaalet det: hvorvidt denne Ejendommelighed omformer det, som først hed Skabningen, saa Naturen.

Thi Eftertrykket ligger paa dette Led. Zola kaldte sig jo senere *Naturalist* efter Gjenstanden, ikke *Personalist* efter Temperamentet.

Spørgsmaalet er altsaa: Er det af Temperamentet omdannede Stykke Natur endnu Natur, det vil sige: Natur for de Andre? Naar ophører den omformede Natur at være Natur?

Naar jeg maler en nøgen Mandsskikkelse, saa maler jeg Natur. Fremstiller jeg et Bjerglandschap, saa maler jeg Natur. Naar jeg (som Böcklin) maler den straffede Prometheus uhyre, hvilende højt oppe i Taagen udspaandt over Bjergenes Tinder, er saa dette Natur eller ej? — Naar jeg maler et Skelet, saa maler jeg Natur. Naar jeg maler Døden som Skelet, er det da endnu Natur? Naar jeg (som Max Klinger) maler Døden som Skelet, der en tidlig Morgenstund midt i et blomstrende Sommerlandschap

forretter sin Nødtørft, er Naturen da dræbt af Temperamentet?

Man ser, hvor let det Naturlige glider over i det Fantastiske. Og naar man læser, hvorledes Zola som Kritiker forsvarer sin Synsmaade, opdager man ogsaa, at Braadden hos ham er rettet mod den saakaldte historiske Kunst, medens den fantastiske lades ude af Betragtning. Zola har aldrig præciseret, hvilken Art af Fantasivirksomhed det er, som han bekæmper. Men hvad han egentlig vil tillivs, det er den løse Opfindsomhed, den Indbildningskraft, der svæver over og udenom Gjenstandene og Mennesket.

Det var en Gang Digternes Stolthed, at deres Fantasi frit kunde føgte om mellem Nordpol og Sydpol. Men man behøver ikke at rejse saa langt efter Naturen.

Det hedder hos Oehlenschläger om Digteren:

Til alle Hjørner kan han frit sig vende
Og fare stoltelig i Mag
Fra Verdens ene til dens anden Ende
Paa en begejstret Ungdomsdag.

Der er Ingen, som vil nægte ham Pas; men Spørgsmaalet er, om der kommer Noget ud af alle disse Farter.

Paa Hippogryfen Sølvergraa
Han gjennem Tiden svinger sig i Rummet
Som Fuglen gjennem Luftens Blaa.

Og saa kan han dog aldrig skildre Andet end hvad han har set med sine to Øjne eller oplevet i sit eget Sind.

Zola vil, som berørt, især opponere mod den historiske Retning i Kunsten. Han ræsonnerer saaledes: Alle de gamle Principer, det romantiske Princip saavel som det klassiske, grundedes paa Arrangement af Naturen, paa den systematiske Amputation af Sandheden. Man gik ud fra, at Sandheden som saadan var uværdig, og at Poesi kun fremkom paa det Vilkaar, at man lutrede og beskar, forstørrede og forskjønnede Naturen; de forskjellige Skoler kaempede med hinanden om, hvilken Forklædning man burde give Sandheden, Klassikerne holdt paa det antike Kostyme, Romantikerne gjorde en poetisk Revolution for at paadatte den Ringbrynde og Ridderdragt. Nu kommer Naturalismen og erklaerer, at Sandheden kan gaa nøgen og ingen Drapperier behøver.

Spørgsmaalet er da kun, om ikke det, der nu kaldes Temperamentet, ganske som det, der forhen kaldtes Smagen, senere Fantasien, lutrer og beskjærer, forstørre og forskjønner? Om ikke det naturalistiske Temperament nødes til at kaste sit Drapperi over «Sandheden», ganske som det klassiske og romantiske har gjort?

Svaret maa lyde paa, at heller ikke Naturalismen kan undgaa den Virkelighedsomdannelse, som følger af selve Kunstens Væsen. Dens Fortrin for den historiske Kunst kan ikke søges paa dette Punkt, men deri, at den har rig Lejlighed til at bruge Modeller, medens den historiske Digter i Reglen har Valget mellem i den gamle Dragt at fremstille en Samtidig eller en Dukke. En Digter har træffende sammenlignet den moderne Kunstner med Odysseus i Underverdenen. Da Odysseus møder Skyggerne, maa han først lade dem drikke Blod, før de kunne give ham Svar paa Tiltale. Modellen, det er Virkelighedens Blod, uden hvilket Fantasiskabningen bliver livløs.

Der er én Model, som Romanforfatteren altid har ved Haanden, det er ham selv. | Derfor begynder han næsten altid, bevidst eller ubevidst, med Værker, i hvilke han selv har staaet Model til Helten. Zola er ingen Undtagelse fra Regelen; i *Confession de Claude* er Hovedperson, Model og Digter ét. At Forfatterens eget Gemyt her maa gjøre sig mægtigt gjældende i Gjengivelsen er klart; det skildrende og det skildrede Jeg have her altfor mange Berøringspunkter. Selve Fremstillingen er desuden langt fra at være lidenskabsløs, den er følsom til det Yderste: «Brødre!» siger Claude, «mit stakkels Væsen

rystes uophørligt af Længselens og Savnets Feber». Den stadige Modsætning her er den mellem Barndomshjemmet og Ynglingens Omgivelser. Hist Provence med sin Sol, her Paris med sit Skarn og hans Kammer med dets Elendighed. Der røber sig hos Forfatteren en Art Forfærdelse over det Hæslige og Modbydelige i det virkelige Liv, som dog er af den Beskaffenhed, at den Gjenstand, der frastøder Mennesket i ham, drager Kunstneren i ham magisk til sig. «Dette er,» tilraaber han sin tidligste Ungdoms Kammerater, «en Verden, I ikke kjende; Studiet af den gjør svimmel . . . jeg gad gjennemtrænge hine Hjerter og Sjæle; maaske vilde jeg kun finde Dynd paa Bunden, men jeg vilde gjerne undersøge dette Dynd.»

Der er her under Sjælens fortvivlede Hulken forkynnt en Slags pessimistisk Dogmatik. De franske Digttere, der som Musset og Murger havde givet et Billed af deres Ungdoms Elskerinder som ærbare, uskyldigt letsindige eller yndefuldt letfærdige, beskyldes for besmykkende Løgnagtighed: «Man kalder dem Ungdommens Digttere, hine Løgnere, som have lidt og grædt og fortvivlet og som saa have givet disse Kvinder, der ødelagde deres Ungdom, Vinger paa Skuldrene. Deres Elskerinder var i Virkeligheden infame; deres Kjærlighed medførte al den Rædsel,

som Rendestenskjærheded avler. De selv ere blevne bedragnede, saarede, slæbte i Skarnet. Sidenhen have de saa begrædt deres usunde Elskov og have skabt en Løgnens Verden af unge Synderinder, der var rige paa Ynde i deres Sorgløshed og Livslyst. I kjende dem, de hedde Mimi Pinson og Musette. Deres Elskere have skjænket dem Skjønhed og Friskhed, Ømhed og Frejdighed. De lyve, de lyve, de lyve!»

Han er da forud bestemt paa at skildre Vrangsiden, blive Vrangsidens Digter.

Denne Bog, som behandler hans egne Oplevelser, røber da ogsaa med al ønskelig Tydelighed en af de Retninger, i hvilke han vil om danne sine Æmner, idet den aabenbarer og begrunder hans tidligt opstaaede pessimistiske Hang.

Og naar hos ham som hos saa mangen anden Romanforfatter Blikket efterhaanden stedse udvides mere, saa han ikke længer skildrer sig selv og sit Eget, men en Rigdom af Skikkelses, der ere vidt forskjellige fra ham, desuden Bygninger og Egne, Magasiner og Fabriker, Haver og Gruber, Land og Sø, Dyrenes og Planternes Verden, et Udtog af Naturhelet, «den hele Noæ Ark», saa maa vi dog i alt dette med Nødvendighed stadigt møde ham selv. Han

er som hin Odysseens Proteus, der ikke blot kan forvandle sig til vilde Dyr, men kan flyde som Vand og skyde op i Luftens som et Træ. Idet han tilegner sig et Æmne og helt fordyber sig deri for at forstaa det og gjengive det, meddeler han paa samme Tid uvilkaarligt og nødvendigt Æmnet en stor Del af sit eget Væsen.

Hvilket er nu efter Zolas egen Opfattelse ved Begyndelsen af hans Bane hans Temperament?

Han skriver om *Germinie Lacerteux*: «Jeg maa bekjende, at hele mit Væsen, mine Sanser og min Forstand tvinger mig til at beundre det yderliggaaende og feberagtige Værk, som jeg vil undersøge. Jeg finder deri alle de Fejl og de Fortrin, der sætte mig i Lidenskab: en ubetvigelig Energi, en suveræn Foragt for de Dummes og de Frygtsommes Dom, en bred og stolt Dristighed, en overordenlig Kraft i Farve og i Tanke, en kunstnerisk Omhu og Samvittighedsfuldhed, der er sjælden i disse Jaskeriets Dage.» Han indrømmer, at hans Smag maaske er fordærvet, men han holder af stærkt krydrede literære Retter, af de Decadence-Værker, i hvilke en sygelig Ømtaalighed erstatter de klassiske Tidsaldres kraftige Sundhed.

Han har kjendt sig, men ikke helt. Brødrene

Goncourts Energi var af den skarpe Art, ikke af den brede. Den lader sig ikke maale kvantitativt som hans. Og han var fra først af Klassicitet og Romantik langt nærmere end de.

II.

Lad os se Temperament og Virkelighed hos ham overfor hinanden. Jeg tager nogle Exempler af hans Romaner fra Halvfjerdserne.

Først fra den første Roman af den store Roman-Suite, *La fortune des Rougon*.

Det er i Statskupets Dage, December 1851. To forelskede Børn, en syttenaarig Dreng og en trettenaarig Pige flakke om nede i Provence om Natten og høre i det Fjerne Lyden af de kommende Insurgenter Marsch og Sang:

Silvère lyttede, men kunde ikke opfatte Stemmerne i Stormen, som dæmpedes af Højene mellem dem og ham. Men pludselig viste en sort Masse sig ved Omdrejningen af Vejen, og Marseillaisen, sunget med hævngjerrigt Raseri, svang sig mod Himlen, rædselsfuld.

Skaren gik ned ad Bakken med stolt, uimodstaaelig Fart.

Man kunde ikke tænke sig noget mere skrækindjagende Syn end Frembruddet af disse Par Tusind Mennesker i Synskredsens dødsstille Fred. Vejen var blevet til en Strøm, der rullede levende Bølger, som syntes aldrig at ville tage Ende, og stadigt viste der sig ved Omdrejningen af Vejen

nye sorte Masser, hvis Sang bragte denne Menneskestorms stærke Røst til at svulme mere og mere . . . Marseillaisen fyldte Himmelrummet, som var den af Kjæmpemunde indblæst i uhyre Trompeter, der med Messingets tørre Toner kastede den dirrende ud i alle Retninger af Dalen. Og det slumrende Landskab vaagnede med et Sæt. Det skjælvede fra Ende til anden som et Trommeskind, naar Trommen bliver rørt; det gjenlød indtil sit Inderste og gjentog med mangefold Ekko Nationalsangens brændende lidenskabelige Toner.

Og da var det ikke blot Menneskeflokkens som sang . . . Landskabet raabte paa Hævn og Frihed under denne Bevægelse i dets Luft og i dets Jordbund.

Landskabet her er da ikke et almindeligt natligt Landskab; det lever som en Person; Klipper, Marker og Enge, hver mindste Busk deltager i en uhyre Korsang. *Han* er i Landskabet, han som maler det. Temperamentet trænger ind i Naturen og omdanner Naturen. Zola omdanner den for at forøge Indtrykket af den marscherende Trups Besluttethed og Kraft.

Den tapre Dreng beskriver Skaren Gruppe for Gruppe, alt som de drage Børnene forbi; han nævner hver Afdeling for sig og karakteriserer Enhver med høj Begejstring: «Det er Brændehuggere fra Seilleskovene, de skal være Sapører . . . Det er Mændene fra La Palud . . . de dér har kun Leer, de Folk, men de vil meje Soldaterne ned, som man mejer Græs . . . Saint-Eutrope! Mazet! Les Gardes! Marsanne!

hele Seillens nordlige Fald! hele Landet er med os!» Undertiden forekommer det den unge Pige, «at de slet ikke marschere mere, men at Marseillaisen, denne barske Sang, med sin forfærdelige Velklang river dem med sig».

Det er homerisk, dette. Det minder om Skibsfortegnelsen fra Iliadens anden Sang. Zola har efterstræbt denne Lighed; han siger rentud etsteds længere hen, hvor han optager denne Traad paany efter at have skildret Beboerne af Plassans' smudsige politiske Intriger:

«Oprørsskaren begyndte paany sin heltemodige Marsch gjennem det kolde og klare Landskab. Det var som en bred Strøm af Begjstring. *Det Eopeens Pust*, som rev Silvère og Miette med sig, krydsede med sit hellige Storsind Familierne Macquarts og Rougons skjændige Komedier.»

Og virkelig erindrer Silvères Opregning af Byernes Kontingenter om Homers:

De fra Oimenions Stad, det sprudlende Væld Hypereia,
Og fra Askerions By og Titanos' skinnende Kalkbjerg.
Dem Eurypylos førte, osv.

Men provençalske Arbejdere, sete i Lyset af Iliadens Helte: det er Temperamentets Part i Sagen, ikke Naturens egen Part. Det er endda ikke blot Romantik som den foregaaende

Levendegjørelse af Landskabet. Det er den
klassiske Stil.

Og dette er ikke den eneste Parallel med det gamle Grækenlands Digtning i *La fortune des Rougon*. Zola vilde for at have en Mod-sætning til Statskupets blodige Kjæltringestreg skildre en barnlig Elskovsdyl. Støttet paa Barndomserindringer vilde han udføre et moderne Sidestykke til den gamle græske Novelle *Pionenika* om Dafnis og Chloe. Man føler gjen-nem hans Fortælling Forbilledet, og han tilstaaer i Grunden selv, at han har havt det: Hvor han begynder sin Fremstilling, siger han, at de unge Mennesker havde levet en af hine Idyller, som opstaa midt iblandt Familier af Arbejder-klassen, i hvilke man endnu finder *de gamle græske Novellers primitive Kjærlighedsforhold*. Og hvor han slutter, siger han: Deres Idyl bevarede sin sjældne Ynde, der mindede om *en græsk Novelle*.

Men det er klart: to fattige Børn fra Provence i vore Dage fremstilte i Stil med gamle græske Hyrdefortællinger, det er ikke just Afskrivning af Naturen. Den personlige Ejen-dommelighed, som den tilmed er beriget og udviklet af Kulturen (altsaa ikke Temperamentet alene), har været i høj Grad virksom her.

Ynden og Pikanteriet i hin gamle helleniske

Fortælling er, som bekjendt, at de to unge Børn langsomt, ganske langsomt vaagne til Elskov. Attraaen fødes og stiger og forstaar sig ikke selv. Chloe bader sig i Kilderne for Dafnis's Øjne; de sove nøgne under samme Gedeskind uden at føle nogen uimodstaaelig Tiltrækning til hinanden.

Zola gav Idyllen ny Ynde, ny Stigen og tragisk Udgang; men vi se hans Silvère og Miette strejfe omkring sammen overalt som Dafnis og Chloe. Hun svømmer om Natten for hans Øjne, og samme Kaabe dækker dem, naar de sove ind.

Dog Zola har her ikke nøjedes med at søge tilbage til en klassisk Inspiration for at gjengive en moderne Virkelighed. Han har behøvet Symbolet, det romantiske Symbol, uden dog at ville fjerne sig fra Virkeligheden. Den store Romantiker Delacroix har malt det bekjendte Billede *Friheden paa Barrikaderne*: den unge Pige med den røde Hue og Sablen i Haand, der svagt minder om en Frihedsgudinde, og ved hendes Side den lille Dreng af Folket med det faste truende Blik og Geværet i Haanden. Det synes at have foresvævet Zola. Han vil paa en eller anden Maade have Miette hævet, ja omdannet i denne Retning. Hun har tilbuddt Oprørerne at bære deres Fane.

De tro, hun er for svag dertil. Hun viser dem da sine fulde, hvide Arme. Og han skriver:

Vent! sagde hun. Hun rev hurtigt sin Kaabe af og tog den atter paa efter at have vendt det røde Foder ud. Der stod hun da i Maanens hvide Klarhed, klædt i en sid Purpurkappe [det er simpelt Sirs], der naaede hende lige til Fodderne. Hætten, der sad let paa hendes Haar, smykkede hende som en Slags frysisk Hue [den har ikke lignet dette før, nu ligner den det]. Hun greb Fanen, trykkede dens Stang imod sit Bryst og holdt sig rank mellem Folderne af dette blodige Banner, der bølgede bag hende . . . I dette Øjeblik var hun den jomfruelige Frihed selv.

Punkt for Punkt, Træk for Træk føler man her, hvorledes Temperamentet omformer Natur-
iagttagelsen, omdigter Modellen. Zola vil have
det frem, at dette Barn, der synker sammen i
Fanens Folder med Kuglen i det højre Bryst,
er selve den af Statskupet myrdede Frihed.
Der er da fra først af Lyrik i hans Maade at
behandle hende og hendes Barndomsven paa.
Vi se dem stedse i den Forklarelse, hvori deres
Personer staa for hinanden. Først se de hver
paa sin Side af Brønden ikke mere af hinanden
end Billederne i Vandet; selv Stemmerne om-
dannes, tilsløres ved Brøndens Ekko. Og naar
de senere ses, stiger Udtrykket til et Sværmeri,
der minder om Victor Hugo: «Deres Smil
kastede Lys over Rummet imellem dem.» «Der
var nu en Sang i hendes Hjerte, som hindrede

hende i at høre sine Fjenders Hujen.» Den graa Taage, der kjærtegner hendes Tinding, betegnes som «det duftende Flor, der endnu var ligesom mættet med Varme og Vellugt fra Nattens yppige Skuldre.» Stilen forbereder til i hende at se en Legemliggjørelse af Uskyld, Ædelmod, barnlig Erotik og rørende Ungdom, indtil hun i sin Dødsstund udfolder sig til Symbol.

Saaledes bærer Zola sig da ad, hvor han vil frembringe Indtrykket af noget Ophøjet og Rent.

Paa beslægtet Maade gaar han til Værks, hvor det for ham gjælder om at bibringe Indtrykket af naivt Vellevnet, en af disse kunstneriske Virkninger, i hvilke Jordaeens havde sin Styrke.

Han skildrer i *L'Assommoir* et Middagsgilde hos en Arbejderfamilie, et Gilde, hvis eneste Ret er en Gaas. De have ikke Raad til at give mere; men Gaasen er en Luxusret; det at tilstede sig Nydelsen af den en Overdaadighed, som huskes længe.

Zola maa først og fremmest gjøre Gaasen stor. Saa staar den der da, *uhyre, guldgul, strømmende af Saft*. De spise af den, henved en Snæ Personer. *De tilfredsstille deres Raseri* paa Gaasen. Alle spise, som havde de fastet i

otte Dage, og Alle forspise de sig paa den ene Gaas, saa de blive halvt syge deraf og maa knappe deres Klæder op.

Men ikke nok dermed: Gaasen fylder Gaden, ja hele Bydelen.

Imidlertid saa gjennem den paa vidt Gab aabne Dør hele Kvarteret til og var med til Gildet . . . Lugten af Gaasen frydede og kvægede Gaden; Urtekremmerdrengene paa Fortouget overfor indbildte sig, at de spiste af Dyret; Frugthandlersken og Kallunsælgersken gik hvert Øjeblik ud af deres Butiksør for at snuse Lugten ind og slikke sig om Læberne. Saa meget var vist, hele Gaden var ved at revne af Forspisthed . . . Forslugenhen forplantede og bredte sig, saa Kvarteret Goutte-d'or tilsidst helt og holdent lugtede af Mad og holdt sig for Maven i et ganske Pokkers Bakkanal.

Man kan ikke nægte, at Kunstnertemperamentet her har vidst at drage Virkning af den ene Gaas. Man havde ikke kunnet tale anderledes, ifald der var bleven anrettet en Elefant.

III.

Zola har en Forkjærlighed for den symboliske Behandling af virkelige Smaatræk.

Det er ingen Tilfældighed, naar Familien Rougons Dagligstue i Plassans har antaget en underlig gul Farve. Møbler, Tapet, Gardiner, selv Marmorpladerne paa Kamin og Konsoler

spille i Gult. Dette Gule, det er Misundelsens Farve.

Det er endvidere som et daarligt Varsel for Coupeaus og Gervaises Giftermaal, naar de blive viede i en Sky af Fejeskarn, medens Kirken gjøres ren. De ere komne for sent, og mens Degnen fejer, giver den gnavne Præst dem en kort og skjødesløs Velsignelse, som var de komne til at tage hinanden tilægte i en Mellemtid mellem to rigtige Messer, «medens Vorherre netop var gaaet ud».

I Huset, som Gervaise beboer, findes et Farveri, og det Vand, der strømmer ud derfra, afspejler stadigt den stakkels Heltindes Stemning. Da hun flytter ind med godt Haab for Fremtiden, er Vandet lysegrønt (*d'un vert pomme très tendre*); hun skrider smilende hen over Rendestenen; hun ser i Vandets Farve et lykkeligt Varsel. Saalænge det gaar hende godt, faar de tre Alen Rendesten foran hendes Bod en uhyre Vigtighed for hende, bliver til en bred Flod, som hun vilde have skulde være meget renlig midt i alt Gadens sorte Skarn, en underlig og levende Flod, som Farveriet i Huset farvede alt efter hendes sarteste Luner. Da hun til sidst helt er gaaet til Grunde, da hun falbyder sig af Sult og en Aften vender hjem, efter til sin dybe Beskæmmelse at have

mødt Goujet (den Mand, hun har elsket) i sin Fornedrelse paa Hungerjagten efter Mænd, da er Vandet blevet en rygende Sump, der aabner sig et smudsigt Afløb i de rene Omgivelser. Og Zola tilføjer til yderligere Tydelighed: «Det Vand havde hendes Tankers Farve. De var henrundne, de smukke Strømme af Lyseblaat og Lyserødt!»

Undertiden have disse symbolske Smaatræk hos Zola en overordenlig Ynde. Saaledes et i Romanen *L'oeuvre*, der iøvrigt kun daarligt magter sit Stof. Maleren Claude skal udstille for første Gang, vel at mærke paa Udstillingen af de forkastede Billeder. Den Morgen, da Udstillingen skal aabnes, skildres i hans Atelier: «Guldparceller fløj omkring, for da han ikke havde Raad til at kjøbe sig en forgylt Ramme, havde han ladet fire Brædder slaa sammen af en Snedker og havde selv forgylt dem.» Vi opleve hans Nederlag, der hidføres af Publikums Raahed og Uforstand. Kun En troer for Alvor paa ham, hans Veninde, Christine. Han finder hende ventende i Atelieret, da han helt nedbrudt sent paa Aftenen vender hjem. Hun har aldrig tilhørt ham, men rørt over hans Ulykke, i kvindelig Trang til at trøste og gjenoprette, hengiver hun sig nu til ham i en Storm af Lidenskab. Dog Zola har

ikke glemt hine Guldparceller, som han to Ark tidligere talte om; deres Bestemmelse var ikke blot at forgylde en Ramme. Nu komme de til Anvendelse som en Art Brudeblus. I Nattens Mørke funkle de alene med en Rest af Dagslys «lig en glimtende Stjernevrimmel».

Imellemstunder forvandle disse halvtsymboliske Smaatræk sig til en gjennemført Symbolik. Den kan virke utroværdig og derfor forstyrrende som f. Ex. i Skikkelse af den gamle Kjærling Mutter Fétu i *Une page d'amour*, som kun er der for at forkynge Undergang og antyde Undergang, og som ganske spiller Hexens Rolle i Fortidens romantiske Bøger. Men Symboliken kan ogsaa have sin Storhed og Kraft. Saaledes f. Ex. i *Nana*, en Roman, der i det Hele kun i ringe Grad er bygget paa Iagttagelse og Erfaring. Fra først af er denne Nana et tilfældigt Individ, et løst, utugtigt Væsen, født i et Baghus. Men alt som Romanen udfolder sig, stiger hun, bliver større og større, indtil hun til sidst ses som den Løsagtighedens Aand, der svævede over Kejserdømmets Paris.

Ved det store Væddeløb i Longchamps har en rig Adelsmand givet en Hest hendes Navn. Den sejrer i Væddekkamp med en engelsk Hest. Saaledes bliver Navnet paa den første Hest noget Fransk, noget Nationalt, og saaledes

gaar det til, at Navnet Nana under stedse voxende, tordnende Jubelraab ruller hen over Mængden. Og det virker symbolsk, naar der med vild Begejstring raabes: *Leve Nana! Leve Frankrig!* Skriget stiger i en Nimbus af Sol, indtil Navnet Nana som en usynlig Flamme med sin Triumfklang farer hen over hundrede tusinde Mennesker og naaer den kejserlige Tribune, hvor Kejserinden selv klapper i Hænderne, indtil den hele Slette kaster Gjenlyden af det fejrede Navn tilbage mod Nana: «Det var hendes Folk, som hyldede hende, medens hun, oprejst i Sollyset, beherskede Alt med sit Stjernehaar og sin hvidblaau Kjole, der havde Himmelens Farve». Hun er her noget mere end et Menneske; en falden Engel, en skadelig Genius.

Det er endelig et lige saa utvivlsomt Symbol, naar til sidst, mens det dumme Raab *Til Berlin! Til Berlin!* uafbrudt stiger op fra Gaden, Nana forvandlet til en Klump af væskende Bylder — ligesom Kejserdømmet, hvis Glans hun var — ligger paa Sottesengen i den sidste Trækning.

Og som Nana gjennem en fransk Hest som Mellemled forvandles til *Kejserdømmet*, saaledes bliver i *L'oeuvre* den badende Kvinde paa Claudes Maleri til *Kunsten*, fordi Skikkelsen i hans Tanke symboliserer det Paris, han vil

fremstille og derved erobre, i Christines Tanke symboliserer den kunstneriske Vision, det fortærende Syn, hvortil hendes Liv som Kvinde er givet hen for at tjene denne Uvirkelighed til Næring og Føde. Zola har i Claudes Hang til Symboliken sandsynligvis villet hentyde til Bri-sten i hans egen Evne til at gjengive Om-verdenen med den Naturalisme, han stadigt prædiker som Theoretiker, og hyppigt overskridet i sin Praxis.

Ingen af alle Zolas Romaner er dog gjen-nemtrængt af dette hans Hang til at gjøre Hovedpersonerne til store Symboler som *La faute de l'abbé Mouret*.

Det synes, som om et Landsted nær hans Fødeby Aix har givet ham den første Til-skyndelse til Romanen. Hans Fantasi, der altid følte sig draget til Udmaling af den brede Livsfylde, er blevet sat i Bevægelse ved denne Gjenstand: en Have hvor i hundrede Aar Alt havde skudt i Vejret, som det vilde. Haven har, da han med Ungdommens Modtagelighed fordybede sig i Synet, forvandlet sig for ham og givet ham Indtrykket af en überørt Urskov af umaadelig Udstrækning under en Regn af Solstraaler. En Dag har han skimtet et uhyre stort Træ, fuldt af en Fuglesværn, har i et Blink øjnet et tykt Grønsvær og indaandet et

Mylr af Plantegrøde, saa det var ham som om hele Synskredsen stod i blomsterkrydret Duft.

Og Forestillingen om Paradisets Have har rejst sig i hans Sind. Denne Have med dens lune Yppighed har syntes ham en herlig Omgivelse for ung Elskov i dens Frembryden og Væxt. Da han i 1874 i en meget varm Sommer mindededes dette Indtryk fra hans attende Aar, følte han saa, midt under sin Forfølgen af Familien Rougon-Macquarts Slægttegenskaber og Slægtskjæbner Drift til at unde sig selv en Skildring af Naturlivets og den vaagnende Elskovs Herlighed, der havde saare lidt at gjøre med det andet Kejserdommes Fordærvelse og Førfald. Han giver os her *sin* Variant af Paradislegenden, som tidligere sin Parallel til en hellenisk Hyrderoman.

For mangen gammel Maler og Poet har Paradisets Have fremfor Alt været Fredens Hjem, hvor Løven græssede ved Lammets Side; for Zola med hans Temperament var Haven den frie Frugtbarheds Hjemstavn, den uendelige Naturfyldes Eden. Hans Ideal var, som Romanforfatteren Sandoz's i *L'oeuvre*, at skildre det store Hele i *dets fulde Strøm af Liv* (en pleine coulée de la vie universelle). Denne Sandoz, i hvem Zola har tegnet sig selv, elsker fremfor Alt den moderlige Jord. «Aa,

du gode Jord,» udbryder han liggende paa Ryggen, «du som er vor fælles Moder, Livets eneste Kilde! Du, den Evige, Udødelige, hvis Blodomløb er din Gjennemrisling af Verdenssjælen, denne Saft, som er tilstede selv i Stenene, og som gjør Træerne til vore store ubenvægelige Brødre! jeg vil tabe mig i dig.»

For at kunne indføre Naturen i dens hedenske Yppighed og Frembringelsesdrift i sit moderne Værk behøvede han en stor Kontrast. Men til Naturen som Magt frembød sig ingen anden end Kristendommen som naturfjendtlig Magt. Til Naturens Liv i Væxt og S vulmen, i Attraa og Parring, var ingen Modsætning saa skarp som det Liv i stræng og gold Jomfruelighed, der skabes af det katholske Klosterløfte. Den hedenske Oldtid havde formet den jordiske Frugtbarheds Symbol, den store Moder, Cybele, der i Asien dyrkedes med Orgier. Den kristelige Middelalder havde derimod stillet den himmelske Kyskheds Symbol, den hellige Jomfru, Maria, der i Europa dyrkedes med Askese.

Zola har da sin Helt, fra først af en sygelig Madonnadyrker, der hader Naturens frugtbare Liv og ønsker, han kunde leve som Eremit i en Ørken, hvor intet levende Væsen, ingen Plante, intet rindende Vand vilde adspredte hans fromme Betragtninger.

Imod Maria og Mariadyrkelsen stiller Zola saa Cybele og Cybeledyrkelsen som symmetrisk Kontrast.

Serge Mouret har en Søster, hvis Aand er hämmet i Væxten, men hvis Legeme til Gjen-gjeld har udviklet sig med fyldig Kraft. Hun har svære Arme, et mægtigt Bryst. Hun lever og aander kun, omgiven af det rige, animalske Liv i Baggaarden blandt Kaniner, Ænder og Høns, i Avlingens og Udrugningens hede Luft, hvor Dydrene vrimle og befrugte hinanden og forplante sig uafbrudt. Af hende gjør han langsomt en Cybele.

Praestens Husholderske siger om hende: «Finder De ikke, at hun ligner den store Dame af Sten i Kornhallen i Plassans?» Og Zola forklarer: «Hun mente en Cybele, der laa udstrakt paa Kornneg, et Værk af en Elev af Puget.» Lidt længere hen siger han om hende:

Hun var en Skabning for sig, hverken Frøken eller Bondepige, en Jordens Fosterdatter med en Skulderbredde og en snæver Pande som en ung Gudinde . . . Hun havde den runde Midie, der drejer sig frit, og de stærke Lemmer, der sidde godt paa Kroppen, som man finder hos de antike Billedstøtter . . . Man skulde have troet, hun var skudt op af sin Baggaards Jordsmøn, og at hun indsugede dens Saft gjennem sine stærke Ben, der var hvide og faste som unge Træer . . . Hun fandt en stadig Tilfredsstillelse i at føle det vrimle om sig . . . Hun bevarede sin Rolighed, der var som et skjønt Dysr. . . lykkelig ved at mærke,

hvorledes hendes lille Verden formerede sig, følte ligesom sit eget Legeme tage til derved; i den Grad fornam hun sig som ét med alle disse Mødre, at hun var som den fælles Moder, Moder-Naturen, der uden Sindsbevægelse fra sine Fingre lod dryppe en Avlingens og Befrugtingens Sved.

Saaledes foregaar her hos Zola som ved en Ovidisk Metamorfose Forvandlingen fra Menneske til Gudinde.

Hun lever kun, naar hun føler Livet op imod sig, Gæssenes og Ændernes Dun mod sit Bryst. Men naar Broderen træder over i hendes Baggaard, er han ved at faa ondt; han føler at han møder det Princip, der er hans eget modsat; han væmmes og skjælver ved den Duft og Stank af Liv og Forplantning, der er derovre: «Det syntes ham, som om Désirée var voxet, som var hendes Lænder blevne bredere, som var hendes Arme, naar hun slog ud med dem, uhyre store, og som fejede hun med sine Skjørter den mægtige Dunst hen ad Jorden, i hvilken han følte sig nær ved at besvime».

Og efterhaanden forvandles Byen, i hvilken hun bor, og Landskabet omkring hende, i hendes Lignelse: «Om Natten antog dette glødende Landskab et Præg, som væltede det sig i en selsom Lidenskab. Detsov der opløst, vridende sig, med Lemmerne ud fra hinanden, medens det udaandede tunge, hede Sukke, den kraftige Aroma af den Sovendes Sved. Man skulde

troet, det var en eller anden vældig Cybele, der var faldet paa Ryggen med Barmen lige opad og Bugen blottet under Maanens Lys, drukken af Solheden og drømmende om endnu mere Befrugtning».

Vi er her langt fra Virkelighedsgjengivelsen; helt inde paa Mythedannelsen. Men endnu langt mere gjennemført i alle Enkeltheder er dog Virkelighedens Omformning til Legende i Afsnittet om Serge og Albine.

For at kunne forvandle den unge hysteriske Præst til en Adam, maa Zola for en Tid lade ham blive til et nyt Menneske. Han lader ham da falde i en haard Sygdom, vel nærmest en Tyfusfeber. Man begynder jo ligesom forfra, naar man er Rekonvalescent efter Tyfus.

I Sygdommen glemmer Serge sit hele tidligere Liv. Da han faar sin Bevidsthed igjen, finder han den unge Pige ved sin Seng. «Vil Du lære mig at gaa?» siger han til hende med en Replik, der paa en Gang er *karakteristisk* for en Tyfuspatient, der er bleven for svag til at støtte paa sine Ben og hvem det i Vildelsen forekommer som havde han glemt at gaa — og tillige *symbolsk* som betegnende den Nyskabte.

Skridt for Skridt skildres hans Tilbagevenden til Livet som en Indførelse i Livet i Lighed med det første Menneskes.

Den første Berøring med Jorden, saa snart han sætter Foden udenfor sit Kammer, giver ham et Stød, en Livsvækkelse, der faar ham til at staa rank, som følte han sig voxé. Der undslipper ham et Suk. Men han er endnu ikke rigtigt vakt til Live. Albine siger derfor: «Du ligner et Træ, som gaar». Og som *han* er et Træ, saaledes er Parken menneskeliggjort. Han ser ud over Parken: «Den var en Barndom Traerne saa' barnlige ud. Blomsterne havde Smaabørns rosenrøde Kjød»*). Det vil sige: Det er alle Dages Morgen. Han føler med alle sine Sanser den første Morgen komme. «Han følte dens Komme i det lune Vindpust, smagte dens Komme i den fri Lufts sunde Skarphed, indaandede dens Komme med den Vellugt, den samlede om sig under sin Gang, hørte dens Komme i Fuglenes Flugt og Sang, saa' den komme smilende og rød over de dug-dækte Enge».

Og nu hedder det: «Serge *fødtes* i denne Havens Barndom», fødtes 25 Aar gammel med pludseligt vakte Sanser. «Hvor er du smuk!» raaber Albine, og hun mumler: «Jeg har aldrig

*) C'était une enfance. Les verdures pâles se noyaient d'un lait de jeunesse les arbres restaient puérils, les fleurs avaient des chairs de bambin.

set dig før!» Sundhed, Styrke og Magt er over hans Aasyn. Han smiler ikke, hans Blik er kongeligt.

Hvorfor kongeligt? Fordi han er Adam.

Ogsaa hans Stemme finder Albine forandret. Hun synes, den fylder Parken med mere Blidhed end Fuglenes Sang og med mere Myndighed end Stormen, der bøjer Træernes Grene.

Hvorfor denne Myndighed? Fordi han er Adam.

Men han er endnu ufølsom. Han ligner en ung, ligegyldig Gud. Saa falder han i en dyb Søvn under blomstrende Rosentrær. Da han vækkes ved at Albine kaster en Haandfuld Roser paa ham, vaagner samtidig hans Kjøn i ham. Og han siger til hende: «Jeg véd, du er min Kjærlighed, er Kjød af mit Kjød . . . jeg har drømt om dig . . . Du var i mit Bryst, og jeg gav dig mit Blod, mine Muskler, mine Knogler. Du tog Halvdelen af mit Hjerte, men saa blidt, at det var en Vellyst at dele det saadan . . . og jeg vaagnede ved at du steg ud af mig».

Man ser at dette er snarere at kalde Bibelfortolkning end Naturstudium.

Hun lader sit Haars tunge Fletninger falde. Det er som et Guldstof, der folder sig ud. Hendes Haar tilhyller hende til Hofterne. Lokker,

der rulle ned paa Brystet, fuldende denne hendes Dronningedragt.

Hvorfor Dronningedragt? Fordi nu er hun Eva.

Hun er Skabningens Sol. Hun er som Solen selv: «Han kyssede hver Lok; han brændte sine Læber paa disse Straaler af en nedgaaende Sol». Efterhaanden er det, som blev de kun «ét Væsen, kongeligt skjønt». Og for mystisk at betegne Menneskeparrets Sammensmelting og dets Herredømme over Alnaturen hedder det: «Albines hvide Hud var kun den Hvidhed, som Serge's brune Hud havde. De gik langsomt, klædte i Sol. De var Solen selv. De nejende Blomster tilbad dem». (*Ils passaient lentement, vêtus de soleil; ils étaient le soleil lui-même. Les fleurs penchées les adoraien*).

Og saaledes fortsættes Allegorien endnu mange hundre Sider igjennem med en saa smaalig Nøjagtighed, at den Gejstlige, der som Englen med det flammende Svaerd fordriver dem fra Paradishaven fører Navnet Archangias.

IV.

Hvad der er mest ejendommeligt for Zola som Symboliker er dog endnu ikke denne Behandlingsmaade af Hovedskikkelerne i enkelte

Romaner, skjøndt han her har indladt sig paa et Omraade, paa hvilket han lader sig sammenligne med Digtere, hvis Poetik var himmelvidt forskjellig fra hans, som Milton og Klopstock. Nej, ejendommeligst er hans gjennemgaaende Personliggjøren af en upersonlig Gjenstand, om hvilken han ordner Alt. I Reglen dreje hans Bøger sig om et Stykke Jord, en Bygning, en Fabrik, en Forretning, et Udsalgssted eller Lignende, som han skjænker overmenneskeligt Liv og som da tjener til Symbol paa Magter, der raade i og over en hel Stands eller Menneskeklasses Levesæt og Vilkaar. Snart virke de som blotte Sindbilleder, snart som overjordiske onde eller gode Væsener omrent som Guderne i Oldtidens Heltedigte eller som den ubønhørlige Skjæbne i Oldtidens Sørgespl.

Saaledes er i *La faute de l'abbé Mouret* Midpunktet denne Have, der lever sit eget Liv som et overnaturligt Væsen, lokker, overtaler og belærer*). Denne Have er en Elskovsguddom.

*) Ce coin de la nature *riaît* discrètement des peurs d'Albine et de Serge; il se faisait plus attendri, déroulait sous leurs pieds ses couches de gazon les plus molles, rapprochait les arbustes pour leur ménager des sentiers étroits. S'il ne les avait pas encore jetés aux bras l'un de l'autre, c'était qu'il se plaisait à promener leurs désirs.

Og den er, skjøndt beliggende i Sydfrankrig, for fuldt Alvor Paradishaven. Den betegnes udtrykkelig som *asiatisk*, thi det hedder, at i Sammenligning med den var alle Europas Frugthaver flove, og at «en Duft af østerlandsk Elskov, Duften fra Sulamiths malte Læber» udaandedes af dens vellugtende Træer. Den var et eneste stort Kjærtegn (*une grande caresse*). Derfor hedder det om Træet i Havens Midte som om det sande Livets Træ: «Dets Saft havde en saadan Styrke og var saa rig, at den flød ned over Barken. Den badede Træet i en Em af Frugtbarhed; den gjorde Træet til selve Jordens mandlige Kraft.»

Hvad Haven er her, det er i *La fortune des Rougon* en gammel, allerede for umindelige Tider siden forladt Kirkegaard, paa hvilken de to Børn, der elske hinanden, mødes. Den er nu en Plads som en Anden, bedækket med Tømmerstabler og brugt til Brædde-Oplag. For det almindelige Øje er den ikke andet. Men Zolas egen Melankoli og egen rasende Frembringelsesdrift forvandler Pladsen. Han behøver en Grundstemning af grænseløs Sørgmodighed og af underjordisk Attraa. Skjøndt Pladsens Navn og Brug er forandret, føler han Dødens Pust og de Dødes Lyst herske paa dette Sted. Og han fletter Døds- og Elskovsmotivet sammen.

Da det første varme Kys fra Silvère brænder Miettes Læber, tænker hun, hun maa dø deraf. Hun véd ikke hvorfor. Men Zola véd det. Det er de Døde fra Kirkegaarden, som have villet, at de to skulle elske hinanden. Deres varme Aande glider hen over Børnenes Pande; de Døde puste dem deres døde Lidenskaber i Ansigtet, fortælle dem om deres Brudenat. De hvide Knogler under Jorden ere fulde af Ømhed for Børnene, de brustne Hjærneskaller varme sig ved Flammen fra deres Ungdom. Og naar Børnene fjerne sig, græder den gamle Kirkegaard. Dens Græs holder fast om deres Ben.

Det er i Virkeligheden ingenlunde Silvère og Miette men Zola, som hører og føler alt dette; thi Børnene vedblive at leve i deres uvidende Kjærlighed paa dette Jordsmon, som saa bydende forlanger deres Forening.

Zola er her i sin første Roman af Rækken saa romantisk, at han minder om Novalis. Ingen har vel skrevet noget, der i den Grad gjenkalder det berømte Digt af Novalis, i hvilket de Døde sige:

Süsser Reiz der Mitternächte,
Stiller Kreis geheimer Kräfte,
Wollust räthselhafter Spiele,
Wir nur kennen euch,

Leiser Wünsche süßes Plaudern
 Hören wir allein und schauen
 Immerdar in sel'ge Augen,
 Schmecken nichts als Mund und Kuss.

Som Kirkegaarden her er Centrum og den dragende Magt, saaledes er Midtpunktet andensteds en Brandevinsskjænk (*L'assommoir*) der udspyr Forderv og Undergang omkring sig, en storartet Modehandel (*Au bonheur des dames*), der fortærer alle de mindre Forretninger i dens Nærhed og udvikler sig med uimodstaelig Magt, en underjordisk Grube (*Germinal*) i hvilken Arbejderne trælle uden Frygt for sig selv, men underminerende den Jord, paa hvilken Kapitalen hersker, eller et Hus med hyklerisk Façade og hyklerisk Fortrappe (*Pot-Bouille*) der svarer til Elegancen og Lasten hos det Bourgeoisi, af hvilket det beboes.

Man maa ikke tro, at denne personificerende Synsmaade vilde frembyde sig for enhver Kunstner med Fantasi, der valgte Emner, som naturligt concentrere sig om en Lokalitet. Man sammenligne blot den Ædruelighed, med hvilken Dostojewski har skildret Tugthuset i Sibirien og dets Beboeres Liv. Der er ikke et Glimt af Symboliseren. Tugthuset fanger Ingen ind, martrer Ingen, bliver hverken hadet eller forbandedt. Det er en død Ting. Alt Liv er

samlet i Fangernes Personer, alt kunstnerisk Lys falder paa dem.

Et af de mest slaaende Exempler paa denne Opfattelsesmaade hos Zola findes i *Le ventre de Paris*. Her er Hallerne i Paris malte som en Kjedel, bestemt til et helt Folks Fordøjelse, en kæmpemæssig Metalbug, Symbolet paa de Vel-næredes og Fedes Liv. Den Befolkning, der grupperer sig om Hallerne er lutter Fede, til hvem Helten som mager danner Kontrast.

Den uhyre Metalbug gjentager og afspejler sig nu overalt. De Kvinder, Hovedpersonen træffet, have et saa rundt og stramt Bryst, at det ligner en Mave. Deres runde, rosenrøde Fingre have smaa Maver paa Yderleddene. Selv Husene i Kvarteret varme med falsk Godmodighed deres fremspringende Maver i de første Solstræaler.*)

Man iagttager ingensteds bedre Zolas Grund-synsmaade. Han er som Digter ikke først og fremmest Psykolog, saa lidt som hans første

*). . . la poitrine arrondie, si muette et si tendue, qu'elle n'éveillait aucune pensée charnelle et qu'elle ressemblait à un *ventre*. — — Leurs mains poleées, d'un rose vif, avaient une sorte de souplesse grasse, des doigts *ventrus* aux phalanges. — — Les maisons gardaient leur façade ensoleillée, leur air bât de bonne maison se chauffant honnêtement le *ventre* aux premiers rayons. — —

Lærer Taine var det. Han skildrer sjældnere Individets Udviklingshistorie end dets Ejendommelighed som blivende og fast, og han er særligt anlagt til at give store Gruppers, store Massers Karakteristik.

Allerede Zolas Tilbøjelighed til at skildre det Væsenlige, det Almengyldige, det, der er saa lidt variabelt som muligt, driver ham til af Sjælelivet at udsondre det højeste Følelsesliv, det fineste Tankeliv, som Noget der ikke ligger for ham og som han neppe synes at tro paa. Han holder sig helst til de store simple Grunddrifter, de simpleste sjæelige Tilstande.

Men ogsaa hans oprindelige Livsanskuelse, hans indgroede pessimistiske Hang, ledede ham i denne Retning. Han vilde i sin store Romanrække skildre en Tidsalder, som fandt sin Afslutning og tilsyneladende sin Dom ved Sedan. Dermed var givet dette: Afskyeligheder og en Nemesis. Enkelte Bøger, der dvæle længst ved Afskyelighederne, ere Udtryk for ren og skjær Pessimisme. I dem ser Forfatteren saa godt som Intet, der ikke er sort og skident: *La curée*, *Le ventre de Paris*, *Eugène Rougon*, *Pot-Bouille*. Andre antyde Nemesis i Skikkelse af en Art Naturretsfærdighed: *La conquête de Plassans*, *Nana*, *Germinal*. En enkelt har en vis Optimisme af lidet troværdig og lidet aandfuld Art:

Au bonheur des dames; en anden enkelt har Pessimismen som Emne og Problem: *La joie de vivre*. Livsanskuelsen er i de senere Bøger videre og mere omfattende end det oprindelige Hensyn til Kejserdømmets Historie tillod, men helt filosok klar er den ikke: Zola følger og lyder sin Stemning og sit kunstneriske Behov, som er det at variere. Dog er Livssynet gjennemgaaende yderst mørkt. Der er i Bøgerne et *partipris*, en forudfattet Tendens til at se Ulykken i Alt og det Forkastelige overalt. Den moralske Maalestok haandteres med saa meget des større Sikkerhed, som Zola ikke har nogen højere Moral Behov end den gængse og sjældent eller aldrig aabner Udsigt til noget andet Samfund end det, som bestaar.

Pessimismen virker nu i hans kunstneriske Stræben i nøje Overensstemmelse med Hanget til at skildre det Almengyldige, Grundmenneskelige. Den simplificerer og reducerer. Tag *Une page d'amour* og se hvad han har gjort af Elskoven! En Gru, en Galskab, halvt en Rædsel, halvt en Dumhed. Læs *L'œuvre* og se hvad Kunsten bliver for Den, der tager det alvorligt med den! En evig Kval, en simpel Mani.

Det er denne Zolas af forskjellige Kilder nærede Tilbøjelighed til psykologisk Simplificeren, som fører ham til det Repræsentative. I den

enkelte Arbejder skildrer han Standen, i den enkelte Kurtisane Kurtisanen.

Hans Hovedevne er den at opfatte og gjen-give typiske Træk og store Helheder. Han frembringer med Forkjærlighed Virkningen af noget Kæmpestort. Han opnaar denne Virkning, ikke impressionistisk ved et Par afgjørende Træk, men ved idelig Gjentagen og ved Opregnен af en uhyre Mængde ydre Enkeltheder. Han opremser f. Ex. utallige Navne paa Planter, paa forskjellige Arter Oste, paa Stoffer og Varer i et Magasin.

Men for at holde alle Enkelthederne sammen og tilvejebringe den Enhedsvirking, han attraar, er det, at han da tyr til Symbolet, det enkelte store Grundsymbol, f. Ex. Hallerne som Paris's Bug. Og saa stempler han alle Enkelthederne med Symbolets Mærke, gjenfinder Bugen i Kvindernes Bryst, i Husenes Façade, paa Fingrenes Yderled.

Han har da som Romandigter udviklet sig til en lidenskabelig Forfægter af den rent mekaniske Psykologi. Han fører alt det Menneskelige tilbage til det Animalske, sløjfer det egenlige Viljesliv og Intelligensens fineste Spil, fremstiller selv den ypperst udrustede Personlighed som en næsten ubevidst eller i Kraft af en Art Manifungerende Maskine.

Men al den mere end animalske Kraft, al den frie Selvstændighed, den overmægtige Vilje, som han saaledes berøver Individerne, den til-lægger han i Kraft af en Ejendommelighed ved sit Temperament upersonlige Skabninger som et Jordsmon eller en Bygning, der da personificere en rent abstrakt Magt som Elskov, Industri eller Storhandel. Disse upersonlige Ting svulme af den selvstændige Kraft, han har berøvet Individerne. De er som Legemliggjørelser af hin uimodstaaelige Skjæbne, som de Gamle kaldte mægtigere end baade Mennesker og Guder.

Det er som om hans eget Magtbegjær og egen Magtglede tilfredsstillede sig ved at besynde denne Skjæbnemagt, der bruger og til-intetgjør Individerne uden Hensyn og Naade.

Hans store episke Digtning *Les Rougon-Macquart* er da en Række til hinanden løst knyttede Sange om de forskjellige Inkarnationer af denne hemmelighedsfulde og frygtelige Gud-dom, hvis Digter han er.

DONATELLO.

San Giorgio.

(1889.)

Den i Halvfjerdserne anlagte dejlige Kjorevej op til San Miniato er den skjønneste i Florent's umiddelbare Nærhed. Gjennem en Duft af Tusinder og atter Tusinder af fuldt udsprungne Roser kjører man i Maj Maaned ad den som en uhyre Vindeltrappe formede Vej op paa hin Høj, hvor Michel Angelo engang byggede Fæstningsværkerne til Florent's Forsvar.

Ved hver ny Omdrejning og hver ny Loftning af Vejen aabnes en stedse videre Udsigt over det fine og klare Landskab, gjennem hvilket Arno snoer sig, og i hvilket Florents med sin Domkirke og sit Klokketaarn af broget Marmor ligger indfattet som en Mosaikblomst i Bunden af en Skaal.

Landskabet er indhegnet af Apenninernes middelhøje Bjerger; det er rigt paa Villaer,

Trægrupper, Smaabyer og Høje. Det er ikke saftigt eller svømmende for Øjet; Konturerne staa saa skarpe og præcise, at man uvilkaarligt mindes det noget Tørre i den florentinske Malerskoles Kolorit; og Menneskeracens slanke Skjønhedslinjer, som have vakt den Fremmedes Opmerksomhed paa Gaderne, i de Hjem, der haveaabnet sig for ham, og naar han stod overfor de talrige Fremstillinger i Statue og Relief, formæle sig her i hans Sind paa hemmelighedsfuld Maade med Landskabets. Han begriber, at Venedig, ikke Florents, blev Koloritens Hjemstavn i Italien; han troer at spore et Slægtskab mellem den umbriske Jordbunds Former og Formerne i Umbriens Billedkunst.

I.

Deroppe paa Højen blev, i Anledning af Michel Angelos Firehundredaars-Fest (1875), det store Mindesmærke for Kunstneren rejst: hans David i Bronce højt paa et Marmorstykke, der er smykket med de hvilende Broncestatuer fra Mediceernes Grave: Morgen, Dag, Aften og Nat. Skjønt der kunstnerisk set ikke er sund Sans i et saadant vilkaarligt Samspil af løsrevne og mod deres Bestemmelse anvendte Figurer, gjør Monumentet dog en mægtig

Virkning. Disse gigantiske Skikkeler taale at ses mod den blaa Himmel som Baggrund. Særligt tager David sig endnu bedre ud, end Marmor-Originalen i tidligere Dage gjorde ved Foden af Palazzo Vecchio. Af dens Hoved er det imidlertid vanskeligt at faa det fulde Indtryk, endnu vanskeligere end før, da dens Fodstykke ikke var saa højt. Og det er stor Skade, thi Hovedet er uden Sammenligning Statuens skjønneste Del. Den, som vil lære det at kjende, kan studere Gibs-Afstøbningen deraf i Florent's Akademi, og han vil føle Vanskeligheden ved at løsribe sig. Med en saa frygtelig Skjønhed fængsler og henrykker dette Hoveds Udtryk Sindet. Paa San Miniato stirrer man op imod det uden at kunne faa set mere end det almindelige fysiognomiske Omrids, og jeg kunde, da jeg saa det der, ikke holde den Tanke borte, at det var Michel Angelos Fejl, naar den hele kæmpemæssige Statue ikke, som en vis anden mindre, men mere samlet, om hvilken den mindede mig, gik op i en eneste udelt Virkning paa Beskuerens Sind.

Lad Michel Angelos David, tænkte jeg, fra Højden heroppe beherske Florents; nede i Byen findes den Statue, som er stærkere end den. Lad senere Billedhuggerkunst kun staa i

Gjeld til Michel Angelos David; nede i Byen findes den Statue, til hvilken *den* staar i Gjeld.

Og mit Øje søgte, idet jeg kastede Blikket ud over Florents, uvilkaarligt efter Kirken *Or San Michele*. I en Niche paa denne Kirkes Ydermur staar den Billedstøtte, uden hvilken David aldrig var bleven til, og som David, hvor dæmonisk han end staar der, ikke naaer i Ungdomskraft og Harmoni. Donatellos *St. Georg* har hundrede Aar mere paa sin Nakke; men de tynde ham ikke mere end et Fnug. Thi den Fjende, som hans Blik saa trodsende udæsker og overvinder, er Tiden.

II.

Paa det Sted, hvor *Or San Michele* staar, blev allerede i det 8. Aarhundrede bygget en Kirke for St. Michael; den nedreves midt i det 13. Aarhundrede, og paa Byggepladsen holdtes Kornmarked, som man snart gav Ly under en Loggia med et Kornmagasin over. 1337 fattedes den Beslutning at erstatte den gamle Murstens-Loggia med en ny af stærke, huggede Sten, og ethvert af Laugene maatte forpligte sig til at smykke en af Pillerne med sin Skyts-helgens Billed. Snart blev Markedsrummet paany forvandlet til en Kirke, og i Aaret 1406

blev den Laugene paalagte Forpligtelse fornyet, og det i den Form, at de inden ti Aar skulde være til Ende med Opstillingen af deres Skyts-helgene. Man henvendte sig til Datidens største Kunstnere. Saaledes udførte Ghiberti Johannes den Døber for Kjøbmændene, Giovanni di Bologna St. Lukas for Dommerne og Notarerne, endelig Donatello St. Petrus for Slagterlauget, St. Marcus for Linnedvæverlauget og den ypperste af alle Statuerne St. Georg for Panser-smedene.

Aldrig vil det kunne lykkes mig at sige, hvor smuk jeg finder denne Figur. Den er sjældent ude af mit Sind; i mit Arbejdsværelse har jeg en Snæ Aar igjennem havt den for Øje. Den hører for mig til de faa, fuldkomne, i Et og Alt udadelige Kunstværker, som er Menneskehedens dyreste Skat, en stadig Kilde til Glæde for Slægt efter Slægt; som Keats har sagt det: *A thing of beauty is a joy for ever.*

Det er vanskeligt at tænke sig et gunstigere Forhold mellem Kunsten og Samfundet end det, som gav Anledning til Udførelsen af dette Værk. Det var ikke en Fyrste eller en Rig-mand, der privat gjorde Bestilling hos Kunstneren. Det var Folket selv, det i Laug, i Korporationer organiserede Folk. Og som Bestil-lingen ikke udgik fra et Kabinet, men fra en

folkelig Forening og bragte Offenlighedens Friluft med sig, saaledes blev heller ikke det bestilte Kunstværk et Kabinettsstykke, men et Friluftsmonument om Borgersind og folkelig Kunstsans.

Donatello (egentlig Donato di Betto Bardi) fødtes 1386. Hans Fader Nicolo, der tilhørte Urtekrammerlauget, tog lidenskabeligt Del i de florentinske Partikampe, ja blev som Landsføræder dømt til at slæbes til Retterstedet ved en Æselshale og halshugges. Han unddrog sig ved Flugt denne Dom. Men 1380 blev Processeen optaget paany og den Dømte kjendt uskyldig.

Historisk er St. Georg som et Minde om den krigerisk bevægede Tidsalder, der gik forud for Donatellos Opvæxt i Florent. Denne stolte Yngling med den lange florentinske Hals er en ægte Landsmand af Den, hvis Mejsel gav ham Liv. Donatello har øjensynligt havt saadanne elegante og krigeriske Skikkeler for Øje. Men Sjælen i dette Kunstværk er hans egen Sjæl. Det Bedste deri stammer fra hans Indre. Al Renæssancens indenfra udstrømmende og overstrømmende Kraftfylde og Selvfølelse er inkarneret i den unge Krigers Mod. Opmærksom, med optrukne Øjenbryn og rynket Pande, men sorgløs, uden noget Angrebsvaaben i sin Haand,

afventer han Dragens Komme. Han tænker lidet paa, at Drager ikke have noget Menneskehjerte og aldrig give Pardon. Skjødesløst støtter han det store Skjold med et Par Fingre af den venstre Haand, medens den højre Arm og den vaabenløse højre Haand roligt ligger ned langs Siden. Holdningen er rent defensiv, men Blikket truende i Vrede. Alt det Frygtelige (*il terribile*) ligger i Ansigtets Udtryk alene. Men dette Udtryk giver Bevægelse i Hvilen, og medens Statuen som Skikkelse virker ved det Sluttede, det Sammentrængte, Durable i dens Masse (den frembyder Intet, som i Tidens Løb kunde stødes af eller beskadiges alvorligt), er der i Udtrykket en Lyrik, som sætter denne arkitektoniske Plastik i Gang, ja besjæler endog det meget i og for sig Livløse ved Figuren: Skjold, Brystharnisk, Arm- og Ben-Skinner. Statuen staar der som et Udtryk for ædel, krigerisk Ungdom, som en heroisk Idé, en pansret Tanke. Den minder i sin Menneskelighed om disse beundringsværdige florentinske Arkitektur-Værker, der ere en Mellemting mellem et Palads og et Kastel.*)

I denne Skikkelse er da et middelalderligt

*.) I *Acta Sanctorum* finder man blandt de Helgene, der afhandles under 23. April, en kritisk Redegjørelse for Historie og Legende om den hellige Georg.

Element (den snævre Rustning, den djærve, lidt skrævende Stilling) forenet med et klassisk Element og med et rent florentinsk. Den sammensmelter Middelalderens Riddervæsen med Antikens harmoniske Ro og Renæssancens aristokratiske Moral. At her ogsaa findes det græske Element, det man maaske vanskeligst faar fat paa, vil man opdage blot ved at sammenligne Shakespeares Hotspur (Henrik Percy) med denne San Giorgio. Hotspur er nemlig Renæssancens Modstykke til Achilles; St. Georg staar midt imellem dem.

III.

Medens alle Rejsende, som komme til Florents, opsøge Michel Angelos David, er der langt færre, som valfarte til Donatellos St. Georg. Og dog er denne Statue fuldt saa skjøn og fortjente i endnu højere Grad at elskes og beundres. Da det nu netop i disse Dage i vor Literatur af kyndig Haand er bleven eftervist, at denne ved sin personlige Originalitet saa slaaende Billedstøtte ikke i sit Motiv kan betegnes som helt original, da den har adskilige middelalderlige Forbilleder*), saa er det

*) Jul. Lange: Et Motivs Historie. Det Letterstedtske Tidsskrift.

fristende for en lidenskabelig Beundrer af Donatello at minde om, hvor meget Michel Angelo paa sin Side skylder denne Figur om end ikke med Hensyn til sin Davids Holdning, saa dog til dens Udtryk og hele Karakter. Og David er jo ikke det eneste Exempel paa, at Michel Angelo har laant af Donatello. Hans berømte Moses er helt igjennem en (Energien overdrivende) Efterligning af Donatellos siddende *Johannes Evangelisten* — en genial Efterligning, men en gjennemført.

Donatello har fuldendt sin St. Georg i sit tredive Aar 1416. Fulde fem Hundrede Aar ere gaaede hen, siden Mesteren fødtes, men hans Ry, som alt i hans eget Aarhundrede var stort, er ikke blegnet siden da, straaler snarere med stedse klarere Glans, alt som Tiderne rinde. Den Kultur, for hvilken hans Person og hans Værk er et Udtryk, viser sig stedse mere som den eneste i Længden solide efter Oldtidens Civilisation.

Naar det tyvende Aarhundrede, som snart oprinder, skal søge sig et Präcedens, et Grundlag, hvorpaa det kan opbygge sin fineste, ikke-videnskabelige, Kultur, da vil det rimeligvis med Uvilje vende sig fra det nittendes smuldrende Fundamenter og neppe mindre afgjort fra Revolutionstidens Nedbryden og Reformationens Pro-

tester; men det vil ikke kunne andet end søger tilbage til den eneste store moderne Fortid: det femtende Aarhundredes italienske Renæssance. Den Tid og dens Værker ville da blive dyrkede som ingensinde før,

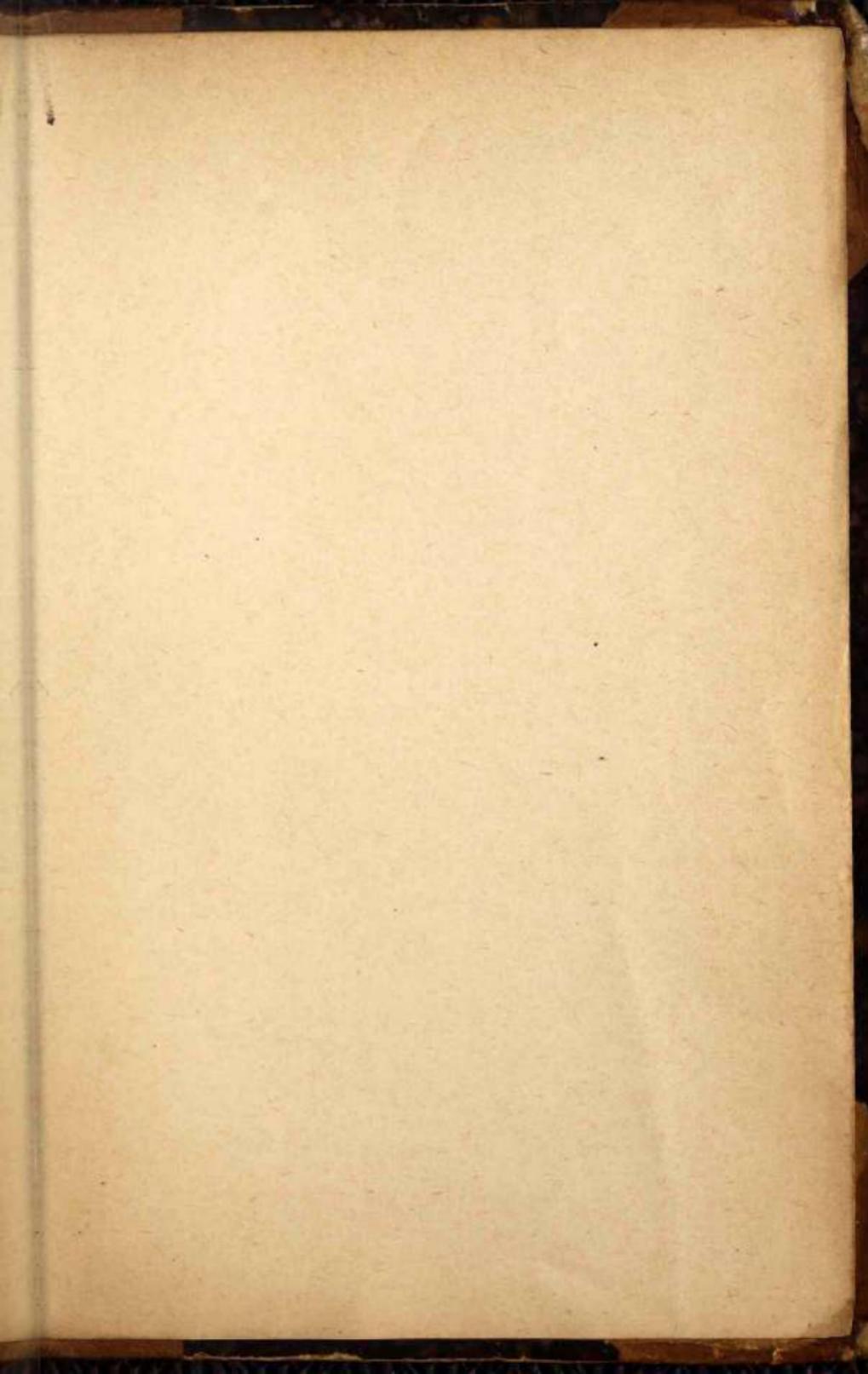
O, St. Georg! min Skytspatron! Hvor skjøn er den hellige Vrede i dit Blik, hvor ypperlig den rolige Følelse af Kraft, der fylder dit Bryst, du Helgen og Hedning! At du ogsaa tomhændet, uden Sværd eller Lanse i din Haand, er lutter Uforsagthed, det er en Lære. Værgeløs staar du der, men fast paa dine Fødder, fast i dine Knæ, pansret om Foden til at kunne knuse med en Jernhæl, og pansret om Lænder og Arm og Ben og Ryg og Bringe. Du Prisgivne til Dragens Ædder og Forgift! du ved det, den Tid vil komme, da du igjen faar et Lanceskaft fat. Draeb da Dragen, stød Jernet i dens Hjerte og knus Knoglerne i den, saa den aldrig sluger Jomfruer og aldrig myrder Ynglinger mere!

RETTELSE.

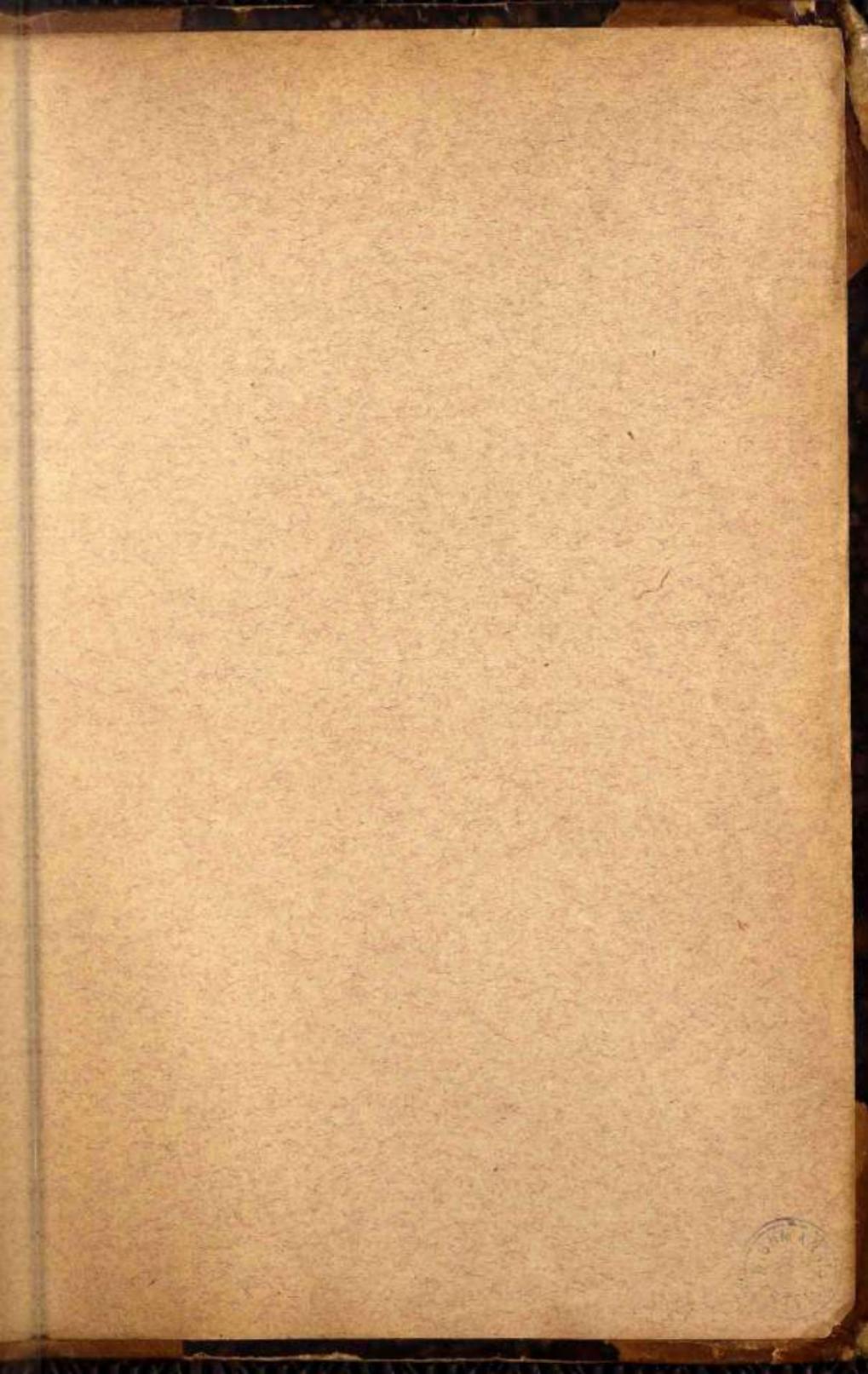
S. 107 L. 4 naturlig læs unaturlig.

S. 144 L. 1 f. n. Sprogs læs Sprog.

S. 154 L. 8 f. n. er glemt: I Aaret 1876 begyndte det at
gaa tilbage med hans Helbred.

3.

